

Antonín Kozoň a kol.

Náhľad na tradičnú rómsku kultúru v procese socializácie

SpoSoIntE

Antonín Kozoň a kol.

NÁHLAD NA TRADIČNÚ RÓMSKU KULTÚRU V PROCESE SOCIALIZÁCIE

2016

Recenzenti: Prof. PhDr. Vasko Kusín, DrSc.
Doc. ThDr. Juraj Spuchľák, PhD.
PhDr. Petronela Šebestová, PhD.

Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc. a kol.

NÁHĽAD NA TRADIČNÚ RÓMSKÚ KULTÚRU V PROCESE SOCIALIZÁCIE

Autori:

Antonín Kozoň (I), Branislav Malík, Petronela Šebestová (II), Milan Hejdiš (III), Kristína Mojžišová-Magdolenová (IV), Tatiana Bombeková, Andrea Havrillayová (V), Vasil Kusín, Jana Drábiková (VI), Zuzana Budayová (VII), Jiří Tůma, Jana Novotná, Alena Tůmová (VIII), Lýdia Lešková (IX), Stanislav Matulay (X), Denisa Selická, Marcela Šarvajcová, Monika Štrbová (XI), Zuzana Lukáčová (XII), Daniela Baková (XIII), Juraj Spuchľák (XIV), Zuzana Kotlárová (XV), Felix Černoch (XVI), Zuzana Budayová, Daniela Baková (XVII), Ivana Buryová, Kamila Turečková (XVIII)

Obálka: Mgr. Marek Varga, <http://www.goupmedia.sk/>

Text neprešiel jazykovou úpravou

Fakulta sociálnych štúdií Vysokej školy Danubius, Sládkovičovo
Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR, Trenčín

© SpoSoIntE, Trenčín 2016

ISBN 978-80-89533-18-3

OBSAH

PREDSLOV	11
Preamble	

PSYCHOSOCIÁLNA IDENTITA MUŽA V SPÄTOSTI K ŽENE V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE – ÚVODNÁ ŠTÚDIA

I

MUŽ A ŽENA V RODINE TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRY V PROCESE SOCIALIZÁCIE	19
---	----

A man and a woman in the family of the traditional Roma culture
in the process of socialization

1 TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA A SOCIÁLNA PRÁCA	19
2 TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA A IDENTITA	21
3 PRAVIDLA SÚŽITIA A RÓMSKE ŽENY	21
4 POSTAVENIE ŽIEN A MUŽOV V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE	22
5 SOCIALIZÁCIA OSOBNOSTI A TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA	24
6 MODELOVANIE PROCESU SOCIALIZÁCIE A DIEŤA TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRY	26
7 DVE STRÁNKY IDENTITY - SEBADÔVERA A SEBAVEDOMIE	28
8 KOLEKTÍVNA DIMENZIA V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE A INDIVIDUALISTICKÁ DIMENZIA V MAJORITNEJ KULTÚRE	30
9 KULTÚRA CHUDOBY A BEZBREHÉ HRANICE SOCIÁLNEJ SLOBODY	32
10 SMEROVANIE MORÁLNYCH A SOCIÁLNYCH HODNÔT A KULTÚRNYCH VZORCOV TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRY	34

FILOZOFICKO-ETICKÉ A AXIOLOGICKÉ ASPEKTY POSTAVENIA ŽENY A MUŽA V SPOLOČNOSTI A V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE

II

PRVKY RODINNEJ SOCIALIZÁCIE RÓMOV PROBLEMATIZUJÚCE ICH INTEGRÁCIU DO MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI	43
--	----

The aspects of family socialisation of Roma that complicate
their integration into the majority society

1 REDUKCIONISTICKÝ PRÍSTUP A RÓMSKE ETNIKUM	44
2 ŽENA A MUŽ V RODINE RÓMOV	46
3 VÝCHOVA V RODINE RÓMOV	47
4 OPORTUNIZMUS AKO ČRTA RÓMOV	48
5 ABSENCIA INŠTITÚTU DETSTVA	50

III

EMOCIONÁLNY KOMPONENT POJMOV RÓM A CIGÁŇ V KONTEXTE MOŽNOSTI ZAMESTNANIA	53
---	----

Emotional component of the term Rom and Gypsy in the context of employment opportunities

1 MOTÍV PRE ŠTÚDIU	54
2 KONTROVERZNÉ OTÁZKY	54
3 ŠTRUKTÚRA ODPOVEDÍ	55

IV

PREMENY POSTAVENIA MUŽA A ŽENY V SÚČASNEJ RÓMSKEJ RODINE V KONTEXTE CELOŽIVOTNÉHO VZDELÁVANIA	59
--	----

Changes in the position of men and women in the contemporary roma family in the context of lifelong learning

1 KONCEPČNÝ RÁMEC VÝSKUMU	60
2 SITUÁCIA RÓMSKÝCH ŽIEN V EURÓPE A VZDELÁVANIE	61
3 SITUÁCIA V JEDNOTLIVÝCH KRAJINÁCH ZAPOJENÝCH DO VÝSKUMU	63

V

RÓMSKA RODINA A ŽIVOT RÓMSKEJ ŽENY V MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI	77
--	----

Roma Family and Life of Roma women in Majority Society

1 HISTÓRIA INTEGRÁCIE RÓMSKEJ MINORITY DO MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI	78
2 ZNAKY RODINY V SPOLOČNOSTI	79
3 POSTAVENIE A ŽIVOT ŽENY V RÓMSKEJ KOMUNITÉ	80
4 PRÍKLADY VÝZNAMNÝCH RÓMSKÝCH ŽIEN NA SLOVENSKU	82

VI

IDENTITA RÓMOV - SOCIÁLNO-POLITICKÉ A ETNICKÉ SÚVISLOSTI	87
---	----

Roma identity - socio political and ethnic context

1 DOBA DYNAMIKY A DYNAMIKA KONFLIKTOV	88
2 POKROK ALEBO PROBLEMATICKÉ ZAUZLENIE	

JEHO VÝDOBYTKOV	90
3 NÁŠ DOM Z NÁPROTIVNEJ STRANY	92
4 IDENTITA RÓMOV AKO SÚČASŤ SYMBIÓZY S PRÍRODOU A JEJ ZLE OSVOJENÝM PROSTREDÍM	95

VIERA A RITUÁLY V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE

VII

VIERA, HODNOTOVÝ SYSTÉM A TRADIČNÉ ZVYKY V RÓMSKEJ RODINE	101
Belief, value systems and traditional customs of the roma family	
1 VIERA A NÁBOŽENSTVO RÓMSKEJ MINORITY	102
2 HODNOTOVÝ SYSTÉM RÓMSKEHO ETNIKA	107
3 TRADÍCIE A ZVYKY RÓMSKEJ RODINY	109
4 EMPIRICKÉ ZISŤOVANIA	111

VIII

VÍRA A RITUÁLY V TRADIČNÍ ROMSKÉ KULTUŘE	116
Beliefs and rituals in the traditional Roma culture	
1 VÍRA A JEDINEC	118
2 DEMOKRACIE A LIDSKÁ PRÁVA	118
3 RITUÁLY A SYMBOLIKA	119

IX

TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA A JEJ PREZENTÁCIA V ZVYKOCH A RITUÁLOCH	121
Traditional Roma culture and its presentation through customs and rituals	
1 RÓMSKA RODINA A JEJ PREMENA V ČASE	122
2 RÓMSKA RODINA A JEJ TRADIČNÁ KULTÚRA V ZVYKOCH A RITUÁLOCH	124

RÓMSKA ŽENA, RÓMSKY MUŽ A ICH RODINA V CENTRE KULTÚRNYCH ODLIŠNOSTÍ

X

POSTAVENIE RÓMSKEHO MUŽA A RÓMSKEJ ŽENY V RÓMSKEJ RODINE CEZ PRIZMU ZMIEN V SPOLOČNOSTI	139
Position of the romani man and the romani woman in a romani family from the perspective of changes in the society	
1 POSTAVENIE ŽENY A MUŽA V TRADIČNEJ SPOLOČNOSTI	141

2	POSTAVENIE ŽENY A MUŽA V MODERNEJ SPOLOČNOSTI	141
3	POSTAVENIE ŽENY A MUŽA V POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI	142
4	POSTAVENIE RÓMSKEHO MUŽA A ŽENY V SPOLOČNOSTI A V RODINE	143
5	ZÁŠADNÉ ROZDIELY MEDZI POSTAVENÍM MUŽOV A ŽIEN V SPOLOČNOSTI A V ICH RODINÁCH – VO SVETE MUŽOV A PRE MUŽOV A VO SVETE OBOCH POHLAVÍ A PRE OBE POHLAVIA	144

XI

ROLA ŽENY, MUŽA, DIEŤAŤA A RODINNÉ VÄZBY V RÓMSKEJ RODINE	152
--	-----

The role of women, men, child and family ties in the roma family

1	ROLA DIEŤAŤA V RÓMSKEJ RODINE	152
2	ROLA RODIČOV PODĽA POHLAVIA V RÓMSKEJ RODINE	154

XII

RODINA AKO ZÁKLADNÁ HODNOTA RÓMOV ALEBO PREČO MAJÚ RÓMOVIA VIAC DETÍ AKO NERÓMOVIA	163
---	-----

The family as a fundamental value of the Roma Or why Roma people have more children than non-Roma

1	ZMENY RODINNÉHO SPRÁVANIA V SLOVENSKEJ POPULÁCI	164
2	PREJAVY DEMOGRAFICKEJ REVOLÚCIE V RÓMSKEJ POPULÁCI	165
3	RÓMSKA RODINA	168
4	POSTAVENIE MUŽA A ŽENY U RÓMOV	170
5	VÝČITKA PRÍLIŠ POČETNÉHO POTOMSTVA	173
6	RODINA AKO ZÁKLADNÁ HODNOTA RÓMOV	175
7	ZMENY PREBIEHAJÚCE V SÚČASNEJ RÓMSKEJ RODINE	178

XIII

PREMENY A ŽIVOT RÓMSKEJ ŽENY V RODINE V PRIEBEHU 20. STOROČIA PO SÚČASNOST'	183
--	-----

Conversion and life of the Roma women in the family in the 20th century to the present

1	RÓMSKE ŽENY V RODINE V MINULOSTI	184
2	POSTAVENIE RÓMSKEJ ŽENY	186

KULTÚRA CHUDOBY A RODINA V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE VO VZŤAHU K INÝM RODINÁM

XIV

ÚLOHA ŽENY A MUŽA V RÓMSKEJ RODINE VZHLÁDOM NA KULTÚRU CHUDOBY A JEJ LIMITY 191

Woman's and man's role in Gypsy family in poverty culture aspect and its limits

1	TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA	192
2	KULTÚRA CHUDOBY (KULTÚRA PRÍMESTSKÝCH CHUDOBNÝCH ŠTVRTÍ)	193
3	INDIVIDUALISTICKÁ DIMENZIA KULTÚRY – SLOVENSKÁ RODINA	194
4	KOLEKTIVISTICKÁ DIMENZIA KULTÚRY – RÓMSKA RODINA	195

XV

PRÍBUZENSTVO – TRVALÁ RÓMSKA KULTÚRNA A SOCIÁLNA HODNOTA 201

Kinship is a permanent Roma cultural and social value

1	TRADIČNÁ RÓMSKA RODINA	202
2	HODNOTY A POSTAVENIE ČLENOV RODINY	204
3	ŽIVOT V TRADIČNEJ RÓMSKEJ RODINE	205

XVI

PSYCHOSOCIÁLNI KLIMA ROMSKÉ RODINY 215

The Psychosocial Climate of a Romani family

1	GENERALIZACE NATURELU JEDINCŮ	216
2	ROMSKÁ RODINA JAKO JISTÝ VZOR	216
3	POSTAVENÍ ŽENY A ROLE MUŽE	216

XVII

RÓMSKA RODINA A JEJ KOEXISTENCIA V MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI 219

Roma families and their coexistence in the majority society

1	DIFERENCIÁCIA RÓMSKEHO ETNIKA A MAJORITNÉHO SPOLOČENSTVA	220
2	RÓMSKA RODINA A POSTAVENIE JEDNOTLIVÝCH ČLENOV	222
3	EMPIRICKÉ ZISŤOVANIA	227

XVIII

VÝZKUM VLIVU SOCIÁLNIHO PROSTŘEDÍ NA PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ ROMSKÝCH MUŽŮ A ŽEN	235
Research of effect of social environment on Romani men's and women's jobs	
1 KOMPARAČNÍ VÝZKUM ZAMĚSTNATELNOSTI ROMSKÝCH MUŽŮ A ŽEN Z ODLIŠNÉHO SOCIÁLNIHO PROSTŘEDÍ	237
2 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	238
3 SHRNUÍ VÝSLEDKŮ ZKOUMÁNÍ	240

PREDSLOV

Preamble

Vedeckú štúdiu *Náhľad na tradičnú rómsku kultúru v procese socializácie* obsahovo tvoria autonómne kapitoly voľne uchopené kreativitou ich autorov, ktorí boli inšpirovaní tematickým okruhom *Psychosociálna identita muža v spätosti k žene v tradičnej rómskej kultúre, Filozoficko-etické a axiologické aspekty postavenia ženy a muža v spoločnosti a v tradičnej rómskej kultúre, Viera a rituály v tradičnej rómskej kultúre, Rómska žena, rómsky muž a ich rodina v centre kultúrnych odlišnosti, Kultúra chudoby a rodina v tradičnej rómskej kultúre vo vzťahu k iným rodinám*. Uvedené tematické okruhy sú obsiahnuté v dielčích štúdiách autorov v jednotlivých kapitolách a tvorili základné východisko pre diskusné fórum virtuálnej vedeckej konferencie „*Vízia postavenia ženy a rola muža v tradičnej rómskej kultúre*“ dňa 8.12.2016 na webovej stránke <http://sposointe.eu/>.

V nasledujúcich riadkoch nášho predhovoru, pre bližšie ozrejmienie postavenia ženy a muža v rodinnom prostredí tradičnej rómskej kultúry, v stručnosti predostierame zhrnutie obsahov jednotlivých kapitol kolektívnej monografie.

Tradičnú rómsku kultúru možno pochopiť filozofiou bytia jej jedincov „tu a teraz“, kde dominuje prirodzená potreba telesnej blízkosti. Takto vytváraný intímny priestor je zrkadliacim sebaobrazom pre každého jej jedinca, jeho individuálnej duše ako súčasť rodiny, ktorá poskytuje v primárnej podobe bezprostredné prežívanie vlastnej identity ako relatívne nedeliteľnú súčasť celku. Individuálna ľudská existencia je v tradičnej rómskej kultúre určovaná svojou kolektívnou identitou ako člena rodiny. Ich hlavnou črtou je citová spontánnosť a solidárnosť s príslušnosťou vlastnej rodiny.

Tradičná rómska kultúra je schopná prostredníctvom materinského jazyka implementovať do seba tie prvky, ktoré ju môžu rozvíjať kvalitatívnym spôsobom pre všestrannejší rozvoj osobnosti jej členov pre socializáciu v širšom spoločenstve bez straty vlastnej individuálnej a rodinnej (kolektívnej) identity. Ukazuje sa, že je potrebné otvoriť kulturalizačný priestor pre formovanie rómskych chlapcov už v ranom veku danou mužskou identitou vedeniu k zodpovednosti za svoje konanie, byť vo svojom živote

hrdým chlapom, neschovávať sa po celý život za „červenú sukňu“ svojej matky. Brzdou v socializácii tradičnej rómskej kultúry na progresívnu úroveň, sú práve rómski muži s rodovými stereotypmi. Na tento fakt poukazujú vo viacerých kapitolách autori štúdií. Stotožňujeme sa s tvrdením, že ženy Rómky sú nositeľkami a distribútorkami kultúrnych tradícií, potom sú rovnako nositeľkami a distribútorkami progresívnych, ale aj retardujúcich tradícií.

Častý je tiež redukcionisticky prístup k balíku problémov, ktoré sa s rómskym etnikom spájajú. Najčastejšie sa možno stretnúť s ich zužovaním len na problém chudoby a od nej sa odvíjajúcich životných štandardov, aspirácií a stratégií Rómov. Opomenutá ich prirodzená identita, ktorá má pramene bytia v ich tradičnej kultúre založených pozitívnych medziľudských hodnotách. Rodinná výchova Rómov má tiež svoje špecifiká. Z pohľadu majority je výchova rómskych detí vnímaná ako príliš liberálna. Do uvedeného vyjadrenia patrí aj to, že deti nie sú vedené k rešpektu k normám majoritnej spoločnosti a nedisponujú sociálnymi zručnosťami, ktoré by im integráciu do majoritnej spoločnosti uľahčovali. Zmyslom rodinnej výchovy nebolo podporovať individualitu detí, ale vychovať ich tak, aby boli integrovateľné do príslušného rodového celku a kolektívnych akcií spätých s jeho reprodukciou. Do súvislosti s kolektívnymi formami súžitia a výchovy sa dáva aj súdržnosť rómskych rodín, za indikátor ktorej sa považuje napríklad aj nevyužívanie sociálnych služieb určených pre starých ľudí členmi rómskych komunít. Riešenie sa teda vidí v komunitných a terénnych službách šitých na mieru imanentných potrieb jednotlivých rómskych komunít.

V tejto súvislosti sa ako najviac problémová ukazuje požiadavka prispôbiť vzdelávacie štandardy ich možnostiam a potrebám, čiže požiadavka vzdelávania Rómov (aspoň v rámci primárneho vzdelávania) podľa iných princípov, ako je vzdelávaná majorita. Ako problematická sa uvedená požiadavka javí preto, že porušuje princíp rovnosti a je vo svojej podstate diskriminačná. K uvedenému je však potrebné dodať aj to, že by išlo o krok, ktorý by Rómom ďalšie vzdelávanie umožnil a značne zjednodušil. Išlo by teda síce o diskrimináciu, ale diskrimináciu pozitívnu, ktorej očakávaný efekt v konečnom dôsledku urobí uvedené opatrenie bezpredmetným a teda aj dočasným.

Na uvedenú diskriminačnú rovnosť poukazuje dielčia štúdia z výskumu, že rod je ontologický spätý s etnicitou, takto chápaná štruktúra spoločnosti

nevytvára dostatočný priestor na konanie jednotlivcov a jednotlivkyň v zmysle premeny rodovej organizácie. Pravdepodobne je to jeden z dôvodov, prečo nedochádza v rámci rómskych komunít k výraznej požiadavke premeny spoločenstva vo vzťahu k žene. Tieto podnety prichádzajú skôr z mimoetnického prostredia prostredníctvom vzdelávacieho systému, sociálnych a komunitných aktivít alebo priamo genderovo zameraných aktivít tretieho sektora. Prijatie prístupu uplatňovania rodového hľadiska znamená priznávať, že rovnosť *de jure* nevedie automaticky k rovnosti *de facto*. Životné podmienky žien a mužov sú veľmi odlišné. Hlavným bodom nie je len existencia takýchto rozdielov, ale skutočnosť, že tieto rozdiely by nemali mať negatívny dosah na životné podmienky žien a mužov. Potreba vyvázenejšieho modelu rodiny, t. j. dosiahnutie väčšej spoluzodpovednosti mužov v prekonávaní sociálneho vylúčenia, je preto kľúčová. Uplatňovanie rodového hľadiska vo vzdelávaní rómskych detí a následne zapojenie rómskych mužov vo väčšom meradle do fungovania rodiny môže byť kľúčovým momentom integrácie komunity do spoločnosti.

Vo všeobecnosti základný problém sa vidí v tom, že prevažná časť Rómov zostala zakotvená v tradičnej spoločnosti, pričom (aj) slovenská spoločnosť je už prevažne modernou, čiastočne až postmodernou spoločnosťou, v ktorej sa zachovali len malé časti pôvodnej tradičnej spoločnosti. Z toho vyplýva hlavný dôvod následnej marginalizácie prevažnej časti Rómov. V historickom priereze integrácie rómskej minority do majoritnej spoločnosti a odlišnosti v chápaní riešenia asimilácie Rómov štúdia poukazuje, že slovenská rodina je značne individualistická, čo sa prejavuje v prístupe k majetku, k snahe o sebarealizáciu všetkých jej členov, Naproti tomu rómska rodina je charakteristická výrazným kolektivismom, ktorý sa prejavuje na úrovni vzťahu k majetku, k prístupe k ostatným členom rodiny, úspech jedného je úspechom všetkých. Taktiež výsledky prieskumu poukazujú, že Rómovia považujú ich pomenovanie ako Cigánov za neúctivé.

Ukázalo sa, že asimilačný proces Rómov sa stal desocializačným procesom, nakoľko potláčal ich etnickú identitu (ignoroval genetické a kultúrne dedičstvo a dispozície). Rómovia sa zdanlivo socializovali, prijímali (avšak neosvojili si) normy, pravidlá a spôsoby života majoritnej spoločnosti, pričom potláčali (nie však negovali) potrebu prirodzenej, im vlastnej sebaidentifikácie. Zvyky a rituály sú u Rómov prvkami ich kultúry, ktoré im napomáhajú k ich vlastnej kultúrnej a etnickej identite už od pradáвна. Tehotenstvo, príchod nového dieťaťa - narodenie a krst, svadba, pohreb – tradičná rozlúčka so zosnulým, slávenie sviatkov, tabu v živote

Rómov. Samotná rola matky u Rómov prináša rómskej žene aj mnoho privilégií, ale zároveň aj mnoho zákazov, pravidiel a povinností, ktoré sú spojené s tehotenstvom a následným materstvom.

Viera, keď jedinec hľadá, verí srdcom a nie rozumom, je často útechou a obranou pred problémami každodenného okolitého sveta. Viera Rómov sa formovala už počas ich dávneho kočovania, kde preberali prvky náboženstva tých krajín, cez ktoré prechádzali. Kostol predstavuje dôležité miesto sociálnej komunikácie majority, čo Rómom nevyhovuje, necítia sa v tomto prostredí dobre. Častým argumentom v tomto kontexte je veta „*Boh je predsa všade*“. Vlastný dom je pre Róma „*stánok boží*“. Sú veľmi hrdí na to, že svoj život prežívajú prakticky stále v Božej prítomnosti. Úlohou cirkví v rámci zvyšovania efektívnosti misijnej a pastoračnej práce v rómskych komunitách je v prvom rade zamerať sa na vzdelávanie a výchovu svojich budúcich kňazov v oblasti rómskej problematiky. Na to, aby sa dosiahol celoplošný úspech, cirkvi a náboženské spoločnosti by mali rozšíriť rozsah misijnej práce na zanedbávané rómske komunity a klásť dôraz na integráciu bez potláčania rómskej identity. Najúčinnnejším miestom evanjelizácie Rómov je ich vlastná rodina. Pohostinnosť a otvorenosť voči návštevam je vlastná Rómskej kultúre. Posedenie pri stole je príležitosťou prehľbiť evanjeliové posolstvo, ktoré má byť sprostredkované všetkým členom rodiny.

Hlavnými znakmi tradičnej rómskej kultúry sú dominantná organizačná štruktúra príbuzenstva (od príbuzenskej skupiny odvodzuje Róm svoju identitu), koncept rituálnej nečistoty (tento koncept pripomína situáciu indických kást) a subetnická príslušnosť. Charakter rodiny a rodinných vzťahov úzko súvisí s mierou stotožnenia sa a deklarováním svojho rómstva, ktoré je pochopiteľne silnejšie v tradičných „širokých“ rodinách (takéto viacgeneračné rodiny pozostávali z niekoľkých manželských dvojíc: prarodičia, rodičia, ženatí synovia príp. vydaté dcéry). Viacgeneračné rodiny boli typicky patriarchálne, muži tu mali dominantné postavenie, žena ako submisívny subjekt získavala úctu a výraznejšie postavenie v rodine iba s pribúdajúcim vekom a viacnásobným materstvom. Dnes už aj u Rómov prevláda jedno až dvojgeneračná, monogamná rodina, v ktorej sa mení rodinná hierarchia. Dominantné postavenie má ešte stále muž (medzi deťmi prvorođený syn), ale postavenie ženy sa postupne pozitívne mení.

Rómska plodnosť je jednou z charakteristík, ktorou sa rómska populácia výrazne odlišuje od ostatnej populácie. U najmladších dvoch rómskych generácií ide však už evidentne o postupné znižovanie počtu detí, ktoré je

spojené ako so zlepšujúcou sa ekonomickou a sociálnou situáciou väčšiny rodín, s rastúcou vzdelanostnou úrovňou mladých matiek. Postavenie žien sa zlepšuje, kým rola muža v rómskej rodine sa stáva nejasnou. Muži sa stávajú závislými na žene ako finančne tak i starostlivosťou. Vývoj plodnosti ukazuje, že pokles plodnosti je spojený so zmenou životných podmienok, s rastúcou životnou úrovňou a rastom vzdelanosti. Tieto zmeny však prebiehajú v dôsledku izolácie rómskej populácie relatívne pomaly.

Základných princípov rómskej rodiny je kolektivismus spojený s redistribúciou. Táto rodinná solidárna sieť je pre členov na jednej strane veľmi výhodná, no na strane druhej im znemožňuje vymanenie sa z nevýhodnej ekonomickej situácie. Tento špecifický typ rómskej rodiny znemožňuje svojím členom úspech v majoritnej spoločnosti, o ktorý Rómovia stoja. Zásada rodovej solidarity umožňuje ich príslušníkom bez ťažkostí meniť prostredie, pretože zaväzuje rómske rodiny, poskytnúť prístrešie svojim príbuzným z iných končín krajiny nezávisle od toho, či sa v byte alebo obydľí budú tiesniť. Lakomosť, odmietanie pomoci, potravy, prístrešia a pod. bola u Rómov považovaná za jeden z najzávažnejších morálnych priestupkov. Bola odsudzovaná verejnou mienkou celého spoločenstva. Tradičná súdržnosť sa už prejavuje iba v bližších rodinných zväzkoch a navonok zväčša iba ako ochrana voči majoritnej spoločnosti. Nezmenenou zostala však tradičná úcta k starším, úcta k matke, láska k deťom – samozrejme s výnimkou patogénnych, kriminologických rodín, ktorých počet v posledných rokoch stúpa.

Deprivácia potreby pôvodného zmyslu pre krásu prírody u Rómov, pre jej jedinečné hodnoty „prirodzeného domova“, je ich prirodzenou potrebou existencie. Tieto hodnoty spätosťou s prírodou sa im upierali aj v širšom technicko–technologickom civilizačnom (majoritnom) kontexte. Rómovia v značnej miere v civilizačnom procese prerušili pôvodnú zmluvu, zmluvu stanovenú ich dávnymi predkami, ktorých bytie bolo vyvážené s bytím prírody. Výsledkom je, že v prírode začal vidieť rómsky človek už iba svoj odcudzený domov. Ukazuje sa, že názor návratu k tradíciám a hodnotám rómskej kultúry, by bol pre Rómov najlepším východiskom, aby sa Rómovia držali svojho rómstva – svojich zvykov a pravidiel, ktoré by dodržiavali, lebo sú dané z vnútra ich kultúrneho spoločenstva. Potom je v rodine súlad morálky. Môžeme považovať rómsku rodinu za najkonsolidovanejšiu socializačnú jednotku, pretože úloha ostatných socializačných činiteľov vylúčených rómskych komunít je značne oslabená. Ako tvrdia sami Rómovia: „*Všetko, čo popiera romipen, je degešstvo*“. Nastoľuje sa tiež

otázka *vzájomnej úcty*, ktorú rómska rodina považuje za samozrejmosť bez toho, aby musela byť kodifikovaná. Začína to úctou detí k rodičom. Markantným argumentom je totiž *úcta k starobe*, ktorá stelesňuje životnú múdrosť. Funguje to ako prirodzený a vžitý výchovný systém.

Pocit bezpečnosti má pre mnohých Rómov väčšiu hodnotu ako vzdialená budúcnosť, alebo vzdelanie s prísľubom lepšieho života. Odlišná kultúra rómskej menšiny, i celkový spôsob života rómskej populácie, sú majoritnou populáciou vnímané negatívne a prevláda u nej názor, že značná časť rómskej populácie sa nechce alebo nevie adaptovať na spoločenské normy. Takáto percepcia odlišnosti Rómov vedie ku vzniku sociálneho dištancu majoritnej populácie k Rómom.

U Rómov doznieva tradícia patriarchálnej rodiny, v ktorej živiteľom a ochrancom bol muž a žena sa starala o chod rodiny a výchovu detí, podľa možnosti aj niečo zarábala. Pokiaľ sú dnes muži dlhodobo nezamestnaní prestávajú byť zdrojom rodinných príjmov. Ženy sa zaoberajú úradmi vrátane jednaní o dávkach. Sú vo veľkom množstve živiteľkami rodiny kvôli tomu, že majú príjem z legálnej, prípadne nelegálnej práce. Pozícia ženy je dnes na rozdiel od nedávnej doby „emancipovanejšia“. V štúdiu prezentované výsledky terénneho výskumu v problematike kultúry chudoby poukazujú, že hlavou rodiny je najstarší člen uznávaný celou rodinou, pričom je jedno, či je to žena alebo muž. Rómovia v sociálne vylúčených lokalitách sa správajú teritoriálne a sú nedôverčiví k cudzím ľuďom. A keď sa zdá na prvý pohľad, že tam panuje chaos, sú dodržané hraničné hygienické podmienky bývania. Žijú v početnejších rodinách a navzájom sú k sebe prívetivejší a súdržnejší.

Nový obraz ženy v tradičnej rómskej kultúre predstavuje sebavedomú bytosť, ktorá si je vedomá svoju lásku s očakávanou a napĺňanou prirodzenou spätnou odozvou pri vzájomnej komunikácii (nič zadarmo). Novým obrazom muža v tradičnej rómskej kultúre je sebadôverujúci jedinec. Potreby členov svojej rodiny berie ako súčasť seba, prezieravo im určuje spôsob ich uspokojenia v súlade s mravnými a sociálnymi normami. Dokáže zobrať na seba rolu strážcu sociálnych noriem a niest' aj faktickú zodpovednosť v partnerskom vzťahu so svojou ženou.

Antonín Kozoň

PSYCHOSOCIÁLNA IDENTITA MUŽA V SPÄTOSTI K ŽENE V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE – ÚVODNÁ ŠTÚDIA

I

MUŽ A ŽENA V RODINE TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRY V PROCESSE SOCIALIZÁCIE

A man and a woman in the family of the traditional Roma culture in the process of socialization

ANTONÍN KOZOŇ

Abstrakt

Tradičnú rómsku kultúru možno pochopiť porozumením filozofie bytia jej jedincov „*tu a teraz*“. Sociálna a rodinná politika by mala vytvárať priaznivé podmienky na socializačný dialóg tradičnej rómskej kultúry s majoritnou kultúrou pre vzájomne obohatenie a tak otvárať priestor pre zmenu postavenia rómskej ženy v rodine zvyšovaním jej vzdelania a zabezpečiť prípravu rómskych chlapcov pre uvedomené otcovstvo.

Kľúčové slová

Róm, Rómka, tradičná rómska kultúra, identita osobnosti, socializácia, sociálna práca, dimenzia kultúry

Abstract

The key to understanding the traditional Roma culture lies in grasping the philosophy of “living in the present”. The social and family policy should create favorable conditions for a socialization dialogue between the traditional Roma culture and the culture of the society as a whole, which will lead to their mutual enrichment. In consequence, a space for a change of the status of the Roma women within their families will be created. This can be achieved by an increase of their education, and at the same time, by arranging the preparation of young Roma men for a responsible fatherhood.

Keywords

Roma man, Roma woman, traditional Roma culture, socialization, social work, dimension of culture

1 TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA A SOCIÁLNA PRÁCA

O bjektom sociálnej práce sú aj Rómovia s tradičnou rómskou kultúrou. Jej predmetom je socializačný proces - socializácia (Kozoň, 2014) v ich prirodzenom prostredí, ktoré je súčasťou trojitej stránky prirodzenosti človeka, ktorá podľa Novaka (2005) vo všeobecnosti predstavuje politickú, ekonomickú a morálno-kultúrnu stránku. Z tohto hľadiska sa má sociálna práca pri svojej socializačnej činnosti pridržovať princípov Caritas (t.j. lásky božej, ktorú ľudia zdieľajú) a nemala by slúžiť na vykrývanie nedostatkov sociálnej politiky (politická stránka), pretože sa tak stáva neslobodnou, nemôže rozvinúť svoju socializačnú podstatu, lebo mnohokrát pri nedostatočných už základných prostriedkoch (ekonomická stránka), ako dôsledok sociálnej politiky, slúži ako deravá sociálna sieť na obnovu sociálneho bytia (morálno-kultúrna stránka) občanov s tradičnou rómskou kultúrou. Sociálna politika by mala vytvárať priaznivé podmienky na socializačný dialóg tradičnej rómskej kultúry s majoritnou kultúrou pre vzájomne obohatenie a tak otvárať priestor pre činnosť sociálnej práce.

Sociálna politika, rodinná politika a v tejto súvislosti aj sociálna práca, sa pri riešení sociálnych problematiky Rómov upriamuje na prvé dve stránky tejto prirodzenosti, pričom morálno-kultúrnej stránke sa venuje menšia pozornosť. Myslíme si, že práve tu sú základne kultúrno-antropologické východiská na poukázanie pre kvalitatívny rozvoj rómskej kultúry, jej rodiny a jedincov, pretože *„kultúra nie je inštinktívna, vrodená či prenášaná biologicky, ale predovšetkým naučená: skladá sa z naučených návykov reagovania, ktoré sú získané každým jedincom priebehu jeho životných skúseností po narodení..., pričom kultúra tvorí integrovaný systém.“* (T. Histl, M. Jakoubek, 2008, ss. 22-23).

Môžeme si položiť otázku, kde zostava v tomto smere stáť sociálna práca s obyvateľmi s tradičnou rómskou kultúrou? Namiesto sociálnej práce vystupuje sociálna pomoc, záchrana, či sociálna slepota sociálnych problémov, ktorá nevidí, čiže nemusí riešiť. Sociálni pracovníci a ich asistenti, sa dostávajú do role sociálnych pomocníkov, sociálnych záchranárov, ktorí sú často nedostatočne materiálne vybavení pri riešení dôsledkov rozporuplných politických a ekonomických rozhodnutí politických štruktúr na štátnej a regionálnej úrovni pri riešení sociálnej situácie Rómov. Napr. R. Lužica uvádza: *„Priority vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám prijaté v roku 2002 sa zamerali na komplexný program prijaté v roku 2002 sa zamerali na komplexný program rozvoja rómskych osád a Program terénnych sociálnych pracovníkov. K chápaniu Rómov ako „rozvadenej“ komunity (?) viedla vládu nemožnosť dosiahnuť dohodu z čo najväčším počtom subjektov, zjavná nejednotnosť, nesolidárnosť, rivalita,*

egoizmus jednotlivých rómskych (príbuzenských) skupín. Každá z nich (oficiálne občianskych združení) sa vyhlasovala za jediného reprezentanta Rómov, ktorá ich dokáže zjednotiť.“ (R. Lužica, 2009, s. 264).

2 TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA A IDENTITA

Tradičnú rómsku kultúru možno pochopiť cez porozumenia filozofie bytia jej jedincov „*tu a teraz*“, kde dominuje silná potreba telesnej blízkosti (Fízik, 2012) a tento intímny priestor je obrazom ich individuálnej duše ako súčasti rodiny, ktorá poskytuje základ bezprostredného prežívania identity jej členov.

Individuálna ľudská existencia je v tradičnej rómskej kultúre určená svojou kolektívnou identitou (člena rodiny). Bytie človeka tu má neindividualistický charakter a jedinec teda nie je chápaný ako osoba svojbytná voči zmeneným kolektivitám. Identita nie je chápaná ako nezávislosť jednotlivca, ale ako určitá pozícia v rámci rodiny. Základnou jednotkou spoločenskej organizácie v tradičnej rómskej kultúre je teda rodina a nie jednotlivec. (L. Bzdilová – M. Jakoubek, 2008, s. 61).

Hoci sú komunity Rómov priestorovo rozptýlené po celom svete ako oázy v rôznorodých kultúrach, kde tieto rómske pospolitosti sú pospájané nitkami podľa príbuzenských vzťahov. Ich priestorová vzdialenosť nezohráva taký veľký problém, lebo cesta jej prekonávania je súčasťou ich kultúrneho spôsobu tradičného hľadania vhodného miesta na usadenie (kočovania). „*Pocit rómskej identity je oslabovaný faktom, že rómsky národ je široko rozvetvený, jazykovo, kultúrne, celým spôsobom života, jednotlivé vetvy zdôrazňujú predovšetkým „kmeňovou“ identitu, žijú úplne izolovane.*“ (Říčan, 1998, in Matoušková, 2013, s. 298). Ich tradičná kultúra nie je orientovaná na vytváranie stálych hodnôt materiálneho charakteru, ale tento čas sa primárne orientuje na vzájomne vzťahy, kde emocionálna potreba byť s blízkym má prioritný charakter. Okolie prostredia slúži tejto potrebe do doby, kým sa nevyčerpajú „*vybývaním*“.

3 PRAVIDLA SÚŽITIA A RÓMSKE ŽENY

Rómovia radi zdôrazňujú svoj tradičný zmysel pre pospolitosť, pohostinstvo, citovú spontánnosť, živý temperament, solidárnosť s príslušníkmi vlastnej rodiny. Svoje sebavedomie Rómovia odvodzujú od vlastnej rodiny, viac než od dosiahnutého vzdelania, postavenia v majoritnej spoločnosti, majetku a výkonu profesie. Najdôležitejšia v živote Róma je veľká rodina. (Lužica, 2008; Fízik, 2012; Matoušková, 2012). „*Jeho výrazným znakom je rodinná súdržnosť, časté návštevy. Ak niekto z rómskej rodiny nájde lepšie životné podmienky, prijme do domácnosti ďalších príbuzných, ktorí sa môžu zdržať dlhší čas...*“ (R. Lužica, 2011, s. 79).

Podľa Matouškovej (2012, s. 297) „jednoznačne je zrejmá odlišnosť kultúr a jazyk je determinantou ľudského vedomia, správania a prežívania. Pokiaľ spolu komunikujú príslušníci odlišných kultúr, nemôžu nikdy dosiahnuť absolútneho porozumenia, pretože vnímajú a chápu veci okolitého sveta skrz svoj jazyk, a teda viac či menej odlišne. Hlavným určujúcim faktorom či rysom národných (i etnických) kultúr sú hodnoty. Majú silnú zotrvačnosť, prenášajú sa z generácie na generáciu a sú značne odolné voči vonkajším zásahom.“ Treba sa zamyslieť nad tým, prostredníctvom čoho sa rozvíja myseľ rómskeho dieťaťa. Je to materinsky jazyk. Každé slovo má emocionálne ukotvenie v amygdalách limbického systému mozgu. Je spojené v ranom detstve s dotykom rúk vzťahných osôb, predovšetkým matky, tetušiek a približne od troch rokov veku rómčatťa staršej sestry, sesterníc, starej a prastarej mamy. Uvedený spôsob umožňuje vytváranie mnohopočetných rodín, pretože, ako tvrdí L. Fízík (2012) „vo všeobecnosti možno povedať, že rómska rodina i v súčasnosti reprezentuje tradičný typ viacgeneračnej rodiny. To je aj najvýraznejší rozdiel medzi rómskou a majoritnou rodinou. Pochopiť „inakosť“ rómskej komunity znamená uvedomiť si, že ich tradícia je na hony vzdialená tradícii usadlých národov.“ (L. Fízík, 2012, s. 115).

Deti sú považované „za malých dospelých“. V rómštine nie je prítomný stredný rod. Malé dievčence sa starajú o menšie deti a aj chlapcov. Sú vzájomnom telesnom kontakte, neexistuje intímna zóna. Deti sú v roli rodičov a nie v roli detí. „Rodina je celok, kde sú deti i dospelí v neustálom kontakte, navzájom sa chránia pred okolím a nikdy nie sú sami. Dieťa je veľmi skoro samostatné a naučené konať na vlastnú päsť.... Matky uprednostňujú najmä prvé deti, pretože keď dorastajú, ich úlohou je starať sa o svojich mladších súrodencov. Bratov a sestry majú celý deň priviazané v plachte na chrbte, alebo iba v náručí. S malými deťmi komunikujú v rómštine a len ojedinele rozvíjajú návykové sociálne činnosti a zručnosti u svojich detí. Rozprávajú so svojimi deťmi iba po rómsky vo viere, že stačí, keď sa hovoriť po slovensky naučia v škole.“ (Mužíková, 2011, ss. 433-434). Matky a sestry v systéme „dvorčekov“, kde dvere sú stále otvorené, pričom nemajú dlhé trvanie. Rozpadajú sa v priebehu dvoch generácií do ďalších „dvorčekov. Priestor, ktorý nepatrí jednotlivým rodinám, je priestorom nikoho a preto sa oň nik nestará. Neexistuje tu verejná sféra, ani verejný priestor. (L. Budilová - M. Jakoubek, 2008, ss.46, 49).

4 POSTAVENIE ŽIEN A MUŽOV V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE

V tradičnej rómskej kultúre sa to všetko deje za aktívneho prispenia rómskych žien všetkých vekových kategórii, rómski muži zostávajú na pozadí predovšetkým v reprezentatívnej polohe aktuálneho odobrovania konania žien. Môžeme vysloviť tvrdenie, že aj táto „mužská poloha“ je

ovplyvnená zvnútorňenou predstavou náručia matky, nič nestratiť. Na druhej strane „komplex zvnútorňeného otca“ (Murphy, 2008) u rómskeho muža posilňuje patriarchálny systém v rómskej tradičnej kultúre, ktorú Iva Havrilová (2008) popisuje v sociálno-antropologickej štúdií: „...muž je pánom domu, ktorý môže často radikálne a agresívne rozhodovať. Takéto správanie sa v mnohých rodinách považuje za prirodzený spôsob, ako si poradiť s neposlušnými deťmi a ženou. V komunite sa toleruje, i keď nie je prijaté. A práve táto skutočnosť znemožňuje ženám brániť sa, prípadne úplne zmeniť situáciu v rodine. Vyvoláva to nervozitu, strach a stres, čo niektoré ženy riešia užívaním uspokojujúcich liekov. Vedľajšími následkami sú nezaopatrené deti, nedostatočná starostlivosť o ne, ako aj o vlastnú osobu.“ (Havrilová, 2008, str. 391). Takýto patriarchálny princíp ako konatívna potreba fungovania sociálneho systému, má len formálny charakter, nemá oporu v stanovených jasne znejúcich pravidlách, tie ani neexistujú. Majú situačný charakter, ich zdôvodnenie vychádza zo subjektívnych potrieb na riešenie „komplexov otcovskej menejcennosti“, udržanie emocionálne potreby vlastnej identity ako muža.

Autorky Pavlajaniková, Pechanová a Kubíková (2008) síce potvrdzujú tento princíp ako dominantný vo fungovaní rómskej rodiny, ale postavenie mužov už nie tak neochvejné, ako to bolo v minulosti. Fakticky domácnosť riadi ženy. Poberá väčšinou sociálne dávky, materský príspevok a prídavky na deti. Uvedené autorky píšú: „Ona teda spravuje finančný chod domácnosti („drží kasu“) a muž je na nej v podstate odkázaný.“ (L. Pavlaniková, G. Pechanová, E. Kubíková, 2008, s. 358). V tejto súvislosti môžeme povedať, že postavenie súčasnej rómskej ženy zhoršilo, pretože sa v rámci tradičnej rómskej kultúry, ktorá je mnohokrát prekrytá „kultúrou chudoby“, jej pribudla zodpovednosť za častokrát nezodpovedných mužov.

Obdobne sa to deje v skrytejšej, v podobe individualizácie, aj v majoritnej spoločnosti s nepriaznivejšími dôsledkami pre postihnutých jednotlivcov „kultúrou chudoby“. Často sa takto chudobou postihnutá Nerómska matka so svojimi deťmi dostáva do bludného kruhu sociálnej bezmocnosti. Postihnutí nerómski muži stávajú sa pre širšiu spoločnosť neviditeľnými, strácajú sociálny kontakt, sú pre ostatných neželaní, zaťažujúci, často ako bezdomovci s nedôstojným odchodom zo života.

U jedincov s tradičnou rómskou kultúrou sa „kultúra chudoby“ (postihnutá väčšina tohto etnika) stáva chudobou, síce nechcenou súčasťou ich života, ale jej člen je vnímaný a prežívaný vo svojej prirodzenosti ako súčasť užšej a širšej rómskej komunity. Tento objektívny sociálny jav umožňuje hodnotné subjektívne prežívanie vlastnej existencie objektivizáciou „tu a teraz“. Všetko má svoje miesto, narodenie a aj smrť.

5 SOCIALIZÁCIA OSOBNOSTI A TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA

Osobnosť človeka vo všeobecnosti je utváraná už od raného detstva sférami: sociálnou slobodou, láskou a morálnymi hodnotami, normami nachádzajúce sa v socializačnom trojuholníku SEN (obr.1). Osobnosť sa formujúco nachádza vo vnútornom priestore tohto trojuholníka v ťažiskovom bode.

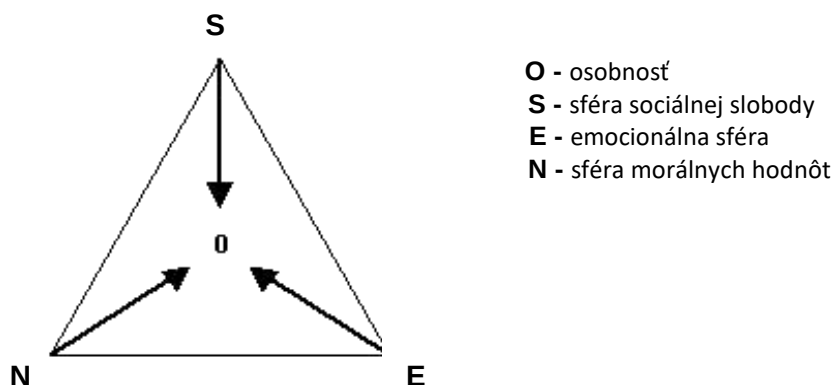
V užšom socializačnom kontexte je týmto trojuholníkom primárna skupina - rodina, ktorá má bezprostredný socializačný vplyv svojou atmosférou za určitých daných podmienok, pričom vrcholkami socializačného trojuholníka sú:

- láska,
- pravidlá súžitia a
- sloboda.

V širšom socializačnom kontexte je to obec, región, štát, únia, kde jedinec je pod socializačným vplyvom regionálnej, štátnej, globálnej politiky, kde vrcholkami socializačného trojuholníka sú:

- spolupatričnosť,
- písané (zákony) a nepísané pravidlá obsiahnuté vo zvyklostiach danej kultúry a
- sociálna sloboda.

Obr. 1 *Socializačný trojuholník SEN utvárania osobnosti* (A. Kozoň, 2010)

Sféra sociálnej slobody (S) predstavuje konkrétny priestor, v ktorom sa môže dieťa bez obáv pohybovať za prítomnosti láskavej osoby (rodiča) vo vytvorenej priaznivej emocionálnej atmosfére, ktorá mu poskytuje istotu bezpečia a oporu. Má predpoklady pre zapojenie sa do činnosti, naplňalo očakávania okolia, osvojovalo si žiadané režimové požiadavky, a tým sa učilo hodnotám a spoločenským normám. Sociálna sloboda má mať taký priestor, aby sa jedinec v ňom nielen cítil bezpečne, ale aj toto bezpečie podľa svojich možností poskytoval

iným. *"Mladý jedinec potrebuje usporiadaný priestor, v ktorom sa pohybuje a osobný kontakt v dialógu, a tým trvalé a usporiadané sebarozvíjanie."* (Ertle, Neidhardt, in Klein a kol., 2001, s. 226).

Emocionálna sféra (E), ktorá je prítomná vo vzájomnom vzťahu k blízkej osobe, priaznivo pôsobí na otvorenie genetických dispozícií recipročného mechanizmu správania, ktoré v počiatkovej fáze sa prejavujú citom spolupatričnosti. Prostredníctvom iných a spolu s nimi sa môže jedinec úspešne zorientovať v rôznych sociálnych situáciách, osvojovať si názory, postoje, hodnoty a formovať si životnú filozofiu.

Poznávacie (kognitívne) funkcie, ktoré sú nositeľmi **sociálnych noriem a morálnych hodnôt (N)**, môžu mať trvalé zakotvenie práve v emocionalite. Pocity sa predvedome priamo dotýkajú identity, skôr než si to človek uvedomí. Sebavedomie má hlbokú nevedomú podstatu, uvedomenie si seba samého je len jeho zábleskom. (Kozoň, 2013, s. 35s).

Jedinec v tradičnej rómskej kultúre je taktiež pod socializačným vplyvom v užšom a širšom kontexte, pričom si myslíme, že v užšom kontexte v primárnom prostredí rodiny by mali do socializačného procesu formovania osobnosti detí rozhodne vstúpiť otcovia, starí rodičia, strýkovia, starší bratia nielen ako nositelia, ale aj ako ochrancovia prosociálnych pravidiel (N), dali rodinným tradíciám a ženám oporu, silu muža (E). Taktiež prezieravo dohliadli nad hranicami slobody (S) pre jednotlivých členov rodiny. Obdobne, ako túto zástupnú zručnosť vedeli preniesť do širšieho kontextu socializácie. Predovšetkým treba oslobodiť (S) rómsku ženu zo zajatia lásky (E), pretože láska je svojou podstatou „slepá a hluchá“ a poskytnúť jej všeobecný rozhľad, vzdelanie (N). Vzdelaná rómska žena urobí s prehľadom to najlepšie pre svoje deti, len k tomu potrebuje oporu muža ako partnera. A toho treba k tomuto partnerskému postaveniu pripravovať socializačným procesom. Pozitívnu úlohu môže zohrať aj komunitná sociálna práca. Ako sa ukazuje v našej štúdií, že brzdu v socializácii tradičnej rómskej kultúry na vyššiu kvalitatívnu úroveň, sú práve rómski muži s rodovými stereotypmi. *„Je evidentné, že sa komunitná sociálna práca... je reflexná k potrebám ľudí a stáva sa mostom medzi dvomi brehmi kultúr, ktoré žijú na jednom území. Práve v čase postihnutom nedostatkom potrieb, aj v zmysle ekonomickej nestability, sa „sociálne priestory“ medzi ľuďmi čoraz zväčšujú.“* (Hunka, 2011, s. 324).

Poukazujeme na pohľad do života utvárania sociálnych vzťahov v rodine na všeobecných princípoch, kde vstup odbornej činnosti sociálnej práce môže byť návodom, nie na zmenu, ale na odomknutie latentných dispozícií, ktoré v sebe skrýva aj tradičná rómska kultúra v jej rodine na prirodzený vývin vzťahov pri socializácii utvárania identity jej člena vo všestrannejšiu osobnosť kolektívneho a súčasne individuálneho bytia.

Z našej pedagogickej praxe môžeme uviesť, kde rómski muži umožnili svojim dcéram, manželkám, družkám dosiahnuť vyššie vzdelanie, našlo pozitívnu integračnú odozvu medzi ostatnými členmi širšej rodiny a prenieslo sa to integračného potvrdenia rómskej identity. Dokonca sa stáva prestížnou záležitosťou pre rómskych otcov podporiť vo väčšej miere práve svoje dcéry a nie synov, pri získaní vysokoškolského vzdelania. Viaceré, už aj staršie

rómske ženy, sa pri oslobodení z područia životného druha - despota, rozhodli po získaní maturity, pokračovať štúdiu na vysokej škole, čím sú veľmi vhodným príkladom pre mladšiu rómsku generáciu.

6 MODELOVANIE PROCESU SOCIALIZÁCIE A DIEŤA TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRY

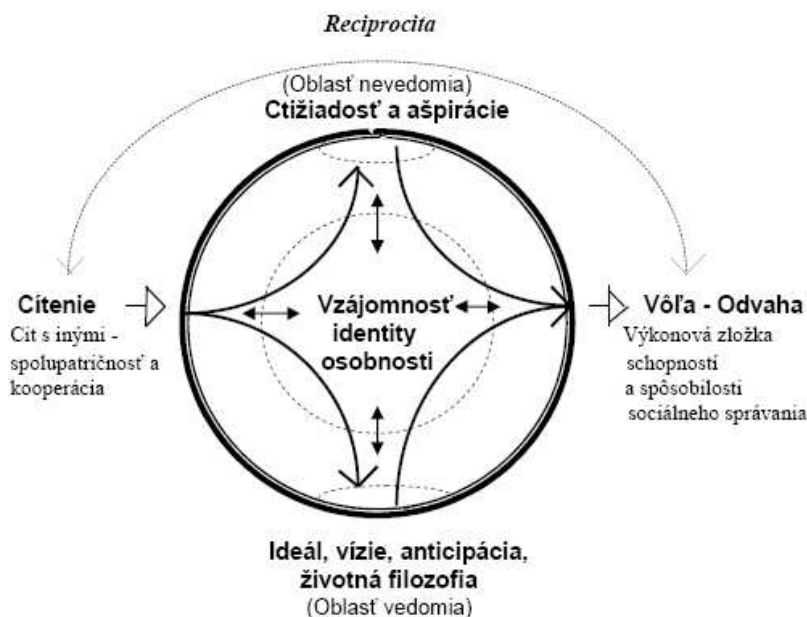
Dieťa má prirodzenú možnosť v procese sociálneho učenia identifikovať so vzormi vzťahných osôb, permanentne korigovať svoje postoje na základe vlastnej skúsenosti. Model socializácie osobnosti (obr. 2) má univerzálny charakter a poskytuje nahliadnutie na možnosti diagnostiky problémových okruhov správania jedincov tradičnej rómskej kultúry vo vzájomnom vzťahu vzhľadom na potreby špecifického sociálneho zaobchádzania (sociálnej práce), spoznaním identity osobnosti jedinca v jej dynamických vzťahoch. Ide o vnútornú vzájomnosť, ktorá je tvorená atmosférou prostredia, ujasnenou perspektívou sebauplatnenia vzhľadom na spôsob života, vzťahmi vzájomnej pozitívnej akceptácie a kooperácie medzi vrstovníkmi a ostatnými jedincami society a spätnou väzbou o výsledkoch sociálneho správania s jej pozitívnym a primerane kritickým hodnotením.

V detskom veku rómske dieťa už aj z dôvodu istoty, ochrany primárneho prostredia, v tomto smere ohraničenej (definovanej) sociálnej slobody v priestore emočnej podpory, je sebauvedomovanie vlastnej sociálnej odlišnosti od majoritnej spoločnosti uchránené, túto odlišnosť mu spoluvrstovníci majoritnej kultúry vedia bez obalu necitlivo pripomenúť napr. v školskom prostredí. Takéto boľáčky zraneného rómskeho dieťaťa vedia jeho blízke osoby (matka, otec, babička, súrodenci a iné vzťahné osoby) na seba prevziať, pomôcť odprežiť citové zranenie a dať pocit kolektívnej ochrany. Túto silu by malo naučiť nájsť počas dospievania v sebe formou sebadôvery.

Modelom socializácie osobnosti (obr. 2) A. Kozoň naznačuje, že táto sila sa čerpá z cítenia (prostredníctvom telesných pocitov), ktoré rómske dieťa nasáva už v ranom detstve, čo v tradičnej rómskej kultúre dieťa dostáva plným priehrástím. To treba hodnotiť vysoko pozitívne. Ak sa naučí za to poskytovať spätnú väzbu úprimnou vďačnosťou, a tak je aj prijímané ako celok a to sa aj z primárneho okolia aj očakáva (poďakovanie za „niečo za niečo“), môže sa rozvinúť aspirácia s reálnymi možnosťami sebauplatnenia. Tu nám modelovanie ukazuje na doteraz nevyužívaný priestor v tradičnej rómskej kultúre. To tvorí v osobnosti os s dvoma pólmi: sebadôvery a sebavedomia (obr. 3) pre dynamickú tvorbu identity, ako zdroj budúceho rozvoja latentných osobnostných dispozícií, ktoré môžu slúžiť na kompenzáciu voči etnickej odlišnosti, ale aj ďalšie tvorivé sebauplatnenie. V takomto prípade skúsenosti s vlastnou odlišnosťou, jeho objektivizácia,

dáva výhody pre efektívnejšie rozhodovanie sa vo svojom smerovaní v živote a so schopnosťou reciprocitu vytvárať s inými vzťahy spolunáležitosti.

Obr. 2 **Model socializácie osobnosti** (A. Kozoň, 2009)

Vzájomnosť identity predstavuje interakčný priestor vyvíjajúcej osobnosti so zvnútornenými vzťahmi reálnych a ideálnych vzťahných osôb a tvorí spätnú väzbu pre sebarozvoj identity ako prirodzenej potreby, ktorá je zdrojom kreatívneho uchopenia reálnych možností pre sprítomnenie nových vízií. Vzájomnosť identity má nevedomý cieľový výstup ako prejav vôle - odvahy s podporou citu spolupatričnosti a kooperácie, vedomou cieľasmernosťou a napĺňanou spoločenskou ctižiadostivosťou, pretože *"odvaha je len jedna stránka pocitu vzájomnosti"* (Jung, 1995, in Kozoň, 2009). Potom môže byť na druhej strane efektívne využívaný mechanizmus reciprocitu (táto osobnostná genetická danosť je dotvorená socializáciou), kde výsledok prejavenej vôľovej konania a odvahy je v priamom kontakte s cítením. Stručne povedané, že vzájomnosť identity dieťaťa je tvorená /1/ ctižiadostivosťou a aspiráciami sebauplatnenia, /2/ ujasnenou perspektívou sebauplatnenia vo svojich víziách budúcnosti osobného života, ktorá je riadená morálnymi zásadami /3/ citom spolupatričnosti a kooperácie k ostatným jedincom a /4/ spätnou väzbou pozitívneho hodnotenia svojho spoločenského správania. V každom vymedzenom okruhu treba dať na každú vyvolanú otázku konkretizovanú odpoveď s emocionálnou skúsenosťou pre naplnenie prirodzených potrieb pozitívneho sebauplatnenia.

Ctižiadosť a aspirácie majú endogénny základ v neurohormonálnom systéme človeka. Endogénne podmienené vrodené jadro osobnosti je rozhodujúco formované počas ontogenézy do rôznych kvalitatívno-quantitatívnych podôb.

Vízie sú naformulované vzdialenejšie predstavy ideálu. Prostredníctvom identity nositeľa je oblasť nevedomia podnecujúcim stimulom formulovania vlastných vízií. Obdobne aj anticipácia (intuícia) sa v oblasti vedomia podieľa na modelovaní budúcnosti a dáva víziám reálnu podobu, vytvorená životná filozofia dáva stabilnú orientáciu.

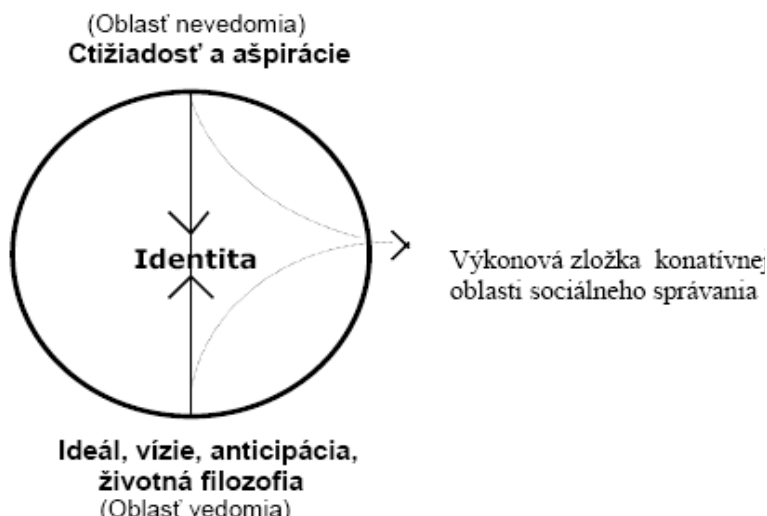
Vôľa - odvaha je konatívnym produktom ako výslednica vzájomnosti identity postihnutého jedinca v sociálnom správaní.

Cítenie - (cit s inými ako spolupatričnosť a kooperácia vo vzťahoch ako vyššia forma) je dostredivou silou osobnosti. Prebieha po povrchu a aj v útrobách psychickej štruktúry osobnosti, dokonca je ňou presiaknutá každá čiastočka celého tela. Vôľa je odstredivým výsledkom dynamického procesu konatívnej oblasti fungovania osobnosti ako jej výkonová zložka. Prejavuje sa v sociálnom správaní schopnosťami a spôsobilosťami. Vzťah medzi faktormi cítenia a vôle, ktorý dáva k životu potrebnú energiu, dynamiku, je však zakotvený na dvoch póloch osobnosti. Jedným pólom je nevedomie prezentované ctižiadostivosťou, aspiráciami a sebadôverou, na opačnej strane je to vedomie s ideálmi, víziami, morálkou a sebavedomím. Vo vnútri je vzájomnosť tohto všetkého, jadro osobnosti, jeho identita. Cítenie je základom pre spolupatričnosť s jedincami a tvorí v procese socializácie efektívnu spoluprácu a kooperáciu s inými jedincami a prejavuje sa lojalitou voči societe.

7 DVE STRÁNKY IDENTITY - SEBADÔVERA A SEBAVEDOMIE

Mame dve mozgové hemisféry, kde obraz seba je formovaný v každej hemisfére v dialektickej jednote. Neuropsychológ M. Dobeš (2004) uvádza, že pri vzniku a udržiavaní obrazu seba hrajú dôležitú úlohu oblasti somatickej perцепčnej kôry a ich prepojenie s motorickou kôrou. Pre fungovanie v prostredí sú dôležité mentálne modely seba v priestore. Pre udržiavanie koherencie sebaobrazu je dôležitá funkcia prefrontálnej asociačnej kôry. A tak sa dostávame do bezprostrednej blízkosti k limbickému systému, k emocionálnym nábojom, pocitom. Informácie o formovaní sebaobrazu v identitu vlastnej osobnosti pozostávajú zo zložiek sebaobrazu, ktorých prejavom pre existenciu sebaobrazu môže byť prinajmenšom niekoľko rozličných vecí (M. Dobeš, 2004, s. 90):

1. Pocit vlastníctva a potrieb. *Robím pohyb z vlastnej vôle. Niečo chcem.*
2. Pocit identity oddelenej od vonkajšieho sveta. *To, že JA som.*
3. Pocit stálosti JA v čase. *Mám svoju minulosť, prítomnosť i predstavy o budúcnosti.*
4. Sebapoznanie. *Ked' vidím svoj obraz, viem, že som to JA, a niekto iný (niečo iné).*
5. Autobiografická pamäť. *Spomienky, ktoré som zažil. Fakty, ktoré ma charakterizujú.*

Obr. 3 **Identita osobnosti** (A. Kozoň, 2010)

Poznámka: Vízie ako už naformulované vzdialenejšie predstavy ideálnej budúcnosti majú prameniace zdroje v nevedomí a prejavujú sa ako sebadôvera. Obdobne aj anticipácia (intuícia) vo vedomí sa podieľa na modelovaní budúcnosti, dáva víziám reálnu podobu a formou sebavedomia sa premieta do životnej filozofie.

Stálosť neanonymného sebaobrazu je neurálnym obrazom uvedomovaných a neuvedomovaných (pocitových) procesov, ktoré majú komplexný charakter. Môžeme si to názorne predstaviť prostredníctvom modelu identity osobnosti (obr. 3).

- ✓ *Identita osobnosti je aj u dieťaťa formovaná na jednej strane cez oblasť nevedomia osobnosti, kde v atmosfére prostredia emocionálne prežíva lúbezné a nelúbezné pocity, ktoré sú základom pre prejavenie jeho chcenia.*

Utváraná identita osobnosti čerpá morálne hodnoty z druhej strany cez vedomie. Zmyslové poznanie a myslenie dáva cieľasmernosť, väčšiu možnosť vlastnej voľby v rozhodnutiach a formou sebavedomia sa premieta do životnej filozofie.

- ✓ *Jeho kvantitatívna nevýhoda voči nevedomiu je v tom, že naše aktuálne vedomie má k dispozícii len veľmi malú časť informácií (0,1%) aj z dôvodu, že je tiež blokováná emóciami (pozri napr. Damasio, 2000).*

V ranom veku rómske dieťa už aj z dôvodu istoty, ochrany primárneho prostredia, v tomto smere ohraničenej (definovanej) sociálnej slobody v priestore emočnej podpory, je sebauvedomovanie vlastnej odlišnosti menej bolestivé, hoci jeho odlišnosť mu spoluvrstovníci z majoritnej kultúry vedia bez obalu necitlivo pripomenúť.

- ✓ *Takéto boľáčky aj rómskeho dieťaťa vedia jeho blízke osoby (matka, otec, stará mama, súrodenci a iné vzťahné osoby) na seba prevziať, pomôcť odprežiť citové zranenie a dať pocit ochrany a bezpečia. Pri dospievaní to už nefunguje a ani nemá fungovať. Túto silu by malo nájsť v sebe, tak sme to na inom mieste uviedli, za podmienok prirodzenej socializácie vzťahných osôb a prosociálnych vzorov.*

8 KOLEKTÍVNA DIMENZIA V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE A INDIVIDUALISTICKÁ DIMENZIA V MAJORITNEJ KULTÚRE

Pri pohľade na individualistickú dimenziu kultúry majoritnej rodiny a kolektívne zameranie tradičnej rómskej kultúry (Čerešníková, 2013), vidíme pri kolektívnej socializácii jedinca v tradičnej rómskej kultúre odlišnú charakteristikou, ktorú uvádzame v tab. 1. Závazky nesie rodina a nie jedinec. Tiež morálka, sociálne normy sú tu záležitosťou kolektívu a jej subjektom je rodina ako celok, kde oddanosť rodine je najvyššia cnosť. Kolektívna identita úplne tu prevláda nad individuálnou identitou a jednotlivých členov danej rodiny je možno medzi sebou zamieňať. (L. Budilová - M. Jakoubek, 2008, ss. 61, 62). Z našej praxe môžeme uviesť príklad, že do väzenia za trestnú činnosť ženatého brata išiel si odpykať trest odňatia slobody jeho slobodný brat bez rodinných záväzkov.

Tab.1 *Socializácia v kolektívnej dimenzii tradičnej rómskej kultúry a v individualistickej dimenzii majoritnej kultúry* (Čerešníková, 2013, zostavil A. Kozoň)

Rómovia	vs	Nerómovia
Žiť pre dnešok, zabezpečiť aktuálne prežitie.	vs	Tendencia plánovať budúcnosť, materiálne sa zabezpečiť, zhromažďovať.
Podriadenie skupine, vyjadrovanie vlastných názorov nie je schvaľované, pokiaľ nekorešponduje s názorom skupiny – rozhodovanie nikdy nie je samostatné.	vs	Vyjadrovať svoje názory a postoje, byť samostatný, reagovať na podnety na základe vlastného prehodnotenia – byť zodpovedný sám za seba.
Chýba vymedzenie osobného teritória a osobných vecí.	vs	Existencia individuálneho vlastníctva.
Definícia seba určená skupinou, sebaobraz je i v dospievaní chápaný ako danosť.	vs	Potreba zaoberať sa vlastnou sebaidentifikáciou – kto som? kam smerujem?
Výchova nesmeruje k individualite, dôležitá je jednota a solidarita rodiny; homogenita skupiny.	vs	Vo výchove posilňovaná individualita a sebadôvera dieťaťa.

V ranom detstve nie je dieťa vedené k sebaobslužke, chlapci ešte v menšej miere ako dievčatá, pretože všetko za nich urobí matka alebo staršia sestra (platí to najmä u skupiny oláškych Rómov).	vs	Dieťa je vedené k sebaobslužke od raného detstva – hygienické a pracovné návyky.
Interakcie rozvíjané v rámci širšej rodiny, neexistuje silné citové puto k jedinému dospelému človeku. Dieťa si naplňa potreby aktuálne a pokiaľ možno bez odkladu – jedlo dostane, keď je hladné, spať ide, keď je unavené, vstáva, keď je oddýchnuté – spôsob výchovy nerozvíja vôľové vlastnosti.	vs	Interakcie dieťaťa do troch rokov sú rozvíjané najmä v rámci nukleárnej rodiny, dieťa sa emočne pripútava k rodičom, silné puto vzniká medzi dieťaťom a matkou.
Dieťa si naplňa potreby aktuálne a pokiaľ možno bez odkladu – jedlo dostane, keď je hladné, spať ide, keď je unavené, vstáva, keď je oddýchnuté – spôsob výchovy nerozvíja vôľové vlastnosti.	vs	Dieťa je vedené k schopnosti odložiť svoju aktuálnu potrebu, prispôbuje sa pravidlám stanoveným rodičmi – orientácia na disciplínu a sebareguláciu.
Rómske dieťa je po narodení mladšieho súrodenca mimo centrálneho záujmu, je zasväcované do problémov dospelých, zo strany rodičov nie sú zohľadňované vekové a individuálne osobitosti detstva.	vs	Typickou činnosťou dieťaťa je hra, často riadená dospelým – cieľom je rozvoj osobnosti dieťaťa, posilňovanie sociálnych väzieb a socializácia dieťaťa v smere osvojovania si sociálnych rolí a noriem spoločnosti.
Rodičia považujú za dôležité iba to, čo nejakým spôsobom podporí zviazanosť so skupinou, s rodinou a zabezpečí fungovanie v rámci vlastnej sociálnej skupiny, komunikácia je vedená v obmedzenom jazykovom kóde v materinskej reči, reč dieťaťa nie je dospelým korigovaná, jeho sémantická sieť je pri vstupe do školy málo štruktúrovaná, pojmy sú nediferencované a nedostatočne definované.	vs	U dieťaťa sú cielene rozvíjané kognitívne schopnosti, najmä rečová kompetencia.
Dieťa väčšinu života funguje iba v interakcii s členmi svojej skupiny, nie je vedené k samostatnému komunikovaniu či sebaaprezentovaniu.	vs	Kľúčové postavenie má schopnosť komunikovať s inými ľuďmi a nadväzovať samostatne nové sociálne vzťahy.

Rodina s tradičnou rómskou kultúrou dáva priestor pre existenciu hodnotného bytia svojmu členovi. Je to v súčasnej dobe ochrana pred *individualizmom*, ktorý sa vyznačuje podľa Čerešníkovej (2013, s. 308) „*emocionálnym odstupom od skupiny, dôrazom na osobné ciele, reguláciou správania prostredníctvom analýzy postojov, ziskov a strát, konfrontáciou, preferenciou horizontálnych vzťahov (priateľských, partnerských) nad*

vertikálnymi (rodič – dieťa). Pre človeka to znamená spoliehanie sa na seba a nezávislosť, sociálnu zručnosť, ale i osamelosť.“ Z tohto pohľadu uvedená autorka ilustratívne a redukcionisticky pripisuje slovenskej rodine atribúty viažuce sa k individualizmu a rodine rómskej atribúty viažuce sa ku kolektivismu. Zároveň upozorňuje, že atribúty pripísané rómskej rodine boli zozbierané počas viacerých terénnych výskumov najmä v prostredí segregovaných rómskych komunít, a teda sa viažu špecificky na rodiny a socializáciu v tomto sociálnom prostredí. (M. Čerešníková, 2013).

9 KULTÚRA CHUDOBY A BEZBREHÉ HRANICE SOCIÁLNEJ SLOBODY

Na dôsledky súčasnej neoliberálnej politiky s nejasnými spoločenskými pravidlami a nezreteľne ohraničenou sociálnou slobodou, upozorňuje J. Rybárik (2012, in Kozoň, 2013, s. 22) vo svojej kritickej analýze, ktorá sa týka sociálnych zmien neoliberálnou politikou v procese globalizácie. Ak sa pozrieme z tohto pohľadu na súčasné politické dianie, ktoré má vplyv aj na postavenie terénnej sociálnej práce s rómskou populáciou na Slovensku, zo širšieho socializačného kontextu, vidíme aj tu populistickú politiku s nezreteľnými sociálnymi pravidlami, výklad práva z hľadiska moci, neoliberálne prejavy s formálne proklamovanou spolupatričnosťou so všetkým, čo sa hodí do politického slovníka, pričom sociálna sloboda jedinca a jeho rodiny v spoločenstve je bez zaistenia bezpečnosti skutočnou ochranou jej hraníc. Zodpovednosť za tento stav je ponechaný na individuálnu interpretáciu podľa toho ako sa to hodí v danej situácii politickým štruktúram moci. (A. Kozoň, 2013).

Práve v tomto procese citlivo reaguje tradičná rómska kultúra. Uzatvára do seba, aby chránila svojich členov a využíva možnosti bezbrehej hranice sociálnej slobody na hľadanie vhodnejších podmienok svojho fungovania pre potreby svojich členov. Tento stav má podľa našej analýzy tendenciu prehľbovania, pretože do popredia v tradičnej rómskej kultúry vystupuje koncept „kultúry chudoby“, napriek tomu, že tento koncept nemá žiadnu etnickú súvislosť a výskumy ich identifikujú v chudobných komunitách (spoločenstvách, sociálnych vrstvách) na celom svete (pozri Čerešníková, 2013).

Na druhej strane chudoba so sebou prináša množstvo negatívnych sociálnych dôsledkov. Ide najmä o a) *sociálnu izoláciu*, b) *depriváciu*, c) *sociálnu diskrimináciu* a *nedostatočný prístup k sociálnym službám* a pod., či d) *sociálnu exklúziu*. Podoby sociálneho vylúčenia sú aj *psychické a emocionálne*, pretože môže ísť o narušenie integrity vylučovaných jednotlivcov a poškodzovanie ich emocionálneho ako aj sociálneho zdravia v spoločnosti. (D. Cihelská, 2014, s. 341).

Popísaná „kultúra chudoby“ ešte viac prehľbuje izoláciu jedincov s tradičnou rómskou kultúrou od širšieho sociálneho prostredia. Avšak ponúkané riešenie „kultúry chudoby“ prostriedkami sociálnej politiky sa týkajú sociálnych skupín takto postihnutých chudobou bez ohľadu na etnickú príslušnosť. Tie predovšetkým riešia daný problém na individualistickej úrovni bytia existencie postihnutých jedincov, skupín na ich individuálnom uvedomovaní si svojej sociálnej situácie, apelovanie na svoju spoluzodpovednosť za vzniknutú situáciu, čo môže byť u Neróma prežívané pocitmi vlastného previnenia. Jedinci s tradičnou rómskou kultúrou sú od tohto psychologického mechanizmu uchránení, pretože ich osobnosť je od raného detstva utváraná kolektívnou socializáciou bezprostrednej spolupatričnosti, úprimného citového prejavu, čo uvoľňuje psychické napätie. Na druhej strane na individuálnej úrovni socializácie utvára neuvedomovaný psychologický mechanizmus reciprocity vo forme poskytovania „láskavosti“ so spätnou vrátenia v neskoršej budúcnosti (možno ani to nie), na slobodné uváženie obdarovaného (pozri model socializácie, obr. 2), čo v ranom detstve v tradičnej rómskej kultúre uvedený mechanizmus reciprocity nie je imprintingovaný v osobnosti jedinca (vpečatovaný v neurálnom systéme mozgu). Psychologický mechanizmus reciprocity sa nepriamo podieľa na formovaní sebaistej identity osobnosti so schopnosťou zástupnej sociálnej zručnosti. Vytvorené podmienené reflexy v období imprintingu raného detstva majú silu nepodmienených reflexov, ktoré aj v zmenených sociálnych situáciách kreatívne nachádzajú riešenie.

Chýbajúca reciprocita

V tradičnej rómskej kultúre je všetko všetkých a potom nemá nikto nič. Kooperácia na báze rodinnej solidarity. „*Miesto generalizovanej reciprocity by sa dalo hovoriť skôr o generalizovanom vydieraní.*“ (L. Budilová.- M. Jakoubek, 2008, s. 59). Riešenie nám z historického pohľadu nám poskytujú príklady slovenských rodín z druhej polovice 19. storočia a z prvej polovice 20. storočia, kde mnohé dediny žili v absolútnej chudobe, pričom spolupatričnosť pri vzájomnej pomoci prekračovala hranice jednotlivých rodín, čo umožnilo kreatívne hľadať spoločne iné možnosti a spôsoby prežitia, nebyť odkázaní na iných. Od individuálnej identity jedinca s vytvorenou zodpovednosťou za svoje konanie, bez ohľadu z akej rodiny pochádza, ktorý konal dobro spolu s inými podľa svojich schopností, v prospech členov iných rodín, dediny a širšieho sociálneho spoločenstva. To v rodinách žijúcich životným štýlom tradičnej rómskej kultúry chýba. Chýba im už v ranom detstve v imprintingovom období vytvorené návyky, na čo upozorňujú viacerí autori (Čerešníková, Loran, Lužica a ďalší).

Kultúra sa utvára a dokumentuje materinským jazykom, kde slovo je na počiatku v síce poetickej podobe *mama*, ale v konkrétnej situácii pociťovaná dotykom, objatím, nasávaním materinského mlieka. Oslobodenie sa

z milujúceho náručia je u mužov s tradičnou rómskou kultúrou značným socializačným problémom, ktorý možno riešiť z vnútra vlastnej rodiny. Obsahové obohatenie postavenia muža ako opory pre ženu, ktorý by nehľadal sebecky zdroj sily v láske navonok, ale zdroj lásky v sebe, vo svojej zvnútornenej matky. Len tak môže nadobudnúť relatívnu autonómnosť, sebadôveru pri nesebeckom vzťahu k žene, ktorú by neuzurpoval len pre seba (rodový stereotyp), otvoril jej priestor pre slobodný sebarozvoj na získanie vlastného obrazu sebavedomej vzdelanej ženy. Rómska žena uvedomujúc si svoju silu lásky k deťom, môže prenášať materinským jazykom inovované kultúrne imprintingové príkazy na nevedomej úrovni, pričom sa musí opierať o sebadôverujúceho muža, o jeho nesebecké schopnosti presadenia rodiny v širšom sociálnom prostredí so znalosťou sociálnych noriem „čo sa má a čo nie“ pri spolurozhodovaní so ženou o budúcnosti rodiny. Bol príkladom pre deti vlastnej rodiny, žena hrdá na povest' rodiny.

10 SMEROVANIE MORÁLNYCH A SOCIÁLNYCH HODNÔT V KULTÚRNYCH VZORCOCH TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRY

V socializačnom procese a v jej dynamike aj v rodine s tradičnou rómskou kultúrou do popredia do popredia vystupuje význam morálnych a sociálnych hodnôt obsiahnutých v kultúrnych vzorcoch tým, že:

1. Internalizovaný hodnotový systém implementovanými o nové prvky výraznejšieho postavenia mužsko-otcovských postojov už v imprintingovom období raného detstva má podstatnú úlohu pri udržaní udržať individuálnu identitu osobnosti dieťaťa a ako ženy a muža, a tým sa poskytuje podľa Edith Jacobsonovej (in Kozoň, 2010) stabilná rovnováha v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti osobnosti. Ide všeobecne platnú zákonitosť, ktorá zabraňuje, aby sa implementovali individuálne potreby jedinca mimo prostredia tradičnej rómskej rodiny (dvorčeka).
2. Dáva subjektívnemu svetu vonkajšiu stabilitu, pocitom prežívania vierohodnosti vlastnej identity, ktorá má u Róma s tradičnou rómskou kultúrou znaky podradujúce sa sociálnej (kolektívnej) identite rodiny, z ktorej pochádza, popierajúc seba. Tím sa nejasne regulujú vlastné individuálne sebahodnotenie na udržanie harmónie medzi morálnymi kódmi a sebahodnotením v usporiadanom oficiálnom prostredí mimo vlastnej širšej rodiny v zmysle skutočnej slobody a tak byť sám sebou ako autonómna bytosť v širšom spoločenstve.

3. Hoci morálku možno pestovať rôznymi typmi výchovy, je nepredstaviteľná bez vrodenej schopnosti cítiť sa previnilo. (Popper, 2004, in Kozoň, 2010). Ide o funkčnú jednotku biologických faktorov so sociálnym prejavom v správaní mimo prostredia rodiny s tradičnou rómskou kultúrou, kde tento pocit viny má voľnejšie ukotvenie.
4. Pocity viny nie sú vytvárané v detstve len inkorporáciou zákazov autorít, ale aj identifikáciou. (Popper, 2004, in Kozoň, 2010). Najskôr s matkou (atribút Lásky), ktorá v prostredí s tradičnou rómskou kultúrou má nezištné zastúpenie, neskôr s mužskou autoritou otca (atribút Svetla) je však vo veľkej miere abstijnujúca. Mali by takto tvoriť základy, ktoré regulujú správanie podľa internalizovaných etických princípov. U dospelých Rómov s tradičnou rómskou kultúrou tieto pocity viny, tým aj zodpovednosť za svoje konanie, voči iným mimo prostredia vlastnej rodiny, nemá pevné ukotvenie.
5. Praktická stránka činnosti sociálnej práce v jej terénnej podobe má možnosť objektívne zhodnotiť nastolenia vhodných opatrení na dotvorenie utvárania individuálnej identity osobnosti Rómov, ktorá by prekračovala „egoistické“ záujmy kolektívnej identity rodiny, často formálne držaná patriarchálnym systémom fungovania pre záujmy rómskych mužov. Súčasne by nešli proti kolektívnej identite, umožnili tak vo väčšej miere otvorenie potreby prežívania pocitu slobody, ktorá je tak bytostne daná Rómom, bez sprostredkujúcich prostriedkov (alkohol a iné drogy).
6. Rozhodovanie sa so znalosťou veci v širšom sociálnom prostredí mimo vlastnej rodiny (dvorčeka), čo bez pevného ukotvenia internalizovaného morálneho systému nie je možné. Ak tak nie je, o to nie je, vždy je možný návrat do vlastnej rodiny k naplneniu potreby bazálnej istoty, ktorý predstavuje (K. Horneyová) v podobe zastúpenia v rodine všade prítomného materinského atribútu. Ta je však zväzujúca, uzavretá sama do seba. Subjektívna potreba prikazujúceho otca čo robiť, je u rómskych žien veľmi výrazná. Tejto religióznej potrebe rómskej ženy treba poskytnúť konkrétneho rómskeho muža ako partnera, o ktorého by sa mohla oprieť pri riešení jej (rodinných) životných situácií.
7. V kultúrnych vzorcoch otvoriť pre mladé ženy (stredný rod pre dievča v rómčine chýba) a ženy, aby našli v mužoch oporu a nebola celá t'archa ponechaná na nich a od troch rokov na samotných vyvíjajúcich sa jedincov ako už dospelých (dieťa v strednom rode v rómštine chýba).
8. Otvoriť kulturalizačný priestor pre formovanie rómskych chlapcov už ranom veku danou mužskou identitou (v slovenčine pre vek chlapcov od 2,5 a ž 5,5 rokov je priliehavý výraz „chlápätko“ – malý chlap), vedeniu k zodpovednosti za svoje konanie, byť vo svojom živote

hrdým chlapom, neschovávať sa po celý život za „červenú sukňu svojej matky“.

9. Kognitívne videnie vo svetle daný priestor dané mužom, ktoré je dané ako biologický faktor, treba preniesť z bedier rómskych žien, na samotných mužov Rómov pre formovanie nového postavenia chlapcov a mužov ich otcami, starými otcami v rodinnom prostredí s tradičnou rómskou kultúrou rodiny na praktické obsahové (nielen formálne) posilnenie otcovského princípu v rodinnom prostredí.
10. Tradičná rómska kultúra je schopná prostredníctvom materinského jazyka implementovať do seba tie prvky, ktoré ju môžu rozvíjať kvalitatívnym spôsobom pre všestrannejší rozvoj osobnosti jej členov pre socializáciu v širšom spoločenstve bez straty vlastnej individuálnej a rodinnej (kolektívnej) identity.

ZÁVER

Nový obraz ženy v tradičnej rómskej kultúre reprezentuje sebavedomú bytosť; vedomá si svojej lásky s očakávanou a naplnenou prirodzenou spätnou odozvou pri vzájomnej komunikácii (nič zadarmo). Novým obrazom muža v tradičnej rómskej kultúre je sebadôverujúci jedinec. Potreby členov svojej rodiny berie ako súčasť seba, prezieravo im určuje spôsob ich uspokojovania v súlade s mravnými a sociálnymi normami. Dokáže zobrať na seba rolu strážcu sociálnych noriem a niesť aj faktickú zodpovednosť v partnerskom vzťahu so svojou ženou.

Literatúra

- [1] BUDILOVÁ, L. - JAKOUBEK, M. 2008. *Cigánska osada – rodina nebo obec?* Ss. 41-62. In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 727 s. ISBN 978-80-969271-5-9.
- [2] CEHELSKÁ, D. 2014. *Možnosti eliminovania chudoby a ich význam pri budovaní a podpore sociálno-emocionálneho zdravia jedinca v spoločnosti*, ss. 337-347. In KOZOŇ, A. a kol. *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoInTE, 2014. 401 s. ISBN 978-80-895533-12-1.
- [3] DAMASIO, A. R. 2000. *Descartesov omyl. Emoce, rozum a lidský mozek*. Praha: Mladá fronta, 2000. 264 s. ISBN 80-204-08-44-4.
- [4] DOBEŠ, M. 2005. *Základy neuropsychologie*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2005. 106 s. ISBN 80-967182-4-X.

- [5] DVOŘÁKOVÁ Z., TUVORA, J. 2009. *Finanční gramotnost jako ochrana jedinice a společnosti*, ss.61-71. In *Sociální a ekonomická núdza jedinca a společnosti*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 566 s. ISBN 978-80-89271-63-4.
- [6] ČEREŠNÍKOVÁ, M. 2013. *Vybrané aspekty interkultúrnej edukácie (formálnej socializácie) v sociálnej práci*, ss. 307-321. In KOZONĚ, A. a kol. *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*, Trenčín : SpoSoIntE, 2013. 474 s. ISBN 978-80-89533-10-7.
- [7] FÍZIK, L. 2012. *Etika v sociálnej práci s rómskou rodinou*, ss. 113-119. In KOZONĚ, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. 214 s. ISBN 978-80-89533-09-1.
- [8] HAVRILA, I. 2008. *Monitoring situácie rómskej osady Diera v rokoch 200 – 2004*, ss. 373-397. In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 727 s. ISBN 978-80-969271-5-9.
- [9] HIRT, T. – JAKOUBEK, M. 2008. *Výzkum a možnosti řešení situace „romských“ osád v SR z pozic sociální a kulturní antropologie: obecný úvod do problematiky*, ss. 15-39. In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 727 s. ISBN 978-80-969271-5-9.
- [10] HUNKA, E. 2011. *Komunitná sociálna práca ako nástroj integrácie rómskeho etnika vo vybranom regióne*, ss. 321-324. In KOZONĚ, A. a kol. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti a jedinca a společnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011. 445 s. ISBN 978-80-89533-02-2.
- [11] JUNG, C. G. 1993. *Analytická psychologie, její teorie a praxe*. Praha : Academia, 1993.
- [12] KLEIN, F. – MEINERTZ, F. – KAUSEN, R. 2001. *Liečebná pedagogika*. Bratislava : Sapienta, 2001. 227 s. ISBN 80-967180-6-1.
- [13] KOZONĚ, A. 2012. *Etika v prirodzenosti osobnosti človeka – otázka slobody v socializácii*. KOZONĚ, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. 204 s. ISBN 978-80-89533-09-1. s.17-28.
- [14] KOZONĚ, A. 2010. *Patopsychológia psychopatológia v socializácii postihnutých*. Trenčín: SpoSoIntE, 2010. 174 s. ISBN 978-80-970121-7-5.
- [15] KOZONĚ, A. 2010. *Psychológia osobnosti v socializácii*. Trenčín : SpoSoIntE, 2010. 158 s. ISBN 978-80-970121-2-0.
- [16] KOZONĚ, A. 2014. *Rozprava o sociálnom zdraví, chorobe a sociálnej práci*, ss. 19-29. In KOZONĚ, A. a kol. *Sociálne zdravie jedinca a společnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2014. 401 s. ISBN 978-80-89533-12-1.

- [17] KULIŠŤÁK, P. 2003. *Neuropsychologie*. Praha : Portál, 2003. 336s. ISBN 80-7178-554-7.
- [18] LORAN, T. 2011. *Sociálna politika verzus bezpečnosť dezintegrovaných*, ss.365-368. In KOZOŇ, A. a kol. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti a jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011. 445 s. ISBN 978-80-89533-02-2.
- [19] LUŽICA, R. 2011. *(Ne)integrovaná rodina - trofej integrovaného strelca*, ss.77-81. In KOZOŇ, A. a kol. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti a jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011. 445 s. ISBN 978-80-89533-02-2.
- [20] LUŽICA, R. 2009. *Rómska národnosť – nenaplnená idea*, ss.261- 267. In *Sociálna a ekonomická núdza jedinca a spoločnosti*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 566 s. ISBN 978-80-89271-63-4.
- [21] LUŽICA, R. 2008. *Úryvok z recenzie*. In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 727 s. ISBN 978-80-969271-5-9.
- [22] MATOUŠKOVÁ, I. 2013. *Romové a jak dál?* In KOZOŇ, A. a kol. 2013. *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*. Trenčín : SpoSoIntE, 2013. 474s. ISBN 978-80-89533-10-7. 285-305ss.
- [23] KOZOŇ, A. a kol. *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2014, 401 s. ISBN 978-80-89533-12-1.
- [24] KOZOŇ, A. 2012. *Etika v prirodzenosti osobnosti človeka – otázka slobody v socializácii*. In KOZOŇ, A. a kol. 2012. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. 2014 s. ISBN 978-80-89533-09-1.
- [25] MURPHY, R.F. 2001. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Slon, 2001. 268s. ISBN 80-85850-53-2.
- [26] MUŽÍKOVÁ, M. 2011. *Pohľad na sociálne aspekty rómskej rodiny*. ss.431-438. In KOZOŇ, A. a kol. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti a jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011. 445 s. ISBN 978-80-89533-02-2.
- [27] PLAVJANIKOVÁ, L., PECHANOVÁ, G., KUBÍKOVÁ, E. 2008. *Janov*, ss. 339-369. In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 727 s. ISBN 978-80-969271-5-9.
- [28] POPPER, M. 2004. *Dva uhly pohľadu na prirodzenosť človeka*. *Anthropos (Časopis pre humanitné a sociálne poznanie)*, 2004, 1, s. 5-8.
- [29] ŘÍČAN, P. 1972. *Psychologie osobnosti*. Praha : Orbis, 1972. 332 s.

Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc.

Fakulta sociálnych štúdií Vysoké školy Danubius

Katedra pedagogických disciplín

Richterova 1171

925 21 Sládkovičovo

a.kozon@gmail.com, www.kozon.cz

FILOZOFICKO-ETICKÉ A AXIOLOGICKÉ ASPEKTY POSTAVENIA ŽENY A MUŽA V SPOLOČNOSTI A V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE

II

PRVKY RODINNEJ SOCIALIZÁCIE RÓMOV PROBLEMATIZUJÚCE ICH INTEGRÁCIU DO MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI

**The aspects of family socialisation of Roma that complicate
their integration into the majority society**

**BRANISLAV MALÍK
PETRONELA ŠEBESTOVÁ**

Abstrakt

Autori sa vo svojom príspevku zamerali na určité špecifiká rómskej rodiny a rodinnej socializácie Rómov, ktoré treba zohľadniť pri ich vzdelávaní a pri poskytovaní sociálnych služieb pre uvedenú cieľovú skupinu občanov. Cieľom autorov bolo tiež korigovať skreslené predstavy, ktoré si o niektorých aspektoch života Rómov vytvárame a ktoré pretrvávajú nielen vo vedomí bežných občanov, ale sú identifikovateľné aj v odbornom diskurze a sú prekážkou optimálneho nastavenia programov zameraných na integráciu Rómov do majoritnej spoločnosti.

Kľúčové slová

Rómska rodina, socializácia, patriarchálna rodina, rodovo špecifická deľba práce, rodinná výchova, oportunizmus

Abstract

The authors focus on certain specific aspects of Roma family and family socialisation of Roma that have to be taken into account when educating and providing social services to this target group. The aim of the article is to rectify the misconceptions we have about certain aspects of the life of Roma people. These commonly held beliefs can be found not only among the majority population but also in professional discourse. They present obstacles in the optimal design of programs aimed at the integration of Roma people into majority society.

Keywords

Roma family, socialisation, patriarchal family, gender specific division of labour, family education, opportunism

ÚVOD

Za kľúč k riešeniu „rómskej problematiky“ sa často považuje rómska rodina, ktorá je považovaná za najkonsolidovanejšiu sociálnu jednotku rómskych spoločenstiev a najdôležitejší socializačný činiteľ, keďže úloha ostatných (školskej a pracovnej socializácie) je v prípade najmä vylúčených rómskych komunít značne oslabená. V našej štúdií preskúmame oprávnenosť uvedeného predpokladu.

1 REDUKCIONISTICKÝ PRÍSTUP A RÓMSKE ETNIKUM

Prekážok riešenia rómskej problematiky je viacero. V krátkosti spomenieme len tie, ktoré spočívajú v neadekvátnej reflexii bytia rómskeho etnika a socio-kultúrnych reálií, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou jeho života. Od skreslenej reflexie sa odvíja aj nesprávne konanie, teda aj navrhované kroky, od ktorých sa očakáva zlepšenie ich životnej situácie a navodenie optimálnejších vzťahov s majoritou. Ako sme už na iných miestach uviedli (Malík, 2015) to, čo bráni pomenovať veci pravým menom, je politická korektnosť, ktorá popri verejnom a mediálnom priestore začala kolonizovať aj odborný diskurz. Tá stojí i v ceste realizácii výskumov cielených výhradne na uvedenú zložku spoločnosti, a teda čiastočne zodpovedá aj za absenciu dát o aktuálnom stave rómskej populácie na Slovensku.¹ Navrhované riešenia sa odvíjajú potom od starších výskumov alebo len od „romantizujúcich“ predstáv vytvorených na báze iných, ako len vedeckých podkladov, ktoré však už neodrážajú súčasnú realitu a sú prakticky nepoužiteľné. Častý je tiež redukcionistický prístup k balíku problémov, ktoré sa s rómskym etnikom spájajú. Najčastejšie sa možno stretnúť s ich zužovaním len na problém chudoby a od nej sa odvíjajúcich životných štandardov, aspirácií a stratégií Rómov. Svoju negatívnu úlohu tu zohráva i nekritický prenos zahraničných skúseností, za ktorým sa skrýva vnímanie Rómov ako jednoliatej skupiny, na príslušníkov ktorej platí rovnaký meter. Prax jednoznačne ukazuje, že plošný, frontálny prístup k riešeniu problémov, ktoré uvedená skupina občanov generuje, neprináša očakávané výsledky a je potrebné začať rešpektovať aj ich skupinové rozdiely odvíjajúce sa buď od vln osídľovania nášho územia rómskym etnikom alebo od miestnych regionálnych špecifik. Ak v nasledujúcom texte budeme určité tvrdenia vzťahovať k Rómom, budeme pod nimi vždy rozumieť obyvateľov vylúčených rómskych osídlení osadového typu, čiže nie Rómov všeobecne, nie Rómov „ako takých“.

¹ Výnimku tu tvorí Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013, ktorý možno považovať za jeden z mála relevantných informácií o stave rómskych komunít na Slovensku.

V romologickej literatúre sa možno stretnúť najmä s recyklovaním určitých romantizujúcich pohľadov na inštitút rómskej rodiny. Bežný („občiansky“) diskurz charakterizujú rovnaké zjednodušené predstavy v pohľadoch na Rómov a rómsku rodinu, len s tým rozdielom, že tieto predstavy rómske etnikum neidealizujú, ale skôr démonizujú. V nasledujúcom texte sa pokúsime načrtnúť niektoré špecifiká, ktoré treba pri uchopovaní uvedenej témy zohľadniť. Vyjdeme tu asi z najočividnejšieho fenoménu, ktorý charakterizuje rómsku rodinu, a tým je jej mnohopočetnosť. V tomto kontexte treba poznamenať, že veľký počet detí v rodine nie je spôsobený ani tak jej predpokladanou „zaostalosťou“ či rodičovskou nezodpovednosťou, ale (aj) výsledkom plánovaného rodičovstva. V predindustriálnych spoločnostiach boli deti dôležitou súčasťou rodinnej ekonomiky. Väčší počet detí v rodine garantoval väčšiu úspešnosť v obstarávaní „chleba každodenného“ a bol tiež súčasťou ich dôchodkového zabezpečenia. V takýchto spoločenstvách bola totiž „úcta detí k rodičom“ jedinou formou zabezpečenia rodičov v starobe. Čím viac detí v rodine, tým väčšia istota, že bude o nich v postproduktívnom veku postarané. Životná stratégia orientovaná na rodenie detí prevláda i v spoločenstvách, ktoré žijú v tvrdých životných podmienkach, nakoľko garantuje pretrvanie rodu i za okolností, že väčšina detí sa reprodukčného veku nedožije. Uvedená stratégia si následne zachováva svoju inerciu i v podmienkach, kedy sa tieto životné okolnosti dočasne zmenia k lepšiemu. Za zvýšeným počtom detí v rómskej rodine a mierou ich prežívania stojí aj forma ich rodinného súžitia, kde dominantnou formou je ešte stále viacgeneračná rodina. Tzv. „hypotéza babička“ hovorí o tom, že staršie ženy z evolučného hľadiska získavajú viac tým, že pomáhajú pri výchove svojich vnúčat, ako keby pokračovali s vlastnou reprodukčnou aktivitou. Demografické výskumy totiž potvrdzujú skutočnosť, že čím dlhšie žila žena po skončení jej reprodukčného obdobia, tým úspešnejšie boli reprodukčne životy jej detí, tým viac potomstva z takto organizovaných rodín vzišlo. Mali tendenciu založiť svoje rodiny skôr, skracovať pauzy medzi narodenými deťmi a rodili i viac detí, pričom sa zvyšovala i šanca, že sa dožijú reprodukčného veku. Pokles pôrodnosti v majoritnej spoločnosti sa dnes preto začína dávať do súvislosti s prevahou jednogeneračných rodín nad viacgeneračnými, a teda aj so znižujúcim sa významom starých mám. (Malík, 2008).

Pravdou je aj to, že dnes zaznamenávame pokles pôrodnosti aj v rómskej populácii. Podľa nás ho však nemožno pripísať len na vrub osvetu a socializačných programov navrhnutých pre rómske etnikum. To, čo dnes vedie k znižovaniu pôrodnosti, je predovšetkým konzum (ktorý je ako vzorový spôsob života) inzerovaný najmä (pre rómsku populáciu v najviac prístupnom médiu) v televízii a televíznych programoch. I keď sa, vzhľadom k svojej ekonomickej situácii, na bezprostrednom konzume vo výraznejšej

miere reálne nepodliehajú, konzumná mentalita nespochybniteľne mení ich hodnotový svet.

2 ŽENA A MUŽ V RODINE RÓMOV

Charakteristickou črtou rómskych rodín je aj deľba práce pri zabezpečovaní každodenného živobytia. Rómovia vylúčených rómskych osídlení nie sú zväčša zapojení do produktívnej ekonomiky. Prevládajú u nich skôr obstarávacie aktivity zamerané na zber (obohatený nielen o dary prírody, ale aj „dary“, ktorých zdrojom je ich širšie vidiecke sídelné alebo urbanizované prostredie). Tento typ ekonomiky nie je príliš „výnosný“, a preto si vyžaduje investovanie pomerne veľkého objemu času a energie a tiež zapojenie pomerne širokej siete rodinných príslušníkov. Tento čas ide nezriedka na úkor iných aktivít vyžadujúcich si určitú časovú dotáciu (napr. školskej dochádzky). Uvedený typ rodinnej ekonomiky si tiež nevyžaduje presné načasovanie jednotlivých aktivít, čo vysvetľuje aj to, prečo u nich zväčša absentuje pevný denný režim.

To, že rodina bola pre Rómov bazálnou inštitúciou, vyplývalo z kočovného spôsobu ich života. Pri uvedenom spôsobe života tu totiž absentovala možnosť identifikovať sa s miestom usadenia. Jediným záchytným bodom v neustálom prúde zmien bola preto patriarchálna rodina rovnako, ako je to typické aj pre ostatných kočovníkov. Pre patriarchálnu rodinu bola charakteristická aj špecifická deľba práce medzi jej členmi, ktorá bola rozvrhnutá tak, aby garantovala jej pretrvanie aj v pomerne dynamických, na zmeny bohatých podmienkach. Jednou z najdôležitejších funkcií ženy v rómskej rodine bolo to, že sa starala o výchovu detí a bola teda aj osobou, prostredníctvom ktorej sa zabezpečoval transgeneračný prenos tradície. S uvedenou funkciou úzko súvisí aj inferiórne postavenie žien v rómskych spoločenstvách. Cieľom podriadenosti žien – prejavujúcej sa napríklad aj v ich izolovanosti (ich držaní doma, obmedzovaní ich kontaktov s nekomunitným prostredím a pod.) – nie je iba presadiť patriarchálne práva mužov. Podľa filozofa Michaela Waltzera sa týka aj reprodukcie kultúry, pri ktorej sa ženy považujú za spoľahlivejších činiteľov ako muži. Z historického hľadiska muži vstupovali do širokého spoločenského života – v rámci armád, súdov, zhromaždení a trhovísk. Sú preto vždy potenciálnymi sprostredkovateľmi novosti a asimilácie. Práve tak, ako sa národná kultúra lepšie zachováva v dedinskom než v mestskom prostredí, tak sa lepšie zachováva v súkromí či domácnostiach než vo verejnom prostredí – čo v bežných prípadoch znamená, že skôr medzi ženami, než medzi mužmi. (Walzer, 2002, s. 189).

Podobnými argumentmi vysvetľuje vylúčenie žien zo sveta vážnych vecí a verejného priestoru aj francúzsky sociológ Pierre Bourdieu. Ženy boli podľa neho dlho držané len v okruhu domácnosti a viazané len k činnostiam spojeným s biologickým a sociálnym zachovaním rodu, teda k činnostiam,

ktoré nepožívali takú mieru spoločenského uznania, ako aktivity spadajúce do repertoáru muža. Ako uvádza Bourdieu: „V mnoha prostrediach napríklad dodnes významnou časťou ženskej domácej práce predstavuje péče o solidaritu a celistvosť rodiny, tj. pestovanie príbuzenských vzťahov a celkového sociálneho kapitálu prostredníctvom pořádání různých společenských aktivit – běžných, jako je rodinné stolování, nebo výjimečných, jako jsou různé obřady a oslavy (narození apod.), jež mají slavnostně zdůraznit příbuzenské svazky a zajišťovat trvalost společenských vztahů rodiny a jejího lesku, nebo prostřednictvím výměny dárků, návštěv, dopisů či pohlednic a telefonátů.“ (Bourdieu, 2000, s. 88).

V patriarchálnych rodinách, v ktorých sa uplatňuje uvedená rodovo špecifická deľba práce to zvyčajne býva tak, že na muža je delegovaná ekonomická funkcia – úloha zabezpečiť rodinu po materiálnej stránke. Rómska rodina je výnimkou – obstarávacie aktivity – uspokojovanie primárnych potrieb (jedlo, oblečenie) členov rodiny je úlohou ženy. Aj keď ako centrálny významový bod rómskej rodiny figuruje muž, žena v nej plní funkcie, ktoré významovo prevyšujú úlohy muža. Rodinná ekonomika spočíva takmer výlučne na pleciach rómskej ženy.

3 VÝCHOVA V RODINE RÓMOV

Rodinná výchova Rómov má tiež svoje špecifiká. Z pohľadu majority je výchova rómskych detí vnímaná ako príliš liberálna. Do uvedeného vyjadrenia patrí aj to, že deti nie sú vedené k rešpektu k normám majoritnej spoločnosti a nedisponujú sociálnymi zručnosťami, ktoré by im integráciu do majoritnej spoločnosti uľahčovali. Ako konzervatívna sa však javí pokiaľ ide o ich skupinové normy. Uznanie noriem, na ktorom je založený rešpekt k nim, sa dosahuje systémom sankcií, kde kľúčovú úlohu hrá negatívna sankcia. Uznanie týchto noriem je založené na strachu z ich porušenia alebo nedodržania, nie z porozumenia ich významu pre ich život alebo život daného spoločenstva. Ďalším znakom rodinnej výchovy Rómov, ako na to poukazuje Matulay (2000, s. 45 - 46), je to, že nie je individualistická, ale kolektívna, z čoho rezumuje aj to, že všetky záležitosti týkajúce sa rodiny sa riešia kolektívne. Jediniec tu nekoná sám za seba, ale vždy aj (a predovšetkým) v mene svojej rodiny. Podľa jeho činov nie je posudzovaný len on sám, ale ich dopad vrhá dobré alebo zlé svetlo na celú jeho rodinu. (J. P. Liégeois, 1995, s. 75).

Zmyslom rodinnej výchovy nebolo podporovať individualitu detí, ale vychovať ich tak, aby boli integrovateľné do príslušného rodového celku a kolektívnych akcií spätých s jeho reprodukciou. Kočovníci žili v pomerne tvrdých podmienkach a čelili veľkým výzvam, ktoré sa dotýkali otázky ich holého prežitia, ktorým nedokázalo čeliť individuum, ale len zomknuté ľudské spoločenstvo ako celok. O vlastných aspiráciách tu preto nemohlo byť

ani reči. Hodnotové orientácie sú tu nasmerované k tomu, čo ekonóm Walt Whitman Rostow (1960) nazval dlhodobým fatalizmom. Prevládajú tu hodnoty, ktoré redukovávajú možnosť voľby a ambície zmeniť svoj vlastný údel. Rozsah možností vnukov je tak zhruba rovnaký, aký bol aj u ich prarodičov. Vsádza sa na opakovanie toho, čo sa v minulosti osvedčilo. Ako dominantná forma časovosti sa u nich preto ustálil cyklický čas – dianie je opakovanie toho istého. Je to aj stratégia, ako udržať svoju identitu v meniacich sa podmienkach. Súčasťou ich tradície sú predovšetkým opatrenia, ktorých účelom je produkovať „chlad“, ktorého úlohou je zmraziť zmenu a udržať dané status quo. (Assmann, 1998, s. 8). Ako uvádza Assmann, „*Typický spôsob, jakým kultury produkují chlad a zmrazují změnu, je rituální cyklizace času.*“ (Tamže, s. 8). Jeho podstatou je to, že určité činnosti sa rituálne opakujú, a pri tomto opakovaní sa postupuje podľa tých istých pravidiel a postupov, vylučujúcich akúkoľvek možnosť odchýlok od zaužívaného a osvedčeného.

Daný stav sa konzervuje a chráni pred zmenou aj budovaním priestorových a symbolických hraníc, ktoré danú kultúru oddeľujú od iných kultúr a spoločenstiev. Izoláciu rómskych vylúčených komunít od majoritnej spoločnosti uľahčujú aj vonkajšie, pomerne ľahko identifikovateľné prvky ich zovňajšku a fyziognómie. Hranice sú pomerne jasné, a preto aj pomerne dobre (až nepriedušne) strážené. Segregácia Rómov je v mnohých prípadoch nielen vynútená, ale aj dobrovoľná. Socializácia s majoritnou spoločnosťou preto prebieha často len sprostredkované – cez médiá (najmä televízne), pracovné príležitosti, ktoré nachádzajú predovšetkým v zahraničí.² Ukazuje sa, že táto zahraničná skúsenosť má pozitívny vplyv na ich integráciu po ich návrate.

4 OPORTUNIZMUS AKO ČRТА RÓMOV

K nedávnej kočovníckej minulosti zrejme odkazuje aj ďalšia charakteristická črta Rómov, ktorou je ich oportunizmus. Uvedený spôsob života ich naučil využiť každú príležitosť (ktorá nebýva príliš častá a zväčša sa neopakuje). Pokiaľ bol človek alebo určité spoločenstvo odkázaný na „dary prírody“, ktorá je v mnohých ohľadoch nevyspytateľná, nemal možnosť plánovať a rozvrhovať svoj život. Človek sa za týchto okolností stáva otrokom okamžiku. Inak je tomu vtedy, ak sa mu podarí dostať podmienky svojej existencie čiastočne pod kontrolu. K tomuto zlomu dochádza v dôsledku prechodu k usadnutému spôsobu života, k poľnohospodárstvu, t.j. k produktívnej ekonomike. Tu už nie je človek

² Nejde pritom len o nedostatok pracovných príležitostí na Slovensku. Rómovia nie sú často ochotní v domácich pomeroch pracovať ani nie tak z dôvodu im pripisovanej „lenivosti“, ale z „princípu“. Tieto „princípy“ však strácajú váhu v anonymnejšom prostredí cudziny, kde nie sú jedinou „inakosťou“ a kde vzťahy s majoritou nie sú zaťažené vzájomnými animozitami majúcimi svoj pôvod v dlhodobom súžití týchto odlišných kultúr na tom istom území.

odkázaný na to, čo mu ako dar poskytne príroda, ale sám si vlastnou činnosťou vytvára základňu pre svoj vlastný život. Jeho rozvoj už nezávisí od rozmarov prírody, teda od toho, či bola v danú chvíľu štedrá alebo naopak skúpa, či vystriehne a využije príležitosť, ktorá sa pred ním neočakávane otvorí, ale stáva sa od týchto nepredvídateľných okolností čiastočne nezávislý a voči nim imúnny.

To čiastočne vysvetľuje aj fatalistický postoj Rómov k životu. Uvedené životné rozporenie môžeme priblížiť aj na Heglovom rozlišovaní medzi tzv. prvým a druhým stavom tak, ako ich vymedzil vo svojej *Filozofii práva*. V prípade prvého stavu, ktorý podľa Hegla korešponduje s patriarchálnym spôsobom života, je „príroda tým hlavným a vlastní píl je naproti tomu tím, čo je podriadené.“ (1992, s. 235) „Človek zde přijímá s bezprostředním pocitem dané a získané, děkuje za ně bohu a žije v důvěřivém spoléhání, že toto dobrodiní bude pokračovat. Spokojuje se s tím, co dostává; spotřebovává to, neboť to dostane zase.“ (Tamže, s. 235). Vlastná iniciatíva tu nie je niečím žiaducim. Druhý stav, ktorý Hegel nazýva stavom živnosti, sa od prvého stavu odlišuje tým, že produkt prírody nepovažuje za dar, ale len za materiál určený k pretváraní. Je teda odkázaný na svoju prácu, na reflexiu a uvažovanie. „Za to, co vytváří a užívá, vděčí především sobě samému, své vlastní činnosti.“ (Tamže, s. 235). „Individuum ve stavu živnosti je odkázáno na sebe... První stav naproti tomu sám nemusí příliš myslet; co získává, je dar čehosi cizího, přírody; tento pocit závislosti je u něho něčím prvním a s tímto pocitem se u lidí snadno spojuje snášení všeho, co přichází. První stav proto tíhne více k pokoře, druhý více ke svobodě.“ (Tamže, s. 236).

Príčiny uvedeného stavu môžeme hľadať aj v určitých deficitoch vo sfére abstraktného myslenia Rómov. Aktuálne ľudské bytie je vďaka jazyku a abstraktnému (pojmovému) mysleniu ovplyvňované nielen jeho predchádzajúcimi stavmi (jeho minulosťou), ale i jeho budúcnosťou, ktorá prostredníctvom pojmov získava jasnejšie kontúry. V pojmoch objektivizovaná vízia budúcnosti sa tak stáva významným motivačným zdrojom nášho aktuálneho rozhodovania a konania. Predstavuje totiž obdobu pomyselného Archimedovho bodu, z ktorého možno pohnúť našou prítomnosťou a je teda aj predpokladom toho, aby sme neboli zajatcami daného statu quo, aby sme si samých seba vedeli predstaviť aj v inej situácii, ako momentálne sme, že veci môžu ísť aj inak, ako aktuálne bežia a pod. Pojmové myslenie je teda určitým prostriedkom transcendencie, nakoľko človeku, ktorý ním vládne, umožňuje prekračovať hranice bezprostrednej skúsenosti. Pojmy človeku umožnili emancipovať sa od skutočnosti, prekročiť kontext jeho bezprostredného bytia a aktuálneho časopriestorového zaradenia. Vďaka nim môžu ľudia komunikovať o veciach a záležitostiach, ktoré nie sú bezprostredne časovo alebo priestorovo dostupné, či ktoré nemajú žiadny predobraz v aktuálne danej skutočnosti.

5 ABSENCIA INŠTITÚTU DETSTVA

Ďalším charakteristickým znakom rómskej rodiny je absencia inštitútu detstva. Ako uvádza Zlatica Bakošová (2005) - svet detí tu splýva so svetom dospelých, čo sa prejavuje aj tým, že v rómskej rodine neexistujú výrazné generačné rozdiely. Detstvo totiž nie je univerzálnym fenoménom a obligátnou súčasťou biografie všetkých ľudí a kultúr. Ako svojbytný, pomerne jasne ohraničený životný interval v živote človeka sa objavuje až pomerne neskoro. Objavuje sa až vtedy, ak sa objavia vrstvy schopné a ochotné detstvo financovať. Detstvo predstavuje totiž tú časť života človeka, v ktorej je odbremený od obstarávacích aktivít, ktoré sú dočasne delegované na rodičov, prípadne na niektoré spoločenské inštitúcie. V rómskych spoločenstvách je „dieťa“ chápané ako „malý dospelý“, ktorý od útleho veku (podľa svojich schopností) participuje na svete dospelých. Rómske dieťa je hneď od malička zapájané do aktivít súvisiacich s chodom domácnosti a zabezpečovaním každodenného živobytia.³

Do súvislosti s kolektívnymi formami súžitia a výchovy sa dáva aj súdržnosť rómskych rodín, za indikátor ktorej sa považuje napríklad aj nevyužívanie sociálnych služieb určených pre seniorov členmi rómskych komunít. Je evidentnou skutočnosťou, že v uvedených zariadeniach rómski seniori absentujú. Existuje viacero dôvodov, prečo je tomu tak. Róm nie je schopný existovať mimo okruhu svojej skupiny a rodiny. Jeho dôchodok je tiež dôležitou súčasťou rodinnej ekonomiky, v ktorej sa s ním „ráta“. Jedným z dôvodov je aj to, že Rómovia sa nedožívajú vysokého veku, čo je daň za nepriaznivé životné podmienky, v ktorých Rómovia žijú, nezdravý spôsob ich života a nízke zdravotné povedomie. Netýka sa to však len seniorov. Je to aj problém, s ktorým treba rátať aj pri prípadnom zriaďovaní internátnych škôl pre rómskych žiakov a mládež. Je zrejmé, že udržať ich v tomto type zariadenia na podstatnú časť školského roka a na celú dĺžku štúdia by bolo nesmierne zložité, až nemožné.

ZÁVER

Optimálnym riešením uvedeného problému by bolo, ak by vzdelávacie a sociálne služby boli koncipované tak, aby príslušníci rómskych komunít nemuseli kvôli ich využívaniu opúšťať komunitné prostredie. Očakávame, že tento zdanlivo segregačný krok, by v konečnom dôsledku mal práve opačný efekt - posilnenie prointegračných ambícií u členov uvedených komunít.

³ To, že dieťa je len „klonom“ svojho rodiča (napr. syn zmenšenou verziou svojho otca) je vidno aj na oblečení viazanom k určitým významným slávnostným udalostiam v živote rómskej rodiny. Na typickej rómskej svadbe má i to najmenšie dieťa zmenšenú verziu obleku dospelých (napríklad chlapec zmenšenú verziu obleku a čiernych lakoviek). Typické detské ošatenie (odlišujúce a cielene dištancujúce dieťa od dospelého) tu absentuje.

Vzdelanie je totiž v dnešnej spoločnosti vstupnou bránou k jej kľúčovým distribučným systémom (trhu práce, k účasti na fungovaní demokratických mechanizmov a pod.) Riešenie teda vidíme v komunitných a terénnych službách šitých na mieru imanentných potrieb jednotlivých rómskych komunít. V tejto súvislosti sa ako najviac problémová ukazuje požiadavka prispôbiť vzdelávacie štandardy ich možnostiam a potrebám, čiže požiadavka vzdelávania Rómov (aspoň v rámci primárneho vzdelávania) podľa iných princípov, ako je vzdelávaná majorita. Ako problematická sa uvedená požiadavka javí preto, že porušuje princíp rovnosti a je vo svojej podstate diskriminačná. K uvedenému je však potrebné dodať aj to, že by išlo o krok, ktorý by Rómom ďalšie vzdelávanie umožnil a značne zjednodušil. Išlo by teda síce o diskrimináciu, ale diskrimináciu pozitívnu, ktorej očakávaný efekt v konečnom dôsledku urobí uvedené opatrenie bezpredmetným a teda aj dočasným.

Literatúra

- [1] ASSMANN, J. 1998. *Egypt ve světle teorie kultury*. Praha : OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-05-8.
- [2] BAKOŠOVÁ, Z.: 2005. *Sociálna pedagogika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005. 165 s. ISBN 80-10-00485-5.
- [3] BOURDIEU, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha : Karolinum, 2000. 148 s. ISBN 80-7184-775-5.
- [4] HEGEL, G. W. F. 1992. *Základy filosofie práva*. Praha : ACADEMIA, 1992. 380 s. ISBN 80-200-0296-0.
- [5] LIÉGEOIS, J. P. 1995. *Roma, Gypsies, Travellers*. London : Council of Europe, 19985. 271 s. ISBN 92-871-2349-7.
- [6] MALÍK, B. 2015. *O čom sa mlčí a s čím sa neráta v tzv. rómskych projektoch*. In Haburajová Ilavská, L. (ed.). *Praktický pohľad do zákulisia sociálnej práce*. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálnych štúdií, 2015. ss. 28-39. ISBN 978-80-8167-029-9.
- [7] MALÍK, B. 2008. *Úvod do antropológie*. Bratislava : Iris, 2008. 214. s. ISBN 978-80-89256-09-9.
- [8] MATULAY, S. 2000. *Rómske etnikum*. In *Rómovia včera dnes a zajtra*. Zborník z konferencie Spišská Nová Ves. 1. vyd. Nitra : KRK Pedagogická fakulta UKF, 2000. 86 s. ISBN 80-8050-302-8. ss. 42 – 48.
- [9] WALZER, M. 2002. *Hrubý a tenký, O tolerancii*. Bratislav : Kaligram, 2002. 240 s. ISBN 80-7149-440-2.
- [10] ROSTOW, W.W. 1960. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge : Cambridge University Press, 1960.

Doc. PhDr. Branislav Malík, PhD.

bmalik@centrum.sk

PhDr. Petronela Šebestová, PhD.

petronela.sebestova@gmail.com

Fakulta sociálnych štúdií Vysoké školy Danubius

Katedra pedagogických disciplín

Richterova 1171

925 21 Sládkovičovo

III

EMOCIONÁLNY KOMPONENT POJMOV RÓM A CIGÁŇ V KONTEXTE MOŽNOSTI ZAMESTNANIA

**Emotional component of the term Rom and Gypsy in the
context of employment opportunities**

Milan Hejdiš

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá emocionálnym komponentom pojmu Róm a Cigáň. Podnetom na jeho napísanie bola diskusia v rámci prednášky teória konfliktov a riešenie konfliktov.

Kľúčové slová

Róm, cigáň, zamestnanie

Abstract

The contribution deals with the emotional component of the term Rom and Gypsy. The impulse to write was a debate within the lecture theory of conflict and conflict resolution.

Keywords

Rom, gypsy, employment

ÚVOD

Odhodlanie napísať krátku štúdiu na túto tému vznikalo v priebehu predchádzajúcich rokov. Nie je jednoduché verejne polemizovať k pojmom Róm alebo Cigáň, nakoľko používanie obidvoch pojmov navodzuje emócie, ktorá sú ambivalentné a to hlavne v súčasnej dobe snáh o inklúziu, integráciu, toleranciu, pričom práve pojem cigáň býva často spájaný s intoleranciou, segregáciou, marginalizáciou a ďalšími používanými výrazmi zdôrazňujúcimi istú mieru diskriminácie.

1 MOTÍV PRE ŠTÚDIU

Počas prednášky došlo v jej priebehu medzi študentmi k výmene názorov na problematiku postavenia muža a ženy v spoločnosti a v tej súvislosti dokonca až k problematike občianstva. Polemika bola odozvou na cestnú kontrolu, posádka dvoch osobných vozidiel prekročila rýchlosť a hliadka cestnej kontroly zareagovala. Jednému z vodičov (muž) bola uložená bloková pokuta, druhého vodiča (žena) riešila hliadka pohovorom. Diskusia v rámci prednášky sa napokon dotkla aj problému menšín, národností a pod., až došlo k tomu, že zaznelo provokatívne „...a čo keby šoféroval Cigán...“, nie Róm, ale Cigán. Čitateľ bude isto prekvapený, ale túto poznámku vyslovil študent Róm.

Autor štúdie pracoval počas predchádzajúceho zamestnania v ústavoch na výkon väzby a v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody aj s osobami z rómskeho prostredia. Používanie názvu Róm alebo Cigán bolo často zložitú, nakoľko značná časť z nich inklinovala skôr k pojmu Cigán ako Róm. Predstava Róma sa skôr spájala s obyvateľom sídliska opustiac ich tradičné spoločenstvo.

Nech už je predstava osôb v obmedzení osobnej slobody o pojmoch Róm alebo cigán akákoľvek, v decembri 2011 bola Úradom vlády Slovenskej republiky (www.minv.sk/?romske-komunity-uvod&subor=160449) vypracovaná Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, ktorá sa okrem iného v časti D.2.2 venuje aj zamestnanosti. Na s. 34 *Stratégie* sa uvádza že podľa zisťovania UNDP v roku 2010 bola miera zamestnanosti rómskych mužov 20 % a žien 11 %, pričom miera nezamestnanosti rómskych mužov bola 72 % a žien 75 %. Nie je cieľom príspevku porovnávať údaje z roka 2016, ale v rámci diskusie bola položená aj otázka zamestnávania Rómov.

Počas diskusie v rámci prednášky bola napokon jedným zo študentov (znova tým istým Rómom) vyslovená provokatívna otázka „...komu by ste dali radšej robotu, Rómovi alebo Cigánovi.“ Po tejto provokatívnej otázke „do bitky“ sme už pokračovali v prednáške, ale nastolené problémy mali pokračovanie počas prestávky s návrhom na spracovanie témy v bakalárskej alebo diplomovej práci. Myšlienka však podľa dostupných informácií nebola doteraz zhmotnená v žiadnej záverečnej práci.

2 KONTROVERZNÉ OTÁZKY

Pisateľ krátkej štúdie zhmotnil emocionálny náboj pojmov Róm a Cigán do dvoch otázok pre študentov externého štúdia sociálnej práce s odpoveďami zaznamenanými prostredníctvom Likertovej škály

(<http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/index.php/kapitoly/posudzovacie-skaly/druhy.php?id=i13p2>).

Prvá otázka znela: *Zamestnali by ste vo svojej firme Róma?*

Druhá otázka znela: *Zamestnali by ste vo svojej firme Cigáňa?*

Počas niekoľkých rokov zodpovedalo prvú otázku 313 študentov a druhú otázku 319 študentov sociálnej práce. Študenti odpovedali vždy iba na jednu variantu otázky bez akejkoľvek predchádzajúcej inštrukcie.

3 ŠTRUKTÚRA ODPOVEDÍ

Tab. 1 *Odpovede respondentov*

kto	1	2	3	4	5	spolu
	áno	asi áno	neviem	asi nie	nie	
Róm	106	43	108	27	29	313
Cigáň	71	33	82	101	32	319
spolu	253		190	189		732

Vizuálna kontrola je naklonená v prospech zamestnania Róma ako cigáňa (voľba 1 a 2 - 253 odpovedí) a optické porovnanie údajov možno naznačuje emocionálny rozdiel v chápaní pojmu Róm a Cigáň. Voľba 4 a 5 hovorí vo výrazný neprospech zamestnania Cigáňa voči Rómovi (56:133). Alibistická odpoveď neviem (voľba 3) je rovnako pozitívne naklonená skôr pojmu Róm ako Cigáň.

Jednoduchá štatistická verifikácia (<http://www.milankabrt.cz/testNezavislosti/final.php>) pri formulácii predpokladu, že existuje štatisticky významný vzťah medzi pojmom Róm a cigáň naznačuje nasledovné:

a) po dosadení údajov do vzorca vyšlo testové kritérium nasledovne: $G = 54.664$

b) kritická hodnota: $\chi_{(1-\alpha); df} = 18.467$

c) rozhodnutie: výsledok testu naznačuje, že medzi pojmi existuje určitá závislosť.

Ako by sme odpovedali v situácii zamestnávateľa, koho zamestnať? Róma alebo Cigáňa? Má vôbec zamestnanie (práca v chápaní väčšinovej spoločnosti, ak sa môže vôbec použiť tento pojem) význam v kontexte role muža v tradičnej rómskej kultúre? Aké je chápanie zamestnania mužov väčšinovej spoločnosti v súčasnej dobe?

Existuje názor u časti mladých ľudí, že prácou alebo zamestnaním sa v súčasnej dobe peniaze na uspokojovanie svojich potrieb alebo potrieb svojej rodiny nezarábajú.

ZÁVER

Na základe uvedeného by sme mohli konštatovať, že existuje určitý emocionálny rozdiel medzi pojmami Róm a Cigáň. A rovnako aj v písaní pojmov. Slovo Róm sa píše zásadne s veľkým R, slovo pomenovania Cigáň autor príspevku nikdy nevidel napísané s veľkým C. Čo je však skutočnosť? Porovnajme neporovnateľné alebo publikácie deliace desaťročia. Autor príspevku má k dispozícii dve publikácie.

Prvú (Horváthová, 1964) s názvom *Cigáni na Slovensku* (historicko - etnografický náčrt) a druhú (Horváthová, 2002) s názvom *Kapitoly z dejín Romů*. Slovo cigáň má v nich svoje neopakovateľné *expressis verbis* (<http://slovník.azet.sk/synonyma/?q=expressis%20verbis>). Má slovo Róm ten istý neopakovateľný *expressis verbis*? To je už otázka pre čitateľa.

Starší si ešte pamätajú z detstva Cigánov, kone, vozy s mužmi a ženami, deti, prechádzajúce začiatkom 60-tych rokov 20. storočia okolo nášho domu k horskému prechodu zo Slovenska na Moravu. Doba sa mení, už takýchto Cigánov nechce, už chce Rómov.

Poznámka autora

Počas roka 2016 nečakane zomreli dvaja garanti a moderátori virtuálnej vedeckej konferencie *Vízia postavenia ženy a rola muža v tradičnej rómskej kultúre*. Prvým bol doc. PhDr. Stanislav Nečas, CSc. (Fakulta právnych a správnych štúdií VŠFS, Praha) a druhým PhDr. Ladislav Fízik, PhD. (riaditeľ Ústavu rómskych európskych štúdií Sv. Sára de Marseille VŠZaSP sv. Alžbety v Banskej Bystrici). S doc. Stanislavom Nečasom som sa rozlúčil prípitkom a fotografiami v minulosti usporiadaných konferencií. S dr. Ladislavom Fízikom prípitkom a fotografiami, ale túto stratu som navyiac prežíval pri baladicky ladenej hudobnej dráme režiséra Emila Loteanu a nádhernej hudby Jevgenija Dogu na motívy poviedok Maxima Gorkého *Cigáni idú do neba*.

Literatúra

- [1] *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. 2016. [online]. uniba.sk. [cit. 2016-02-11]. Dostupné: <<http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/index.php/kapitoly/posudzovacie-skaly/druhy.php?id=i13p2>>
- [2] *expressis verbis*. 2016. [online]. slovník.sk. [cit. 2016-03-11]. Dostupné: <<http://slovník.azet.sk/synonyma/?q=expressis%20verbis>>
- [3] HORVÁTHOVÁ, E. 1964. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964. 396 s.
- [4] HORVÁTHOVÁ, J. 2002. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Člověk v tísní, společnost při ČT, 2002. 84 s. ISBN 80-7106-615-X.

-
- [5] *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. 2011. [online]. minv.sk. [cit. 2016-04-11]. Dostupné: <www.minv.sk/?romske-komunity-uvod&subor=160449>
- [6] *Test chí-kvadrát*. 2016. [online]. aplikovaná statistika. [cit. 2016-03-11]. Dostupné: <<http://www.milankabrt.cz/testNezavislosti/final.php>>

PaedDr. Milan Hejdiš, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety, n.o., Bratislava

Ústav rómskych európskych štúdií Sv. Sáry de Marseille

Banská Bystrica

m.hejdis@gmail.com

IV

PREMENY POSTAVENIA MUŽA A ŽENY V SÚČASNEJ RÓMSKEJ RODINE V KONTEXTE CELOŽIVOTNÉHO VZDELÁVANIA

**Changes in the position of men and women in the
contemporary roma family in the context of lifelong learning**

KRISTÍNA MOJŽIŠOVÁ - MAGDOLENOVÁ

Abstrakt

Autorka sa vo svojom príspevku sústredila na premeny súčasnej rómskej rodiny. Interpretuje výsledky výskumu realizovaného v rokoch 2013 – 2016 v troch európskych krajinách – Španielsku, Rumunsku a na Slovensku – zameraného na možnosti zapojenia rómskych žien a dievčat do celoživotného vzdelávania. Výskum bol realizovaný formou dotazníkov medzi deťmi na školách vo veku 12 – 14 rokov a verifikovaný prostredníctvom focusových skupín (otcovia, matky, učitelia). Sleduje podiel účasti žien a mužov na činnostiach v domácnosti i mimo sféry domácnosti, ale tiež postoje rodičov ku vzdelávaniu svojich detí a ich konkrétne pretavenie do školskej praxe. Súhrnné výsledky výskumu doposiaľ neboli na Slovensku publikované.

Kľúčové slová

Gender, vzdelávanie, rómske ženy

Abstract

The author has focused in her paper on changes in the contemporary Roma family. She has interpreted the results of the research that was carried out in the period 2013 – 2016 in three European countries - Spain, Romania and Slovakia - and that focused on possibilities how to involve Roma women and girls into lifelong learning. The research was carried out in form of questionnaires at schools among children in the age between 12 and 14 years and verified with the help of focus groups (fathers, mothers, and teachers). The research analyses the share of women and men in activities in the household and outside the household but also attitudes of parents towards the education of their children and their specific impact on the teaching. The general research results have not been published in Slovakia so far.

Key words

Gender, education, roma women,

ÚVOD

Obraz tradičnej rómskej rodiny ako rodiny budovanej na rodových princípoch s presne vymedzenými právami a povinnosťami, kde život ženy je určený spoločenstvom a je verejný, je témou rôznych štúdií tak v etnografii ako aj v sociálnych vedách. Exklúzia komunity robí túto tému exkluzívnou predovšetkým pre hlbokú „ukotvenosť“ rodovej diferenciácie v kultúre rómskych spoločenstiev a to často bez ohľadu na úroveň integrácie komunity (rodiny) v širšom neetnickom kontexte. Táto „ukotvenosť“ (esenciálnosť) v sebe spája gender, moc a telo ako nedeliteľné aspekty „ženstva“, pričom ontologická povaha ženstva je odvodzovaná od prítomnosti matrice. Teda spoločnosť je organizovaná z pohľadu mužských jedincov, ktorí žene predurčujú obraz ženstva a jej miesto v konkrétnej subetnickej kultúre. Hierarchia rómskych subetnických spoločenstiev vytvára konkrétne systémové nerovnosti, kde príslušnosť k „ženstvu“ znevýhodňuje v rámci mocenskej štruktúry rovnako ako príslušnosť k triede.

V prostredí Rómov je postavenie ženy esenciálne spojené aj s konštrukciou rómskej identity – rómstva. *„Keby panovala v rómskom spoločenstve rovnoprávnosť, bolo by rómstvo obrátené hore nohami. To rómsky zákon a tradícia nedovoľujú.“* (Šusterová, 2015, s. 117). Keďže rod je ontologický spätý s etnicitou, takto chápaná štruktúra spoločenstva nevytvára dostatočný priestor na konanie jednotlivcov a jednotlivkyň v zmysle premeny rodovej organizácie. Pravdepodobne je to jeden z dôvodov, prečo nedochádza v rámci rómskych komunít k výraznej požiadavke premeny spoločenstva vo vzťahu k žene. Tieto podnety prichádzajú skôr z mimoetnického prostredia prostredníctvom vzdelávacieho systému, sociálnych a komunitných aktivít alebo priamo genderovo zameraných aktivít tretieho sektora. Práve na úlohu celoživotného vzdelávania a jeho dopadu na procesy rodovej rovnosti bol zameraný projekt Barabal realizovaný v rokoch 2013 – 2016. Jeho východiskom bol výskum v troch krajinách Európy – Španielsku, Rumunsku a na Slovensku, ktorého čiastkové výsledky predkladáme v našom príspevku.⁴

1 KONCEPČNÝ RÁMEC VÝSKUMU

Situáciou rómskych žien sa opakovane zaoberal na svojich rokovaniach Európsky parlament. 1. júna 2006 schválil Správu o situácii rómskych žien v EÚ. Správa upozornila, že rozdiel v úrovni vzdelania medzi nerómskymi a rómskymi ženami je neprijateľne veľký. Špecifické postavenie rómskych žien

⁴ Autorka textu bola súčasťou výskumného tímu a koordinátorkou slovenskej časti výskumu, spoluautorkou záverečnej správy, z ktorej čerpá štatistické informácie.

označili poslanci za veľmi komplikovaný sociálny a kultúrny jav, kde sa veľmi ťažko identifikuje príčina a účinok.

Závazok uplatňovať rodové hľadisko v politikách EÚ bol potvrdený Európskym paktom pre rodovú rovnosť 2011 – 2020 schváleným v marci 2011. Európska komisia okrem toho schválila v septembri 2010 novú stratégiu rovnosti medzi ženami a mužmi 2010 – 2015, ktorá označuje „riadenie a nástroje rodovej rovnosti“ za vec horizontálnej priority.

Uplatňovanie rodového hľadiska implikuje reorganizáciu všetkých fáz politického procesu, aby sa zaručilo, že ženy a muži budú môcť ovplyvňovať, zúčastňovať sa a profitovať rovnoprávnym spôsobom zo všetkých opatrení. Rodová rovnosť sa tak stala súčasťou plánovania, realizácie, monitorovania a hodnotenia. Cieľom je poskytnúť obom pohlaviam rovnakú viditeľnosť, možnosti a zapojenie do všetkých oblastí verejného a súkromného života. Zameriava sa na transformáciu štruktúr a procesov s odôvodnením, že takáto inštitucionálna zmena je potrebná na dosiahnutie rodovej rovnosti. Zavedenie uplatňovania rodového hľadiska naráža na viacero prekážok, spomedzi ktorých obmedzili jeho rozvoj najmä hospodárske krízy. Doteraz sa však nevenovala dostatočná pozornosť uplatňovaniu rodového hľadiska ako súčasti reakcie na krízu.

Výskum, ktorého výsledky budeme prezentovať v predkladanom príspevku, si za cieľ stanovil identifikovať prekážky, ktoré rómske ženy a dievčatá musia prekonávať v procese celoživotného vzdelávania, a to na mikroúrovni, t.j. rodiny, na mezoúrovni, t.j. etnického spoločenstva ako aj na makroúrovni, t.j. externých inštitucionálnych a spoločenských bariér. Výskum bol realizovaný v regiónoch, kde podiel rómskeho obyvateľstva presahuje 10%. Celkom bolo vyplnených 1527 dotazníkov, z toho 51,34% chlapcov a 48,65% dievčat. Na preskúmanie prístupu Rómov k celoživotnému vzdelávaniu a ich zotrvaní v ňom z rodového hľadiska bol uplatnený kvalitatívny prístup (focusové skupiny rodičov cieľovej skupiny žiakov a členov komunity). Kvalitatívny prístup okrem toho zohľadňoval aj názory vybraných aktérov: pedagogických pracovníkov, odborníkov v rodovej oblasti, sociálnych pracovníkov, členov občianskych združení pôsobiach v komunite ap.

Štúdia využíva definíciu uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreaming) Rady Európy (ďalej len RE), podľa ktorého uplatňovanie rodového hľadiska možno opísať ako „(re) organizáciu, skvalitnenie, rozvíjanie a hodnotenie procesov politík tak, aby bolo hľadisko rodovej rovnosti zahrnuté vo všetkých politikách, na všetkých úrovniach a vo všetkých fázach zainteresovanými stranami, ktoré sú bežne zapojené do tvorby politiky“. Hlavným cieľom uplatňovania rodového hľadiska je transformovať rodové vzťahy smerom k rodovej rovnosti (RE 1998, s. 12-14). Rodová rovnosť znamená rovnakú viditeľnosť, práva a účasť oboch

pohlaví vo všetkých oblastiach verejného a súkromného života. To predpokladá analýzu vzťahov medzi mužmi a ženami a následnú transformáciu spoločnosti v zmysle spravodlivosti pre všetkých. Prístup uplatňovania rodového hľadiska zdôrazňuje „spoločnú zodpovednosť žien a mužov za odstraňovanie nerovnováhy v spoločnosti“ (RE, 1998, s. 18), pri uplatňovaní transformačnej perspektívy na zmenu spoločnosti, ktorá je diskriminačná z rodového hľadiska. Prijatie prístupu uplatňovania rodového hľadiska znamená priznávať, že rovnosť *de jure* nevedie automaticky k rovnosti *de facto*. Životné podmienky žien a mužov sú veľmi odlišné. Hlavným bodom nie je len existencia takýchto rozdielov, ale skutočnosť, že tieto rozdiely by nemali mať negatívny dosah na životné podmienky žien a mužov.

2 SITUÁCIA RÓMSKÝCH ŽIEN V EURÓPE A VZDELÁVANIE

Politika EÚ je zameraná na vzdelávanie ako protiklad vylúčenia a garanta legitímnej demokratickej účasti na rozvoji spoločnosti, hospodárskeho rastu a sociálnej súdržnosti. Spoločným záväzkom EÚ, ktorý bol sformulovaný na zasadnutí Európskej rady v Lisabone (marec 2000), sa stalo urobiť z Európy najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu ekonomiku sveta, pričom celoživotné vzdelávanie vrátane potreby zabrániť predčasnému odchodu žiakov zo škôl sa stalo kľúčom k tomuto cieľu. V nadväznosti na uvedený dokument Rada ministrov RE vo svojom odporúčaní (CM/RC/2007/13) navrhla rodové hľadisko uplatňovať na všetkých úrovniach vzdelávania. Z pohľadu vylúčených skupín ide predovšetkým o potrebu presadzovať opatrenia v rámci skupín, kde zvyky a kultúra spôsobujú predčasný odchod zo škôl, a tiež presadzovať špecifické opatrenia pre mladých ľudí zo znevýhodnených skupín, ktorí predčasne zo vzdelávania odídu alebo zažívajú sociálne vylúčenie.

Hoci bezpochyby aj v rómskych komunitách dochádza k mnohým premenám pri uplatňovaní občianskych práv, presadzovaní rovnakých príležitostí, situáciu rómskych žien a dievčat komplikuje rozpor medzi pociťovanou zodpovednosťou za udržiavanie kultúrnej a etnickej identity na jednej strane a potrebou osobného rozvoja a prekonávania sociálneho vylúčenia na strane druhej. Potreba vyváženého modelu rodiny, t.j. dosiahnutie väčšej spoluzodpovednosti mužov v prekonávaní sociálneho vylúčenia, je preto kľúčová.

Tab.1 *Index rodovej rovnosti v oblasti odborných vedomostí v Španielsku, Rumunsku a na Slovensku* (EIGE 2013, s.116)

	Odborné vedomosti	Ukončenie vzdelania	Segregácia vo vzdelávaní	Celoživotné vzdelávanie
Španielsko	66,3	76,3	60,2	64,3
Rumunsko	28,8	36,6	27,9	25,8
Slovensko	35	43,6	32,5	32,1
EÚ 27	48,9	69	45,4	41,8

3 SITUÁCIA V JEDNOTLIVÝCH KRAJINÁCH ZAPOJENÝCH DO VÝSKUMU

Španielsko

Rôzne výskumy a iné iniciatívy súvisiace s témou rodovej rovnosti podnietila spolupráca Ministerstva školstva a vedy a Ministerstva práce, ktoré v roku 1990 podpísali rámcovú zmluvu o spolupráci. V roku 2005 vznikla v Španielsku tzv. výmenná sieť, v ktorej sú dnes zapojené všetky autonómne oblasti prostredníctvom orgánov zaoberajúcich sa rodovou rovnosťou. Jedným z výstupov je aj portál, ktorý slúži ako virtuálna platforma na šírenie iniciatív spojených s témou rodovej rovnosti. Ministerstvo tiež sprístupnilo všetkým záujemcom rôzne materiály a publikácie vypracované v rôznych vzdelávacích kontextoch. Jedným z nich je aj štúdia Skúsenosti a trajektórie školského úspechu Rómov v Španielsku.

V Španielsku žije cca 800 000 Rómov, z nich asi 45 % v Andalúzii, Katalánsku, Valencii a Madride. Španielsky model inklúzie Rómov bol súčasťou celkového procesu demokratizácie spoločnosti. Je postavený na rozšírení spolupráce medzi verejnými správami a rómskymi združeniami. Tento model zohľadňuje aj Národná stratégia sociálnej inklúzie Rómov v Španielsku 2012 – 2020 schválená uznesením vlády 2. marca 2012.

Výsledkom tejto spolupráce je, že takmer 100 % detí bolo zapísaných do základných škôl, pričom viac ako polovica z nich absolvuje predškolskú výchovu. Hoci je úroveň základného vzdelania Rómov podobná väčšinovému obyvateľstvu, zlom nastáva po dosiahnutí veku 15 rokov, t.j. keď končí školská dochádzka. V tomto veku opúšťa školy až 30, 8 % detí. V rozpätí rokov 12 – 24 rokov odchádza zo škôl až 61,1 % chlapcov a 64,3 % dievčat. Dievčatá dosahujú vyššiu mieru odchodu zo škôl dokonca už vo veku 10 – 14 rokov. Až 51,5 % dievčat, ktoré odchádzajú zo škôl, aby mohli pomáhať v domácnosti alebo sa starať o rodinných príslušníkov. U chlapcov tento podiel predstavuje len 5 %.

Realizovaný výskum potvrdil existenciu nevyváženosti rodových rozdielov v súčasnej rómskej rodine v Španielsku. Deti identifikovali práce

v domácnosti ako tie, ktoré vykonávajú väčšinou matky (pranie 77,19 %, umývanie riadu 68,64 %, upratovanie 67,53 %, práca v kuchyni 67,47 %, nákupy 56,5 %). Úloha matky je preferovaná aj v oblasti starostlivosti. Hoci podiel odpovedí, ktoré indikujú starostlivosť o rodinu ako spoločnú zodpovednosť oboch rodičov predstavuje v priemere cca 40 %, realita je iná. Napr. 44,36 % detí si myslí, že návšteva školy a pohovor s učiteľom je záležitosťou matky, 39,90 % sa domnieva, že je to záležitosť oboch rodičov. Žiaden sa nedomnieva, že je to zodpovednosť otca. Reálne len 8,4 % žiakov uviedlo, že do školy chodí otec.

Podiel otca na činnostiach v domácnosti prevažuje napr. pri riadení auta (44,36 %), či napr. prác mimo domu (37,50 %). Osobitnú pozornosť si zaslúži skutočnosť, že až 33,61 % žiakov uvádza, že im nikto nepomáha s domácimi úlohami. Medzi úlohy, ktoré deti prisudzovali obom rodičom, patrilo prijímanie rozhodnutí (59,84 %), hranie sa s deťmi (57,32 %) či organizácia voľného času (57,26 %). Výskum nepotvrdil výraznejšie rozdiely medzi mestom a vidiekom.

Významné rozdiely sa zistili v zapojení chlapcov a dievčat do fungovania domácností. Viac ako 50 % dievčat priznalo aktívne zapojenie do týchto aktivít. Napr. až 68,54 % dievčat pomáha s upratovaním, takmer 59 % pomáha s umývaním riadu, až 53 % so starostlivosťou o mladých súrodencov. Podiel dievčat pri niektorých aktivitách dosahuje až dvojnásobok účasti chlapcov. Tieto údaje sú o niečo vyššie na vidieku ako v meste.

Analýza vnímania jednotlivých fáz a aspektov života a súvisiacich rodových rol ukázala, že deti v tomto veku preferujú rodovú rovnosť napr. v aspektoch dokončiť školu, cestovať a vidieť svet či pokračovať v štúdiu. Pri niektorých činnostiach dospelých však nerovnováha v názoroch na rodové rozdelenie úloh je. Týka sa to napríklad prác v domácnosti, starostlivosti o deti ap. kde až 40 % žiakov považuje túto činnosť za dôležitú pre ženy. Dôležitosť týchto činností zdôrazňujú viac samotné dievčatá.

Vo vzťahu ku vzdelávaniu väčšina detí uznáva potrebu vzdelania ako podmienky získania dobrého zamestnania (85 %). Výskum však potvrdil, že v štúdiu má záujem pokračovať viac dievčat ako chlapcov. Tiež potvrdil existenciu výrazných rodových rozdielov v pracovných vyhlídkach, kde dievčatá si vyberali výrazne prefeminizované odvetvia (kaderníčka 52 %, učiteľstvo 15 %). Iba 9,35 % dievčat potvrdilo, že pocítili niekedy rodovú diskrimináciu.

Výsledky v Španielsku potvrdili, že v rodinách, kde nie je rozdelenie úloh založené na pohlaví, navštevujú žiaci školu pravidelne, hoci absencia dievčat sa vyskytuje častejšie. 48 % dievčat, ale len 20 % chlapcov vynecháva školu preto, že musia pomáhať doma. Z dôvodu starostlivosti o súrodencov vynecháva školu 16,26 % dievčat, ale len 4,43 % chlapcov.

Rumunsko

Rumunská vláda v roku 2005 prijala Národnú stratégiu rovných príležitostí na roky 2008 – 2011 a tiež nadväzný plán opatrení na jej realizáciu. V roku 2007 Národná agentúra pre rovnaké príležitosti pre ženy a mužov vydala nové ustanovenia pre fungovanie Národnej komisie pre rovnaké príležitosti pre ženy a mužov. Agentúra rovnako ako komisia však boli ako súčasť balíka úsporných opatrení v roku 2010 zrušené. Vláda však v tom istom roku schválila Národnú stratégiu pre rovnaké príležitosti mužov a žien na roky 2010 – 2012 a plán opatrení na jej realizáciu.

V Rumunsku žije oficiálne okolo pol milióna Rómov, čo predstavuje 2,5 % z celkového počtu obyvateľstva. Neoficiálne odhady sa pohybujú od 1,5 do 2,5 milióna. Rómske komunity žijú po celom Rumunsku. 33,5 % Rómov nemá profesionálnu kvalifikáciu. 14,3 % sú roľníci a 4,6 % sezónni robotníci. 37,3 % Rómov má moderné kvalifikácie (s diplomom alebo certifikátom) a 10,3 % tradičnú kvalifikáciu. Existuje blízky vzťah medzi typom komunity a kvalifikáciou Rómov. Negramotnosť dospelých Rómov je rozšíreným fenoménom, týka sa najmä žien.

Tab. 2 *Indikátory rodovej rovnosti vo vzdelávaní v Rumunsku* (EIGE, 2013)

		Rumunsko	Rumunsko	EÚ 27	EÚ 27
Indikátory		muži	ženy	muži	ženy
Absolventi terciárneho vzdelávania (obyvateľstvo vo veku 15 – 74)	%	11,2	11,2	22,1	21,4
Študenti terciárneho vzdelávania v oblastiach <i>pedagogika, zdravotníctvo a sociálna práca, humanitné vedy a filozofia</i> (terciárni študenti)	%	20,6	12,1	43,7	21,6
Osoby zapojené do formálneho a neformálneho vzdelávania a odbornej prípravy (obyvateľstvo vo veku 15–74)	%	9,7	9,7	17,4	16,0

Aj výsledky výskumu v Rumunsku potvrdzujú väčšie zapojenie matiek v rámci rodiny. Matky sa tradične zaoberajú činnosťami ako je umývanie riadu (81,8 %), upratovanie (84,4 %), pranie a žehlenie (83,3 %), ale prevládajú aj v starostlivosti o deti (50 %), nákupy (51,6 %), komunikácia s učiteľmi (52,1 %). Zodpovednosť otcov uvádzali respondenti v súvislosti

s prijímaním rozhodnutí (46,9 %), prácou mimo domu (51 %), ale napr. aj riadenie auta (44,8 %). Spoločná zodpovednosť rodičov je rovnomernejšie rozložená napr. pri organizovaní voľného času (45,8 %). Až 43,2 % chlapcov a 49,5 % dievčat uviedlo, že im nikto nepomáha doma s úlohami.

Výskum potvrdil zapojenie detí do činnosti v domácnosti, pričom toto zapojenie má výrazne rodový charakter. Až 49,5 % dievčat potvrdilo, že upratuje doma, 47,1 % umýva riad, o mladších súrodencov sa stará 27,2 % a o staršieho rodinného príslušníka 25,2 %. U chlapcov prevláda starostlivosť o mladšieho súrodenca (23,4 %), kŕmi domáce zvieratá (23,4 %) ap. Až 64,1 % chlapcov ale tvrdí, že nikdy neumývali riad a 43,2 %, že nikdy neupratovali.

Pri otázke, čo si deti myslia o tom, čo je dôležité pre mužov a ženy v živote, sa ukázali rozdiely podľa pohlavia, bydliska i veku. Tradičné rodové úlohy zastávajú skôr chlapci. 64,4% z nich si myslí, že ženy by sa mali starať o domácnosť, 63 %, že by sa mali starať o deti. Dievčatá akceptujú zodpovednosť žien za domácnosť (51,9 %) či za starostlivosť o deti (50%). Vzdelanie ako predpoklad získania dobrej práce uvádza až 93,3 % detí. Ukazuje sa však rozdiel v postojoch medzi deťmi z vidieka (94,5 % tvrdí, že vzdelanie je základ užitočnosti človeka) a z mesta (78,5 %).

Pravidelnú dochádzku do školy potvrdilo 72,3 % detí. Až 26,3 % detí nechodí do školy každý deň pričom rodovo je táto skupina vyvážená (26% chlapcov a 26,7 % dievčat). Lepšia je z tohto pohľadu situácia v mestách. S rastúcou úrovňou vzdelania v rodine rastie aj dochádzka v škole.

Slovensko

V roku 2007 bolo na Ministerstve práce a sociálnych vecí založené oddelenie rodovej rovnosti a rovnakých príležitostí, ktorého úlohou bolo vypracovať vládnu politiku týkajúcu sa rodovej rovnosti a rovnakého zaobchádzania, sformulovať strategické politické dokumenty o rodovej rovnosti a rovnakom zaobchádzaní, riešiť problémy súvisiace s prevenciou a elimináciou rodovo podmieneného násillia proti ženám a koordinovať horizontálne priority súvisiace s rovnakým zaobchádzaním v štrukturálnych fondoch.

Vláda SR schválila 8. apríla 2009 uznesením č. 272/2009 základný politický dokument v oblasti rodovej rovnosti: Národnú stratégiu rodovej rovnosti na obdobie rokov 2009 – 2013. Tento dokument identifikoval rodovú rovnosť ako prierezovú, horizontálnu a všeobecnú sociálnopolitickú prioritu zameranú na rodovú rovnosť ako právne záväzný prístup v procese vypracovania a implementácie politik na všetkých úrovniach a fázach riadenia. Táto stratégia predstavuje plnenie cieľov, ktoré zaviedla vláda Slovenskej republiky na obdobie rokov 2006 – 2010: využívanie politiky na

podporovanie rovnosti žien a mužov a v súlade s Lisabonskou stratégiou a inými medzinárodnými dohovormi. Národný akčný plán (NAP) na podporu rodovej rovnosti na obdobie rokov 2010 – 2013 bol prijatý v roku 2012 (schválený 12. mája 2010 uznesením vlády č. 316) a zameriaval sa na oblasti identifikované v dokumente pre národnú stratégiu: ekonomika, sociálne veci a zdravotníctvo, rodina a vládna rodinná politika, verejný a politický život, účasť a reprezentácia, výskum, vzdelávanie, média a kultúra. Cieľom NAP je vytvoriť účinné mechanizmy, nástroje a metódy ako aj celkové prostredie na implementáciu rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach spoločenského života.

Tab. 3 *Indikátory rodovej rovnosti vo vzdelávaní na Slovensku* (EIGE, 2013)

		SK	SK	EÚ 27	EÚ 27
Indikátory		muži	ženy	muži	ženy
Absolventi terciárneho vzdelávania (obyvateľstvo vo veku 15 – 74)	%	15,7	13,4	22,1	21,4
Študenti terciárneho vzdelávania v oblastiach <i>pedagogika, zdravotníctvo a sociálna práca, humanitné vedy a filozofia</i>	%	46,9	23,8	43,7	21,6
Osoby zapojené do formálneho alebo neformálneho vzdelávania a odbornej prípravy (obyvateľstvo vo veku 15 – 74)	%	13,0	12,2	17,4	16,0

Na území SR žije podľa výsledkov ostatného sčítania obyvateľov z júna 2011 5 397 036 obyvateľov, z toho 2 769 264 žien, čo je 51,3%⁵. Materinský jazyk rómsky si v citovanom cenze uviedlo 122 518 obyvateľov, čo je 2,3% obyvateľov, z toho 61 967 mužov (50,6%) a 60 551 žien (49,4%). K rómskej národnosti sa prihlásilo 105 738 obyvateľov. Presnejšiu štatistiku poskytuje tzv. Atlas rómskych komunít 2013, v rámci ktorého bolo na Slovensku identifikovaných 402 840 Rómov⁶, čo predstavuje 7,45% podiel na počte obyvateľstva. Ako uvádza Atlas 2013, až 46,5% z nich žije v rozptyle medzi majoritou, čo je 187 285 obyvateľov. Nárast rómskeho obyvateľstva za uplynulých 10 rokov predstavuje 121 461 jedincov, čo je 43,17 % (Atlas rómskych komunít, 2004). Najvyšší percentuálny podiel majú Rómovia v Košickom kraji (58,18%) a v Banskobystrickom kraji (51,55%). Z celkového počtu Rómov identifikovaných v Atlase 2013 žije 46,5% v rozptyle medzi majoritou (187 285). Segregovane žije 17% všetkých Rómov na Slovensku, čo je 68 540 obyvateľov.

Podľa zisťovania UNDP (UNDP 2010) najväčšiu časť rómskeho obyvateľstva predstavuje skupina v produktívnom veku – 51% - ekonomicky aktívni i ekonomicky neaktívni. 19 % populácie tvoria deti pred vstupom do

⁵ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50048>

⁶ ide o osoby, ktoré sú okolím identifikované ako Rómovia

základnej školy (do 6 rokov), 25 % mládež od 6 – 25 rokov, čo je spolu 44%. Percento populácie v predproduktívnom veku sa zvyšuje so stupňom segregácie. Postproduktívny vek (dôchodok) dosiahne len 5% populácie. Podľa UNDP najpočetnejšie zastúpenie majú nezamestnaní – 72% rómskych mužov a 75% rómskych žien z celej populácie. Zhruba rovnaké čísla udáva aj Svetová banka (71% mužov a 75% rómskych žien). Zastúpenie žien v populácii oba výskumy uvádzajú zhodne: 49%.

UNDP uvádza, že v roku 2010 48 % Rómov ukončilo základnú školu. Len 17 % populácie nemá ukončené základné vzdelanie, až 65 % populácie končí vzdelanie na základnej škole. 24% populácie pokračuje ďalej v štúdiu – stredné odborné vzdelanie malo ukončených 16 % populácie – z toho 2 % stredoškolské vzdelanie s maturitou, 8 % populácie neukončilo stredné vzdelanie (väčšinou učňovské školy).

Marginalizácia komunity je hlavnou príčinou sťaženého prístupu Rómov ku vzdelávaniu, čo sa Vláda SR snaží riešiť vytváraním osobitných podmienok zameraných na odstraňovanie príčin segregácie vo vzdelávaní. V roku 2001 prijala tzv. Národný akčný plán výchovy a vzdelávania v SR do roku 2020. Vychádza z Dohovoru o právach dieťaťa. V ňom sa SR zaväzuje vytvárať rovnaké podmienky v prístupe detí ku vzdelávaniu so zvláštnym dôrazom na skupiny, ktoré sú z dôvodu sociálnych a kultúrnych špecifik vzdelávacím systémom znevýhodňované. Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania bola Vládou SR prijatá v roku 2004 a následne revidovaná v roku 2007⁷. Problematike vzdelávania venoval pozornosť aj Národný akčný plán Dekády inklúzie Rómov na roky 2005 – 15. Prijatý bol v roku 2005. Priority v oblasti vzdelávania však stanovil nereálne.

Najnovším dokumentom týkajúcim sa vzdelávania Rómov je v súčasnosti Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020⁸. V súčasnosti má rómska menšina v sieti škôl iba jedinú školu s vyučovacím jazykom slovenským a rómskym⁹. Dokument konštatuje pretrvávajúci nedostatok učiteľov rómskeho jazyka i asistentov učiteľa¹⁰.

⁷ Formuluje strategické ciele v oblasti edukácie a to nasledovne: a) reformovať riadenie tak, aby sa mohli pri tvorbe školských osnov rešpektovať lokálne sociálne a kultúrne podmienky, b) pripraviť učiteľa ako rozhodujúceho činiteľa vzdelávania, vytvoriť atraktívnejšie edukačné prostredie pre cieľovú skupinu c) pôsobiť na cieľovú skupinu propagáciou kladných príkladov

⁸ Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, prijatá vládou SR 11.1.2012, uznesenie č. 1/2012

⁹ Okrem škôl zaradených do siete funguje na Slovensku viacero škôl zameriavajúcich sa na rómske deti na báze súkromného školstva. Ide o školy základné i stredné, väčšinou v Košiciach prípadne na východnom Slovensku

¹⁰ Podľa tohto dokumentu bolo na školách v SR v roku 2008 791 asistentov učiteľa, v roku 2010 už iba 717. Len minimum z nich ovláda rómsky jazyk

Postavenie rómskych žien na Slovensku zaznamenalo najviac zmien v období od roku 1970 do roku 1989. Ukazuje to porovnanie vzdelanosti rómskych žien v tomto období. V roku 1970 bolo 36 % rómskych žien bez akéhokoľvek vzdelania, 61,5 % malo základné vzdelanie a len 13 osôb (0,0 %) malo vysokoškolské vzdelanie. O desať rokov neskôr nemalo ukončené ani základné vzdelanie len 3,4 % rómskych žien, väčšina – 83 % - v tom čase už dosiahla aspoň základné vzdelanie. Štatistika nehovorí, aký bol podiel tzv. špeciálnych škôl na tomto vzdelaní. (Jurová 1993). Po roku 1989 sa však toto číslo radikálne mení. Štatistiky Svetovej banky z roku 1990 už uvádzajú, že 59 % rómskych žien nemá ukončené základné vzdelanie. (Vlach 2001).

Výskum na Slovensku bol realizovaný v dvoch lokalitách – mestskej a vidieckej so zastúpením Rómov vyšším ako 90%. Obe lokality je možné považovať za segregované, s vlastnou školou s výlučne rómskymi žiakmi. V oboch lokalitách fungujú predškolské zariadenia, komunitné centrá, pričom vo vidieckej lokalite sú aktívne aj občianske združenia realizujúce voľnočasové aktivity s mládežou. Spolu bolo vyplnených 400 dotazníkov, z nich 200 na vidieku a 200 v meste (v oboch prípadoch 100 dievčat a 100 chlapcov).

Výsledky potvrdili, že rodové rozdiely v súčasnej rómskej rodine zostávajú výrazné. Ženy sa vo veľkej miere podieľajú na fungovaní domácnosti, ale súčasne sú viditeľné rozdiely medzi mestom a vidiekom a to v prospech vidieka (napriek jeho konzervatívnosti).

V meste je podiel matky v domácnosti je totálny. Z 15 sledovaných aktivít je viac ako so 70 % zastúpená v 12 činnostiach. Menej ako 60 % dosahuje len pri riadení auta (27 %) a pri rozhodovaní (56 %). Zodpovednosť otca je výraznejšia iba pri riadení auta (39%) a rozhodovaní o domácnosti (20,5 %). Nízke je percento rodín, kde je rodové roly v rodine vyvážené. 28 % detí vníma deľbu práce rodičov pri domácich prácach, 25,5 % pri starostlivosti o deti, a 22,5 pri hraní sa s deťmi ako rovnocennú.

Odlišná na rozdiel od Španielska a Rumunska, kde tieto rozdiely boli minimálne, je situácia na vidieku, kde vysoký podiel zastúpenia matky je v domácich prácach ako upratovanie (75,5 %), varenie (80,5 %) a umývanie riadu (72 %). V ostatných činnostiach stúpa spoluzodpovednosť otca a to dosť výrazne. Deti vnímajú rodovú rovnováhu v rodine pri domácich prácach v 42 %, pri starostlivosti o staršie osoby v 50 %, pri príprave do školy v 44,5 %, pri hraní sa s deťmi v 40,5 %, pri starostlivosti o deti v 36 %.

Rovnako ako v Španielsku či Rumunsku sa potvrdilo vysoké percento detí, ktorým nikto nepomáha s prípravou do školy. Na Slovensku až 75 % detí v meste tvrdí, že nemá doma podporu pri domácej príprave do školy a 39,5 % nemá doma dostatok miesta na štúdium. Na vidieku priznalo

nedostatočnú podporu v rodine na prípravu v škole 26 % detí, 50 % detí tvrdí, že im doma nikto nepomáha s úlohami a 41,5 % detí nemá doma dostatok miesta na štúdium.

Analýza rodových rol u detí v rôznych aspektoch života zameraných do budúcnosti ukázala, že vo veku 12 – 14 rokov preferujú rodovo vyvážené vzťahy medzi mužmi a ženami, pričom deklarovaná tendencia k rodovej rovnosti je vyššia v meste ako na vidieku. Za rovnako dôležité pre muža i pre ženu ukončiť školu považuje 74,5 % detí v meste a 78 % na vidieku, byť úspešný je dôležité pre oba rody pre 81 % detí v meste a 70,5 % detí na vidieku. Rovnakú zodpovednosť za starostlivosť o domácnosť by mali mať obaja partneri pre 68 % detí v meste a 71 % na vidieku.

Až 76 % detí v meste a 65,5 % detí na vidieku považuje zodpovednosť za finančné zabezpečenie rodiny za dôležitú pre oboch rodičov. Výrazne nerovnovážne sa ukázali aspekty ako napr. starostlivosť o vzhľad, ktorá je dôležitá pre ženu pre 26,9 % detí, ale u muža len pre 5 % detí. Väčšiu zodpovednosť ženám pripisujú chlapci v činnostiach ako starostlivosť o deti (37 %), pracovať v súlade s rodinou (31 %), starať sa o vzdelanie detí (25,5 %). Dievčatá pripisujú najväčšiu zodpovednosť ženám v starostlivosti o deti (33,5 %), o starých ľuďoch (34,5 %), mať prácu v súlade s rodinou (25,5 %), ale výrazne aj v položkách starať sa o svoj vzhľad a či zarobiť peniaze (v oboch prípadoch 34 %).

Výrazné je aj zapojenie detí do fungovania domácností. Až 77 % dievčat pomáha (často) pri umývaní riadu (chlapci 43,5 %), 74 % pri upratovaní (chlapci 51,5 %), 63,5 pri starostlivosti o mladších súrodencov (chlapci 58 %) ap. , pričom sme zaznamenali výrazné odlišnosti medzi mestom a vidiekom. V meste sa napr. o mladších súrodencov stará často až 77 % detí (vidiek 44,5 %), umýva riad 78,5 % detí (na vidieku 42 %), upratuje 73,5 % detí (na vidieku 52 %) ap. Typická činnosť, ku ktorej sa prihlásili deti, je aj práca pri zaobstarávaní dreva, kde vypomáha až 11 % chlapcov v meste a 13 % na vidieku.

Až 44 % detí v meste deklarovalo, že často chýba v škole, občas až 51,5 %. Na vidieku časté absencie uviedlo 20 % detí, občasné 57 %. Z pohľadu rodu 37 % chlapcov často a 57 % občas, u dievčat 27,5 % často a 58,5 % občas. Za najčastejšie príčiny vymeškávania označili starostlivosť o mladších súrodencov – 75,5 % detí v meste a 38,5 % na vidieku (54,5 % chlapcov, 59,5 % dievčat), nemal som šaty alebo topánky – 79 % detí v meste a 11 na vidieku (40 % chlapci, 50 % dievčatá) resp. iná pomoc rodičom 64,5 % v meste a 46 % na vidieku (chlapci 62 %, 48,5 % dievčatá).

Na otázku: Premýšľal nad tým, že odídeš zo školy? (v zmysle ukončíš vzdelanie) odpovedalo áno v meste až 75 % dievčat a 86 % chlapcov. Na vidieku je vzťah ku škole lepší, tu na otázku áno odpovedalo 39% chlapcov

a 56 % dievčat. Väčšina detí deklaruje, že chce v budúcnosti navštevovať nejaký typ strednej školy, evidentne však ide iba o deklaráciu. Chýbajú im základné predstavy o tom, aký typ školy potrebujú pre niektoré profesie. Medzi profesiami prevládali rodovo zamerané profesie – chlapci ako murári, obrábači strojov, čašníci, šoféri, u dievčat cukrárka, upratovačka, kaderníčka. Deti mylne predpokladali, že pre niektoré remeslá si potrebujú ukončiť vysokú školu. Evidentne sa tu prejavuje fakt, že v rodine sa s nimi nikto o výbere budúcej profesie nerozpráva a podobná situácia je sčasti aj v školskom prostredí. Lepšie informácie o vzťahu stupňa vzdelávania a konkrétnej profesie mali žiaci z vidieka.

V dotazníku deti pomenovali bariéry, ktoré im bránia dosahovať úspechy v škole. Je to zapájanie detí do domácich prác aj v čase vyučovania (podľa potrieb rodiny), ale sú to aj bariéry sociálne (nemá oblečenie, aby mohol ísť do školy ap.) Externé bariéry pomenovali v rámci focusových skupín rodičia a učitelia.¹¹ Stručne ich zhrnieme ako rasizmus v spoločnosti, ktorý bol predmetom diskusie vo všetkých focusových skupinách, i keď je možné uviesť, že matky vo všetkých krajinách ho vnímali oveľa citlivejšie ako otcovia. Matky uvádzali mnohé príklady aj sexuálneho obťažovania dievčat v škole zo strany učiteľov, resp. nevhodných sexistických poznámok zo strany učiteľov a učiteliek. V zaznamenaných prípadoch išlo o nerešpektovanie kultúrnych odlišností (napr. rómske dievča má viac zábran hovoriť o problémoch spojených s telesnosťou, ukazovať sa na verejnosti, za čo boli učiteľmi šikanované). Konkrétne príklady zo Slovenska:

„Učiteľka nenechala jedno dievča ísť na toaletu počas hodiny, hoci mala menštruáciu a potrebovala ísť na toaletu, aby si vymenila hygienickú vložku. Preto to učiteľke pošepkala a tá je povedala, aby vložku ukázala celej triede.“

„A to sme ešte nespomenuli niektorých učiteľov, ktorí sa hrubo vyjadrujú na adresu dievčat... povedali im napríklad, máte pekné zadky a podobne.“

„...niektorí učitelia, starší muži, si myslia, že keď si rómske dievčatá zakladajú rodiny skôr, tak že sa k nim môžu správať inak, pretože už sú pripravené na sex. Neviem, myslím si, že ide väčšinou o verbálne narážky, také podpichovanie, ale dievčatám sa to nepáči.“

Pri otázke na rodové rozdiely sa matky zhodli na tom, že chlapci a dievčatá si zaslúžia dobrú úroveň vzdelania. Okrem toho si myslia, že existujú stereotypy v súvislosti s predmetmi v škole v dôsledku vplyvu učiteľov a rodičov; bez toho, že by rozprávali o stereotypoch tieto ženy uvádzali, že zatiaľ čo ženy môžu aspirovať na množstvo rôznych pracovných pozícií, chlapci by sa mali naučiť remeslo („*Nejaké remeslo podľa toho, čo ho baví, aby čo najskôr začal zarábať peniaze.*“). Ale hlavné rozdielové

¹¹ Nie sú predmetom príspevku, uvedieme len príklady zo Slovenska

rozdiely sa objavujú predovšetkým doma: činnosti a povinnosti chlapcov a dievčat sú úplne rozdielne a neexistuje tu žiadna rovnosť:

„Rómovia sú takí: keď rodina potrebuje niečo doma urobiť, nechajú si dievčatá doma [...] Myslím si, že je to preto, aby dcéry naučili... variť a upratovať.“

Otcovia na Slovensku si myslia, že deti v školách nie sú vystavené diskriminácii. No niektoré rodiny neakceptujú vysokú úroveň vzdelania pre dievčatá:

„Zažil som situáciu, keď rodina hovorila o tom, že treba nájsť synovi nevestu, a povedali, že by to nemala byť nejaká dievčina, čo chodí do školy, pretože to nie je dobré. On potrebuje manželku, ktorá zostane doma a bude pracovať s metlou. Niektoré rodiny majú problémy so vzdelanými dievčatami.“

Čo sa týka stereotypov v súvislosti s predmetmi v škole a prácou v budúcnosti, hovoria skôr o tom, že deti „inklinujú“ k určitým činnostiam. Je zaujímavé, že pri rozprávaní o rodovej diskriminácii v domácom prostredí jeden slovenský otec hovoril explicitne o podriadení dievčat a o tom, že patrí manželovi:

„Rómska žena patrí svojmu mužovi. Ona to vie a akceptuje to. Akceptuje, že muž je jej pán, autorita, osoba, ktorá bude rozhodovať o jej živote, čo bude robiť a čo nebude.“

Učitelia napr. upozornili okrem toho na jav, keď dievčatá predčasne odchádzajú zo škôl v dôsledku kultúrnych tradícií (skoré manželstvá, povinnosti starať sa o rodinu, manžela, deti):

„...v mojej triede, keď dievča dosiahne vek 11, 12 rokov, často nechodí do školy, pretože sa musí starať o rodinu, ak tak nemôže urobiť matka.“

K úlohe rodičov pri podpore dochádzky do školy a budúcnosti – slovenské matky povedali, že rodičia musia urobiť všetko preto, aby podporovali dochádzku svojich detí do školy:

„Myslím si, že deti nemajú motiváciu. Niektoré majú problémy v rodine, závisí od rodičov, ako ich vedú.“

Uvádzali ale aj to, že prechod do sveta práce je oveľa náročnejší pre Rómov než pre Nerómov.

„Aj keď skončia školu, nemajú šancu, je to preto... no, lebo sú Rómovia.“

Slovenskí otcovia sa zhodli na tom, že je veľmi dôležité, aby deti vnímali podporu rodičov:

„Myslím si, že ak dieťa vidí rodičov, ktorým je to jedno a vôbec sa nesnažia, tak dieťa vyrastá v prostredí, v ktorom prevláda názor proti vzdelaniu, názor, že nemusíš chodiť do školy, pretože to nemá význam, ale ak dieťa uvidí, že otec sa snaží, aby mali lepší život, a robí preto niečo, potom bude dieťa nasledovať jeho príklad.“

Tým, že im zabezpečia dobrú úroveň vzdelania, budú mať deti lepšie šance nájsť si prácu.

ZÁVERY

Predložené čiastkové výstupy z projektu (jeho kvantitatívnej časti) potvrdili existenciu bariér v mikroprostredí rodiny a tiež na úrovni komunity. Spočívajú v preferovaní rodových stereotypov o úlohe ženy a muža v rodine. Tieto stereotypy si osvojujú aj deti, hoci pravdepodobne pod vplyvom externého prostredia (škola, televízia ap.) deklarujú väčšie pochopenie pre rovnomernejšie rozdelenie úloh v rodine. Pri porovnaní výsledkov tohto výskumu a napr. kvalitatívneho výskumu realizovaného Šusterovou v olašskej komunite v Nitre (Šusterová 2016), je možné sledovať v komunitách Rumungrov posuny, ktoré nevyhnutne potrebujú aj inštitucionálnu podporu. Jedným z nástrojov by malo byť aj kvalitnejšie vzdelanie učiteľov v otázkach rodovej rovnosti a získavanie zručností v práci s rodinou tak, aby nedochádzalo k (predpokladáme) neúmyselnej dehonestácii rómskej kultúry, ktorá sa potom premieta do zhoršených interetnických vzťahov.

Realizátori projektu sa nezhodli na tom, nakoľko sú bariéry v prístupe ku vzdelávaniu a zotrvaníu v ňom kultúrne a nakoľko sú dôsledkom sociálneho vylúčenia. V dôsledku pôsobenia ľudskoprávných organizácií existujú tendencie odmietania kultúrnych odlišností a interpretácie pomenovaných bariér ako výlučne sociálnych. Domnievame sa, že takéto vnímanie spôsobuje vzájomné nepochopenie a následne aj nemožnosť riešenia niektorých stereotypov existujúcich v samotnej komunite. Kultúrne vzorce v jednotlivých kultúrach sú výsledkom historickej skúsenosti národov, prenášajú sa z generácie na generáciu a sú relatívne stabilné. Tým, že ich označíme ako sociálne, sa nevyriešia. Ich premena je dlhodobou záležitosťou, nie je možné ich zmeniť iba zlepšením sociálnych podmienok rodiny, i keď lepšie sociálne podmienky nepochybne prispievajú k ich rýchlejšiemu odbúravaniu.

V každom prípade je nespochybniteľné, že uplatňovanie rodového hľadiska vo vzdelávaní rómskych detí a následne zapojenie rómskych mužov

vo väčšom meradle do fungovania rodiny môže byť kľúčovým momentom integrácie komunity do spoločnosti.

Literatúra

- [1] *Atlas rómskych komunít*. 2004. Bratislava 2004. ISBN 80-88991-27-7.
- [2] GENOVA, A., RIVERA NAVÍO, R., BURGOS SERRANO, J. E., MAGDOLENOVA, K., GHEORGHE, M. 2016. *National Gender Studies*. Barcelona : nepublikované.
- [3] JUROVÁ, A. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*, Bratislava : Goldpress Publishers, 1993. ISBN 8085584077.
- [4] STIEGLER, B. 2002. *Ako uplatňovať rodové hľadisko. Gender Mainstreaming, Koncepcie, argumenty apraktické príklady ku implementácii stratégie EÚ*. Hospodárske a sociálno-politické výskumné a poradenské centrum Nadácie Friedricha Eberta. Bonn : Aspekt, 2002. ISBN 80-85549-32-8.
- [5] ŠUSTEROVÁ, I. 2016. *Život olašských žien*. Bratislava : Academia, 2016.
- [6] VLACH, J. 2001. *Slovenská republika : štúdia o životnej úrovni, zamestnanosti a trhu práce: správa Svetovej banky č.22 351-SK*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2001. ISBN 089041345, 9788089041343.
- [7] UNDP, 2010. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. [cit. 2015-09-10]. Dostupné na internete: www.europeandcis.undp.org
- [8] EIGE 2013. *Gender Equality Index*. [cit. 2015-09-12]. Dostupné na internete: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-report>
- [9] *Kvalitné vzdelávanie zraniteľných skupín*. [cit. 2014-10-15]. Dostupné na internete: http://www.unicef.org/romania/education_1617.html
- [10] *Národná stratégia rodovej rovnosti na obdobie rokov 2009 –2013*. [cit. 2014-10-15]. Dostupné na internete: http://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/Národná_stratégia_rodovej_rovnosti_na_roky_2007-2013.pdf
- [11] *Národný akčný plán (NAP) na podporu rodovej rovnosti na obdobie rokov 2010 – 2013*. [cit. 2014-10-15]. Dostupné na internete: http://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/NAP_RR_2010_-_2013.pdf
- [12] Rada Európy 1998: *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good*. [cit. 2015-02-15]. Dostupné na internete: <http://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf>
- [13] Rada Európy 2004: *Koncepčný rámec, metodológia a predstavenie osvedčených postupov*. [cit. 2015-02-15]. Dostupné na internete:

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG_S_MS_98_2_rev_en.pdf

[14] *Recommendation CM/Rec(2007)13 of the Committee of Ministers to member states*

[15] *on gender mainstreaming in education*. [cit. 2015-01-10]. Dostupné na internete:

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5287

PhDr. Kristína Mojžišová – Magdolenová

Katedra politológie FF UPJŠ

Moyzesova 9

040 01 Košice

Tel. 0905 975 585

kristina.mojzisova@mecem.sk

V

RÓMSKA RODINA A ŽIVOT RÓMSKEJ ŽENY V MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI

Roma Family and Life of Roma women in Majority Society

**TATIANA BOMBEKOVÁ
ANDREA HAVRILLAYOVÁ**

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na historický priebeh integrácie rómskej minority do majoritnej spoločnosti na území Slovenska. Popisuje charakteristické črty a odlišnosti medzi rodinou majority a minority. Zameriava sa na rôzne oblasti a problémové aspekty života rómskej ženy. Uvádza benefity zamestnávania rómskych žien ako pedagogických asistentiek v školách a príklady významných rómskych slovenských žien.

Kľúčové slová

Inklúzia. Pedagogická rómska asistentka. Rómska minorita. Rómska rodina. Rómska žena. Významné rómske osobnosti.

Abstract

This entry focuses on the historical course of integration of the roma minority into mainstream society in Slovakia. It describes the features and differences between majority and minority families. It focuses on various areas and problematic aspects of the life of Roma women. It provides the benefits of employment of Roma women as pedagogical assistants in schools and examples of important Slovak Roma women.

Keywords

Inclusion. Pedagogical Roma Assistant. Roma minority. Roma families. Roma woman. Important Roma People.

ÚVOD

Problematika rómskej inklúzie je v spoločnosti často diskutovanou témou a je zrejmé, že tomu tak bude ešte po dlhú dobu. Problémy, ktoré bránia zaradeniu sa Rómov do väčšinovej spoločnosti je mnoho. Okrem lipnutia Rómov v segregovaných rómskych osadách na svojich zvykoch, ktoré sa vyznačujú aj vysokou uzavretosťou komunity voči vonkajšiemu svetu, problémom v inklúzii Rómov je aj tradičné postavenie ženy a muža v rómskej rodine.

1 HISTÓRIA INTEGRÁCIE RÓMSKEJ MINORITY DO MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI

Rómovia ako etnická skupina boli v minulosti často vyčleňovaní, alebo naopak, majoritná spoločnosť sa snažila o ich začlenenie do spoločnosti. Prvými pokusmi o asimiláciu Rómov bola tzv. Regulácia Cigánov v 18. storočí. Nariadenia cisárskeho dvora Márie Terézie a Jozefa II. sa snažili o splynutie Rómov s miestnym roľníckym obyvateľstvom: nesmeli sa nazývať Cigáni, ale Neubauer alebo Új-Magyar, nesmeli používať vlastný odev, vlastný jazyk, sobáš medzi sebou smeli uzatvárať len so súhlasom vrchnosti, deti im boli násilne odoberané a dávané na výchovu k sedliakom. Asimilácia rómskeho obyvateľstva v 19. storočí sa prejavovala najmä vo vrstve kaviarenských hudobníkov, ktorí sa snažili splynúť so strednými vrstvami mestského obyvateľstva. Zo Súpisu Cigánov v Uhorsku z roku 1894 vyplýva, že Rómovia žijúci v oblasti južného Slovenska v tomto období upúšťali od používania rómskeho jazyka a jazykovo asimilovali v prospech maďarského jazyka. (Matulay a kol., 2011). Kotradyová (2011) a Lešková (2014) tvrdia, od vzniku prvej Československej republiky sa jednotlivé vlády snažili o integráciu rómskej etnickej skupiny do spoločnosti. Od roku 1918 do roku 1940 prijala československá vláda desiatky nariadení, týkajúcich sa rómskej etnickej menšiny, ktoré však mali za cieľ iba jedno, a to asimiláciu. V podobnom duchu sa pokračovalo aj v období socializmu. Chudoba ako taká v období komunistickej éry však na Slovensku prakticky neexistovala. Každý pracoval a životné podmienky boli porovnateľné u všetkých obyvateľov. Po roku 1989 boli Rómovia prví, ktorí prišli o prácu, začali vznikať rôzne rómske občianske a politické združenia a zrazu sa problém tejto skupiny javil oveľa markantnejšie. Na verejných fórach sa začalo hovoriť o adaptácii rómskej národnostnej menšiny. Dnes vieme, že zhruba storočné úsilie o asimiláciu a neskôr o adaptáciu, nebolo úspešné. Pýtame sa prečo? Preto, lebo výsledok nášho snaženia, snaženia našich minulých, ale i súčasných vládnych predstaviteľov sa pretavil do sociálnej exklúzie, v ktorej sa teraz väčšina rómskych spoluobyvateľov nachádza. Budayová (2010) považuje za príliš veľký nedostatok finančných prostriedkov, život na okraji spoločnosti a neúnosný nárast cien potravín a spotrebného tovaru sa v rómskych osadách premietol do chudoby, ktorá začala mať medzigeneračný charakter. Rómske

etnikum je svojrázne, charakteristické svojim výzorom a spôsobom života. Predstavuje také etnické spoločenstvo, ktoré okrem iného charakterizuje i osobitosť vo svojom správaní.

Môžeme teda tvrdiť, že snaha o úplnú asimiláciu Rómov do spoločnosti nie je možná a aj keď štátna politika voči Rómom po roku 1989 akceptuje osobitnú etnicitu Rómov so všetkými právami ostatných národnostných menšín, vo vedomí najširšej verejnosti naďalej prežíva názor, že tzv. rómsky problém sa vyrieši až vtedy, keď sa Rómovia prispôbia majoritnému obyvateľstvu – naďalej teda pretrváva predstava asimilácie Rómov.

2 ZNAKY RODINY V SPOLOČNOSTI

Kusin - Rosinský (2007) a Fabianová (2005) tvrdia, že popis odlišností rómskeho genofondu nie je taký zložitý ako vytýčenie si fenotypických odlišností Rómov. Róm je predstaviteľ úplne inej kultúry než je európska, nie je to Slovak s tmavšou pokožkou. Má odlišnú psychoštruktúru osobnosti vyplývajúcu z odlišného formálneho i obsahového charakteru procesov socializácie, z toho dôvodu sa riadi iným rebríčkom hodnôt a uznáva odlišnú filozofiu života a myslenia. Haburajová-Ilavská a Lehocká (2009) uvádzajú, že identitu Rómov môžeme vnímať v kontexte kultúrnych sociálnych aspektov.

Na základe informácií od mnohých autorov si vytýčime znaky a rozdiely v kultúrnych vzorcoch a normách neformálnej slovenskej a rómskej rodiny. Znaký rómskych rodín sa týkajú tých rodín, ktoré žijú v sociálne málo podnetnom prostredí a sú značne schematické:

Slovenská rodina

- individualistická dimenzia kultúry,
- tendencia plánovať budúcnosť,
- vyjadrovať svoje postoje, názory, reakcie na podnety podľa svojho prehodnotenia, samostatnosť, byť zodpovedný sám za seba,
- existencia individuálneho vlastníctva,
- potreba zaoberať sa vlastnou seba - identifikáciou – „Kto som?“,
- vo výchove posilňovaná sebadôvera a individualita dieťaťa,
- dieťa je vedené k sebaobslužbe od raného detstva, hygienické a pracovné návyky,
- interakcie dieťaťa do 3 rokov sú rozvíjané najmä v rámci nukleárnej rodiny, dieťa sa emocionálne pripútava k rodičom;
- dieťa je vedené k schopnosti odložiť svoju aktuálnu potrebu, prispôsobuje sa pravidlám rodičov, orientácia sa disciplínu.

Rómska rodina

- kolektivistická dimenzia kultúry,
- žiť pre dnešok, aktuálne sa zabezpečiť, zhromažďovať; prežitie,

- podriadenie sa skupine, rozhodovanie nikdy nie je samostatné, vyjadrovanie vlastných názorov nie je schvaľované,
- chýba vymedzenie vlastného teritória,
- všetko čo rodina vlastní, je majetkom všetkých,
- definícia seba je určená skupinou, Seba-obraz je chápaný ako danosť,
- výchova smeruje k jednote a solidarite s rodinou, homogenita skupiny,
- v ranom detstve dieťa nie je vedené k sebaobsluhu, chlapci ešte menej ako dievčatá, pretože všetko za nich urobí matka, alebo staršia sestra,
- interakcie rozvíjané v rámci širšej rodiny, neexistuje silné citové puto k jedinému dospelému človeku,
- dieťa napĺňa potreby aktuálne a pokiaľ možno bez odkladu – jedlo dostane, keď je hladné, spať ide, keď je unavené. Spôsob výchovy nerozvíja vôľové vlastnosti. (Fabianová, 2005).

Vyššie uvedené diferenciácie v zmysle slovenskej a rómskej rodiny nás vedú k niekoľkým poznatkom: slovenská rodina je značne individualistická, čo sa prejavuje v prístupe k majetku, k snahe o sebarealizáciu všetkých jej členov, túžbou po úspechu a uznaní, cielenou výchovou detí a aktívnym pôsobením na ne. Naproti tomu rómska rodina je charakteristická výrazným kolektivismom, ktorý sa prejavuje na úrovni vzťahu k majetku, k prístupu k ostatným členom rodiny, úspech jedného je úspechom všetkých, pričom deti nie sú vedené aktívnou a cieľavedomou výchovou a nie sú vedené ani k samostatnosti, flexibilita, vyjadrovaniu svojich názorov a pod. (Kusin – Rosinský, 2007).

Na území Slovenska sa však nachádzajú lokality, kde je chudoba oveľa markantnejšia, pričom tieto lokality sa prekrývajú práve s rómskymi segregovanými osadami. Chudoba v rómskych osadách je o to markantnejšia, že nadobudla medzigeneračný prenos a v pasci chudoby sa ocitajú starí rodičia, ich deti, ale už aj ich vnúčatá. Čoraz vo väčšej miere začínajú byť rómske deti závislé na drogách a iných omamných látkach. Voľný čas rómskeho dieťaťa a jeho slobodné využitie však do značnej miery ovplyvňuje sociálne postavenie, finančné zabezpečenie a možnosti regiónu. (Stupák, 2009, Lešková, 2008).

3 POSTAVENIE A ŽIVOT ŽENY V RÓMSKEJ KOMUNITE

„Základným východiskom genderového poňatia identity rómskej ženy z chudobného a sociálne vylúčeného prostredia je predpoklad sociálnej nerovnosti pohlaví, vychádzajúci z idey segregácie rolí spojených s identitou oboch pohlaví: muž ako živiteľ a určovateľ statusu rodiny a žena ako tvorkyňa domova.“ (Hrušková, 2016).

Žene, ktorá sa narodí v rómskej osade je už od tohto okamihu pripísaná jej budúca rola v tejto komunite. Podľa tradičného prerozdelenia úloh rómskej ženy a rómskeho muža sa má žena starať o domácnosť, deti a rodinu. Svoje miesto má doma a má poslúchať svojho muža. Ak by sa žena rozhodla, že sa chce vzdelávať, či pracovať, v rómskej rodine a tiež v rómskej komunite by sa pravdepodobne nestretla s porozumením. Naopak, bola by považovaná za zradkyňu svojej rodiny, pretože ju „opustila.“ (Budilová, Jakoubek, 2008).

Lešková (2011) tvrdí, že v prípade hádok medzi rómskymi manželmi sa stáva, že muž môže ženu udrieť a ona to považuje za normálne. Úcte a lepšiemu postaveniu sa žena teší, keď porodí deti a hlavne vtedy, keď sa jej narodí chlapec. Žena by mala byť svojej rodine oddaná a robiť pre ňu všetko. V rómskych osadách sa totiž individualita nepripúšťa. (Budilová, Jakoubek, 2008).

V **oblasti vzdelávania** rómskych detí, ale aj žien, ktoré žijú v osadách je problémom dochádzka do školy. Rómovia vnímajú školu ako nepriateľské prostredie, ako miesto, kde ich odtrhnú od ich života v osadách a od ich kultúry. (Hajko, 2015). Problémom je nadväzanie na túto skutočnosť nízke vzdelanie, čo je špecifické najmä pre ženy, ktoré majú často ukončenú iba základnú školu. Je tomu tak napríklad v obci Liptovská Teplička, kde je vysoká nezamestnanosť Rómov. Miestne ženy majú problém sa zamestnať, pretože aj napriek snahe im chýba potrebné vzdelanie na výkon konkrétneho povolania. Aj tu sa však môžeme stretnúť s dobrým príkladom ženy, ktorá pracuje v škole ako rómska pedagogická asistentka. (Beňušková, 2013). Zamestnávanie rómskych žien, ako pedagogických asistentiek v škole predstavuje perspektívnu možnosť inklúzie Rómov do väčšinovej spoločnosti. Rómky, ktoré absolvovali vzdelanie potrebné pre výkon tejto profesie, uľahčujú proces učenia rómskym deťom. Plnia úlohu ako prostredník medzi rómskou a väčšinovou kultúrou. Táto skutočnosť vedie k vzájomnému zblížovaniu minoritnej rómskej kultúry a kultúry majority. (INEKO, NADÁCIA S.P.A.C.E., 2002). Zemam (2006) tvrdí, že pre deti môžu slúžiť pedagogické rómske asistentky ako osoby, z ktorých si budú brať príklad. Zároveň rómske asistentky a asistenti začleňujú do vzdelávacieho procesu detí aj ich rodičov, pre ktorých predstavujú možnosť ľahšej komunikácie so školskými zamestnancami.

Možnosti vzdelávania a inklúzie do spoločnosti sú Rómom poskytované aj prostredníctvom komunitných centier. (Lešková, 2010, Šul'ová, 2014). Šul'ová (2014, s. 17) uvádza, že *„komunitné centrum má prostredníctvom poskytovania komplexných sociálnych a komunitných služieb prispieť k sociálnemu začleňovaniu osôb sociálne vylúčených na individuálnej i lokálnej úrovni.“*

Odlišnosť od majoritnej skupiny obyvateľstva je pozorovateľná vo viacerých sférach života Rómov. V **oblasti zdravia** je badateľné, že rómske

ženy žijúce v osadách preventívne prehliadky u gynekológa zanedbávajú. Jedným z dôvodov je aj rómska tradícia. Rómske ženy nemali vo zvyku starať sa o prenatálny vývin svojho dieťaťa v zmysle, že by navštevovali počas tehotenstva gynekológa. Táto skutočnosť sa však zmenila v čase, keď sa zmenil aj Zákon o príspevku pri narodení dieťaťa, ktorý po novom ustanovil povinnosť pravidelných gynekologických prehliadok v čase tehotenstva, ktorá bola spojená s možnosťou matky poberať materský príspevok. Podľa výskumu realizovaného v oblasti Spiša sa potvrdilo, že ženy s vyšším vzdelaním sa častejšie podrobujú pravidelným gynekologickým prehliadkam v porovnaní so ženami, ktoré toto vzdelanie neabsolvovali. Táto skutočnosť sa potvrdila až u 70% respondentiek, ktoré majú ukončenú strednú, alebo vysokú školu. Prieskum však nie je možné zovšeobecniť, pretože bol uskutočnený metódou dotazníka s účasťou 100 respondentiek. (Kotradyová, Kalanin, 2008).

V **oblasti starostlivosti o deti** sa rómsky podľa rómskych zvykov viac venujú svojim prvorodeným deťom. Následne sa staršie deti starajú o tie mladšie. Rómske ženy však často robia chybu v tom, že sa mladším deťom dostatočne nevenujú, nezoznamujú ich so slovenským jazykom, čo im neskôr spôsobuje problémy v škole. (Zemam, 2006). Justová (2006) popisuje Rómky, ktoré vstupujú do manželstva veľmi mladé a chýba im výchova o manželstve a rodičovstve. Považuje to za jednu z príčin častejšieho odnímania detí z rómskych rodín do náhradnej starostlivosti. Rómske etnikum sa radí do skupín, ktoré sú rizikové z hľadiska výskytu syndrómu CAN. Podľa Leškovej (2011, s. 8) z hľadiska detskej úmrtnosti môžeme pokladať za pozitívnu skutočnosť, že „v súčasnej modernej rómskej rodine možno i na Slovensku identifikovať prejavy demografickej revolúcie, ktorá sa prejavuje znižovaním pôrodnosti a poklesom detskej úmrtnosti.“

4 PRÍKLADY VÝZNAMNÝCH RÓMSKÝCH ŽIEN NA SLOVENSKU

Existuje mnoho rómskych žien, z ktorých je možné brať si pozitívny príklad. Jednou z nich je aj terénna sociálna pracovníčka **Gabriela Gáborová**, ktorá žila spolu s manželom v rómskej osade pri Košiciach. Rozhodla sa vyštudovať vysokú školu v odbore sociálna práca. Pôsobila v rôznych projektoch, ktoré sa zameriavajú na riešenie problematiky života rómov v osadách a na osvetu rómskych komunít. Vo svojej práci vidí zmysel a nachádza v nej osobné uspokojenie. (Gáborová, 2015).

Ďalšia úspešná a spoločensky uznávaná rómska žena je aj pani **Denisa Havrl'ová**, úspešná rómska redaktora, ktorá niekoľko rokov publikovala pre rómsky časopis *Romano nevo l'il*. Bola ocenená za svoje redaktorské dielo v niekoľkých slovenských, ale aj zahraničných súťažiach. Za svoj vzor pokladá rómsku spisovateľku, redaktorku a spoluzakladateľku rómskeho divadla Romathan **Danielu Hivešovú-Šilanovú**, ktorá bola nominovaná na

Nobelovu cenu mieru (Havrlíková, 2015, Hlebová, 2011). Významná rómska osobnosť je aj spisovateľka **Elena Lacková**, ktorá sa preslávila svojimi literárnymi dielami. Rómsky pôvod má aj slávna speváčka **Tina**. (Mašlárová, 2014).

Na oficiálnych internetových stránkach Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny (2016) je uvedených niekoľko príkladov súčasných významných rómskych ženských osobností:

Jednou z nich je **Zdenka Mahajová**, ktorá sa vyznamenala literárnou tvorbou, ktorá bola vydaná vydavateľstvom Spolku slovenských spisovateľov.

Svoj život Bohu sa rozhodla zasvätiť **Sestra Atanázia (Mgr. Mária Holubová)**, ktorá vstúpila do Rádu sv. Bazila Veľkého ako rehoľná sestra. Vyštudovala vysokú školu a venovala sa vzdelávaniu rómskych detí na Bardejovskom sídlisku Poštárka.

Muzikantka **Mgr. art. Barbora Botošová** vyštudovala Vysokú školu múzických umení, bola ocenená v niekoľkých hudobných súťažiach a pôsobí v rôznych hudobných zoskupeniach (The Ladies, kvarteto Women Rebel). Venuje sa mladým nádejným talentovaným rómskym deťom v projekte Divé maky.

Jarmila Vaňová moderuje známu rozhlasovú reláciu pre Rómov „So vakeres?“, je šéfredaktorkou v organizácii Rómske mediálne centrum. Získala niekoľko ocenení za svoju činnosť (napríklad cenu v novinárskej súťaži Nadácie otvorenej spoločnosti, cenu Nadácie Erste, ocenenie od Medzinárodnej svetovej rómskej organizácie – RROMANIPEN).

Kam (2015) tieto ženy žijú často v biednych životných podmienkach, no napriek tejto skutočnosti sa starostlivo starajú o svoje deti a uchovávajú si vieru v lepšie zajtrajšky.

ZÁVER

Štúdiá priblížili historický prierez integrácie rómskej minority do majoritnej spoločnosti a odlišnosti v chápaní riešenia asimilácie Rómov. Poukázali sme na rozdielne znaky rodiny v spoločnosti, z pohľadu výchovy, ako aj jej fungovania. Predostreli sme niekoľko aspektov života rómskej ženy v súčasnej rómskej komunite, ktoré majú súvislosť s rómskymi tradíciami. Príspevok obsahuje sumarizáciu poznatkov rôznych autorov a vyzdvihuje potenciál zamestnávania rómskych žien ako pedagogických asistentiek v školách, ktoré pomáha v integrácii tak rómskych žien, ako aj rómskych detí, ktorým uľahčuje priebeh ich inkluzie do školského prostredia. V poslednej časti príspevku sme uviedli príklad viacerých úspešných rómskych slovenských žien, ktoré môžu slúžiť ako inšpirácia pre mnohých bežných ľudí.

Napriek neopodstatneným predsudkom namiereným voči rómskej minorite, ktoré sú ešte stále badateľné v našej spoločnosti, sa mnohé rómske ženy vyznamenali ako významné spisovateľky, speváčky, herečky a odborníčky vo svojich profesiách. Je dôležité, aby si rómske ženy uvedomili, že môžu študovať a v živote robiť to, čo by ich naplňalo a rovnako sú plnohodnotné ľudské bytosti bez ohľadu na históriu a rozdiely v porovnaní s majoritnou spoločnosťou.

Za kľúčové považujeme to, aby rómske ženy pochopili hodnotu vzdelania, aby boli informované, aby nadobudli právne vedomie a predovšetkým zdravé sebavedomie.

Matky a ženy sú nositeľkami kultúrnych tradícií a noriem a teda ak pochopia hodnotu vzdelania, ak zažijú úspech v zamestnaní, alebo ak dokážu uživiť svoje rodiny, budú i svoje deti a dcéry vychovávať k týmto hodnotám a predovšetkým k uvedomovaniu si svojej vlastnej hodnoty.

Literatúra

- [1] BEŇUŠKOVÁ, Z. 2013. *Sociálna inklúzia a exklúzia rómov na príklade Liptovskej Tepličky*. In *Etnické komunity romové*. Praha : Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovy v Praze, 2013. 55-69 s. ISBN 978-80-87398-45-6.
- [2] BUDAYOVÁ, Z. 2010. *Vybrané aspekty manažmentu práce terénnych pracovníkov s akcentom na zvýšenie kvality života Rómov*. In *Zborník Nové aspekty v sociálnej práci I*. Spišské Podhradie : Teologická fakulta, 2010. 330 s. ISBN 978-80-8084-543-8.
- [3] BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. 2008. *Cigánská osada – rodina nebo obec?* In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu*. Bratislava : Dolis, 2008. ss. 41-62. ISBN 978-80-969271-5-9.
- [4] FABIANOVÁ, V. 2005. *Etnografický obraz rómskeho etnika a rómskej ženy*. In *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie UCM Trnava, 2005. ss. 86 – 189. ISBN 80-89220-06-1.
- [5] GÁBOROVÁ, G. 2015. *Postavenie žien sa postupne mení*. In *Rómske listy*. ISSN 1339-7702, 2015, roč. 2, č. 8. 20 s.
- [6] HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L.-LEHOCZKÁ, L. 2009. *Integrita a identita Rómov – v kontexte kultúrálnej a sociálnej štúdií*. In *Dni sociálnej práce : sociálna sféra Slovenskej republiky a sociálna práca (Európa, právo, prax)*. Nitra : UKF, 2009. s.17 – 59. ISBN 978-80-8094-473-5.
- [7] HAJKO, J. 2015. *Hod' do mňa kameňom : spolužitie s Rómami na Slovensku*. Bratislava : Slovart, 2015. 424 s. ISBN 978-80-5561-437-3.
- [8] HLEBOVÁ, B. 2011. *Vývinové súvislosti rómskej literatúry a slovenskej literatúry s rómskymi postavami v období od 60. rokov 20. storočia do*

- roku 1989. In *Rómovia v literatúre pre deti a mládež na Slovensku*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2011. 19-22 s. ISBN 978-80-555-0317-2.
- [9] INEKO, NADÁCIA S.P.A.C.E. 2002. *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava : Svetová banka - Nadácia S.P.A.C.E. – INEKO, 2002. 74 s. ISBN 80-88991-14-5.
- [10] JUSTOVÁ, M. a i. 2006. *Deti sú naša budúcnosť*. Trnava : Hieroglyf, 2006. 40 s. ISBN 978-80-969704-6-9.
- [11] KOTRADYOVÁ, K. 2011. *Chudoba v kontexte rómskej etnickej menšiny*. In *Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti*. Ružomberok : VERBUM, 2011. 361 s. ISBN 978-80-8084-751-7.
- [12] KUSIN, V., ROSINSKÝ, R. 2007. *Aktuálne trendy v sociálno-edukačnej práci s rómskymi žiakmi*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007. 414 s. ISBN 978-80-8094-119-2.
- [13] KAM. 2015. *Keď sa hovorí o rómskych ženách*. In *Rómske listy*. ISSN 1339-7702, 2015, roč. 2, č. 5. 7 s.
- [14] KOTRADYOVÁ, K., KALANIN, P. 2008. *Partnerské, rodinné a reprodukčné správanie rómskych žien vo vybraných lokalitách Spiša*. In *Interra c 5. InteRRa 5 - Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. 537-544 s. ISBN: 978-80-8094-314-1.
- [15] LEŠKOVÁ, L. 2011 *Rómovia a sociálna práca*. Prešov : Michal Vaško – vydavateľstvo, 2011. 119 s. ISBN 978-80-7165-867-2.
- [16] LEŠKOVÁ, L. 2014. *The social exclusion of Romanies and the strategies for coping with this problem*. In *Clinical Social Work : internacional scientific group of applied preventive medicine I - GAP*. ISSN 2222-386X, Roč. 5, č. 1. 2014, s. 44-50.
- [17] LEŠKOVÁ, L. 2010. *Komunitné centrum Amaro Phurd (Hradec Králové) - Pražská*. In *Feder dživipen - lepší život : zborník z vedeckej konferencie*. Košice : Viena, 2010. ISBN 978-80-8126-018-6, s. 58-64.
- [18] LEŠKOVÁ, L. 2008. *Rómska rodina ako skupinový klient sociálnej práce*. In *Rodina v súčasnom svete. 4. ročník : mnohodedná rodina - bremeno alebo zdroj sily? : zborník z vedeckej konferencie 21. novembra 2008 v Bratislave*. Trnava : Dobrá kniha, 2008. ISBN 978-80-7141-630-2, s. 73-87.
- [19] MAŠLÁROVÁ, L. 2014. *Rómovia po roku 1989* In *Dejiny rómov*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2014. 23-24 s. ISBN 978-80-8052-975-8.
- [20] MATULAY, S. a kol. 2011. *O etnických Rómoch žijúcich na Slovensku v osídleniach na nízkom stupni sociokultúrneho rozvoja*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. 148 s. ISBN 978-80-8132-002-6.

- [21] MECEM. 2015. *Denisa Havrľová: nebola som vtedy pripravená na zákulisné hry*. In *Rómske listy*. ISSN 1339-7702, 2015, roč. 2, č. 8. 4-22 s.
- [22] MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR. *Profily úspešných rómskych žien*. [online]. [cit. 2016-10-18]. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/informacie-media/aktuality/uspesne-romske-zeny-profily.pdf> >.
- [23] STUPÁK, B. 2009. *Voľnočasové športové aktivity rómskych detí*. In IV. medzinárodná konferencia doktorandov odborov psychológia a sociálna práca. Nitra : FSVZ UKF Nitra, 2009. 580 s. ISBN 978-80-8094-660-9.
- [24] ŠULOVÁ, M. 2014. *Komunitné centrum ako nástroj na podporu rómskej kultúry*. Ružomberok : VERBUM, 2014. 74 s. ISBN 978-80-561-0196-4.
- [25] ZEMAM, V. 2006. *Vybrané kapitoly z romológie - východiská pre sociálnu prácu*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2006. 151 s. ISBN 80-89185-20-7.

Mgr. Andrea Havrillayová

Tel.: +421 910 677 847

andrea.havrillayova@gmail.com

Mgr. Tatiana Bombeková

Tel.: +421 915 896 865

tatianabombekova@gmail.com

Katedra spoločenských vied
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta KU Košice
Hlavná 89
041 21 Košice

VI

IDENTITA RÓMOV - SOCIÁLNO-POLITICKÉ A ETNICKÉ SÚVISLOSTI

Roma identity - socio political and ethnic context

VASIL KUSÍN
JANA DRÁBIKOVÁ

Abstrakt

Autori príspevku identifikujú fenomén identity Rómov v etnickom, kultúrno-historickom, individuálno-osobnostnom kontexte, a so zreteľom na modifikácie fenoménu identity v dnešnom, multikulturalitou, svetonázorovým pluralizmom a konfliktami zaplnenom svete. Problematiku autori analyzujú aj na pozadí bývalého socialistického spoločenského politického poriadku našej krajiny.

Kľúčové slová

Integrácia, segregácia, sociálna izolácia, etnická identita, rómsky problém, socializácia, solidarita, pomoc, demokracia, sloboda, socializácia

Abstract

The authors of the identified phenomenon Roma identity in ethnic, cultural, historical, individual Personality Profile context and having regard to the modification of the phenomenon in today's identity, multiculturality, ideological pluralism and conflict a packed world. The authors analyze the issues against the background of the former socialist social political order of our country.

Keywords

Integration, segregation, social isolation, ethnic identity, the Roma issue, socialization, solidarity and assistance. democracy, freedom. socialization

1 DOBA DYNAMIKY A DYNAMIKA KONFLIKTOV

Medzi kľúčové problémy posledného storočia nesporne patria otázky konfliktov a hľadanie východísk vrátane určenia miery ich „dôležitosti“, ovplyvňujúcej stabilitu spoločnosti v globálnom, a prirodzene aj národnom, či lokálnom meradle. Ich zdroje majú mnohoraké určenia, váhu, rozmery a dosah pôsobnosti na spoločnosť.

Prírodné katastrofy, dôsledky ktorých sa prejavujú najmä na ľudskom živote resp. na životnom prostredí, nemajú bezprostredný vplyv na ľudské spolunažívanie a rovnako neproduktujú konflikty (hoci boli aj také situácie v dejinách ľudstva, v ktorých dochádzalo k zmene hraníc v dôsledku záplav, zemetrasenia, lesných požiarov). Človek na ne nemal bezprostredný vplyv, ani možnosť im predchádzať, či im zabráni v ich prejavoch (čo však úplne neplatí pokiaľ sa ľudský zásah môže účinne prezentovať pri zvládaní ich dôsledkov).

Konflikty vyvolávané spoločnosťou, resp. jednotlivcami či skupinami, nemajú také určenie „bezmocnosti“; sú produktom ľudí, ktorých neželateľné dôsledky prenasledujú s dlhodobou účinnosťou, avšak sú to konflikty, ktorým človek môže predísť, ale ktorého sa ľudstvo môže vzdať, nakoľko disponuje prostriedkami oveľa účinnejšími v zápase s prírodou a živočíchmi, ako v dávno-dávnych časoch, keď disponoval iba pudom sebazáchovy a egoizmom.

Napriek civilizačným vymoženostiam sa konflikty zmnožujú, dramatizujú, až napokon vyúsťujú do ľudskej tragédie - do vojnových konfliktov, nezmyselného vraždenia, do vzájomného odcudzenia sa človeka človeku. Putá, ktoré ľudstvo držali v jeho „rodovom celku“, sa roztrhali a sociálny chaos - ktorý takto vystriedal „rodový celok“, (dnes už aj „celok ľudstva“ ako druhej formy života v systéme živých entít na Zemi) - je tým zdrojom konfliktov, ktorý hrozí de-zintegrovaniu ľudstvu „vojnu všetkých proti všetkým.“

Avšak sú tu ešte putá „občianskej spoločnosti“, ktorá ako „celok“ nie je kompatibilná, skôr - zdá sa - že je vnútorne de-zintegrovaná; ako taká nemá nástroje na ochranu vnútorného poriadku (slobodu, spravodlivosť, dôstojnosť ľudskej bytosti), preto ju sprevádza potreba eliminovať také sociálno-iracionálne, priam schizofrenicky sa prejavujúce aktivity, ako napríklad diskriminácia rasová, etnická, národnostná, náboženská, sociálno-politická atď.).

Za týmito nežiadúcimi sociálnymi javmi sa „skrýva“ (často v zašifrovanej forme) absencia solidarity a humanizmu, absencia zmierňovania rozdielov medzi bohatstvom a chudobou, medzi dobrom a zlom, medzi človekom a človekom.

Vyššie uvedené „civilizačné škvry“ ešte nestihli zachvátiť celú našu planétu Zem; avšak upevňujú ich nástrojmi moci, despotizmom, absenciou demokracie a presadzovaním formálnymi legislatívnymi prehláseniami a podvodmi – pseudodemokratické, totalitné a dokonca až feudálne režimy.

V správaní ľudí a štátu a v situáciách, kde existujú ústavou zaručené práva, sa morálne pravidlá začínajú komoliť a zákony sa prekrúcajú tak aby to vyhovovalo autoritám... obnovuje sa tendencia neželateľnej povahy: „*naspäť do džungle*“... *Ľudia majú potrebu uvedomiť si seba samého, keď majú realizovať a chrániť dôstojnosť seba samého, svojho života. Toto dobré chápali tradičné spoločnosti, ale v prúde zmien je veľmi ťažké takýto prístup zachovať. V dôsledku častého sťahovania (migrácie) z miesta na miesto musia ľudia čeliť kultúrnym protikladom; preto ich často postihuje strata identity, demoralizácia, no predovšetkým taká strata pracovných príležitostí, ktorá udáva ľudskému životu zmysel... Takáto strata vedie k nežiaducemu individualizmu, egoizmu k premrštenému konzumizmu a k socio-patologickým tendenciám v správaní jednotlivcov, ale aj skupín...*“ (King, Schneider, 1991, s. 192).

Konflikty, vyrastajúce na tomto základe, majú nezvratnú tendenciu obnovovať sa, najmä ak v prostredí rezonuje ohrozenie etnickej identity, resp. úsilie o jej „redukciu“ formou asimilácie, segregácie, nekritickej socializácie či v extrémnom prípade - totálnej negácie.

Zdá sa, že etnická identita, hlboko zakotvená v ľudskom rode, je všeobecnou potrebou rovnako ako je všeobecne známa potreba v etnických komunitách stotožniť sa požiadavkami (potrebami) prosperity a prijateľného prostredia komunity...Avšak tragédia ľudstva spočíva v tom, že doposiaľ nedisponuje pozíciou využiť doterajší potenciál ľudských zdrojov, pričom čas plynie...preto pokiaľ nebudeme urýchľovať riešenie problémov (vrátane etnickej identity a hrozby konfliktov – pozn. autorov), už môže byť neskoro. (King, Schneider 1991). Naliehavosť riešenia tejto problematiky je aktuálna najmä dnes, v čase (v dobe) migračnej krízy, v zmnožovaní etnických konfliktov v globálnom meradle

Riešenie vidíme jednoznačne v zdokonaľovaní základov demokracie, v oživovaní princípov humanizmu, sociálnej spravodlivosti a s tým súvisiacej solidarity. Ďalej v upevňovaní stability ľudského spoločenstva formou dodržiavania medzinárodných zmlúv a záväzkov vyplývajúcich z Listiny ľudských práv a slobôd.

V podmienkach SR ide o potrebu rešpektovať antidiskriminačný zákon a jeho produktívne premostenie do života a praxe majoritnej i minoritnej spoločnosti.

2 POKROK ALEBO PROBLEMATICKÉ ZAUZLENIE JEHO VÝDOBYTKOV

Súčasný, v duchu demokracie a humanizmu sa rozvíjajúce spoločnosti - do štruktúry ktorých nepochybne patrí aj naša krajina - sú stimulované množstvom faktorov - determinantov (sociálne, ekonomické, technologické, vedecko technické, ekologické, kultúrne a - čo je dnes už nespornou skutočnosťou aj v našom domácom meradle - etnické). Len na margo k poslednému fenoménu etnického faktora možno konštatovať, že po rozpade východného bloku takmer všetky krajiny v procese vlastnej transformácie sú stigmatizované problematikou, pomerne ťažko riešiteľnou - hľadania a zachovania, rozvíjania, či ďalšieho upevňovania národnostnej, národnej, ba aj kontinentálnej identity (identita európskej kultúry, európskej civilizácie, Európy ako takej a pod.).

Z hľadiska všeobecného zmravňovania, skultúrňovania - presnejšie obnovovania - zmyslu pre rešpekt a uznanie sociálneho fenomén „mnohorakosti“ (kultúr, etník a ich špecifik, rasových odlišností, svetonázorovej orientácie atď.) stojí pred súčasníkmi, a tým zároveň aj pred našou transformujúcou sa spoločnosťou, úloha nasmerovať evolučný proces do čo najželezateľnejšej podoby, akú má prijať svet budúceho tisícročia.

Vzhľadom na súčasné problémy, s ktorými ľudstvo zápasí – z hľadiska globálneho, a rovnako i domáceho (máme na mysli evidentnú devastáciu mravných hodnôt, silnejúci pragmatizmus a sociálny šovinizmus človeka vo vzťahu k prírode, zneužívanie výsledkov vedecko-technickej tvorivosti, dezintegračné snahy militantne orientovanej mentality istých skupín, etník, ba aj národov a z toho vyplývajúce fundamentalistické ťaženia a pod.) by mal svet budúceho tisícročia disponovať takým určením, akým je ničím nepodmienený humanizmus, pokrok a demokracia. V tomto zmysle „*ľudstvo stojí pred dvojnásobnou výzvou: ako hľadať cestu k pochopeniu nového sveta s množstvom skrytých neznámych črt a ako sa v hmlovinách neistoty naučiť riadiť tento nový svet i ako sa mu prispôbiť. Naše snahy musia byť v podstate normotvorné – to znamená, že predstaviť si svet, v ktorom by sme chceli žiť, vyhodnotiť zdroje, materiály a morálne kvality, realizovať naše ilúzie, obhájiť ich, mobilizovať ľudskú energiu a preraziť cestu pre novú globálnu spoločnosť.*“ (King, Schneider, 1991, s. 16).

Nie je, a ani to nebude zrejme ľahká úloha. Dnešné ľudstvo, v tých hlavných črtách, síce sa ubera k vlastnej integrite (badateľne to vidieť na globálnom úsilí vedcov riešiť ťažko liečiteľné choroby, regulovať, resp. zabezpečovať svetový mier, výživu, regulovať populáciu a integrovane sa podieľať na ochrane životného prostredia na naše Zemi...), avšak je to proces plný protirečení, zvrátov, neistôt, vznikaní nových sociálnych fenoménov, s ktorými idey humanizmu, demokracie a všeobecného ľudského pokroku sú

v zrejmom rozpore. Aj preto je dnes oprávnená zvýrazňovaná obava, že v moderných spoločnostiach sa presadzujú (plazivo a zašifrovane) aj tendencie dezintegračnej povahy.

Inými slovami, tak ako sa ľudstvo na jednej strane technicky, technologicky, intelektuálne zdokonaľuje, tak – na strane druhej – sa množia tento pokrok popierajúce „iracionálne sily“, fenomény, ktoré – za predpokladu, že budú naďalej oživované – značne sproblematizujú doterajšie pozitívne úsilie ľudstva o prežitie. Myslíme na permanentné lokálne vojnové konflikty s aktuálnou hrozbou jadrových zásahov, množiaci sa hlad a podvýživa a vzostupnú tendenciu ľudskej „neoprávnenej úmrtnosti“, a na druhej strane živelné populačné explózie, rozličné formy fundamentalistických aktivít, stupňujúcu sa agresivitu v medzinárodnom, a rovnako aj v domácom meradle. Ale nie sú v systéme týchto problémov cudzie otázky životného prostredia: hromadiace sa ekologické katastrofy, ktoré za predpokladu nadobudnutia synergetického efektu, zlikvidujú základné existenčné podmienky pre zachovanie ľudského života na našej planéte. Najmä ekologické problémy, ktorých negatívne dôsledky sa postupne, niekedy priamo, inokedy v zašifrovanej podobe a plazivo dotýkajú všetkých ľudí bez rozdielu (rasového, náboženského, ideologického...), sú vážnou hrozbou, s ktorou ľudstvo na prahu nového tisícročia musí rátať a ktorú zároveň musí eliminovať všetkými možnými prostriedkami.

Zdá sa, že tak ako sa ľudstvo zdokonaľuje na ceste vlastného vzostupu, znásobujú sa, (a vo svojej ťažko riešiteľnej podobe zároveň sa aj zdokonaľujú) problémy z toho faktu vyplývajúce. Zdokonaľuje sa „sociálne zlo“, ktoré je produktom týchto problémov.

V metaforickom vyjadrení, súčasníkov - a to v globálnom, a nie iba v národnom či euro - americkom meradle - prenasleduje ich vlastné „genetické dedičstvo“ - negatívne stránky ich povahy, akými sú brutalita, agresivita, egoizmus, nedostatok solidarity, sklon k rasizmu a pod. Je nesporné, že v dávnej minulosti mali tieto črty v správaní našich predkov svoje historické opodstatnenie a morálne zdôvodnenie. Ich prostredníctvom si človek vyvažoval (zrovnoprávňoval) svoj vzťah k prírode a dravému živočíšnemu svetu, ktoré prevládajúcimi prírodnými určeniami vtedajšieho človeka ohrozovalo. V dobe vedecko-technických výdobytkov takáto forma „obrany a sebaobrany“ by už nemala byť aktualizovaná. Alebo emancipačný proces, ktorý sa nesie v znamení vývoja človeka v smere čoraz vyššej jeho „ľudskej“ špecifickosti vo vzťahu k iným živým „entitám“ v prírode je iba zdanlivom takýmto procesom?

Je tu však ešte možnosť - ako východisko z krízy dnešných spoločností - dôvera vo vlastný duchovný potenciál, a tým je fenomén nádeje (v skoncentrovanom pojme vyjadrená vízia, túžba, presvedčenie, že je ešte možnosť iným spôsobom existovať, produkovať - tvoriť, spolunažívať a v tomto spolunažívaní sa navzájom zveľaďovať).

Ak hovoríme o fenoméne nádeje, je potrebné - hoci iba na margo - povedať, že popri metafyzickom význame, nádej plní aj určitú „metodickú funkciu“; nemá čisto iracionálne určenie; je „vzburou“ životných síl a zároveň prejavom nespokojnosti s využívaním ich potenciálu vonkajším svetom, spoločnosťou, ideológiou, spoločenským poriadkom.

Nádej na „lepšiu budúcnosť“ plodí životný optimizmus, a to i napriek vyššie uvedeným sociálnym negatívam, prezentovaným v ľudskom konaní, napriek neistotám a strachu, ktoré sa rodia zo zmien či už v sociálnej, ekonomickej, vedecko-technickej alebo v samotnom vnútri človeka, v osvojených duchovných hodnotách, ktoré sa pod tlakom vonkajších udalostí postupne modifikujú, strácajú.

Prirodzene, premostenie nádejí do sveta krutej reality a v duchu týchto nádejí – projektov - tento svet modifikovať, pretransformovať jeho „sociálny a politický profil“ do podoby žiateľnej a (humánne zmýšľajúcich ľudí) – táto „tichá revolúcia“ ľudskej subjektivity - nebude ľahkou úlohou. I napriek tomu, že dnešné ľudstvo nikdy predtým nemalo osvojené také veľké množstvo poznatkov, nedisponovalo takými rôznorodými schopnosťami a nepoznalo také veľké množstvo materiálnych i duchovných zdrojov, aké má k dispozícii dnes, a vďaka ktorým môže ovplyvňovať, žiateľným smerom určovať a zároveň aj nasmerovať evolúciu vlastných dejín. Táto konštatácia má učenje trpkkej pravdy.

3 NÁŠ DOM Z NÁPROTIVNEJ STRANY

V kontexte s potrebami našej spoločnosti (a sprostredkované aj s potrebami socializácie, výchovy a vzdelávania, a so zreteľom na upevňovania a podpory plnovýznamového, funkčného „uplatnenia“ rómskej identity v majoritnej spoločnosti) je potrebné zohľadniť tieto skutočnosti:

1. Transformačný proces našej spoločnosti si vyžaduje vytvoriť nový základ mravných a duchovných hodnôt, ktorý je potrebné transparentne vyjadriť aj v oblasti výchovy a širšie – v procese socializácie mladej generácie. Hlavným princípom tvorby nového systému hodnôt má byť vyváženosť fyzickej, duchovnej a intelektuálnej sféry ľudského bytia. V tomto zmysle dnešná generácia stojí pred úlohou osvojiť si dynamiku zmien v sociálnej, ekonomickej, kultúrno-duchovnej, svetonázorovej, a ďalších oblastiach. Dynamika zmien v uvedených oblastiach života je zákonitým produktom všeobecných zmien, ktoré rámujú každé prelomové obdobia vo vývine spoločnosti. Škola, rodina, a iné výchovné (spoločenské) inštitúcie musia tvorbu novej základne morálnych a duchovných hodnôt vo svojich rozvojových programoch povýšiť na hlavnú požiadavku dneška. Za predpokladu, že sa tak

- nestane, hrozí oživovanie (už aj tak existujúceho) strachu z ohrozenosti sociálnej funkčnosti mladej generácie. Je to najmä strach z úlohy osvojiť si sociálnu pozíciu, byť subjektom budúcich dejín. Tieto obavy sú reálne do istej miery, do akej je aktuálna hrozba trvalejšej absencie nových duchovných sociálnych projektov, aplikácie nových typov vedeckej racionality do sféry praxe, tvorba nových inštitucionálnych vzťahov bez prítomnosti odcudzenia, tvorba inštitúcií, ktorých vedeckovýskumný potenciál presahuje „záhradu nášho domova“. Duch inovácií, úsilie o sociálny pokrok a demokratizáciu vo všetkých sférach života v sociálne diferencovaných etnických, národnostných a svetonázorovo odlišných štruktúrach – toto sú priority v tvorbe budúcnosti.
2. S rozpadom doterajšieho systému hodnôt, rámcovaného politikou ideologického monizmu, silnejú dezintegračné tendencie spoločnosti ako celku ale aj vo vzťahu k jednotlivcom. Za jednoznačné negativity je možné považovať absenciu solidarity medzi ľuďmi navzájom a solidarity človeka (spoločnosti) s prostredím, v ktorom žije. Ide predovšetkým o solidaritu s devastovanou prírodou, s ktorou súvisí aj potreba environmentálnej výchovy a ekologického vzdelávania. V tejto súvislosti je potrebné venovať a v tom duchu aj vychovávať, a do procesu socializácie „zakomponovať“ aj tzv. „Rómsky problém“, tvorba podmienok pre právo na kodifikáciu rodného jazyka, právo na komunikáciu v tomto jazyku a na jeho zdokonaľovanie v rámci vzdelávania; ďalej neodňateľné právo (a povinnosť) vzdelávať sa, rozvíjať si poznatky v súlade s potrebami celej spoločnosti; rovnako aj právo na ochranu svojej individuálno-osobnostnej dôstojnosti; právo na spravodlivú historickú rekonštrukciu dejín ich etnickej kultúry, historických podmienok ich kočovníctva a príčiny zakotvenia do konkrétneho geografického priestoru. Od týchto práva sa odvíjajú práva a povinnosti disponovať právami občianskej spoločnosti spolunažívať v duchu vzájomnej symbiózy a vzájomného rešpektu svojich identických etnických špecifik , ale aj ich vzájomných prienikov, stimulovaných ich prirodzenou potrebou, ale aj potrebami, určenými civilizačnými výzvami.
 3. Absencia solidarity ľudí navzájom vo výchovnom a socializačnom procese vystupuje vo forme problému, ktorým je nedostatok pozitívnej komunikácie, ohraničenosť humánnymi ideami rámcovanej spoločnosti, absencia zodpovednosti nielen za seba, ale aj za iného a druhých ľudí, a dnes dramaticky sa prehĺbujúca „sociálna izolácia“ medzi majoritnou a minoritnou spoločnosťou. Ak sa v minulosti pojem solidarity vzťahoval iba na úzku (spravidla pokrvne ohraničenú) skupinu ľudí (kmeň, rodina), dnes je potrebné vo výchovnom a socializačnom procese – a v kontexte s problematikou identity Rómov - obsah tohto pojmu značne rozšíriť. Jeho hlavným

určením by mala byť myšlienka nepodmienitosti dobra a mravnej zodpovednosti ľudí navzájom, bez zreteľa na ich národnostnú, náboženskú, etnickú, resp. kultúrnu príslušnosť. Fenomén dobra by mal byť obsiahnutý v každodennom bytí ako jeho prirodzená dimenzia. Najmä v podmienkach sociálnej nerovnosti, legítimne chápanej ako objektívny produkt diskrepancie medzi odlišnými schopnosťami jednotlivých indivíduí; diskrepanciou deľbe v deľbe práce atď. V našom kontexte chceme zvýrazniť najmä etnický kontext solidarity, ktorý značne absentuje v cítení, myslení i v konaní súčasníkov (a to nielen v našich domácich slovenských podmienkach, ale aj v medzinárodných súvislostiach). Myslíme na veľmi zložitý charakter vzťahov medzi majoritnou a minoritnými spoločnosťami, a konkrétne i v rómskej spoločnosti. Ako ďalej uvedieme, táto zložitosť, niekedy až konfliktné problematické zauzlenie, vo svete vzťahov majorita - minorita sťažuje socializačný (a tým zároveň aj výchovný) proces rómskeho etnika. Z hľadiska minoritnej spoločnosti, rodiny, rómskych združení, iniciatív a i., je potrebné hľadať mechanizmy pre tvorbu - čo možno najoptimálnejšie a najprimeranejšie z hľadiska možností rómskeho etnika - takých podmienok, ktoré by všeobecne zefektívnili a poľudšťili jeho socializačný proces.

4. Ako vieme, v minulosti tu bola snaha zo strany spoločnosti asimilovať „civilizovať“ rómske spoločenstvo, pojať ho ako prirodzenú súčasť evolučného procesu celej spoločnosti. Ukázalo sa, že asimilačný proces Rómov sa stal de-socializačným procesom, nakoľko potláčal ich etnickú identitu (ignoroval genetické, antropologické a kultúrne dedičstvo a dispozície). Rómovia sa zdanlivo socializovali, prijímali (avšak neosvojili si) normy, pravidlá a spôsoby života majoritnej spoločnosti, pričom potláčali (nie však negovali) potrebu prirodzenej, im vlastnej seba-identifikácie, čím sa zároveň problematizoval aj samotný spôsob života v rodinnom spoločenstve, v postavení muža a ženy, v diskrepancii záujmov a cieľov. Slovom, asimilácia ako prostriedok a forma socializácie rómskej spoločnosti historicky zlyhala. Potreba hľadať nový spôsob života pozitívnej socializácie Rómov je dnes o to vážnejšia a nevyhnutnejšia, o čo intenzívnejšie narastajú z toho vyplývajúce problémy: asociálne správanie, konanie, vzrastajúca kriminalita, mravná abnormalita a vzostupná tendencia negramotnosti. V systéme ťažko realizovanej socializácie Rómov sa objavuje aj nový fenomén a tým je absencia solidarity nielen zo strany majoritnej spoločnosti, ale aj k vlastnému etniku (formoz úžery) a k životnému prostrediu špeciálne a k prírode všeobecne ako k objektu (zdroja tepla a pod.). V prevežnej miere to platí najmä pre skupinu sociálne ťažko prispôsobivých jednotlivcov. Totiž „zaradovanie“ Rómov do spôsobu

existencie majoritnej spoločnosti postupne vyvolávalo stav odcudzenia nielen voči majoritnej spoločnosti, ale aj vo vzťahu k prírode. Strata pôvodného zmyslu pre krásu prírody, pre jej jedinečné hodnoty „prirodzeného domova“, stávala sa čímisi „neprirodzene prirodzeným“, pretože tieto hodnoty sa prírode upierali aj v širšom inštrumentálno-technologickom civilizačnom (majoritnom) kontexte.

Socializovaný „zospoločensštený“, vo vzťahu k prírode „drancujúci“ vzťah Rómov bol produktom čo raz väčšej absencie dialógu s prírodou; Róm prerušil pôvodnú zmluvu, zmluvu stanovenú jeho dávnymi predkami, ktorých bytie bolo vyvážené s bytím prírody.

Dnes, v rámci socializácie, majú Rómovia možnosť (ako praktický prejav ich slobody a potvrdenia identity) vrátiť sa k stratenému dialógu s prírodou prostredníctvom enviromentálnej výchovy a ekologickej gramotnosti. Majú možnosť prispieť k obnove porušenej zmluvy s prírodou, k rešpektovaniu hodnôt, v ktorých sa skrýva jedinečnosť nielen prírody, ale aj komunikácie Róma s ňou, majú možnosť návratu k „pôvodnému“ spôsobu života (hoci aj v podobe voľného kočovníctva a i.). Ukazuje sa však, že v prírode vidí rómsky človek, už iba svoj odcudzený domov. Preto ju naďalej devastuje možno aj ako prejav svojej revolty, nespokojnosti, ktorú však nevie zreteľne, v technickom civilizačnom kontexte artikulovať. Devastuje svoje najbližšie životné prostredie, ktoré predtým vymenil za prostredie majoritnej spoločnosti; za prostredie mesta, bytoviek, rodinných domov.

4 IDENTITA RÓMOV AKO SÚČASŤ SYMBIÓZY S PRÍRODOU A JEJ ZLE OSVOJENÝM PROSTREDÍM

Obnoviť resp. aktualizovať „druhý typ“ solidarity spoločnosti k prírode, v našom prípade minoritnej spoločnosti - rómskeho etnika - k bezprostrednému životnému prostrediu je významné v tom zmysle, že ho možno považovať za jeden zo spôsobov ľudsky efektívnej, sociálne funkčnej socializácie. Totiž aj tu platí, že vzťah k prírode, ochrana životného prostredia, je jedným z významných nástrojov (dodajme socializačných) na optimalizovanie vzťahu medzi ľuďmi navzájom.

Obnoviť, resp. aktualizovať solidaritu rómskej etnickej minority s prírodou a ich bezprostredným životným prostredím, rozhodne nie je ľahkou úlohou. Vyžaduje „citlivý“ prístup k mentalite Rómov predovšetkým v rámci ich socializácie (z ktorej prirodzene eliminujeme akékoľvek asimilačné tendencie). Je to dané tým, že rómske etnikum má určité, historickým vývinom nadobudnuté špecifické zvláštnosti. Tie nie sú iba produktom zložitého historického vývoja, ale sú aj produktom situácie, ktorú

vytvoril povojnový život na Slovensku, resp. v bývalom Česko-Slovensku. Všeobecnej sa uvádza, že Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré sú štatisticky na prvých miestach v Európe s podielom počtu rómskeho obyvateľstva k ostatnému obyvateľstvu. V minulosti, najmä však po II. svetovej vojne, v dôsledku silnejúcej tendencie asimilovať rómsku etnickú minoritu, sa čoraz väčšmi život tohto etnika problematizoval, a to i napriek skutočnosti, že majoritná spoločnosť vychádzala v ústrety sociálne znevýhodneným skupinám. Značné nedostatky sa vyskytovali aj v oblasti výchovy a vzdelávania. Úloha majoritnej spoločnosti, pomôcť prekonať spoločenskú zaostalosť rómskej etnickej minority, nemohla byť splnená (i napriek charitatívnej sociálnej politike bývalého režimu), nakoľko bol výrazne zanedbaný už spomenutý fenomén výchovy a vzdelávania.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že k absencii výchovy a vzdelávania patrila aj značná zaostalosť všeobecnej kultúrnej gramotnosti. Za situácie, keď sa identita Rómov aj hoci nie jednoznačne potláčala, tak aspoň výrazne modifikovala (nesmeli vychádzať rómske slovníky, učebnice gramatiky, literatúry a iné publikácie), nebola možná iná, pokrokovejšia alternatíva rozvoja rómskeho spoločenstva.

Práve táto skutočnosť determinovala rómsky fenomén ako problematickú etnickú skupinu. A to i napriek tomu, že zo strany politiky štátu sa v minulosti vynakladali značné prostriedky na sociálnu podporu Rómov. Odvrátenou tvárou tejto sociálnej, charitatívne ladenej politiky bolo, že sa v sociálnej sfére „zvýhodňovalo“ rómske obyvateľstvo voči majoritnému obyvateľstvu.

Prístup k Rómom bol nesprávny v tom zmysle, že kládol dôraz na momentálnu situáciu, čím sa iba zvýrazňovala dočasnosť, provizórium riešenia problémov. Totiž nerátalo sa napr. s tým, že sa ľudia z takého zaostaleho sociálneho prostredia, ako sú osady, dokážu sociálno-psychicky adaptovať na podmienky života napr. v panelákoch a pod. *„Dnes si musíme uvedomiť, že dôraz v primárnej pomoci Rómom musíme klásť na ich výchovu a vzdelávanie, cez ktoré môžeme zmeniť ich hodnoty a následne aj správanie. Chyba bola v základnej predstave spoločnosti, ktorá ignorovala a následne popierala etnickú identitu, osobitný historický vývoj, vlastnú kultúru alebo jazyk Rómov. Myslím si, že stavať na týchto hodnotách a vedome ich rozvíjať je jediným prostriedkom prirodzeného včleňovania sa Rómov do spoločnosti.“* (Fulková, 1994, s. 17).

ZÁVER

Uvedená konštatácia nemá za cieľ absolútne negovať sociálnu politiku bývalého režimu, uplatňovanú voči rómskej etnickej minorite. Kritickou reflexiou sledujeme cieľ identifikovať príčiny, v dôsledku ktorých bola do značnej miery ignorovaná mentalita, historickým vývinom nadobudnutá, tak zložitá, rozporuplná a zároveň obdivuhodná rómskej pospolitosti. Absencia

dôrazu na výchovu a vzdelávania bola zároveň absenciou perspektívneho pohľadu na život Rómov v blízkej, ale aj vo vzdialenej budúcnosti. Je samozrejmom skutočnosťou, že s tým spojená všeobecná gramotnosť Rómov môže pozitívne ovplyvňovať systém ich hodnôt a vzťahov nielen k majoritnej spoločnosti, ale aj k prírode, k bezprostrednému životnému prostrediu, k utváraniu zdravých existenčných podmienok a v rámci nich aj k sebe samým.

To je základné metodologické (a v praxi socializácie rómskeho etnika aj strategické) východisko pre utváranie ich pozitívneho vzťahu k prírode; je to však aj podmienkou pre úspešné osvojenie si základných princípov rámcujúcich celý systém environmentálnej výchovy, ktorá je dnes svojou vážnosťou neodmysliteľnou súčasťou výchovy „k občianstvu a pre občianstvo“.

Na záver nemôžeme nespomenúť známi historický fakt: socializácia Rómov sa niesla a aj v znamení ich ochrany a bezpečnosti pred dôsledkami holokaustu v časoch II. svetovej vojny.

Literatúra

- [1] KING, A., B. SCHNEIDER. 1991. *První globální revoluce*. Bratislava : Bradlo, 1991. ISBN 80-7127-048-2.
- [2] FULKOVÁ, Emília. 1994. *Identita rómov cez ich kultúrnu gramotnosť*. Bratislava : Štúdio d.d., 1994. ISBN 80-9672-633-1.
- [3] KUSIN, V., Poláková, E. 1997. *Enviromntálne vzdelávanie v procese socializácie rómskeho etnika*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1994. ISBN 80-8050-157-2.
- [4] PALOUŠ, Radim. 1991. *Čas výchovy*. Praha : SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

Prof. PhDr. Vasil Kusín, DrSc.

Fakulta sociálnych štúdií
Vysoká škola Danubius
Richterova 1171
925 21 Sládkovičovo
Mob. 0905396791
vasko.kusin@gmail.com

PhDr. Drábiková Jana

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Nám. 1. mája 1
810 00 Bratislava
Mob. 0918037257
janadrabikova5@gmail.com

VIERA A RITUÁLY V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE

VII

VIERA, HODNOTOVÝ SYSTÉM A TRADIČNÉ ZVYKY V RÓMSKEJ RODINE

Belief, value systems and traditional customs of the Roma family

ZUZANA BUDAYOVÁ

Abstrakt

Autorka v príspevku poukazuje na náboženské aspekty a vieru v Boha, na hodnotový systém a tradície a zvyky v rómskej rodine nielen z teoretického aspektu, ale i z roviny praktickej a empirickej. Identifikuje základné zložky každej z troch analyzovaných oblastí a poukazuje na rozdielnosť vo vnímaní postavenia jednotlivých oblastí v živote človeka v rómskej minorite a majoritnej spoločnosti. Opisuje jednotlivé hodnoty v tradičnej rómskej komunite a rodine, stotožňuje tradície a zvyky počas sviatočných dní a identifikuje spôsoby pastoračnej práce v rómskych komunitách.

Kľúčové slová

Cirkev, hodnoty, náboženstvo, rodina, tradície, viera, zvyk

Abstract

The author in this paper points to the religious aspects of a belief in God, the value system and the traditions and customs of the Roma family, not only from the theoretical aspect, but also from the level of practical and empirical. Identifies the basic components of each of the three analyzed areas and highlights the differences in the perception of the status of particular areas of human life in the Roma minority and the majority society. It describes the different values of the traditional Romani community and family agrees traditions and customs during feast, and identifies ways of pastoral work in Roma communities.

Keywords

Church, values, religion, family, traditions, beliefs, practices

ÚVOD

Najvyššiu hodnotu v rómskej komunite má rodina, ktorá je mnohohodetná a súčasne viacgeneračná. Rómska rodina je patriarchálna, hlavné slovo v rodine má otec, matka je zodpovedná za chod domácnosti a výchovu detí, pričom môžeme pozorovať určité rozdiely oproti majoritnej spoločnosti. *„Rómska matka sa s dieťaťom nerozpráva o veciach, ktoré ho zaujímajú, nečíta mu rozprávky a neučí ho spoznávať okolitý svet. Všetko ponecháva prirodzenému priebehu, deti sa učia napodobňovaním. V rómskej rodine neexistujú zaužívané pravidlá, deťom mnohokrát chýba denný režim, neefektívne využívajú svoj voľný čas a neplnia si svoje povinnosti. Citová väzba medzi súrodencami ako aj medzi deťmi a rodičmi je veľmi silná. Žiaľ, dnes môžeme v rómskych rodinách vidieť násilie na deťoch, ich zanedbávanie, opustenie dieťaťa krátko po narodení, či dokonca incest, čiže situácie, ktoré v minulosti boli pre rómske obyvateľstvo neprijateľné.“* (Nečas, 2002, s. 36).

Etnické charakteristiky sú vlastným špecifikom Rómov na celom svete. V priebehu vývoja je to nimi vytvorený súbor pravidiel, vnútorných zákonov a noriem, hodnotového systému a normatívneho spávania, z ktorého vyrastá aj ich tradičný spôsob života a kultúra. Vedomie spoločného – rómskeho pôvodu je jedným zo základných znakov etnickej identity, a tým voľby prihlásenia sa k rómskej identite (romipen) alebo k integrovaniu, či dokonca k asimilovaniu sa. (Davidová, 1995).

1 VIERA A NÁBOŽENSTVO RÓMSKEJ MINORITY

Mnoho ľudí si myslí, že Rómovia nemajú svoje náboženstvo a vieru. Nie je to však pravda, pretože prijímajú náboženstvo majoritnej spoločnosti, v rámci ktorej žijú. Iba v rámci niektorých skupín je formálne náboženstvo doplnené o vieru v nadprirodzeno, vieru v predtuchy a kliatby. Táto viera sa líši medzi rôznymi skupinami Rómov a je ovplyvnená aj najznámejšími poverami rozšírenými v krajine, kde žijú. (Úrad vlády, 2016). Náboženstvo môžeme považovať za súhrn presvedčení, postojov, symbolov, a praktík, ktoré sú založené na myšlienke „posvätného“. Náboženské presvedčenie a prax zjednocujú ľudí v príslušníkov náboženskej komunity. Ako posvätné označujeme to, čo v človeku vzbudzuje pocity bázne a úcty, čo fascinuje a uvádza do tajomstiev. (Jandourek, 2003). Predpokladáme, že pôvodný duchovný svet Rómov súvisel s vierou v znovuzrodenie, ktorá bola spojená s bližšie neurčitou predstavou božstiev. Hinduizmus bol náboženstvom pôvodných predkov Rómov a jeho prvky ovplyvnili ich duchovné tradície. (Botik, 2007). Väčšina Rómov nemá špecifickú vieru, ich ponímanie náboženstva je spojením kresťanských názorov s prežitkami vlastných predstáv a kultov a démonistických povier a magických praktík, ktoré sú popisované ako rómske náboženstvo. (Klein, 2009). Rómovia nadobúdajú

dôveru k duchovným a kazateľom, ktorí sa o nich aktívne zaujímajú a rešpektujú ich ako rovnocenných. U Rómov preto často nachádzajú ohlas aj nové náboženské hnutia. R. Rosinský preto tvrdí, že práve preto Rómovia svoju príslušnosť k náboženstvu modifikujú, alebo úplne menia. (Rosinský, Verešová, 2006).

Náboženská identifikácia Rómov/Cigánov vo svete nie je taká jednoznačná. Vyskytuje sa vierovyznanie katolícke, evanjelické, pravoslávne, moslimské a niekedy aj v synkretickej podobe (kombinácia moslimského a pravoslávneho). Pri tejto identifikácii zohrávajú úlohu rodovo-rodinné tradície, keďže deti môžu preberať náboženstvo svojich rodičov. Prvotné potvrdenie podoby vierovyznania mohlo vychádzať i z viery väčšinovej spoločnosti, a to aj v prípade kočovných spoločenstiev (tiež viazaných na teritorialitu). (Lehoczká, 2010).

Viera Rómov sa formovala už počas ich dávneho kočovania, kde preberali prvky náboženstva tých krajín, cez ktoré prechádzali. V Európe dochádzalo k preberaniu prvkov kresťanskej, prevažne katolíckej viery. Viera Rómov je monoteistická. V každom dialekte sa nachádza termín pre vyjadrenie Boha – Del – sila, moc, sudcovská moc. Na jednej strane sa Boha boja, boja sa jeho potrestania, no zároveň sa však k nemu v myšlienkach a skutkoch správajú ako k obyčajnému človeku. Keď sa Rómom darí, ďakujú Bohu s extrémnou láskou, ale prejavia i zlosť, ak prežívajú menej priaznivé obdobie. (Rosinský, Verešová, 2006).

Keďže Rómovia nemajú svoje vlastné náboženstvo, prispôbujú sa majoritnej spoločnosti, v ktorej žijú. Viera v Boha sa u nich formovala v dávnej dobe a súvisela s ich kočovným spôsobom života, počas ktorého prijímali prvky náboženstva tých krajín, cez ktoré prechádzali. V Európe preberali prvky kresťanskej, prevažne katolíckej viery. Boh je vnímaný ako ich otec, majú pred ním patričný rešpekt, ako sudcu, ktorý je spravodlivý, podľa zásluh odmeňuje, aj trestá, aj ako dobrý človek, ktorý chce každému pomáhať. Ak majú Rómovia dobré obdobie a darí sa im, dokážu ďakovať Bohu intenzívnou láskou, ale ak sa im nedarí, prejavia veľkú zlosť voči Bohu. Rómovia veria, že človek má dušu, ktorá človeka presahuje a existuje aj po smrti človeka. Tradičná je ich nesmierne veľká viera v duchov mŕtvych predkov – mulov, ktorí Rómom sprostredkujú Boha. Duše týchto mŕtvych sa vracajú medzi živých, tie dobré navštevujú príbuzných v snoch a dávajú rady, tie zlé škodia. Z tohto pramení veľký rešpekt, až strach žijúcich Rómov pred zosnulými. (Matulayová, Rosinský, 2003).

Tradičným miestom každoročného stretnutia Rómov celej západnej Európy je francúzske mesto Les Saintes Maries de la Mer (Sväté Márie z mora) na brehu Stredozemného mora. Stretávajú sa, aby uctili svoju patrónku – svätú Sáru (Kali Sára). Kult Kali Sáry prebieha v dvoch rituálnych krokoch. Prvým je prikladanie rúk k šatám svätej Sáry, vešajú vedľa nej predmety,

ktoré patria najmä chorým: spodné prádlo, vreckovky, šatky. Veria, že veci chorého nasiaknu Božou milosťou a chorého následne uzdravia. Druhá časť spočíva v procesii, ktorá smeruje do mora. Muži naložia Sáru na voz ťahaný koňmi. Keď voz vojde do mora a lem jej šiat nasiakne prvou morskou kvapkou. Vrhajú sa do neho všetci ostatní. Veria, že im voda prinesie zdravie a šťastie. (Rosinský, Verešová, 2006).

Rómovia majú i svojho mučeníka. Ceferino Jimenéz Malla, el Pelé sa venoval malým rómskym deťom, ktoré učil viere a modlitbe. V období občianskej vojny v Španielsku odmietol vzdať sa svojej viery, za čo bol väznený a zastrelený. V roku 1997 ho pápež Ján Pavol II. na slávnostnej svätej omši blahorečil, vyhlásil za blahoslaveného. V Bardejove je mu zasvätená prvá rómska kaplnka. Od roku 1991, kedy Svätý otec prijal rómskych zástupcov, pravidelne dva razy do roka (na Vianoce a Veľkonočnú nedeľu) prednáša svoje požehnanie i v rómskom jazyku. (Mann, 2000).

Na Slovensku sa podľa Sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2001 hlásilo ku katolíckej viere 68,9% obyvateľov, v roku 2011 62% obyvateľov (Štatistický úrad, 2016), čo sa rovnako odráža aj na príslušnosti Rómov k tejto cirkvi. (Rosinský, Verešová, 2006). Rómovia sa však ako katolíci často len prezentujú, nežijú aktívnym náboženským životom. (Budayová, 2015, s. 13).

Rómske návštevy kostola sú skôr sporadické, byť katolíkom je len vonkajším prejavom, v skutočnosti Rómovia nežijú náboženským životom. Kostol predstavuje dôležité miesto sociálnej komunikácie majority, čo Rómom nevyhovuje, necítia sa v tomto prostredí dobre. Záväznosť, ktorá je spojená s bohoslužbami a cirkevnými ustanoveniami, je pre ich slobodné zmýšľanie cudzia, a tak sa jej podvedome vyhýbajú. U Rómov je však silná náboženská potreba a autentická zbožnosť. Vo veľkej miere je táto potreba zastúpená v rómskych obydlích, ktoré sú plné rozličných svätých obrazov, gobelínov s náboženskou tematikou, sošiek, amuletov, príveskov a pod. Dominantné sú obrázky Ježiša Krista, ktoré sú sústredené na jednu stenu alebo do jedného kúta v miestnosti. Toto miesto predstavuje sakrálne centrum, kde sa Rómovia často modlia, venujú sa kontemplácii alebo prednášajú svoje prosby Bohu. Častým argumentom v tomto kontexte je veta „Boh je predsa všade.“ Vlastný dom je pre Róma „stánok boží.“ Tento dôvod je pre Rómov postačujúci na to, aby nepovažovali za potrebné zúčastňovať sa na svätých omšiach a iných náboženských obradoch. Uctievanie Boha vo vlastnom príbytku Rómovia nielenže uprednostňujú, ale je to pre nich prejavom väčšej zbožnosti, než návšteva kostola. Sú veľmi hrdí na to, že svoj život prežívajú prakticky stále v Božej prítomnosti. (Kováč, Jurík, 2002). Medzi hlavné životné udalosti rozvetvenej rodiny patrí krst novorodenca, svadba a pohreb, ktoré sa však jednotlivo spájajú s rôznymi rómskymi poverami a zvykmi. (Cangár, 2003).

Cirkvi a náboženské spoločnosti na Slovensku sa čoraz viac sústreďujú svoje misijné aktivity do rómskych komunít. Vykonávajú určitý sociálny program, v mnohých prípadoch dopĺňajú alebo zastupujú činnosť štátom podporovaných alebo súkromných subjektov, ktoré majú na starosti vykonávanie sociálnej práce, a tak je predpoklad, že majú pozitívnu úlohu v procese inklúzie rómskeho etnika do majoritnej spoločnosti. Pôsobenie cirkví a náboženských spoločností v rómskych komunitách v súvislosti s náboženskou zmenou spôsobuje aj sociálnu zmenu, čo znamená zmenu sociálnych návykov a správania sa jednotlivcov v širšom kontexte. Náboženská zmena má vysoký potenciál, ktorým sa podieľa na stabilnej, pozitívne vnímanej sociálnej zmene, nakoľko dochádza u rómskych konvertitov k nárastu pozitívnych sociálnych zručností a kompetencií a k poklesu takého sociálneho správania, ktoré majorita vníma ako negatívne. (Pollák, 2014).

Pastorácia Rómov sa uskutočňuje v jednotlivých farnostiach prácou konkrétnych kňazov a systematickou prácou niektorých reholí a spoločenstiev pri katolíckej cirkvi, zvlášť Saleziánov don Bosca. (Podolinská, Hruštič, 2010).

Rómska religiozita má svoje špecifiká v dvoch rovinách. Tou prvou sú nábožensky pasívne komunity, ktoré už v dávnej minulosti prebrali náboženstvo majority. V popredí týchto rómskych komunít sú tradičné formy obradov a viera, ktorá rezignovala na svoje vonkajšie prejavy. V druhej rovine hovoríme o nábožensky aktivizovaných alebo konvertovaných Rómoch, ktorí vynikajú v horlivosti. (Klein, 2009).

Príslušníci týchto spoločenstiev sa často stávajú sami misionármi. Praktizujú veľmi spontánny a aktívny náboženský život. Celkovo môžeme konštatovať, že religiozita predstavuje jednu z najdôležitejších súčastí rómskeho osobného a spoločenského života. Keďže Rómovia jej prikladajú veľký význam, citlivým prístupom môžeme získať veľmi silný potenciál k zmene duchovného, ale aj sociálneho života rómskych komunít. (Klein, 2009). Spôsob, akým pristupujú pastorační pracovníci k Rómom, je základom pre hlbšie prijatie evanjelia a následné rozvíjanie života viery. Najdôležitejšia úloha patrí kňazovi, pretože Rómovia ho vnímajú ako skutočného prostredníka medzi Bohom a ľuďmi, ktorý je obdarený nadprirodzenou, magickou mocou. Preukazujú mu patričnú úctu a rešpekt, a aj keď nie je Rómom, vážia si ho viac ako ostatných príslušníkov majority. (Ružbarský, 2009). K tomu, aby Rómovia prijali kňaza do svojho života a otvorili sa pre evanjelium, ktoré im chce ponúknuť, je potrebné vytvoriť reálny vzťah. Ohlasovanie Božieho slova súvisí nielen s priateľským správaním sa k Rómom, ale aj so záujmom o ich každodenný život, so všetkými radosťami a starosťami, ktorými je naplnený. Od všetkých účastníkov, zapojených do pastorácie sa očakáva, aby si vážili ľudí, medzi ktorých prichádzajú, aby poznali ich kultúru, ich životný štýl, aby boli

oslobodení od predsudkov a vytvorili si priestor nielen na poučanie, ale aj na počúvanie. Základom komunikácie kresťanského posolstva je osobné svedectvo a vzájomný dialóg. (Ružbarský, 2009).

Úlohou cirkví v rámci zvyšovania efektívnosti misijnej a pastoračnej práce v rómskych komunitách je v prvom rade zamerať sa na vzdelávanie a výchovu svojich budúcich kňazov v oblasti rómskej problematiky. Na to, aby sa dosiahol celoplošný úspech, cirkvi a náboženské spoločnosti by mali rozšíriť rozsah misijnej práce na zanedbávané rómske komunity a klásť dôraz na integráciu bez potláčania rómskej identity. Cieľom evanjelizačnej práce je prispievať k zlepšovaniu spolunažívania Rómov a majority. (Klein, 2009) Aktívny náboženský život prináša pozitívne a kvalitatívne zmeny. Nový zmysel života a jeho osvojenie postupne formuje vzťah k vzdelaniu, k práci. Zlepšujú sa vzťahy v rodinách, medzi manželmi, aj k ostatným ľuďom. Spoločná účasť na bohoslužbách a iných náboženských podujatiach zlepšuje a prehľbuje vzťahy s majoritou, zmierňuje sa etnické napätie na oboch stranách. Dochádza ku zanechaniu alkoholizmu, či fajčenia. Účasť na rôznych púťach, výletoch či iných akciách umožňuje prekonať spoločenskú izolovanosť zúčastnených, rozširuje ich obzor. Skvalitňovaním ďalšej misijno-pastoračnej činnosti Cirkvi dochádza k postupným pozitívnym výsledkom, ktoré aktivizujú a zapájajú väčší počet Rómov do života Cirkvi a integrujú ich do každodenného života miestnych cirkevných spoločenstiev a tiež do miestnej komunity. (Kováč, Jurík, 2002). Základné miesta pastorácie a katechizácie ako škola, kostol a farnosť, ktoré dominujú majoritnému obyvateľstvu, sú vzhľadom na špecifiká rómskeho etnika nepostačujúce. (Ružbarský, 2009). Najúčinnnejším miestom evanjelizácie Rómov je ich vlastná rodina. Pohostinnosť a otvorenosť voči návštevam je vlastná Rómskej kultúre. Posedenie pri stole je príležitosťou prehľbiť evanjeliové posolstvo, ktoré má byť sprostredkované všetkým členom rodiny.

Ďalším miestom, v ktorom sa Rómovia pohybujú a cítia bezpečne, je vlastná komunita (osada, príp. sídlisko vo väčších mestách). Kňaz alebo animátor sa môže stretávať so širším spoločenstvom Rómov a nadväzovať nové priateľstvá a kontakty. Účinnosť pastorácie umocňuje vznik pastoračného centra, do ktorého Rómovia môžu prichádzať. Obdobou pastoračného centra je miestnosť, ktorá sa nachádza uprostred rómskeho bydliska. Na týchto miestach je možné formovať malé spoločenstvá, kde sa členovia vzájomne povzbudzujú, delia sa o vlastné skúsenosti, kladú otázky a vyjadrujú sa k tomu, čo im je predkladané. Charakteristickým prostredím pre prehľbovanie viery u Rómov sú pútnické miesta. Umožňujú vytvoriť priestor pre rodinné stretnutia a na týchto miestach sú Rómovia mimoriadne citliví na prijatie Božieho slova. Vhodné sú diecézne pútnické miesta, či svätyne v regióne. Špecifická pastorácia by mala smerovať k začleneniu Rómov do spoločenstva Cirkvi. (Ružbarský, 2009).

2 HODNOTOVÝ SYSTÉM RÓMSKEHO ETNIKA

Hodnotový systém Rómov je ďalšou z mnohých oblastí, v ktorej nájdeme markantné rozdiely v porovnaní s majoritou. Poznanie rebríčka hodnôt tohto etnika považujeme za jeden z predpokladu pri odstraňovaní bariér pri pochopení Rómov. (Budayová, 2015, s. 14).

Ako sme už spomínali, absolútne najvyššou hodnotou pre Róma je rodina, ktorá je mnohodedná, viacgeneračná, patriarchálna. Jedným z charakteristických znakov rómskej rodiny je, že voči svojmu okoliu vystupuje jednotne ako celok, čo znamená, že jedinec koná v mene rodiny. Aj preto *„chyba, ktorú urobí jedinec, sa hodnotí ako chyba celej rodiny, čin jedinca hodný úcty posilňuje prestíž celej rodiny.“* (Polláková, 2002).

V rámci rodinného prostredia Rómov majú na dieťa najväčší vplyv rodičia - otec, matka, potom súrodenci a napokon starí rodičia, ostatní príbuzní. Hlavou rodiny a živiteľom je muž – otec. Vnútri ako hlava rodiny má hlavné slovo, jeho rozhodnutiam sa ostatní musia podriaďovať. Starostlivosť o obživu a chod rodiny je na žene, kde podľa tradičného a prežívajúceho názoru by bolo pre muža hanbou prevádzať domáce práce. Žena má byť doma a má sa starať o deti. Starostlivosť o deti však preberú staršie deti matky. Funkcia muža a ženy sa dopĺňa. Cangár uvádza, že rodinné vzťahy umožňujú vykonávať prácu v solidarite a pochopení so všetkými v rodine. Rodina voči okoliu vystupuje jednotne, konflikty prežíva kolektívne. Chyba, ktorú urobí jednotlivec, sa hodnotí ako chyba celej rodiny. Negatívne hodnotenie jednotlivca vonkajškom sa vníma ako negatívne hodnotenie celej rodiny. Každý člen rodiny má presne stanovené miesto, nie je dôležité ako je významné. Vie, že to tak musí byť, lebo patrí do rodiny. Najväčším trestom preto býva zavrhnutie rodinou. (Cangár, 2003).

Mimoriadnu úctu prejavujú Rómovia svojej matke. Svoju lásku k nej vyspievali v mnohých piesňach. O tomto vzťahu hovorí i príslovie: *„Te meral dad, rovel o vod'i, te meral daj, rovel o jilo.“* (Keď zomrie otec, plače duša, keď zomrie matka, srdce plače). (Mann, 2000, s. 33).

Rómovia sa naučili neplánovať veľmi do budúcnosti a ich chápanie solidarity je pomerne široké. Postarať sa o rodinu, ktorú postihla tragédia, bolo pre ostatných členov komunity úplne prirodzené. (Červeň, 2008). Z hľadiska psychiky sú zrejmé určité odlišnosti medzi Rómami a nerómskym obyvateľstvom. Rómovia obmedzujú čas na rozmer aktuálne prežívanej prítomnosti a majú zníženú schopnosť orientovať sa v priestore. Preferujú primárne uspokojovanie všetkých momentálnych fyziologických, prípadne psychických potrieb. (Bakalář, 2004). Sú schopní identifikovať sa so svojou vnútornou predstavou, uveriť jej a povýšiť ju na realitu. Rómovia majú veľmi silne vyvinutý zmysel pre neverbálnu komunikáciu a ovládajú špecifické umenie empatie, majstrovsky rozumejú reči očí a pohľadov. Pozitívne

vnímajú slobodný a bezstarostný spôsob života, uznávajú rodovú hierarchiu a rodovú tradíciu. Sebadôvera Rómov vyplýva z dedičstva predkov a mieru ich rodovej prestíže určuje počet detí. Peniaze sú pre nich prostriedkom k dosiahnutiu pocitu životného naplnenia. Medzi obranné mechanizmy Rómov patrí mechanizmus podozrievania a vedomie krivdy, mechanizmus dobrovoľnej izolácie a mechanizmus ostrej konfrontácie, ktorý vyplýva zo všetkých osobných frustrácií Rómov. Obranné mechanizmy sú používané proti „gadžom“ ako univerzálnym vinníkom. Dôležitou súčasťou romipenu je tzv. čačipen, pod ktorým rozumieme pravdu, právo, spravodlivosť, skutočnosť. Chápanie spravodlivosti však môže byť vo veľmi odlišnom protiklade k chápaniu spravodlivosti nerómskym obyvateľstvom. U Rómov platí zásada solidarity, je neprípustné, aby jeden člen komunity vlastnil akúkoľvek hmotnú vec, a druhý nie. (Bakalář, 2004).

Romipen – je životný štýl Rómov, ich jazyk, obliekanie, obrady, hudba, ale i povolanie. Je to etnická identifikácia, vzťah k vlastnej minulosti a k tradičnej kultúre. Kultúrne dedičstvo je nielen v hudbe, ale i v rozprávkach, speve, tanci, v tradíciách remesiel i v etike, v hodnotovom systéme rómskej veľkorodiny a komunity. Je to „pravé rómstvo“. (Cangár, 2003). Kódex „mageripen“ stanovuje hranice normálneho správania sa medzi Rómami, ale i medzi Rómami a Nerómami. Nad dodržiavaním kódexu držia stráž tradičné rómske inštitúcie. V Poľsku napríklad zvlášť pre lovárov a kalderašov. (Bartosz, 2004).

Ich ďalšou hodnotou je umelecká činnosť, hudobné a divadelné nadanie. „Rómske umenie je umenie žiť.“ Toto príslovie vysvetľujeme každodenným umením obchodovať, riadiť, robiť muziku alebo tancovať, komunikovať s druhým, žialiť, ale i oslavovať. Rozvoj rómskej kultúry nastal po roku 1989, kedy začali vychádzať rómske časopisy – týždenník *Romano ĩl* (Rómsky list) a mesačník *Roma*. Mladým ľuďom je venovaný časopis *Ternipen*. Deťom je určená *Farbindi Romani čhib* (Maľovaná rómčina), rómsky šlabikár (*Romano hangoro*) a čítanka (*Genibarica*). (Mann, 2000). Vznikli rómske vydavateľstvá, rôzne kultúrne organizácie, ale i Združenie inteligencie Rómov ako kultúrne – spoločenská organizácia. Rómovia pôsobia ako redaktori v novinách, časopisoch a v televízii. Výrazný podiel na rozvoji rómskej kultúry a umenia má Katedra rómskej kultúry na Fakulte sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorá už vychovala mnoho širiteľov rómskej kultúry. Hudobné nadanie Rómov je známe. Robiť muziku, tancovať, oslavovať, predovšetkým hudbou žiť - tým je vyjadrený spôsob života Rómov. Hudba je ich neoddeliteľnou súčasťou. (Mann, 2000). Ľudový tanec má svoj pôvod v tradičnom tanečnom prejave Indických páriov, prevažne u španielskych Cigánov. Formy mužského a ženského tanca sú úplne odlišné. Pre cigánsky tanec je typická sólovosť, tanec žien je veľmi plynulý. Tanečnica drobčí nohami, telo zostáva v jednej polohe, ruky a dlane sú vystreté nad hlavou, dôraz sa kladie na hru prstov a dlaní. V súčasnej dobe

je známe divadlo *Romathan* z Košíc, ktoré predstavuje toto nadanie svojich tanečníkov. (Mann, 2000). Rómovia sa umelecky prejavujú aj prostredníctvom divadla. V roku 1931 bolo založené v Moskve divadlo Romen. Od roku 1993 pôsobí na Slovensku divadlo Romathan, ktoré vzniklo v Košiciach.

3 TRADÍCIE A ZVYKY RÓMSKEJ RODINY

Tradície a obyčaje zahŕňajú historicky vzniknuté zvykové vzorce správania predovšetkým v oblasti vzájomného spolužitia ľudí. Ako uvádza B. Balogová *„je ich možné presne popísať, pôsobia na človeka silou skupinovej autority. Ich podstata spočíva v mravných, ale aj pragmatických faktoch - užitočnosti. Majú svoje demografické, ekonomické a sociálne opodstatnenie a prenášajú sa do rituálov alebo obyčají (svadba, pohreb, obrady). Dodržiavajú sa pomerne stabilne, pretože sú vhodné pre skoro všetkých členov skupiny.“* (Balogová, 2003, s. 26).

Rómske spoločenstvo predstavuje osobitité kultúrne spoločenstvo, ktoré sa svojimi špecifickými prejavmi existencie odlišuje od iných. V tomto smere vystupuje do popredia etnická funkcia kultúry. Kultúra môže byť prostriedkom vzájomných kontaktov, ale i prostriedkom izolácie spoločenstva. Práve izolácia a bezpísmovosť (ústne podanie) spôsobili relatívnu jedinečnosť rómskeho folklóru. Popri asimilačných procesoch prebieha v posledných rokoch proces etnického sebauvedomovania a zhodnocovania vytvorených kultúrnych hodnôt. Tento proces sa zvýraznil po roku 1989, kedy sa odštartoval proces integrácie. Rómsky folklór je jeden z najcharakteristickejších etnických znakov Rómov. Novú klasifikáciu rómskej slovesnej a hudobnej tvorby priniesla M. Hubschmannová In Fabiánová, ktorá folklór rozdelila na dve základné skupiny:

- formalizované žánre - majú pevné, formálne pravidlá, názov,
- neformalizované rozprávania – nemajú štandardnú formu, žánrovo sa charakterizujú len prostredníctvom preferencie frekvencie určitých tém (napr. strašidelné príbehy). (Fabiánová, 2003).

K rómskym prejavom patria i príslovia, porekadlá, hádanky, kliatby, zaklínadlá, chytáky a prekáračky.

K životu každého Róma patria zvyky a poverby. Nad uchovávaním prastarých zvykov, ktoré sa odovzdávali z pokolenia na pokolenie bdeli ženy, najmä však vážená staršia žena, ktorá rozumela i liečeniu, vešteniu a čarovaniu. Nazývali ju stará matka. (Mann, 2000).

Pred *narodením* dieťaťa chceli všetci vedieť, či to bude dievča lebo chlapec. Ak mala tehotná žena brucho špicaté, mal sa narodiť chlapec, ak guľaté, malo sa narodiť dievča. Každá budúca mamička chcela, aby je dieťa

bolo pekné a zdravé. Preto sa mala pozerat' len na samé pekné veci, v období tehotenstva nemala vidieť hady, žaby. Po narodení Rómovia dávali pod vankúš ostré predmety, ktoré chránili dieťa pred strigami. Proti urieknutiu uväzovali dieťaťu na rúčku červenú stužku a po urieknutí mu dávali uhlíkovú vodu, ktorou ho i poumývali. (Mann, 2000).

Pre mladých Rómov nie je (a v minulosti ani nebol) dôležitý moment uzavretia *sobáša*. Usporiadajú sa pytačky, kedy rodina mládenca navštívi rodinu budúcej nevesty a vzájomne sa pohostia. Obaja mladí si sľúbia, že sa budú mať radi a budú spolu dobre nažívať, vážený muž z osady im zviaže šatkou prekrížené zápästia a do dlaní im naleje víno. Po tom, čo ženích vypije víno z dlane nevesty a naopak, sa pobožkajú. Od tejto chvíle sú považovaní za manželov. Sobáš a veľká svadba bude usporiadaná až neskôr, keď sa našetria potrebné peniaze a budú mať jedno – dve deti.

Veľký *smútok* zavládol v osade vtedy, keď niekto z osady umrel. V dome zomrelého zastavili hodiny a zakryli všetky zrkadlá. Do truhly mu obliekli najlepšie šaty a nezabudli priložiť obľúbené predmety: fajku, cigarety, husle, ženám prstene, náušnice... Až do pohrebu verili, že duša je stále prítomná v tele mŕtveho. V deň pohrebu vynesú truhlu z domu a trikrát ňou zaklopú o prah dverí, vtedy duša z tela navždy odíde. (Mann, 2000) „*Dodržiavanie zvyklostí Rómov sa mení v závislosti od vývoja ich sociálneho postavenia: v zaostalejšom prostredí nachádzame viac dokladov tradičnej kultúry, kým vo vyspelejšom prostredí menej.*“ (Mann, 2000, s. 38).

Rómovia majú množstvo iných zvykov, napríklad na Vianoce otec rozkrája jablko na toľko kúskov, koľko je účastníkov pri spoločnom stole, pričom si každý zje svoj diel. Tento zvyk krásne vyjadruje tradičný rómsky zmysel pre rodinnú pospolitosť. Znamená to, že tradičná dobrá rómska rodina, ktorú tvorí matka, otec a ich deti) bola veľká, značne súdržná, plná lásky k deťom. Mnohí starší členovia rodín spomínajú na svoje prežité roky takto:

„*Žili sme v pohode, správali sme sa jeden k druhému s úctou. Jeden druhému sme dopodrobna vyrozprávali, čo sme zažili a všetci ostatní ho počúvali. Jeden o druhého sme vždy mali záujem.*“

V bežnej komunikácii Rómov sa prejavuje cigánska hádavosť, nakoľko Rómovia riešia svoje spory hlučne, používajú šťavnaté nadávky a hroživé gestá. Pre Rómov je typický živý temperament a citová spontánnosť. (Bakalář, 2004). Z hľadiska životných hodnôt je pre Rómov najdôležitejšia rodina a komunita, nasleduje zdravie, rovnoprávnosť a ľudské ideály, materiálne a sociálne istoty, práca, príjemný a pohodlný život a napokon problematika rasizmu. Pre príslušníkov majority sú na prvom mieste materiálne hodnoty, ďalej je to rodina, práca a kariéra, zdravie, humanitné ideály, odmietanie iných, povyšovanie sa a nakoniec príjemný a pohodlný život. (Bakalář, 2004). K dôležitými faktorom, ktoré ovplyvňujú fyzické,

duševné, sociálne a spoločenské postavenie Rómov, ako aj formujú charakter jednotlivca, patrí rodina, škola a pracovné prostredie. (Červeň, 2008).

4 EMPIRICKÉ ZISŤOVANIA

Hodnotový systém, religiozita a vnímanie tradícií a zvykov v rómskych komunitách sa významovo odlišuje v dôležitosti a prospešnosti pre človeka, ale i pre skupinu majoritnej spoločnosti. Jednotlivé názory na tieto odlišnosti sme zisťovali kombináciou kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu.

Uvedené výskumy sme kombinovali na základe relevantnosti odpovedí, keďže sme si boli vedomí toho, že v dotazníku kvantitatívneho výskumu by bolo obťažné odpovedať rómskymi respondentmi na dané otázky bez toho, aby nepotrebovali pomoc pri jednotlivých odpovediach. Preto sme u týchto šiestich participantov, ktorých sme vybrali zámerným spôsobom zvolili metódu kvalitatívneho výskumu - neštruktúrovaný rozhovor. Pre lepšie znázornenie participantov výskumu označuje písmenom A. U dvadsiatich šiestich respondentov majoritnej časti spoločnosti sme zvolili metódu kvantitatívneho výskumu – dotazník. Týchto respondentov označujem písmenom B.

Komparatívnym spôsobom sme identifikovali základné rozdielnosti vo vnímaní jednotlivých oblastí: Hodnoty a hodnotový systém v rodine, prežívanie viery a náboženstvo v rodinách, tradície a zvyky realizované nielen cez sviatočné dni, ale i v bežných pracovných dňoch.

V oblasti Hodnoty a hodnotový systém v rodine sme položili otázku pre participantov A, v ktorej sme sa pýtali ktorá hodnota je pre nich v živote najdôležitejšia a ktoré hodnoty v živote najviac preferujú. Na otázku odpovedali všetci A jednoznačne, keďže na prvom mieste sa umiestnila rodina so všetkými jej členmi – teda nielen tí, ktorí priamo bývajú v danom dome, alebo miestnosti, ale do tejto skupiny patrí i širšia rodina, ktorú tvoria stará matka, dedo, bratranci, sesternice a v jednom prípade sme sa stretli i s odpoveďou – že do tohto širšieho okruhu patria všetci tí, ktorí používajú rovnaké priezvisko.

V odpovediach respondentov majoritnej spoločnosti sme sa stretli so širšou charakteristikou ich hodnôt. Poukazuje na ne tabuľka 1.

V oblasti prežívania viery a náboženstva v rodinách sme v otázke 3 zisťovali názory participantov, *akým spôsobom najviac prezentujú svoju religiozitu?*

Podľa odpovedí participantov A rómske náboženstvo a život v Cirkvi bolo v určitej miere ovplyvnené kultúrou a náboženským životom majority – k tomuto názoru sa súhlasne vyjadrili štyria participant A. Všetci participant A sa však vyjadrili súhlasne, že svoje náboženské presvedčenie

dávajú „najavo“ tým, že navštevujú kostol nielen v sviatočné dni, ale i v priebehu bežného pracovného týždňa. Snažia sa o uctievanie Boha v príbytku Rómov, ale v domoch umiestňujú sakrálné predmety (podľa uvedenia participantov „rôzne sochy Panny Márie, Ježiša Krista, ale i obrazy a krížiky nad vchod do spálne, alebo kuchyne“), uctievajú Boha v samotnom príbytku Rómov, snažia sa zúčastniť na verejných púťach konaných pri rôznych slávnostiach spolu s majoritnou spoločnosťou.

Tab. 1 *Hodnoty preferované respondentmi majoritnej spoločnosti B*

Hodnoty – respondenti B	N - početnosť	Percentuálny podiel
Rodinné	26	100
všeobecné	26	100
Sociálne	21	80,8
Civilizačné	22	77
Duchovné	18	69,2

Legenda:

Rodinné hodnoty - identifikované ako láska, šťastie, pohoda v rodine, „byť spolu“, mať sa kam vracieť, úcta k jednotlivým členom

Všeobecné hodnoty - zdravie, bez stresu, bez chorôb, bez narušujúcich vplyvov, žiť život tak, ako s ho vysnívam, alebo ako si ho ja „určím“

Sociálne hodnoty - vzájomná láska, kariérny postup, byť obľúbený v kolektíve

Civilizačné hodnoty – komfortný život, bez potreby byť na niekom závislý, nemusieť byť podriadený

Duchovné hodnoty – vedieť kde je moje miesto, viera, Cirkev, Boh, vzdelanosť, „čistá“ hlava

U respondentov B sme identifikovali v tabuľke 2 tieto odpovede.

Tab. 2 *Prezentácia religiozity respondentmi B*

Religiozita – respondenti B	N - početnosť	Percentuálny podiel
Návšteva kostola	24	92,3
Uctievanie Boha	26	100
Uctievanie prikázaní	22	84,6
Modlitba	24	92,3
Žiť príkladný život	26	100

Legenda: V riadku *Uctievanie prikázaní* mali respondenti na mysli desať Božích prikázaní

Všetci respondenti B ako najčastejší spôsob prezentácie svojej religiozity uvádzali uctievanie Boha a „žiť príkladný život“ podľa príslovia, aby som iným nerobil to, čo nechcem, aby oni robili mne. Návštevu kostol a modlitbu uviedlo 24 respondentov, čo tvorí 84,6 % z celkovej počtu B. Dvadsať dvaja respondenti uviedli i možnosť uctievania prikázaní, teda uctievania základných životných hodnôt, ktorými sa riadia.

V ďalšej otázke sme sa pýtali, ako vnímajú svoju vieru v Boha a na aké miesto by ju zaradili vo svojom živote ?

Participant A uvádzali náboženstvo a vieru v Boha na popredné miesto. Podľa ich vyjadrení by „nevedeli nájsť životnú cestu v ťažkých časoch“, vieru pokladajú za to najdôležitejšie – to čo im pomáha v problémoch, ale i to, čo im pomáha pri výchove v rodine. Starší participant dávajú Boha za príklad deťom vo výchove, upozorňujú i na vôľu Boha (ktorá môže i trestať). Komparovaním s odpoveďami respondentov B sme zistili, že náboženstvo a viera v Boha sú taktiež na popredných miestach, avšak vplyvom konzumných globalizačných tendencií nezohrávajú najdôležitejšiu a najpodstatnejšiu úlohu pri výchove detí v rodine.

V ďalšej oblasti v ktorej sme zisťovali tradície a zvyky realizované nielen cez sviatočné dni, ale i v bežných pracovných dňoch sme zistili rozdielnosti v jednotlivých odpovediach participantov A a respondentov B. Tradícia a zvyky počas sviatkov alebo pri rodinných slávnostiach sa v zásade nemenili, neboli odlišné. V oboch skupinách respondenti i participant uvádzali podobné, alebo rovnaké tradície a zvyky ktoré sa realizujú počas krstín, svadieb, ale i v čase úmrtia príbuzného. Avšak zvyky počas pracovných dní boli absolútne odlišné, pretože sa týkali odlišnej dynamiky dňa, odlišného spôsobu prežívania dní. Respondenti B uvádzali stereotypnosť jednotlivých zvyklostí počas pracovných dní – od raňajších rituálov odchodu detí do škôl, rodičov do práce, prípravy raňajok, desiat až po prípravu detí do škôl v popoludňajších hodinách, prípravu stravy na nasledujúci deň, zabezpečovanie domácich prác jednotlivými členmi domácnosti. U participantov A však takéto spoločné „zdieľanie“ povinností ráno, popoludní a večer chýbalo. K najčastejším zvykom uvádzali spoločné posedenie a spoločné rozhovory v ich domácnostiach v neskorých večerných hodinách, navštevovanie sa, spoločný spev, hranie na „klávesoch“ a pozeranie televízie.

ZÁVER

Rómska minorita je špecifická nielen svojim životom v komunite ale i svojim prežívaním v rámci malej sociálnej skupiny - rodiny. Historicky preberá, ale i vytvára svoj hodnotový rebríček, realizuje svoju vieru a náboženstvo vnútri jednotlivcov a rodiny, ale i navonok. Konkretizuje a zhmotňuje tradície a zvyky nielen počas sviatočných dní, ale i počas každodenného života. Samozrejme v realizácii tradícií, zvykov, náboženstva a viery v komparácii s majoritnou spoločnosťou rómska kultúra vykazuje niektoré odlišnosti ktoré vyplývajú nielen z histórie, z prevzatých zvyklostí majoritného obyvateľstva, ale i hodnôt a hodnotového rebríčka ktorý sa vyvíjal v minulosti. Rómske etnikum si tieto hodnoty, zvyky a náboženské cítenie váži a prechováva k nim vysokú úctu. Preto je potrebné podporovať a rozvíjať duchovný život Rómov v miestnych cirkevných spoločenstvách vybranými aktivitami, podporovať mladých ľudí v kopírovaní zvykov

a tradícií svojich rodičov a napomáhať pri udržiavaní hodnôt a vytvoreného hodnotového systému v rodine, ale i v širšom spoločenstve.

Literatúra

- [1] BAKALÁŘ, P. 2004. *Psychologie Romů*. Praha : Votobia, 2004. 179 s. ISBN 80-7220-180-8.
- [2] BALOGOVÁ, B. a kol. 2003. *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 2003. 145 s. ISBN 80-8068-183-X.
- [3] BARTOZS, A. 2004. *Neboj sa cigána*. Sobrance : Občianske združenie Romani vodži, 2004. 251 s. ISBN 80-969273-2-9.
- [4] BOTÍK, J. 2007. *Etnická história Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2007. 232 s. ISBN 978-80-7114-650-6.
- [5] BUDAYOVÁ, Z. 2015 *The social problem of poverty of the Roma minority*. Warszawa: Szkoła Wyższa im. Bogdana Janskiego. 2015. 71 s. ISBN 978-83-87897-06-2.
- [6] CANGÁR, J. 2003. *Ludia z rodiny Rómov*. Nové Zámky : Crocus, 2003. 240 s. ISBN 80-88992-42-7.
- [7] ČERVENĚ, J. 2008. *Princíp subsidiarity v integrácii Rómov*. In *Teológia a sociálne otázky*. Brno : CESTA, 2008. 129-138 s. ISBN 978-80-7295-109-3.
- [8] ČERVENĚ, J. 2008. *Novodobé deformácie rómskej rodiny*. In *Teológia a sociálne otázky*. Brno : CESTA, 2008. 35-44 s. ISBN 978-80-7295-109-3.
- [9] DAVIDOVÁ, E. 12995. *Romano drom - cesty Romů*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8.
- [10] FABIÁNOVÁ, V. 2003. *Folklórna tvorba Rómov*. Nitra : UKF, Fakulta sociálnych vied, 2003. 126 s. ISBN 80-8050-633-7.
- [11] JANDOUREK, J. 2003. *Uvod do sociologie*. Praha : Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-749-3.
- [12] KOVÁČ, M., JURÍK, M. 2002. *Religiozita Rómov a aktivita cirkví vo vzťahu k Rómom*. In *Čačipen pal o Roma*. Bratislava : Kalligram, 2002. 127-143 s. ISBN 80-88935-41-5.
- [13] KLEIN, V. a kol. 2009. *Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnickyzmiešaných lokálnych spoločenstvách*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009. 484 s. ISBN 978-80-8094-644-9.
- [14] LEHOCZKÁ, L. 2010. *Faktory integrácie Rómov/Cigánov do majoritnej spoločnosti*. In *Kontexty kultúry a turizmu*. Nitra : UKF, FF, Katedra manažmentu kultúry a turizmu, 2010. 43 s. ISSN 1337-7760.
- [15] MANN, A. B. 2000. *Rómsky dejepis*. Bratislava : Kalligram, 2000. 55 s. ISBN 80-7149-316-3.
- [16] MATULAYOVÁ, T., ROSINSKÝ, R. 2003. *Naprindžarde Roma*. EUROFORMES, 2003. 68 s. ISBN 80-89266-15-0.

- [17] NEČAS, C. 1991. *Spoločenská problematika Romů v minulosti a přítomosti* 1. Brno : Masarykova univerzita, 1991. 425 s. ISBN 80-2100-326.
- [18] PODOLINSKÁ, T., HRUSTIČ, T. 2010. *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2010. 173 s. ISBN 978-80- 89027-34-7.
- [19] POLLÁK, P. a kol. 2014. *Rómska reforma „Správna cesta“*. Príklady dobrej praxe. Bratislava : Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, 2014. 29 s. ISBN 978-80-89051-15-1.
- [20] POLÁKOVÁ, E. 2002. *Štúdie na tému etika a rómska problematika*. Nitra : Pedagogická fakulta UKF v Nitre, 2002. 186 s. ISBN 80-8050-525-X.
- [21] ROSINSKÝ, R., VEREŠOVÁ, M. a kol. 2006. *Amare Roma, špecifiká práce v rómskych komunitách*. Nitra : UKF, FSVaZ, 2006. 264 s. ISBN 978-80-8050-990-5.
- [22] RUŽBARSKÝ, P. 2009. *Situácia a perspektívy sviatostnej katechizácie Rómov*. Košice : Vienaľa, 2009. 166 s. ISBN 978-80-89232-53-6.
- [23] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2012. *Prezentácia prvých výsledkov. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2012*. [online]. [2016-09-20]. Dostupné na internete:
<http://portal.statistics.sk/files/prezentacia-vybranych-vysledkov-sodb-2011.pdf>
- [24] ÚRAD VLÁDY SR: *Dost' ! Dosta ! Prekonaj predsudky – spoznaj Rómov*. [online]. [2016-09-27]. Dostupné na internete:
http://www.radaeuropy.sk/swift_data/source/dokumenty/ikre/aktivity/Dosta!/Dosta.pdf

PhDr. Zuzana Budayová, PhD.

Teologická fakulta
Katolícka univerzita
Ružomberok
Mobil 0907317635
budayova@gmail.com

VIII

VÍRA A RITUÁLY V TRADIČNÍ ROMSKÉ KULTUŘE

Beliefs and rituals in the traditional Roma culture

**JIŘÍ TŮMA
JANA NOVOTNÁ
ALENA TŮMOVÁ**

Abstrakt

V dnešní nejisté době, kdy jedinci stále více hledají smysl života a touží po uspokojování svých osobních a duchovních potřeb, je duchovní rozměr i v romské kultuře velmi důležitý. Tato problematika si pochopitelně vyžaduje komplexnější zdravotně sociální přístup, který se tato práce pokouší zachytit.

Klíčová slova

Víra, rituály, Rom, kultura

Abstract

In these uncertain times, when individuals are increasingly looking for meaning in life and longing for the satisfaction of their personal and spiritual needs is a spiritual dimension in Gypsy culture is very important. This work attempts to capture this issue that obviously requires a more comprehensive health and social approach, of course.

Keywords

Faith, rituals, Rom, culture

ÚVOD

Tradiční náboženství a rituály v romské kultuře v minulosti byla a v současné době stále jsou nepřehlédnutelnou součástí politických, hospodářských a kulturních procesů. Podstatnou věcí je jejich uznání v každodenním životě, v uvažování a při rozhodování ve společnosti. Romský jedinec uvažuje o smyslu a přesahu vlastního bytí, víře a hledá si vyšší řád, který je ve shodě s jeho představami, který vyjadřuje svými rituály. S tím se pojí potřeba poznání smyslu života a platných morálních pravidel pro všechny.

1 VÍRA A JEDINEC

Náboženství je vztahem jedince k něčemu, co ho přesahuje, představa nebo pocit, že vedle současného světa, v němž žije je svět nadpřirozený a víra, že člověk má další pokračování i po smrti. I romský jedinec tak hledá cestu s tímto nadpřirozeným světem navázat kontakt v přímé či zprostředkované podobě. Což vyjadřuje různými rituály.

Postmoderní kultura relativizuje věky uznané hodnoty, proto má někdy jedinec snahu upnout se k něčemu stálému. Modernismus má sklon rozbít romské jistoty, podle nichž Romové žili po většinu času své historie, a které byly pokládány za samozřejmé v jejich kultuře. S tímto je spojena nejistota těchto jedinců, jenž je pro některé z nich nesnesitelná, proto každé hnutí, které jim slibuje poskytnout ztracenou jistotu víry, nalézá velké množství dobrovolníků, členů, sympatizantů apod. Víra, kdy jedinec hledá, věří srdcem a ne rozumem, je mnohdy útěchou a obranou před problémy každodenního okolního světa (např. nezaměstnanost). Tato důvěra, víra a oddanost je u některých negativně smýšlejících lidí zneužívána. Toto rozhodnutí však patří k základním lidským právům a osobní i duchovní uspokojení jedince je nutné akceptovat.

2 DEMOKRACIE A LIDSKÁ PRÁVA

Česká společnost se po roce 1989 vydala na nelehkou cestu demokracie a respektování lidských práv. Mezi nejzákladnější práva občanů České republiky i Romů jako menšiny a jiných moderních demokratických států patří svoboda náboženského vyznání. *„Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.“* (Ústava České republiky. Listina základních práv a svobod. čl. 15-16).

„Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.“ (Evropská ústava. čl. II-70).

Také proto jsme byli v posledních letech svědky velkého nárůstu náboženského života, který odpovídá podmínkám soudobé pluralitní společnosti, kde vedle sebe působí zavedené etablované církve a nově se formující náboženské skupiny i s ukázkou rituálů. Rozvoj v posledních letech také umožnil obnovení vědeckého studia náboženství a konstituování religionistiky v prostředí svobodného akademického bádání. Tím se otevřela příležitost nezaujatě zkoumat současné proměny náboženského života i často nepochopené romské kultury v České republice a dávat je do souvislostí s novými náboženskými fenomény v jiných kulturách.

3 RITUÁLY A SYMBOLIKA

Mezi takovéto jevy bezesporu patří i problematika rituálů a symbolika romské kultury, které jsou v mnoha oblastech naléhavou výzvou z hlediska pochopení chování a jednání této menšiny. Jejich vliv vyvolává často bouřlivé diskuse jak ve vědeckých oblastech, tak v kruzích většinové společnosti. Věda o náboženství přistupuje k náboženskému fenoménu jako kulturně podmíněnému, a proto jej interpretuje v historickém sociokulturním kontextu. Odkud pramení snaha vztáhnout působení nových náboženských hnutí k fenoménu kontrakultury a procesům modernizace, sekularizace a globalizace. (Vojtíšek, 2009). Počet jedinců, kteří se hlásí k nějakému etablovanému náboženství, v celkové míře společensky klesá. Zdá se, že právě rituály a symbolika přitahuje vědce, badatele. K pochopení této problematiky je vhodné pochopit samotnou romskou, identifikaci možných přístupů k těmto jevům, otázky vymezení konverze a vazby jedince na danou skupinu, vymezení termínů, problémy spojené s reakcí společnosti na kontroverzní působení některých romských jedinců, tedy otázky antikulturního hnutí a legislativního rámce působení náboženských menšin.

Přibližně od konce padesátých let dochází v rozvinutých industriálních kulturách západního typu k velkým změnám. Jejich součástí jsou též změny v oblasti náboženského života, v jehož rámci začalo působit velké množství náboženských hnutí různých náboženských idejí. (Zbíral, 2016).

Religionisté a sociologové náboženství, snažící se tyto nové fenomény náboženského života popsat a analyzovat, pro ně používají různá pojmenování (např. netradiční náboženství, neetablovaná náboženství, nová spiritualita, alternativní religiozita) nejčastěji však používají výrazy nová náboženská hnutí a nová náboženství. Termín nová náboženská hnutí (new religios movements) se objevil v sociologické literatuře sedmdesátých let jako nástroj označení některých kontroverzních náboženských hnutí té doby. Šlo především o skupiny, které získaly prostřednictvím médií velkou pozornost společnosti. Pojem nová náboženská hnutí se doposud užívá v odborné literatuře, avšak vedle něho se uplatňuje též obecnější nová religiozita, jež označuje i nové posuny v etablovaných církvích. (Bregman, 2003).

Právě naopak věda jako svobodné a kritické uvažování o realitě nemůže být uzavřena do jednoznačných závěrů a musí být otevřená a vnímavá. Pokud by se stala situace, že věda začne některá tvrzení považovat za ukončená, je zde reálné nebezpečí, že se stane ideologií nebo implicitním náboženstvím.

O této problematice můžeme hovořit z různých hledisek, nejčastěji se v naší společnosti vyskytují tři přístupy: teologický, psychologický a sociologický.

Vedle nich je při studiu netradiční religiozity používán přístup historický, který tyto fenomény zařazuje do kontextu náboženských a kulturních tradic, studuje jejich rozvoj a zabývá se jejich historickou podmíněností.

ZÁVĚR

Otázky po předmětu studia romské kultury a jejich rituálech jsou neodmyslitelnou součástí každé vědy, a tedy i vědy o náboženství. Problematika romské kultury bývá předmětem velkých diskusí. Nemění se na tom skutečnost, že nikdy nedospěje k jednoznačné odpovědi a všeobecně přijatelnému závěru.

Literatura

- [1] BREGMAN, L. *Death and dying, spirituality, and religions*. New York : Peter Lang, 2003. s. 45-58. ISBN 0-8204-6729-4.
- [2] *Evropská ústava*. čl. II-70.
- [3] VOJTÍŠEK, Z. *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*. Brno : L. Marek, 2009. s. 12-56. ISBN 978-80-87127-21-6.
- [4] *Ústava České republiky. Listina základních práv a svobod*. čl. 15-16.
- [5] ZBÍRAL, D. *Stručný úvod do problematiky nových náboženských hnutí*. [online]. [cit. 2016-11-04]. Dostupné na internetu: <<http://www.david-zbiral.cz/NNHuvod.htm>>.

doc. PhDr. Jiří Tůma, Ph.D.

Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra
Katedra pedagogiky a psychologie
Pilská 9
198 00 Praha 14, Hostavice
jirkatuma@centrum.cz

PhDr. Jana Novotná, Ph.D.

Vysoká škola polytechnická
Katedra sociální práce
Tolstého 1556/16
586 01 Jihlava
jananovotna8@seznam.cz

Mgr. Bc. Alena Tůmová

VŠZaSP sv. Alžbety
Nám. 1 mája č. 1
P.O. Box 104
810 00 Bratislava
alenatumova@centrum.cz

IX

TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA A JEJ PREZENTÁCIA V ZVYKOCH A RITUÁLOCH

**Traditional Roma culture and its presentation through customs
and rituals**

LÝDIA LEŠKOVÁ

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá tradičnou rómskou kultúrou so zameraním sa na zvykoslovie, ktoré napomáha Rómom k ich vlastnej kultúrnej a etnickej identite. V súčasnosti však táto oblasť duchovnej kultúry prešla rôznymi premenami a zachovala sa z nich iba malá časť. Napriek tomu i v dnešnej dobe sú zvyky neoddeliteľnou súčasťou života Rómov a zároveň aj jedným z hlavných determinantov odlišnosti rómskeho etnika od majority.

Kľúčové slová

Rómska kultúra. Rómska rodina. Zvyky.

Abstract

The study deals with the traditional Roma culture, focusing on habits which help Roma people to maintain their very cultural and ethnic identity. At present, however, this area of spiritual culture underwent various changes and only a small part of their habits remained untouched. Nonetheless even today the Roma habits are an integral part of their life and, at the same time, they are one of the main identifiers of differences between the Roma ethnic group and majority population.

Keywords

Roma culture. Roma family. Rituals. Customs.

ÚVOD

Ak hovoríme o tradíciách a zvykoch rómskej kultúry, máme na mysli ich tradičné zamestnanie, význam rodiny a rozdelenie rolí jednotlivých členov, ich duchovnosť a typické prejavy pri sviatostiach a v neposlednom rade tu zaraďujeme aj ich tradičnú hudbu a tance. Tieto tradičné prvky sú typické pre väčšinu Rómov, ktorí žijú v Európe, s menšími obmenami, ktoré súvisia s lokalitou, v ktorej sa usadili. Rómovia si svoje tradície a zvyky ponechali dodnes, v ich hodnotovom rebríčku zastupujú popredné miesta a trdajú sa z generácie na generáciu. Keďže rómska kultúra je spätá s rodinou, s jej vnútorným fungovaním, budeme venovať osobitú pozornosť rómskej rodine, nakoľko práve ona predstavuje oblasť, v ktorej môžeme pozorovať jej špecifické tradície a zvyky.

1 RÓMSKA RODINA A JEJ PREMENA V ČASE

Slovo rodina sa do rómčiny prekladá dvoma termínmi: „*famélija*“, označujúci rodinu horizontálnym smerom do 3. až 5. generácie a ako „*fajta*“, ktorá skôr opisuje rodinu vertikálne, po línii matky i otca. (Jakoubek – Poduška, 2003, ss. 22-24). Rodina mala a má v živote Rómov vždy veľký význam a v porovnaní s majoritnou spoločnosťou býva početnejšia, viacdetnejšia. Predstavuje základnú sociálnu jednotku, kde sa zabezpečuje výchova, ochrana jedinca a taktiež reprodukcia. Rómsku rodinu je potrebné chápať vždy ako celok, ktorý vystupuje jednotne voči svojmu okoliu. Jednotlivec zakaždým koná v mene rodiny, ak urobí chybu, je to zlyhanie celej rodiny a keď vykoná nejaký skutok hodný úcty, posilňuje a upevňuje tým prestíž rodiny. Konflikty prežíva rodina kolektívne, kde jednotlivé vzťahy medzi jedincami sú vzťahmi medzi rodinnými väzbami. Základným znakom tradičnej rómskej rodiny je viacpočetnosť a viacdetnosť. Charakteristický je vysoký podiel detskej populácie, nízky podiel starých ľudí. Je v nej preferovaný patriarchálny typ rodiny. V súčasnej modernej rómskej rodine možno i na Slovensku identifikovať prejavy demografickej revolúcie, ktorá sa prejavuje znižovaním pôrodnosti a poklesom detskej úmrtnosti. Aj za takýchto podmienok je základným diferenciačným znakom rómskej a majoritnej spoločnosti odlišné reprodukčné správanie, ktorého dôsledky sa prejavujú v odlišnej charakteristike rómskej rodiny. Rodina sa nepochybne nachádza u Rómov na popredných priečkach hodnotového rebríčka. Taktiež Baková (2016) uvádza, že prítomnosť askriptívnych statusov, teda hlavne pohlavia, vzťah k príbuzenstvu a veku, hrali a aj hrajú na hierarchickom rebríčku hlavnú úlohu. Justová, Rakovská, Oravcová (2006, s. 5) v tejto súvislosti uvádzajú, že rodina nepredstavuje len určitý počet subjektov, ale fungujúci jednotný celok, ktorý voči okoliu vystupuje za každých okolností jednohlasne. Podľa Daňa a Ďuričkovéj (2004, s. 15) sa

prejavujú jednotne aj vtedy, ak niektorý z členov zlyhá. V rodine má rozhodujúce slovo otec, ktorý predstavuje dušu. Matka reprezentuje srdce rodiny, ktoré znamená emócie. Rosinský (2006, s. 29) tvrdí, že členovia rómskej rodiny spolu existujú vo veľmi zomknutom fyzickom kontakte. Ďalej tiež uvádza, že roly jednotlivých členov rodiny sú jasne vymedzené a dodržiavané.

Rodina dáva Rómom pocit bezpečia a istoty. V nej si osvojujú vedomosti a skúsenosti, učia sa roliam, povinnostiam, ale aj správaniu. Rómska rodina je považovaná za tradičnú, predstavuje spolunažívanie viacerých generácií pod jednou strechou a pretrváva v nej komunitný spôsob života. (Ružbarský, 2010, ss. 17-18).

Správne vychované dieťa prejavuje úctu svojim rodičom a starším členom rodiny. Výchova detí je v kompetencii všetkých členov rodiny, nielen rodičov. O mladších súrodencov sa spravidla starajú staršie sestry, ktoré zastupujú rolu matky. (Kovačič, 2005, ss. 42-43).

Veľký rozdiel v porovnaní s majoritnou spoločnosťou spočíva v uzatváraní manželstva, ktoré realizujú pomerne skoro. Už pätnásť až šestnásťročné dievčatá majú svojich mužov. Keď má dievča osemnásť rokov a nemá ešte rodinu, je považované za starú dievku.

Liégeois (1997, ss. 75-76) uvádza, že veľmi dôležitou súčasťou rómskej rodiny sú starší príbuzní. Okrem toho, že im vyjadrujú veľkú úctu a poslušnosť, opatrujú ich s veľkou láskou. Je neprípustné, aby starých ľudí umiestnili do starobincov či iných zariadení podobného typu. V prípade nemoci a následnej hospitalizácie sa všetci členovia rodiny zaujímajú o stav chorého a zotrvávajú pri ňom, ak im je to umožnené. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že (Lešková, 2011, ss. 19-20) *roly v rómskej rodine* sú jednoznačne definované. V rodine má najdominantnejšie postavenie *otec*, ktorý je nositeľom prestíže rodiny a ktorý ju tiež reprezentuje na verejnosti. Je hlavou rodiny a má rozhodujúce slovo v rodine. On je ten, koho musí celá rodina počúvať a jeho rozhodnutiam sa podriaďovať. Muž nebýva často doma a jeho primárnou funkciou v rodine je zarobiť peniaze. Má na starosti ekonomické zabezpečenie rodiny. V prípade, že z najrozličnejších dôvodov nedokáže zabezpečiť rodinu, tak túto funkciu preberá žena. Otec podľa Kumanovej (2015) má na starosti výchovu chlapcov. Tí mu od piateho až šiesteho roku života pomáhajú pri prácach okolo domu. Tiež ich učia remeslu, ktoré sa v rodine trauje z generácie na generáciu. Syn má rovnaké povolanie ako otec. Otec rozhoduje o výbere partnerky pre svojho syna.

Rola *matky* v rodine spočíva v starostlivosti o deti a v zabezpečení obživy. Žena musí počúvať svojho manžela. Má v rodine nižšie postavenie ako muž. Žena je tá, ktorá vybavuje veci na úradoch, rozhoduje o financiách, vzdelaní svojich detí a tiež o tom, koho si jej dcéra vezme za manžela. Matka učí dievčatá už od siedmeho až ôsmeho roku života každodenným veciam,

aby bolo pripravené na vydaj. Najviac sa venujú prvorodeným deťom. Tie potom preberajú starostlivosť o svojich mladších súrodencov. Špeciálne postavenie v rodine má tehotná žena, ktorá sa musí riadiť rôznymi zákazmi a príkazmi. Nesmie byť smutná, nesmie sa dívať na neatraktívnych ľudí, musí dostať vždy také jedlo, na ktoré má chuť a podobne. Ak je žena neplodná, ostatní členovia ju zaraďujú na posledný stupienok v rodinnej hierarchii. Okrem toho je v takejto situácii bežné, že muž môže ženu opustiť alebo ju podvádzať. V rómskej rodine je násilie páchané na ženách zo strany ich manželov bežnou vecou, ktorú vnímajú ako súčasť ich života.

Postavenie *detí* v rómskej rodine je veľmi dôležité. Deti vnímajú ako dar a na ich výchove sa podieľajú všetci členovia rodiny. Dieťa žije v mnohogeneračnej rodine a svojich rodičov, rovnako ako aj ostatných starších členov poslúcha a prejavuje im rešpekt. Od dvanástich rokov pomáhajú deti svojim rodičom pri práci. (Liégeois, 1997, s. 77).

Dievčatá sú vychovávané tak, aby už vo svojich štrnástich až pätnástich rokoch boli pripravené na vydaj a dokázali sa postarať o rodinu. V rómskej komunite je prirodzené, že sa dievčatá starajú o výchovu svojich mladších súrodencov. Dôležitú funkciu v rodine zohráva najstarší brat, ktorý sa stará a dohliada na mladšie sestry. Tie nemôžu chodiť nikam bez jeho sprievodu. Úlohou najmladšieho brata je dochovať a postarať sa o svojich rodičov. (Kumanová, 2015).

2 RÓMSKA RODINA A JEJ TRADIČNÁ KULTÚRA V ZVYKOCH A RITUÁLOCH

Významnou zložkou v duchovnej kultúre Rómov sú aj obyčajové tradície, z ktorých dominantnú pozíciu zaujali obyčaje rodinné, čiže ide o ich spojenie s tzv. obradmi prechodu - s narodením, úmrtím a uzavretím manželstva. Zvyky a rituály sú u Rómov prvkami ich kultúry, ktoré im napomáhajú k ich vlastnej kultúrnej a etnickej identite už od pradávna. V súčasnosti však táto oblasť duchovnej kultúry Rómov prešla rôznymi premenami a z pôvodných prvkov sa zachovala iba malá časť. Napriek tomu sú neoddeliteľnou súčasťou ich života a zároveň aj jedným z hlavných determinantov odlišnosti rómskeho etnika od majority. Haburajová-Ilavská a Lehocká (2009) uvádzajú, že identitu Rómov môžeme vnímať v kontexte kultúrnych a sociálnych aspektov. Fejzo (2004, s. 63) v tejto súvislosti uvádza, že k špecifikám a odlišnostiam rómskej kultúry patria aj ich tradičné obrady a rituály, ktoré uskutočňujú pri uzavretí manželstva, narodení a krste dieťaťa či pochovaní mŕtveho člena rodiny.

Tehotenstvo, príchod nového dieťaťa - narodenie a krst

Podstatná väčšina Rómov považuje deti za veľký dar, a preto pokladajú za čaro krásne, ak ženy porodí dieťa každý rok. „*Nane čhave, nane bachť*“ -

„Ak nie sú deti, nie je šťastie“ – toto rómske príslovie má bez pochyb u Rómov svoje opodstatnenie. Najvýraznejším prejavom toho sú bezdetné rómske rodiny, kde bezdetní partneri strácajú vo svojom okolí na svojom význame - klesá ich sociálny status. V súvislosti s neschopnosťou reprodukcie platí u Rómov zásada, že muž, ktorý je schopný pohlavného styku, je zákonite i plodný a z toho dôvodu je skoro v každom prípade označovaná za neplodnú žena. Rómsky muž je v otázke svojej sexuality viac vzdorovitý a možné sexuologické vyšetrenie uňho viac-menej neprichádza do úvahy.

Rola matky u Rómov prináša rómskej žene aj mnoho privilégií, ale zároveň aj mnoho zákazov, pravidiel a povinností, ktoré sú spojené s tehotenstvom a následným materstvom. Tehotné Rómky počas tehotenstva môžu byť všetko, na čo majú práve chuť v presvedčení, že konkrétne jedlo si žiada plod. Ak sú u niekoho na návšteve, musia ochutnať z každého jedla, na ktoré sa pozrú, aby nepotrtili. V záujme ochrany plodu sa tehotná žena musí vyhýbať pohľadu na telesne postihnuté alebo znetvorené osoby, pretože by mohlo dieťa prevziať na seba ich podobu. Taktiež sa musí vyhýbať pohľadu na mŕtve telo zosnulých osôb, aby sa dieťa nenarodilo slepé. Zo zvierat je najväčším nebezpečenstvom pre tehotnú pohľad na hada, pretože by sa jej narodilo telesne postihnuté dieťa.

Tradícia hovorí, že keď nastal okamih pôrodu, manžel privolať pôrodnú babu, ktorá plnila dve funkcie – gynekologickú a magickú. Okrem toho, že priviedla dieťa na svet, sa ešte pred ustrihnutím pupočnej šnúry dala rodičke napiť čarovný nápoj, ktorý mal dieťa uchrániť pred zlými duchmi. Tí mohli do dieťaťa vstúpiť. Dôležitú úlohu pri narodení dieťaťa zohrával krst, lebo kým dieťa nenadobudlo túto sviatosť, bolo ohrozené zlými duchmi. Rómovia verili, že dieťa je pred nimi možné uchrániť buď zaviazaním červenej šnúrkou okolo zápästia, alebo schovaním ostrých predmetov pod vankúš novorodenca. (Mann, 1994, ss. 132-137; Zeman, 2006, s. 76).

V rómskych rodinách túžili, aby ich prvorodené dieťa bol chlapec, ktorý bude pokračovať v otcových šľapajach. Boli aj rodiny, v ktorých túžili po dievčati, aby mohlo pomáhať matke pri práci. Ak sa narodilo dieťa s postihnutím, vinná bola matka, lebo neuposlúchla niektoré z príkazov, ktorých sa tehotná žena mala pridržovať. (Žiga, 1988, s. 172). Po narodení dieťaťa mu prídu ostatné rómske matky popriať zdravie, šťastie a zhodnotia, na koho sa dieťa podobá. Kým nie je dieťa pokrstené, nesmie sa matka objavovať mimo domova, ani chodiť na návštevy a má zakázané aj varenie. Očisťuje sa v kostole v deň krstu dieťaťa, do ktorého príde spolu so svojou kmotrou. (Stojka – Pivoň, 2003, s. 16). Po narodení dieťaťa pribúda matke nová povinnosť - ochrániť dieťa pred mýtickou osobou, ktorú nazývajú guľi Daj. V rómskych poverách je za guľi Daj, čo v doslovnom slovenskom preklade znamená sladká matka, považovaný duch ženy, ktorá zomrela pri pôrode. V niektorých východoslovenských lokalitách má aj pomenovanie

„Vindži baba“. Rómovia veria v mýtus, že guľi Daj, ktorá nemala možnosť vidieť svoje novonarodené dieťa, chodí za cudzími novorodencami s cieľom ublížiť jeho rodičom tým, že oberie novorodenca o jeho podobu a pričaruje mu inú.

Od príchodu z pôrodnice domov až po krst kladú dieťaťu pod vankúš magické ochranné predmety, ktoré sa líšia podľa zvyklostí v konkrétnych lokalitách. Napríklad Rómovia vo východoslovenskom regióne používajú na ochranu novorodenca hrebeň, červenú stužku a v niektorých prípadoch aj vysušený zbytok pupočnej šnúry, ktorý dieťaťu odpadne krátko po pôrode a majú ho k dispozícii. (Mann – Kováč, 2003, s. 85).

Krst - *boľipen* je najvýznamnejším a najúčinnnejším prostriedkom ochrany dieťaťa, ku ktorému všetci Rómovia pristupujú s plnou vážnosťou. (Mann, 2003, ss. 85-101; Hajska, 2004, s. 13). Preto iba veľmi zriedkavo ostávajú rómske deti nepokrstené až do svojej dospelosti. Krst je zároveň aj prostriedkom na rozširovanie a upevňovanie vzťahov medzi rómskymi rodinami, v rámci ktorých významné miesto získavajú krstní rodičia dieťaťa - *o kirve* (Sabol – Zubková, 2003, s. 46). Krstným otcom sa podľa Jakoubka a Hirta (2004, ss. 253-262) stáva väčšinou blízky príbuzný, ktorému rodičia dieťaťa veria. V niektorých prípadoch ho musia schvaľovať aj starí rodičia dieťaťa. Ak sa už krst koná a niekto dostane príležitosť stať sa krstným otcom, je to natoľko prestížna záležitosť, že sa takáto ponuka neodmieta.

Krst sa koná vždy v kostole, kde musia byť prítomní rodičia a krstní rodičia. Za krstných rodičov si Rómovia v minulosti vyberali gazdov či sedliakov, ktorí zaručovali, že deti nebudú trpieť hladom. Povinnosťou krstných rodičov je priniesť dieťaťu krizmo. Je to predmet, ktorý ochraňuje a sprevádza dieťa po celý jeho život. (Zeman, 2006, ss. 76-77).

Medzi ďalšie úlohy kmotrovcov patrí zaobstaranie výbavy pre dieťa, pohostenie a alkohol na hostinu. V deň krstu oblečie kmotra do pripravenej výbavy svoje krstniatko a kmotor vloží do perinky peniaze. Potom idú za sprievodu hudby do kostola. (Žiga, 1988, s. 174). Meno sa dieťaťu dáva zväčša po krstných rodičoch. Okrem toho dostane dieťa ešte ďalšie meno, ktoré ho v komunite sprevádza nasledovný život. Najčastejšie je odvodené od charakteristických znakov dieťaťa a počas života sa môže viackrát zmeniť. Rómovia vnímajú krst v jeho prvotnom význame. Veria, že prostredníctvom vody, ktorou je dieťa krstené, sa ochraňuje pred diablami a zlými silami. (Zeman, 2006, s. 77). Pre Rómov je dôležité, aby dieťa bolo pokrstené, avšak je veľmi častý jav, že po zvyšok roka už zostávajú „kresťanský neaktívni“ a vieru berú skôr ako sporadickú záležitosť ich života. (Bešenyi, 2009, s. 6).

Svadba v rómskom svete

Samostatným rómskym folklórom, ktorý v iných kultúrach nemá obdoby, je *pravá rómska svadba* – „*Čúčo romano bijav*“. Archaické prvky v

súčasných svadobných zvykoch slovenských Rómov sa už skoro vôbec nevyskytujú, a preto vidieť ich dnes v pôvodnej podobe je viac-menej ojedinelým ako rozšíreným javom. Dnes už skôr nadobudli podobu prvkov a zvykov majoritnej kultúry. Ak sa chcú mladí Rómovia zobrať, ich vzájomnému spoluzitiu musí predchádzať *mangavipen* – pytačky. (Mann, 1989, ss. 113-122; Mann, 1996, ss. 47-53).

Mangavipen u Rómov je akousi formou odobrenia vzťahu mladých zaľúbencov oboma rodinami. Až po súhlasnom stanovisku oboch rodín sa môžu mladí zosobášiť alebo žiť spolu a zosobášia sa až neskôr. (Mann, 1990, ss. 278-284). Po mangavipen, ak sa rodiny nedohodnú na svadbe, odchádzajú mladí spolu žiť do chlapcovej rodiny. U Rómov iba vo výnimočných prípadoch ostávajú dievčatá so svojimi partnermi doma. Je to skôr z núdze cnosť ako pravidlo, pretože pre rodinu chlapca by to bolo ponížujúce. Ak po mangavipen hneď nasleduje aj svadba, dievča ostáva až do svadby doma a do rodiny chlapca odchádza za nevestu až po svadbe. Tradícia, že nevesta musí byť pred svadbou doma u svojich rodičov, sa u Rómov dodržiava dodnes, a preto aj v prípade, že dievča už žije so svojím partnerom v jeho rodine, pred svadbou sa vždy vracia späť domov a až po svadbe odchádza opäť ku svokrovcovi.

Tradičná rómska kultúra kládla dôraz na plodnosť budúcej nevesty. Dnes je už táto podmienka v oslabení. V súčasných rómskych rodinách sa kladie dôraz na to, aby dievčatá vstupovali do manželstva poctivé, nakoľko panenstvo zaručuje dievčatám, že nová rodina ich prijme ochotne, bude k nim pristupovať s rešpektom a úctou. U Rómov je pravidlom, že ak do manželstva alebo partnerského zväzku vstúpi dievča, ktoré už nie je panna, pretože sa už predtým s niekým iným intímne zblížilo, partnerova rodina sa k nej správa pohrdavo a ich vzájomné vzťahy sú založené skôr na báze príkazov a zákazov zo strany partnerovej rodiny smerom k nej. V novej rodine klesá aj jej status, pretože pre svojich nových príbuzných nie je a nebude ničím iným iba *lubni* - *pobehlica* a ich jediným cieľom je vyštváť ju z rodiny. V tomto prípade zásah zo strany jej rodičov neprichádza do úvahy, nakoľko na jej obranu nemajú dostatočné argumenty. Ochranu svojej dcéry sú oprávnení poskytnúť v prípade, že išlo o pannu, pretože v tom prípade ich silným argumentom na jej obranu je jej poctivosť pri vstupe do manželstva – „*Oj sas žúži sar e la'lija - bola čistá ako la'lia*“.

Pohreb – tradičná rozlúčka so zosnulým

Zvyky a tradície spojené s rozlúčkou so zosnulými sa u Rómov v závislosti od lokality alebo sociálnej úrovne skoro vôbec nelíšia. Jedinú výnimku tvoria olašskí Rómovia, ktorí sa so svojimi zosnulými lúčia spevom a bohatou hostinou – karom. (Mann, 1988, ss. 192-202). Ak v rómskej rodine zomrie niekto z jej členov, v dome, kde býval zosnulý, sa zídu všetci jeho príbuzní a známi a zostávajú tu až do pohrebu. U Rómov sa to nazýva *várta*,

vartišágos - *stráž pri zosnulom*, ktorá je vo svojej podstate určitou formou prejavu úcty k zosnulému. (Mann, 1993, ss. 81-88; Hladík, 2006, s. 48). Zeman (2006, s. 77) v tejto súvislosti taktiež uvádza, že od chvíle smrti až do pohrebu pri nebohom bdie - stráži ho rodina a priatelia. K tradičným prvkom strázenia patrí hranie kariet a rozprávajú sa príhody o zosnulom. Prítomnosť spevu a tanca je neprípustná.

Neúčast' niekoho z príbuzných alebo blízkych známych na *vartišágos* sa považuje za prejav neúcty, dešpekt voči zosnulému a jeho pozostalým. Tento zvyk, hlavne v dedinskom prostredí, sa dodržiava dodnes a to i napriek tomu, že v súčasnosti sú pozostatky zosnulých umiestňované až do pohrebu v dome smútku. Od chvíle úmrtia až do pohrebu sa v rodine nevarí, nesleduje sa televízne ani rozhlasové vysielanie, v dome sa nevykonávajú žiadne domáce práce a takisto deti v tom čase nemusia chodiť do školy.

Rómovia dodnes veria, že pre zomierajúceho prichádza niekto z rodiny, ktorý je už nejaký čas mŕtvy, za účelom, aby ho odviezol z tohto sveta. Vidieť ho môže iba zomierajúci, rovnako, ako vidí aj ostatných členov rodiny, ktorí už nie sú medzi živými. Žijúcim členom rodiny dáva znamenie prostredníctvom rôznych signálov a znakov o blížiacom sa konci. Najčastejšie je to za pomoci vtáčika, ktorý zaklope zobákom trikrát na oblok. Môže sa ukázať aj v podobe mačky, alebo psa. Častou predzvesťou smrti je sen o zuboch. (Mann, 1988, ss. 192-193).

Stojka a Pivoň (2003, s. 120) uvádzajú, že ak v rodine zomrie manžel, žena sa musí obliecť do čierneho, zbaviť sa vecí, ktoré nosievala počas jeho života a v neposlednom rade si musí ostrihať vlasy, ktoré predstavovali jej krásu. Ak zomrie v rodine matka, tak sa manžel spolu s deťmi odeje do čierneho šatstva. Podľa Manna (1988, s. 193) nebohého obriaduje niekto z najbližších členov rodiny, najčastejšie je to manžel alebo manželka. Otvorené oči u mŕtveho si vysvetľujú tým, že si chce so sebou vziať ešte niekoho z rodiny. Preto mu na oči položia mince, ktoré pochovávajú spolu s ním. Vodu, ktorou zosnulého umyjú, vylejú na odľahlú časť bývania, kde nikto nechodí. Veria, že v opačnom prípade by mohol mŕtvy buď niekoho prenasledovať, alebo by jeho choroba prešla na niekoho iného.

Rómovia smrť svojho príbuzného znášajú veľmi senzitívne až afektívne a ich emócie sú znásobené skutočnosťou, že telo zosnulého nemôžu do pohrebu uchovávať doma. Tesne pred pohrebom, aj navzdory predpisom, často dovezú rakvu s pozostatkami do domu, aby sa zosnulý za doprovodu huslí, husľovej kapely s každým doma rozlúčil a mal umožnený odchod na druhý svet zo svojho vlastného domu. Potom sa všetci zúčastnení i s rakvou odoberú na miesto, kde sa bude konať pohrebný obrad. Mann (2001, ss. 109-119) a Horváthová (2013, s. 28) uvádzajú, že predtým však pri odchode z domu pokladú do rakvy k nebožtíkovi jeho obľúbené predmety a napokon trikrát poklopú s rakvou na prah vchodových dverí na znak toho, že nebožtík

sa lúči a už sa do domu nevráti. Tiež sa traduje, že telo s rakvou vynášajú z domu vždy deti zosnulého.

Mŕtveho člena rodiny pochovávajú spoločne s osobnými predmetmi, i keď sú honosné. Najčastejšie sú to prstene, cigarety, alkohol či modlitebná knižka a do vreciek im vkladajú mince. (Zeman, 2006, s. 77).

Rómovia totiž veria, že po smrti pôjdu do neba, ktoré si predstavujú podobne ako pozemský svet. (Šoltésová – Robertson, 2004, s. 51). K pohrebu sú vždy prizvaní *lavutára* - huslisti, hudobníci, ktorí počas pochovávania hrajú nebožtíkove obľúbené melódie. V minulosti sa využívala hra na rôznych hudobných nástrojoch. Medzi týmito nástrojmi mali dominantné postavenie husle, basa a cimbal. (Barányiová, 2013, s. 34).

Olašskí Rómovia na rozdiel od ostatných Rómov svojim nebožtíkom aj spievajú a pokiaľ u iných rómskych subkultúr sú v tejto oblasti povolené prinajmenšom *halgató* - clivé a emotívne melódie, u olašských Rómov, ak ich mal nebožtík rád, tak znejú aj rezkejšie piesne a melódie. Po pohrebe najbližšia rodina zosnulého drží smútok ešte minimálne rok, počas ktorého sa nezabávajú, nepočúvajú hudbu, neusporadúvajú oslavy ani žiadne hostiny, ani sa ich nezúčastňujú. Taktiež v tom období eliminujú náročnejšie domáce práce, ba dokonca potláčajú aj svoju sexuálnu aktivitu, čo ospravedlňujú svojou zvýšenou senzibilitou a úzkosťou zo smrti svojho príbuzného.

Obyčaje a obrady pri úmrtí a pochovávaní sú u Rómov poznačené výraznými prejavmi emocionality alebo okázalosti. Prejavmi okázalosti sa vyznačujú aj hroby valašských Rómov. Svojich príslušníkov pochovávajú do vopred vymurovaných krýpt, v ktorých sú hroby vytapetované drahými textíliami a naspodku prestreté pestrofarebnými kobercami. Obzvlášť pompézne a nevídaným luxusom poznačené boli pohreby najvýznamnejších cigánskych vajdov. (Mann, 2001, s. 109).

Slávenie sviatkov

U Rómov sa v súčasnosti slávenie sviatkov výraznejšie nelíši od kultúry majority. Z tejto oblasti sú ale zachované viaceré rómske zvyky a rituály, ktoré sa v rómskych rodinách tradujú dodnes. Významnými sviatkami v komunite Rómov sú veľkonočné sviatky - *Patradi* alebo *Újšvitos*, Vianoce - *Karáčõna* a Nový rok - *Nevo berš*. (Manuš, 1998, s. 199).

Na Veľkonočný pondelok je zvykom, že hneď zrána po zobudení muži oblievajú ženy troškou studenej vody, aby boli zdravé a čulé po celý rok. Voda, väčšinou z pohára, sa ženám leje na hlavu, alebo starším a chorým ženám aj na chrbát ruky, a to v tomto poradí: prvá je manželka, druhé sú dcéry, tretou v poradí je matka, nasleduje babka, potom svokra a po nich ostatné ženy z rodiny. Toto poradie určuje význam jednotlivých žien v ich živote. Počas Vianoc sa u Rómov doposiaľ traduje tzv. „*Te vičinel bachtalipen - Popriať šťastie*“, preto pri každej návšteve sa pri vstupe do

domu vždy zavinšuje rodine veľa šťastia a Božieho požehnania. Navzájom si vinšuje aj rodina, ktorá býva pod jednou strechou. Hlavne, ak v dome býva viac generácií, vtedy ženatý syn vinšuje rodičom, starým rodičom, rodičia vinšujú ženatým synom alebo vydatým dcéram a podobne. Špecifickým pre Rómov počas sviatkov je zvýšená intenzita ich súdržnosti a jednoty. Výraznejšie to badať hlavne u vidieckych Rómov a Rómov z prostredia exkludovaných rómskych osád, kde sa Rómovia počas sviatkov zgrupujú a robia si spoločný bašável. Počas sviatkov sa u Rómov zvýrazňuje aj ich štedrosť. Nikto nikomu nič neodrieka a povolené je piť a jesť koľko len hrdlo ráči. Prikázané a neprikázané cirkevné sviatky však viacerým Rómom nič nenaznačujú, nakoľko o mnohých z nich ani nevedia a nepoznajú ich.

Na to, aby mohli dvaja mladí rómski ľudia uskutočniť *zásnubný obrad*, bol potrebný súhlas otcov oboch strán. Po súhlase otcov sa budúci manželia postavili na červené súkno či šatku a sľúbili si vernosť až do smrti pred svojimi rodičmi a svedkami. (Zeman, 2006, s. 75).

Vajda snúbencom zviazal ruky. Do ženíchových dlaní nalial víno a nevesta ho z jeho rúk vypila. Potom nalial víno do nevestiných rúk a on ho vypil z jej rúk. Následne vajda rozpolil krajec chleba. Jednu časť dal ženíchovi a druhú neveste. (Čureja – Ružbarský, 2006, s. 51). Nato im vajda požehnal a spustila sa hudba. Starosta prechádzal okolo ľudí s tanierom a hostia mu tam hádzali peniaze. Potom nasledoval tanec nevesty so svadobnými hosťami (Stojka – Pivoň, 2003 : 19-23). Od toho momentu boli snúbenci považovaní za manželov, ktorí môžu spolu existovať v jednej domácnosti a plodiť deti. V súčasnej dobe sa zväzovanie rúk snúbencov a pitie z partnerových dlaní nepoužíva. Dnes vajda prekríži partnerom ruky a dá sa im napiť z pohárikov. Obrad sa uzavrie manželským bozkom. (Zeman, 2006, ss. 75-76).

Cirkevný obrad u Rómov sa uskutočňuje, až keď majú manželia jedno alebo dve deti. Čureja a Ružbarský (2006, s. 51) poukazujú na skutočnosť, že najprv sa musí nevesta zapáčiť rodičom ženícha, oni musia vyskúšať jej šikovnosť a až následne uzatvárajú manželstvo v kostole. Častokrát uzatvárajú manželstvo z dôvodu, aby mohli dať svoje deti cirkevne pokrstiť.

V minulosti sa svadby robili, spravidla, v lete na lúke v blízkosti vody. Jednou z podmienok bola aj vzdialenosť od obcí, aby sa mohli svadobčania nerušene zabávať.

Tabu v živote Rómov

Tabu v živote Rómov tvorí samostatnú kapitolu duchovnej stránky rómskej kultúry. Je to zároveň i jediná oblasť, ktorá je doposiaľ najmenej prebádaná a to z toho dôvodu, že Rómovia si svoje súkromie strážia a vo vzájomnej interakcii s inými sa touto témou skoro vôbec nezaobierajú. Niet

preto divu, že v odbornej literatúre je z tejto oblasti uvedená iba chabá časť informácií a v mnohých prípadoch sú to skôr dedukcie ako skutočné fakty.

Tabu u Rómov je obsiahnuté skoro v každej sfére ich rodinného, spoločenského a verejného života. Zo širokej škály tabuizovaných tém v rómskych rodinách uvádzame aspoň niektoré z nich. V rómskych rodinách je *nahota* najväčšie tabu. Medzi príbuznými opačného pohlavia je prakticky nemysliteľná. V rómskych rodinách je tiež neprípustné, aby sa muž vyzliekol pred príbuznou ženou alebo pred dospievajúcimi a dospelými deťmi a to ani po spodné prádlo. Príbuznou ženou sa chápe matka, dcéra, sestra, svokra, švagriná, teta a iný príbuzenský stav. Podľa Mačákovej, Hybáčkovej a Jeffsa (2011, s. 71) to isté platí aj v prípade žien. V prípade, že dôjde k situácii, kedy niekto z členov rómskej rodiny predsa len nemá problém s nahotou a nájde odvahu obnažiť svoje telo pred ostatnými príbuznými, skoro vždy je takýto jedinec považovaný za zvrhlého a jeho konanie zväčša zapríčiňuje deštrukciu jeho vzťahov s rodinou. Ak v tejto oblasti nemá v rodine zábrany nevesta alebo zať, môže to mať za následok odlúčenie alebo aj rozvod manželov. Nahota spôsobuje Rómom problémy aj v oblasti verejného a spoločenského života. Najvýraznejšie to badať v zdravotníckych zariadeniach, kde majú rómski pacienti problém vyzliecť sa v rámci vyšetrenia pred zdravotníckym personálom.

Všeobecne známy výrok „*Škola - základ života*“ platí u Rómov v tomto prípade dvojnásobne, pretože ak by rómske deti nemuseli vôbec chodiť do škôl, v otázkach ľudskej sexualita by výrazne zaostávali za ostatnými. Príčinou toho je, že v rómskych rodinách sa na tému *ľudská sexualita* nazerá ako na niečo, čo je *džungalo - vulgárne* a nie je prípustné o nej komunikovať a už vôbec nie medzi rodičmi a deťmi. Nezvyčajným v rómskych rodinách sú aj verejné prejavy nežnosti medzi partnermi. Rómski manželia sa hanbia pred ostatnými príbuznými prejavovať voči sebe vzájomnú náklonnosť či už vo forme objatia alebo nežného pomenovania, pretože citové vyznania považujú za aktivity patriace výlučne do súkromia manželských spální. O vyznaní ľúbim ťa, mám ťa rád pred ostatnými už ani nehovoriac. Toto tabu má však v rómskych rodinách najväčší dosah na deti, pretože ich ochudobňuje o citové prejavy lásky k blízkym osobám.

Aj keď *homosexualita* v rómskych komunitách nie je výnimočným javom, jej vnímanie medzi Rómami je veľmi negatívne. (Houdek, 2016). Hlavne v prípade chlapcov spôsobuje rodine ich homosexuálna orientácia veľké sklamanie, nakoľko mužským jedincom sa v rómskych rodinách prikladá najväčší význam v pokračovaní rodu. (Handzelová – Ilavský, 2013, s. 33).

Ak sa v rodine vyskytuje homosexuálne orientovaný jedinec, jeho homosexualita prebieha skryto. V dospelosti však väčšinou odchádza z rodiny, aby sa neprevalila jeho orientácia, pretože na rozdiel od slobodných rómskych žien, rómsky muž, ktorý nemá partnerku vrhá vo svojom okolí tieň

podozrenia, že s ním niečo nie je v poriadku. Ak by zotrval v rodine a zároveň by sa prezradila jeho orientácia, vo svojom okolí by sa stal terčom posmechu a rôznych dehonestujúcich poznámok zo strany ostatných Rómov. Výsmešným rómskym názvom pre homosexuálneho jedinca rozšírený najmä u staršej generácii v košickom regióne je *Čirák* alebo *Ščirák*. Tento názov nemá tak v slovenčine, ako ani v iných jazykoch svoj doslovný preklad. Slovenský ekvivalent tohto názvu tvorí synonymum „buzerant“.

Spoločenská komunikácia v zmiešanej rómskej spoločnosti sa vyhýba používaniu inak neslušných a vulgárnych výrazov. V bežnej situácii rómsky muž nikdy nevysloví pred rómskou ženou vulgárne slovo a naopak, pretože v konečnom dôsledku je takýto jedinec považovaný za *džungalo manuš* - *vulgárny, bezcharakterný človek* alebo *degeš*, ktorý sa už viackrát do rómskej spoločnosti nepozýva. Platí to aj v prípade, ak by niekto z Rómov verejne rozprával o svojich súkromných alebo manželských intímnych záležitostiach. (Selická, 2008, s. 13). Používanie neslušných výrazov nie je dovolené ani v rodinnom prostredí. Ak by sa v rodine odvážil napríklad zať alebo nevesta vyrieknuť vulgarizmy smerom k svokre alebo svokrovi, bolo by to prejavom hlbokkej neúcty voči nim. V tomto smere zaujímavým faktom je, že ak sa v prípade hádky s cudzími zastane nevesta alebo zať svojich svokrovcov a používa pri tom vulgarizmy, paradoxne to už nie je pre nich urážlivé, ale dokonca žiaduce a čím hrubšie vulgarizmy používajú, tým viac získavajú na svojej obdivuhodnosti nielen u svojich svokrovcov, ale i celej rodiny.

ZÁVER

Rómovia vstupujú s majoritnou kultúrou nielen do interakcie – do vzájomného pôsobenia dvoch rôznych kultúr, ale preberajú aj prvky z majoritnej kultúry a vkladajú ich do svojej vlastnej. Je to výsledok adaptácie skupiny na lokálne prostredie, ktorým sú obklopení. (Gabal – Čada – Snopek, 2008, ss. 42-43). Stále častejšie sa v spojitosti s kultúrou na Slovensku používa termín: Slovensko je multikulturálnou krajinou. Znamená to, že: „*Štát v takejto spoločnosti vytvára podmienky, ktoré umožňujú rozvíjať vlastnú kultúru a odlišnosti menšín, umožňujú im plnohodnotne a rovnocenne participovať na správe vecí verejných a súčasne odbúravajú nerovnosti a diskriminačné prekážky, ktoré bránia možnosti rovnosti*“. (Bezáková, in Vašečka, 2002, s. 819).

Z uvedeného môžeme usúdiť, že medzi znaky vyspelosti národa patrí okrem iného aj to, aký postoj má k minoritám a ich kultúre, a práve Rómovia patria k najväčšej minorite na území Slovenskej republiky. Vnímaním odlišnosti rómskej kultúry je nevyhnutné vnímať aj fakt vzájomného obohatenia. Proces súbežného rozvoja a upevňovania minoritnej kultúry v rámci kultúry majority umožňuje vzájomne si odovzdávať podnety, vymieňať si idey, významy, skúsenosti, artefakty. To, že rómska minorita na Slovensku ešte aspoň v niektorých komunitách zachovala a šíri svoju kultúru,

má význam tak pre majoritu ako i pre minoritu. Tento význam môžeme identifikovať vo viacerých rovinách, a to: v posilňovaní osobnej a národnej identity, v národnej hrdosti a osobnej sebaúcte, v kultúrnom a sociálnom začlenení.

Literatúra

- [1] BARÁNYIOVÁ, M. 2013. *Lučenec, kultúrne centrum Novohradu* :diplomová práca. Nitra : FSŠ UKF, 2013. 63 s.
- [2] BAKOVÁ, D. 2016. *Premeny a život Rómskej ženy v rodine v priebehu 20.storočia po súčasnosť*. – nepublikované.
- [3] BEŠENYEI, P. 2009. *Viera v živote Rómov*. Košice : Konferencia biskupov Slovenska: Rada pre pastoračiu Rómov a menšín, 2009. 56 s. ISBN 978-80-89412-05-1.
- [4] ČUREJA, F. – RUŽBARSKÝ, P. 2006. *Prísaha u Rómov*. Prešov : Vydavateľstvo Michal Vaško, 2006. 83 s. ISBN 80-7165-581-3.
- [5] DAŇO, J. – ĎURIČEKOVÁ, M. 2004. *Cesty k vzdelanosti Rómov*. Prešov : Prešovská univerzita, 2004. 134 s. ISBN 80-8068-281-X.
- [6] FEJZO, E. 2004. *Starostlivosť Cirkvi o Rómov na Slovensku*. Ružomberok : VERBUM, 2004. 68 s. ISBN 80-89039-85-5.
- [7] GABAL, I. – ČADA, K. – SNOPEK, J. 2008. *Sociální vyloučení Romů a česká společnost*, Praha: Otevřená společnost, 2008, 198 s. ISBN 97-80-87110-07-2.
- [8] HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L. – LEHOCZKÁ, L. 2009. *Integrita a identita Rómov – v kontexte kultúrnych a sociálnych štúdií*. In *Dni sociálnej práce : sociálna sféra Slovenskej republiky a sociálna práca (Európa, právo a prax)*. Nitra : UKF, 2009. s. 17-59. ISBN 978-80-8094-473-5.
- [9] HAJSKÁ, M. 2004. *Křtem proti zlým silám*. In *Dingir*. ISSN 1212-1371, 2004, roč. 7, č. 4, s. 13-15.
- [10] HANDZELOVÁ, J. – ILAVSKÝ, B. 2013. *Model spolupráce rodiny žiaka z marginalizovaných komunit a základnej školy*. Bratislava : MPC, 2013. 78 s. ISBN 978-80-8052-562-0.
- [11] HLADÍK, J. 2006. *Multikulturní výchova: Socializace a integrace menšin*. Zlín : UTB, 2006. 74 s. ISBN 80-7318-424-9.
- [12] HORVÁTHOVÁ, A. 2013. *Romano vakeriben*. Bratislava : Romano kher - Rómsky dom, 2013. 40 s. ISBN 978-80-971441-1-1.
- [13] HOUDEK, L. 2016. *Homosexualita je mezi Romy stále tabu*. [online]. [cit. 2016-10-21]. Dostupné na internete: <<http://www.romea.cz/cz/zpravy/homosexualita-je-mezi-romy-stale-tabu>>.
- [14] JAKOUBEK, M. – PODUŠKA, O. 2003. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno : Doplněk, 2003. 176 s. ISBN 80-7293-140-2.

- [15] JAKOUBEK, M. – HIRT, T. 2004. *Romové: kulturologické etudy (etnopolitika, príbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 383 s. ISBN 80-86473-83-X.
- [16] JUSTOVÁ, M. – RAKOVSKÁ, G. – ORAVCOVÁ, Z. 2006. *Čhavore hin amaro bacht: Deti sú naša budúcnosť*. Trnava : ROTAP, 2006. 40 s. ISBN 978-80-969704-6-9.
- [17] MANN, B. A. – KOVÁČ, M. 2003. *Boh vidí všetko – O del sa dikhel*. Bratislava : Chronos, 2003. 346 s. ISBN 80-89027-06-7.
- [18] KOVAČIČ, D. 2005. *Rómovia a talent*. In *Nové smery rozvoja a perspektívy rómskej národnosti v pluralitnej spoločnosti II*. Bratislava : Kontakt plus, s.r.o., 2005. 151 s. ISBN 80-8855-63-2.
- [19] KUMANOVÁ, Z. a kol. 2016. *Rómovia*. [online]. [cit. 2016–10-20]. Dostupné na internete: <<http://www.multikulti.sk/dok/kapitola-3.pdf>>.
- [20] LIÉGEOIS, P. J. 1997. *Rómovia, Cigáni, Kočovníci*. Bratislava : Charis, 1997. 272 s. ISBN 80-967674-2-9.
- [21] LEŠKOVÁ, L. 2011. *Rómovia a sociálna práca*. Prešov : Michal Vaško, 2011. 119 s. ISBN 978-80-7165-867-2.
- [22] MAČÁKOVÁ, S. – HYBÁČKOVÁ, B. – JEFFS, G. 2011. *Andal o dživipen. From our lives*. Košice : Equilibria Press, 2011. 152 s. ISBN 978-80-89284-82-5.
- [23] MANN, A. B. 1988. *Obyčaje pri úmrtí u Cigánov – Rómov v troch spišských obciach*. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, s. 192-202. ISSN 1335-1303.
- [24] MANN, A. B. 1989. *Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku*. In *Slovenský národopis*. 1989, roč. 37, č. 1-2, s. 113-122. ISSN 1335-1303.
- [25] MANN, A. B. 1990. *Výber manželského partnera u Cigánov – Rómov na Spiši (k problematike existencie „cigánskej skupiny“)*. In *Slovenský národopis*. 1990, roč. 38, č. 1-2, s. 278-284. ISSN 1335-1303.
- [26] MANN, A. B. 1993. *Vartovanie pri mŕtvych u Rómov na Slovensku*. In *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava : Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť, 1993. s. 81-88.
- [27] MANN, A. B. 1994. *Obyčaje pri narodení dieťaťa u Rómov na Slovensku*. In *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Akademická Nitra 1994. Nitra, 1995. s. 132-137.
- [28] MANN, A. B. 1996. *Archaické prvky rómskej svadby na Slovensku*. In *Svadba na Slovensku*. Bratislava : Vyd. SNM 1996, s. 47-53.
- [29] MANN, A. B. 2001. *Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku*. In *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava : LÚČ 2001, s. 109-119.
- [30] MANN, A. B. 2003. *Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku*. In *Boh všetko vidí / O Del sa dikhel*. Duchovný svet Rómov na Slovensku. Bratislava : Chronos 2003, ss. 85-101.

- [31] MANUŠ, E. 1998. *Jdeme dlouhou cestou*. Praha : Arbor vitae, 1998. 280 s. ISBN 80-901964-5-4.
- [32] ROSINSKÝ, R. 2006. *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeníu*. Nitra : UKF, 2006. 256 s. ISBN 80-8050-955-7.
- [33] RUŽBARSKÝ, P. 2010. *Sociálny aspekt etnickej minority Rómov*. Košice : Vienaľa, 2010. 85 s. ISBN 978-80-8126-024-7.
- [34] SABOL, J. – ZUBKOVÁ, I. 2003. *Kultúra, Multikultúrnosť*. Žilina : Euroformes, 2003. 54 s. ISBN 80-89266-01-0.
- [35] SELICKÁ, D. 2008. *Rómska rodina v kontexte metód sociálnej práce*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2008. 154 s. ISBN 978-80-8094-453-7.
- [36] STOJKA, P. – PIVOŇ, R. 2003. *Náš život. Amaro trajo*. Bratislava : INFOROMA, 2003. 138 s. ISBN 80-969055-0-3.
- [37] ŠOLTÉSOVÁ, V. – ROBERTSON, G. R. 2004. *Misiológia so zameraním na rómske komunity*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB Banská Bystrica, 2004. 84 s. ISBN 80-8055-936-8.
- [38] VAŠEČKA, M. 2002. *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: PaP, 2002, 873 s. ISBN 80-8893-41-5.
- [39] ZEMAN, V. 2006. *Vybrané kapitoly z romológie - východiská pre sociálnu prácu*. Bratislava : OZ Sociálna práca, 2006. 152 s. ISBN 80-89185-20-7.
- [40] ŽIGA, P. 1988. *Rómske obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca*. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 3, s. 172 – 175. ISSN 1335-1303.

Doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Teologická fakulta KU v Košiciach

Katedra spoločenských vied

Hlavná 89 , 041 21 Košice

Slovenská republika

Tel.: +421 55 68 36 155

lydia.leskova@ku.sk

RÓMSKA ŽENA, RÓMSKY MUŽ A ICH RODINA V CENTRE KULTÚRNYCH ODLIŠNOSTÍ

X

POSTAVENIE RÓMSKEHO MUŽA A RÓMSKEJ ŽENY V RÓMSKEJ RODINE CEZ PRIZMU ZMIEN V SPOLOČNOSTI

Position of the romani man and the romani woman in a romani family from the perspective of changes in the society

STANISLAV MATULAY

Abstrakt

Náša štúdia sa pokúša o nový prístup k starej téme – rómska rodina a rómska minorita v slovenskej spoločnosti, s tým, že spájame aspekty oboch tém, či problémových kruhov, čo vysvetľujeme v úvodnej poznámke. V prvej časti Postavenie ženy a muža v tradičnej spoločnosti stručne popisujeme skutočnosti, na ktorých stavíme ďalej, osobitne tú podstatnú, ktorá charakterizuje tradičnú spoločnosť ako spoločnosť mužov a pre mužov. V druhej časti Postavenie ženy a muža v modernej spoločnosti pertraktujeme zmeny, ktoré nastali v rámci postupných premien tradičnej spoločnosti na spoločnosť modernú a v tretej časti ďalšie zmeny spojené s objavením sa prvkov novej postmodernej spoločnosti. Vo štvrtnej časti sa dostávame k problematike postavenie rómskeho muža a ženy v spoločnosti a v rodine, ale s tým, že tento text spočíva na základoch vytvorených predošlými časťami. V piatej časti pod názvom Zásadné rozdiely medzi postavením mužov a žien v spoločnosti a v ich rodinách – vo svete mužov a pre mužov a vo svete oboch pohlaví a pre obe pohlavia zdôrazňujeme naše videnie tejto témy a navyše poukazujeme na spoločné momenty rodiny a spoločnosti, ako dvoch navzájom súvisiacich sociálnych javov. V závere už len telegraficky ešte raz pripomínáme vzájomný súvis kľúčových bodov príspevku: Rómovia ako členovia tradičnej spoločnosti – moderná slovenská spoločnosť ako ich okolie – ich marginalizácia a podriadené postavenie žien, ako logické následky rozporov medzi tradičnou a modernou (postmodernou) spoločnosťou.

Kľúčové slová

Rómska žena. Rómsky muž. Tradičná spoločnosť. Moderná spoločnosť. Postmoderná spoločnosť

Abstract

Our contribution tries to approach an old topic from a new angle – a Romani family and the Romani minority in the Slovak society; we, however, intertwine the aspects of both topics, or

problematic issues, which is explained in the introductory note. In the first part “Position of a woman and a man in a traditional society” we briefly analyse the facts which we then use as a foundation for further discussion, especially the important one which characterizes traditional society as the society of men and for men. In the second part, “Position of a woman and a man in a modern society”, we examine the changes that occurred within the gradual modification of the traditional society to a modern one, and in the third part we address some further changes connected with the occurrence of elements of a new postmodern society. In the fourth part we move on to the issue of the position of a Romani man and woman in the society and the family; however, this text is based on the foundations created in the previous parts. In the fifth part called “Fundamental differences between the position of men and women in the society and in families – in the world of men and for men and in the world of both genders and for both genders” we emphasise our view of this topic; moreover, we point out the common points of the family and society as two interconnected social phenomena. In the conclusion we once again point out, just very briefly, the interconnection of the key points of the contributions: Romani people as members of the traditional society – modern Slovak society as their environment – their marginalisation and inferior position of women as logical consequences of the discrepancy between the traditional and modern (postmodern) society.

Keywords

Romani woman. Romani man. Traditional society. Modern society. Postmodern society.

ÚVODNÁ POZNÁMKA

Štúdia sa zaoberá kultúrnymi i mocenskými rozdielmi v postavení rómskeho muža a ženy v rómskej rodine, na základe rozboru tradičnej rómskej kultúry. To je určite zmysluplný postup, ale my máme ambíciu ukotviť danú problematiku hlbšie, pretože vychádzame z reality, že problematika postavenia rómskych mužov a žien je len súčasťou širšie poňatej problematiky rozdielov v postavení mužov a žien v rámci kultúrnych rozdielov na celom svete a vo všetkých dobách vývoja ľudstva ako celku.

V týchto súvislostiach musíme v prvom rade zdôrazniť, že momentálne a reálne postavenie ženy a muža v spoločnosti vždy záviselo v prvom rade od základných charakteristík danej spoločnosti, ktoré tvorili fakticky objektívny (a až na výnimky neprekročiteľný) rámec, v ktorom sa mohli uplatniť osobné ambície jedincov, v tomto prípade osobitne žien.

Pokiaľ ide o dané spoločenské charakteristiky, vychádzame z nemarxistickej klasifikácie vývoja spoločnosti, ktorá rozoznáva spoločnosť tradičnú, modernú a postmodernú.

O tradičnej spoločnosti môžeme hovoriť v dobe od objavenia sa prvých civilizácií, orientačne 10 tisíc rokov dozadu, až po 14.-15. storočie, kedy boli naštartované procesy, ktoré viedli k jej nahradeniu spoločnosťou modernou. Uvedené dátumy naznačujú obrovskú akceleráciu spoločenského vývoja, ktorú priniesol dovtedy nevídaný rozvoj prírodných vied a následne techniky

a technológií a spolu s tým samozrejme aj spoločenské zmeny. (Bauman, 2002, Giddens, 2000, Giddens, 2003, Keller, 2004, Matulay, 2010).

Ak obdobie tradičnej spoločnosti počítame na tisíce rokov, obdobie prechodu tradícií k modernite trvalo už len zopár storočí, samotná moderná spoločnosť už len menej ako dve storočia s tým, že už okolo polovice 20. storočia sa v jej lone začali objavovať prvé stopy čohosi úplne nového - spoločnosti postmodernej.

1 POSTAVENIE ŽENY A MUŽA V TRADIČNEJ SPOLOČNOSTI

Z hľadiska našej témy jednou z podstatných charakteristík tradičnej spoločností bola nadvláda mužov nad ženami vychádzajúca z ich fyzickej prevahy. Je treba zdôrazniť, že na celkovej nadvláde mužov v tradičnej spoločnosti nemeniť nič ani výnimky, napr. v starom Egypte, v ktorom sa ženy mohli dostať a v niekoľkých prípadoch sa aj reálne dostali až do pozície vládcov, faraónov, alebo v stredovekom Anglicku, či Škótsku, kde sa ženy vďaka svojmu rodu dostali až do pozície kráľovien, čo nakoniec platí aj dodnes.

Nakoniec podobné príklady sa nájdu na území Európy i mimo nej, napr. v Rusku Katarína II., nehovoriac o Terézii II., pod vládu ktorej patrilo svojho času aj vtedajšie územie Slovenska, ako súčasť Rakúsko-uhorskej monarchie.

Trochu odlišná situácia bola v starom Ríme, kde ženy z bohatých a vážených rodov mali svoju váhu v spoločenskom i politickom živote, a to aj ako možné matky budúcich imperátorov. Tie najambicióznejšie z nich sa v niektorých prípadoch dostali až do pozícií šedých eminencií. Boli to ženy, ktoré prevýšili svojich mužských sokov vo svojom okolí väčšími schopnosťami, inteligenciou, ale aj intrigánstvom, a dokonca i bezohľadnosťou a krutosťou. Ich moc však bola len neoficiálna, krytá mužom v oficiálnej vedúcej pozícii, ktorého dokázali ovládnuť.

To čo považujeme za potrebné zdôrazniť je skutočnosť, že spomínané, nie príliš časté a hlavne dočasné víťazstvá niektorých žien z najvyšších vrstiev spoločnosti v boji s mužmi o bohatstvo a moc nijako nenarúšali celospoločenskú nadvládu mužov. Základy tradičnej spoločnosti vylučovali čo i len myšlienku na to, aby sa ženy, ktoré sa dostali na určitý čas k najvyššej moci, pokúsili využiť túto moc na pozdvihnutie postavenia žien všeobecne.

2 POSTAVENIE ŽENY A MUŽA V MODERNEJ SPOLOČNOSTI

Keď pokrok európskych technológií umožnil expanziu a postupné vojenské a ekonomické ovládnutie väčšiny ostatného sveta Európu, presnejšie povedané vtedajšími európskymi námornými mocnosťami, a to

v prvom rade Anglickom, ale aj Španielskom, Francúzskom, Portugalskom, Holandskom a pod. V celosvetovom meradle to naštartovalo procesy postupného prechodu tradičnej spoločnosti na spoločnosť modernú, ktorý bol v Európe ukončený v období 19. až prvej polovice 20. storočia.

Expanzia Európanov do skoro celého sveta, osobitne do severnej Ameriky priniesla definitívnu zmenu podoby mapy sveta. Vyvraždenie severoamerických Indiánov, ako pôvodného domorodého obyvateľstva kolonistami z Európy a masívne osídľovanie od Indiánov „očisteného územia“ prinieslo zároveň aj vznik novej svetovej super - mocnosti – Spojených štátov amerických. Tým vznikol aj pojem euroamerický priestor, akurát s tým, že vedúce postavenie Európy vo svete nahradilo v druhej polovici 20. storočia vedúce postavenie Spojených štátov amerických.

Postupná premena tradičnej spoločnosti na spoločnosť modernú priniesla do platných pravidiel kultúrneho, spoločenského, ekonomického a nakoniec i politického života zásadné zmeny, a to aj z pohľadu zmien v postavení mužov a žien v spoločnosti.

K základným zmenám, ktoré postupne v modernej spoločnosti otriasli, v tradičnej spoločnosti neotrasiteľným, vedúcim mocenským postavením mužov možno zaradiť:

- rozvoj masovej tovarovej výroby, spojený s presunom práce mimo rodinu a so vznikom potreby nasadenia žien do pracovného procesu; to v konečnom dôsledku prinieslo finančnú nezávislosť žien na mužoch,
- masové nasadenie žien do práce si následne vynútilo ich masové vzdelávanie, ktoré im bolo v tradičnej spoločnosti (až na najvyššie vrstvy) mužmi upierané,
- a to postupne viedlo i k presadeniu ich práv voliť a byť volené, čím sa všeobecné a hlavne mocenské postavenie žien v spoločnosti zásadne zmenilo.

3 POSTAVENIE ŽENY A MUŽA V POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI

Postmoderná spoločnosť, ktorej prvky sa začali objavovať už okolo prvej polovice 20. storočia priniesla postupne ďalšie možnosti kladných zmien v postavení žien v spoločnosti, o ktorých sa nemusíme podrobne zmieňovať, pretože sme ich súčasníkmi.

Všeobecne povedané, hlavnými faktormi sa stali: uplatnenie sa žien na trhu práce a rovnako aj ich uplatnenie sa v systéme školstva všetkých stupňov, a to od základného až po vysokoškolské, a to nielen ako žiačok a študentiek, ale aj ako učiteľiek, až po uplatnenie sa na poli vedy a to aj v takých náročných oblastiach, akými sú astronómia, biotechnológia a pod.

Takto postupne vznikla z pohľadu trhu práce bohatá štruktúra často nových a vyslovene aj ženských profesií, ktoré si vyžadovali skôr prednosti

žien ako prednosti mužov. Zároveň začali ženy prenikať aj do profesií, ktoré boli pôvodne chápané, ako vyslovene vyhradené mužom. Osobitne je treba spomenúť prienik žien do politiky na všetkých úrovniach, a to hlavne na úrovni komunálnej politiky.

V súvislosti s vyššie uvedenými skutočnosťami je z celosvetového pohľadu ako i z pohľadu našej témy, najvyšší čas zdôrazniť, že spomínané zmeny v postavení žien sa v plnej miere udiali len v euroamerickom priestore a na území Ruska, prípadne na území ďalších štátov bývalého Sovietskeho zväzu.

Pod euroamerickým priestorom chápeme v prvom rade Európu, USA, Kanadu, Austráliu a niektoré menšie územia (štáty) ako napr. Nový Zéland, kde euroamerická kultúra a chápanie demokracie prevládlo nad filozofiou života a myslenia pôvodného (často zdecimovaného a amerikanizovaného, či anglikanizovaného) domorodého obyvateľstva.

Moderná doba priniesla nové delenie sveta z hľadiska prosperity a to na chudobný juh a na bohatý západ a chudobný juh. My z pohľadu našej témy ponúkame ešte jedno rozdelenie: na svet mužov a pre mužov a svet pre obe pohlavia.

Vo svete mužov, sú ženy viac alebo menej bezprávnymi osobami; vo svete moslimov, sú na tom ženy v podstate horšie, ako boli ženy v starom Ríme, či v stredovekej Európe. Moslimské právo – Šaria, ktoré je k ženám vyslovene kruté, malo by znietť desivo aj ušiam chlapov – Európanov, ktorí sú presvedčení, že ženy majú predovšetkým chlapov poslúchať.

Len o málo lepšie ako ženy v islamskom svete sú na tom ženy na väčšine územia Afriky, uvedomme si, že dnes už vyše miliardovej Indie, ale i v ďalších krajinách Ázie, či latinskej Ameriky, kde je chudoba a ozbrojené násilie pravidelnou súčasťou života obyvateľstva.

Z tohto hľadiska môže prílev miliónov obyvateľov sveta chlapov a pre chlapov do Európy v posledných rokoch znamenať osobitne pre európske ženy, navyknuté žiť vo svete, ktorý už do značnej miery je aj svetom žien a pre ženy, silné ohrozenie ich práv a teda života, na aký si posledné storočie zvykli. Osobitne pritom zdôrazňujeme, že aj vo svete chlapov majú chlapi na konci rúk dlane, ale na rozdiel od chlapov sveta, ktorý je aj pre ženy, v nich držia zbrane.

4 POSTAVENIE RÓMSKEHO MUŽA A ŽENY V SPOLOČNOSTI A V RODINE

Vyššie uvedenými úvahami sme si pripravili pôdu na to, aby sme mohli zmysluplne ukotviť rozdiely medzi postavením rómskeho muža a rómskej ženy v spoločnosti i v rodine. V týchto súvislostiach musíme v prvom rade pripomenúť, že Rómovia (Cigáni) pochádzajú z Indie, čiže z obrovskej a ľudnatej zeme mužov. Ešte inak povedané z krajiny, kde väčšina žien,

osobitne vo veľkých a zaostalých poľnohospodárskych oblastiach môže o právach žien na európskej úrovni iba snívať.

Z uvedeného vyplývajú aj korene vzájomného postavenia rómskeho muža a ženy. Je samozrejmé že zhruba šesť storočí pobytu Rómov na Slovensku, spolu s platným právnym poriadkom Slovenskej republiky najtvrdšie prejavy mocenskej prevahy rómskych mužov nad ženami otupilo.

Ale podstata zostala, a tou nie je ani tak právny, ako faktický nerovnoprávny vzťah rómskych mužov a žien. Na tomto mieste je ale potrebné zdôrazniť, že a to celkom logicky, uvedené platí hlavne o sociálne najslabších, marginalizovaných rómskych komunitách, ktoré žijú mimo akejkolvek kontroly úradov, čo umožňuje mužom rozhodovať osobitne o využití sociálnych dávok zo stanoviska fyzickej prevahy.

Vo vyšších a stredných stratifikačných vrstvách je to už inak, pričom zásadný rozdiel vidíme hlavne v tom, že uvedení muži nielen riadia svoje rodiny, ale zároveň ich aj finančne dostatočne zabezpečujú, čiže starajú sa o ich potreby. Problémom je, že takýchto rodín je percentuálne žalosťne málo.

Naše terénne výskumy v rómskych komunitách i jednotlivých rómskych rodinách jednoznačne preukázali, že nie je možné ani v prípade zaostalých rómskych komunít tvrdiť, že väčšina, či dokonca prevažná väčšina daných mužov sa o životné potreby svojich rodín vôbec nestará.

V každom prípade ale saturovanie životných potrieb detí rodiny majú na starosti, a tak to napokon bolo aj historicky, hlavne a v prvom rade rómske matky. Voči svojim deťom prejavujú podstatne viac zodpovednosti ako ich muži, menej často podliehajú beznádeji, alkoholu a iným drogám.

5 ZÁSADNÉ ROZDIELY MEDZI POSTAVENÍM MUŽOV A ŽIEN V SPOLOČNOSTI A V ICH RODINÁCH – VO SVETE MUŽOV A PRE MUŽOV A VO SVETE OBOCH POHLAVÍ A PRE OBE POHLAVIA

V celom našom texte sa vedome dopúšťame chyby, respektíve nedôslednosti v tom, že zdanlivo svojvoľne zamieňame pojmy postavenie muža a ženy v spoločnosti a postavenie muža a ženy v rodine. Vysvetlenie tejto zdanlivej nepresnosti sme si cielene ponechali na záver tohto nášho príspevku, a to cez prizmu nášho konceptu dvoch svetov – sveta prívetivého len pre mužov a sveta prívetivého pre obe pohlavia.

Osobne sa domnievame, že vo svete mužov táto dilema nemá miesto. Každý muž, ktorý si založí rodinu je jej absolútnym pánom, pričom sa predpokladá, že postupne bude mať hárdom pozostávajúci z niekoľkých žien,

takže problémy európskej kultúry a práva s rozvodmi, delením majetku a vôbec s otázkami práv a povinností mužov a žien sú jednoducho nepatričné.

Pokiaľ sa týka spoločnosti, je z právneho hľadiska tvorená len mužmi, pričom stratifikácia je založená skôr na rodoch, ich momentálnom vplyve, ako na schopnostiach ich synov. Pokiaľ ide o ženy, tie sú najprv majetkom svojich otcov a potom svojich manželov.

Pokiaľ ide o svet, ktorý patrí obom pohlaviam, v tomto svete je pochopiteľne situácia v danej oblasti o to komplikovanejšia, o čo výraznejšie sa práva oboch pohlaví vyrovnávajú. V prvom rade otázka vodcovstva v rodine, na rozdiel od sveta mužov, je často otvorená, pričom boje o vedúce postavenie, osobitne v stredných a vyšších vrstvách často končia rozvodmi.

Ďalej, vzhľadom na relatívne silné právne postavenie žien a vysokú úroveň ich uplatnenia v spoločnosti, ženy často preberajú vládu v rodine, nie síce právne, ale zato reálne, fakticky do svojich rúk. Muži, ktorí s týmto stavom majú problém, majú len jednu možnosť – podať si žiadosť o rozvod, čo sa často aj deje.

Nakoniec nesmieme zabúdať, že vo svete oboch pohlaví môže byť rozdiel medzi vodcovstvom v rodine a spoločenským uplatnením ženy či muža. Z uvedených rozdielov môžu opäť vznikať tenzie, ktoré sa opäť riešia rozvodmi.

Okrem toho vo svete pre obe pohlavia sa často vyskytuje situácia vo svete chlapov nemysliteľná, že zdanlivo silní a nekompromisní muži vo vedúcich funkciách sa po príchode domov menia na submisívnych podriadených svojich žien.

Pokiaľ ide o Rómov, ako sme už vyššie v texte poznamenali, ani po šiestich stáročiach sa nevzdali svojej indickej identity a kultúry, z čoho vyplýva, že jednoznačne patria a sami sa aj radia do sveta chlapov.

Povedané inými slovami (nielen) najnižšie, marginalizované vrstvy Rómov žijú, práve aj vďaka svojej marginalizácii, v izolovaných nevelkých svetoch mužov, kde vládne subkultúra chlapov, ktorá je značne odlišná od kultúry, ktorá platí za hranicami týchto svetov.

Pokiaľ ide o tenzie medzi vodcovstvom v rodine a stratifikačným postavením v spoločnosti u Rómov vznikajú len výnimočne, a to aj preto, že uplatnenie sa Rómov v spoločnosti je skôr zriedkavé, a to z viacerých dôvodov, ktoré nebudeme rozoberať, pretože sú všeobecne známe.

Pokiaľ sa týka dôležitej oblasti života, oblasti sexu, vo svete mužov majú jedine muži právo na sexuálny styk s viacerými ženami - u žien je to odsúdeniahodné, až trestné. V islamskom svete je aj možnosť odsúdenia takejto ženy na smrť a to aj súdom zloženým z mužských príbuzných danej ženy.

V európskom a teda aj slovenskom svete oboch pohlaví, Rómovia – muži, jednak vzhľadom na platné právo, nemôžu a jednak vzhľadom na celkovú sociálnu kontrolu a morálku rómskych žien, až takto ďaleko zachádzať ani nemusia.

Čo sa týka ich samých, riešia vec (vzhľadom na zákaz mnohoženstva) podľa vzoru väčšinového obyvateľstva, čo znamená, mimomanželskými, nezáväznými sexuálnymi stykmi.

Osobitne u mužov, ktorí majú peniaze a zastávajú určité vyššie postavenie v danej rómskej komunite, a prípadne i v majoritnom okolí, sa to považuje za ich nepísané právo, ale aj za normálny prejav a dôkaz ich mužnosti – a to aj vo vyššom veku.

ZÁVER

Celkom na záver ešte raz zdôrazníme náš názor na dva základné korene rómskej problematiky vôbec a z hľadiska postavenia rómskych mužov a žien na Slovensku, zvlášť:

- V prvom rade vo všeobecnosti základný problém vidíme v tom, že prevažná časť Rómov zostala zakotvená v tradičnej spoločnosti, pričom (aj) slovenská spoločnosť je už prevažne modernou, čiastočne až postmodernou spoločnosťou, v ktorej sa zachovali len malé časti pôvodnej tradičnej spoločnosti; z toho vyplýva hlavný dôvod následnej marginalizácie prevažnej časti Rómov.
- Z uvedeného vyplýva aj vedúce postavenie muža a podriadené postavenie ženy v rómskej rodine.

Literatúra

- [1] BAUMAN, Z. 2002. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vyd. Praha : SLON, 2002. ISBN 80-86429-11-3.
- [2] GIDDENS, A. 2000. *Unikající svět*. Praha : SLON, 2000. ISBN 88-85850-91-0.
- [3] GIDDENS, A. 2003. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha : SLON, 2003. ISBN 80-86429-15-6.
- [4] KELLER, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2004. ISBN 80-86429-34-2.
- [5] MATULAY, S. – Macák, D. 2010. *Z histórie sociologického myslenia*. Košice : Kušnír, 2010. ISBN 978-80-89404-21-6.

Doc. PhDr. Stanislav Matulay, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií
Katedra pedagogických disciplín
Vysoká škola Danubius
Richterova ul. 1171
925 21 Sládkovičovo.
smatulay@gmail.com

XI

ROLA ŽENY, MUŽA, DIEŤAŤA A RODINNÉ VÄZBY V RÓMSKEJ RODINE

The role of women, men, child and family ties in the Roma family

**DENISA SELICKÁ
MARCELA ŠARVAJCOVÁ
MONIKA ŠTRBOVÁ**

Abstrakt

Príspevok sa venuje rómskej rodine a rodinným vzťahom. Medzi Rómami sa prejavuje vnútorná diferencovanosť- kultúrna, vzdelanostná, sociálna a aj subetnická. Analyzujeme postavenie rómskej ženy, muža a dieťaťa v rómskej rodine. Venujeme sa konkrétne rómskej rodine, rodinným a medzigeneračným vzťahom a väzbám. Začiatok príspevku sa venuje teoretickými poznatkami o generáciách. Následne poznatky aplikujeme na rómsku rodinu. Výsledky kvalitatívneho výskumu na Orechovom dvore v Nitre porovnávame aj s tradičnou rómskou kultúrou.

Kľúčové slová

Rómska žena, rómska rodina, medzigeneračné väzby

Abstract

Paper deals with Roma family and family relationships. Between Roma is reflected internal differentiation of cultural, educational, social and even sub-ethnic. We analyze the situation of the Roma woman, man and child in a Roma family. We are dedicated to specific Roma family, family and intergenerational relations and ties. Beginning of contribution is paid to theoretical knowledge of generations. Then we apply the knowledge to the Roma family. The results of qualitative research in Orechový dvor Nitra, are compared with the traditional Roma culture.

Keywords

Roma woman. Roma family. Intergenerational ties.

ÚVOD

Rodina na základe svojho prirodzeného poslania najlepšie zodpovedá prirodzenosti človeka a jeho materiálным a duchovným potrebám. Aj rómska rodina má svoje postavenie v spoločnosti. Rómska rodina, vo všeobecnosti, reprezentuje tradičný typ viacgeneračnej rodiny, čo zároveň, predstavuje aj najväčší rozdiel medzi rómskou rodinou a rodinou majoritnej časti spoločnosti. Forma rodiny nie je to jediné, v čom sa odlišujú rómske a majoritné rodiny. Matulay (2000) hovorí, že pre rómsku rodinu je vo vzťahu k výchove dieťaťa, príznačné: výchova dieťaťa nie je individualistická, ale je kolektivistická, prvým zákonom pri výchove dieťaťa je jeho voľnosť, rodina odovzdáva dieťaťu svoje rómske hodnoty, rodina je mantinelom, ktorý nesmie prekročiť, rodina dieťa chráni, je jeho útočiskom.

Spolužitie generácií – detí, rodičov a prarodičov bolo v minulosti bežným javom. Ich vzájomné vzťahy boli založené na úcte, tolerancii a vzájomnej pomoci. Senior nestrácal svoju rolu v rodine, mal v nej svoje čestné miesto, bol garantom múdrosti, pretože mal najviac skúseností. Deti splácali dlh rodičom za výchovu a podporu. V druhej polovici 20.storočia došlo k zmene v štruktúre rodiny, trojgeneračná rodina sa zmenila na nukleárnu, v ktorej žijú len rodičia a deti. (Kasanová, 2008).

Podľa Odlerovej (2010) sa stretávajú tieto generácie ľudí s rôznym pohľadom na svet. Každá generácia premýšľa inak, pretože ich formovala doba, v ktorej sa narodili. Je možné, že medzigeneračné problémy pramenia predovšetkým z odlišných životných skúseností, od ktorých sa ďalej odvíjajú odlišné názory, postoje, normy i hodnoty. Avšak medzigeneračné problémy v rodine môžu taktiež súvisieť s mierou moci, ktorú má jeden nad druhým (závislosť dieťaťa na rodičoch apod.). Rozdielnosť životných skúseností je celkom prirodzená, aj napriek tomu nastávajú situácie vedúce k vzájomnému odcudzeniu a nepochopeniu, teda k medzigeneračným problémom. Otázka generácie a veku je dnes veľmi aktuálna a to hlavne z dôvodu zmeny skladby obyvateľstva (pomer seniorov voči ostatným skupinám obyvateľstva sa zvyšuje). V sociológii sa generačná problematika spája aj s populáciou. Skúma sa určitý prejav zmeny, ktorý môže znamenať spoločensky významnú kvalitatívnu zmenu alebo len reprodukčný prírastok. V histórii rozoznávame predovšetkým typy reprodukčných generácií, pričom ich trvalosť sa zaručuje biologickou zákonitosťou ľudskej reprodukcie. V spoločnosti boli, sú a budú mladí, dospelí a starší jednotlivci.

Rómska populácia je rovnako ako majoritná časť spoločnosti, diferencovaná. K diferenciácií rómskej populácie výrazne prispeli dva faktory: úsilie Rómov o sociálny a kultúrny vzostup a proces spoločenskej

integrácie. Hübschmannová (1977, s. 144) uvádza, že rómske rodiny môžeme podľa ich spôsobu života rozdeliť do troch skupín:

1. Integrované rómske rodiny, ktoré sú viac menej plne integrované v majoritnej spoločnosti a táto spoločnosť ich aj prijíma. Tieto rodiny žijú usporiadaným životom medzi väčšinovým obyvateľstvom. Dospelí jedinci, niektorí aj s pracovnou kvalifikáciou, sú zapojení v pracovnom procese a deti posielajú pravidelne do školy. Svojím životom sa prispôsobili okoliu, čo ich vnútorne uspokojuje.
2. Rómske rodiny v procese integrácie, ktoré zatiaľ neprijali bežné spoločensky uznávané normy. Tieto rodiny, v snahe svojej čiastočnej integrácie, získavajú základné hygienické, pracovné a výchovné návyky. Ak pracujú, tak bez kvalifikácie, deti posielajú do školy nepravidelne a ich zabezpečovanie výchovy a základných podmienok pre zdravý vývoj detí je nedostačujúci. Ich snahou je napodobniť spôsob života integrovaných rómskych rodín a rodín majoritnej spoločnosti, avšak iba povrchné, prostredníctvom konzumu materiálnej kultúry. Ich potreba vzdelávať sa a aktívne sa podieľať na tvorbe pozitívnych hodnôt spoločnosti absentuje.
3. Segregované rómske rodiny, ktoré sú najzaostalejšie. Členovia takýchto rodín nemajú záujem o zmenu svojho života a postavenia v spoločnosti. Žijú v rodových spoločenstvách, najmä v osadách a segregovaných komunitách, pre ktoré sú charakteristické nevyhovujúce sociálne a hygienické podmienky. Členovia segregovaných rómskych rodín pracujú iba výnimočne a ich záujem poslať deti do školy je minimálny, až žiadny. Zároveň vo všetkých smeroch nevhodným prostredím vážne ohrozujú zdravý vývin a výchovu svojich detí. Lužica (2004, s.41-42) hovorí, že patrilinearita a matrilinearita v rómskej rodine závisela od spôsobu ich života, pričom dodáva: „...u usadených Rómov vstupovala žena do rodiny muža. V kočovníckych rodoch ženatý muž sa zväzoval s rodom manželky jeho spoločenská rola zostávala hosťovská a ak manželstvo zaniklo, muž sa vrátil do svojho pôvodného rodu“.

Rola rodičov má rozhodujúci podiel na formovaní osobnosti dieťaťa, jeho duševného sveta, citov, úsilia a obrazu o sebe samom. (Ziemska, 1980). A tak sa zdá byť zmysluplné a dokonca nevyhnutné venovať priestor vo svojom živote príprave na rodičovskú úlohu. Preto v spoločnostiach závislých na tradičnom riadení možno deti pripraviť v rannom veku k prevzatiu dospeljej role. Role dospelých sa počas generácií takmer nemenia a okrem výcviku zameraného k dosiahnutiu technickej a ručnej zručnosti, ktorá často býva intenzívna, vyžaduje dospelý život len málo, k čomu by bolo treba zložitého a náukového školenia. Deti sa veľmi čoskoro učia konať ako dospelý prosté tým, že pozorujú dospelých okolo seba. V populačnej fáze

vysokého rastového potenciálu je v spoločnosti detí mnoho a dospelých vzorov k napodobneniu pomerne málo. Deti spravidla žijú v širokom rodinnom prostredí. Konanie dospelých je tak prosté, že si to deti ľahko osvoja a často ich vedia pochopiť a napodobniť skôr, než dosiahnu fyzické schopnosti plno sa na nich podieľať. Spoločenská zrelosť predbieha zrelosť biologickú. Avšak biologické role dospelého života nebývajú mnohokrát samy o sebe deťom vzdialené, lebo detskej hre a zvedavosti sa stavia do cesty málo zábran a deti vedia všetko, čo sa môžu dozvedieť o pohlavných i iných úkonoch dospelých – hoci zostávajú ešte určité obradné mystérie na potvrdenie moci dospelého a bezmocnosti dieťaťa. (Riesmann, 2007).

Medzigeneračné vzťahy medzi dospelými a deťmi sa uskutočňujú aj mimo priestoru rodiny – v škole. Rozdiel v názoroch a postojoch ku škole charakterizujú rôzne predstavy o ideálnej škole. Rodičia kladú dôraz na zvýšenie kvality vzdelávania, deti sa skôr snažia zmierniť nároky a uľahčiť si svoje povinnosti. Návšteva a úspešné ukončenie štúdia ich detí je pre rodičov viac ako samozrejmé. Deti to skôr berú ako svoju každodennú povinnosť. Analýza spoločného života rodičov a detí ukazuje, aká je dôležitá starostlivosť a zodpovednosť rodičov za deti. Ich miesto je nezastupiteľné a veľmi dôležité. Autoritatívny prístup rodičov je na ústupe, ale ich nadradená pozícia zostáva nemenná a nadčasová. Pochopenie, že rodičia potrebujú deti a deti potrebujú svojich rodičov je predpokladom existencie bezkonfliktných medzigeneračných vzťahov. (Sumeč, 2005).

Môžeme konštatovať, že rodina, ktorú tvorí matka, otec a deti, je ničím a nikým nenahraditeľná. Taktiež do rodiny patria aj starí rodičia, ktorí môžu poskytnúť aj iný rozmer najmä pre mladšie generácie.

1 ROLA DIEŤAŤA V RÓMSKEJ RODINE

Rodina nerómska i rómska má nezastupiteľné miesto pri výchove detí. Nevieme ju nahradiť žiadnou inou sociálnou inštitúciou, ktorá by ju mohla aspoň v prijateľnej miere zastúpiť. (Pocklanová, 1992). V každej rodine v priebehu spoločného života vzniká originálny výchovný štýl, ktorý je výsledkom interakcie každého s každým. Kvalita väzby medzi dieťaťom a matkou, neskôr aj medzi dieťaťom a otcom a ďalšími členmi rodiny je kľúčovým činiteľom osobnostného rozvoja dieťaťa. (Potočárová, 2008).

Dieťa si tradičná rómska rodina vysoko cenila. Po stáročia najdôležitejšou vecou bolo v rómskych osadách, aby deti neboli hladné, aby boli zdravé a veselé. Matky sa najviac venujú najmä prvým deťom, ktoré keď dorastajú, sa starajú o svojich mladších súrodencov. Dodnes významnú úlohu pri výchove detí majú starí rodičia. Dievčatá boli vychovávané tak, aby 14-15 ročné boli pripravené vstúpiť do partnerského zväzku. Otec sa ujímal výchovy chlapcov od ich piateho - šiesteho roku. Úmerne veku a fyzickej

zdatnosti pomáhali pri mužských prácach. Postupne otec zaúčal synov aj vlastnému remeslu alebo zamestnaniu. V hudobníckych rodinách nebolo zriedkavosťou, ak už 12-13 roční chlapci hrávali v kapele/bande spolu s otcom a strýkami. Rozsiahle výchovné povinnosti mal voči svojim mladším súrodencom aj najstarší brat/baro phral. Najstarší brat mal veľkú zodpovednosť voči sestrám, a to hlavne v čase dospievania, dozeral na ich počestnosť. Obyčajne najmladší syn zostával v rodičovskom príbytku a postaral sa o rodičov až do ich smrti. V rodine – famelii sa deti učili dobrému správaniu a osvojovali si romipen – rómske tradície a etiku. (Mann, 1992).

Sociálne prostredie rodiny, špeciálne usporiadanie vzťahov, rodinných väzieb plní podobné funkcie ako maternica na biologickej úrovni. Rodina s jej typickými väzbami, interakciami, výchovou, zastúpením materskej, otcovskej, súrodeneckej roly i širších (napr. starorodičovských) rol vytvára vyvíjajúceho sa človeka „sociálnu maternicu“ a „sociálnu placentu“, zaručujúci prínos výživy a energie a umožňujúci rast a napredovanie. Celoživotný vývin človeka bude sprevádzaný neustálym vytváraním hraníc a vymedzovaním toho priestoru, v ktorom sa podľa charakteru vekových období budú naplňať jednotlivé špecifické vývinové úlohy. (Potočárová, 2008).

Netreba ale zabúdať na to, že v poslednom čase sa často stretávame so závažným spoločenským javom, v ktorom sa vzťahy medzi ľuďmi, v spoločnosti a v rodine menia veľmi rýchlo. Najmä rodina mení svoju funkciu a štruktúru takým tempom, že vznikajú obavy, aby ako spoločenská inštitúcia neprestala plniť svoje poslanie. Mnohé rodiny sa nachádzajú v kríze, ktorá má viacero príčin duchovného, hospodársko-spoločenského a kultúrneho charakteru. Ešte vždy sú rodiny s väčším počtom detí znevýhodnené. Základnou podmienkou fungovania rodiny sú vzájomné vzťahy jej členov: partnerské, súrodenecké a medzigeneračné. Ak tieto zlyhávajú, dochádza v rodine k vnútornému napätiu, čoho dôsledkom je jej destabilizácia aj s ťažkými následkami. (Sumec, 2005).

Z výskumu Vikovej (1996) vyplýva, že vzťahy v rómskej rodine sú stále hierarchizované. Aj role medzi súrodencami sú rozdelené podľa pohlavia a poradia narodenia. Rodičia sa ku všetkým svojim deťom nesprávajú rovnako. Každá rola dieťaťa prináša iné povinnosti a iný diel osobnej zodpovednosti. Príznačná je úcta Rómov k svojim matkám a starým rodičom, preto napr. pri spore matky a manželky dá muž vždy za pravdu matke.

Rómske deti sú vychovávané tak, aby sa nebáli povedať svoju myšlienku a nečakali na udelenie slova. „Hovorové tabu“ je v rómskych rodinách postavené celkom inak. Medzi tabuizované témy nepatrí napríklad sex, a to napriek tomu, že cudnosť v zmysle zahaľovania je tu spravidla vyžadovaná vo väčšej miere než v ostatnej populácii. Bez zábran sa v rómskej rodine hovorí o väzení, krádežiach, násilí či sexuálnych úchylkách. Rómske dieťa to

všetko počuje a aktívne sa zapája do diskusie. Je zasväcované do problémov ostatných. (Sekyt, 1998).

Fakt, že chlapci sa dlhšiu dobu nevedú k samoobsluhy a samostatnosti sa nám potvrdil aj na Orechovom dvore. Všetky Rómky povedali, že ich synovia doma nerobia takmer nič, keď majú alebo budú mať štrnásť/ pätnásť rokov, začnú chodiť so smetami, ale žiadne iné domáce práce sa od nich neočakávajú. Dievčatá začínajú v domácnosti pomáhať, keď majú desať-jedenásť rokov základnými domácimi prácami. Len najstaršia dcéra má o povinnosť viac starať sa o mladších súrodencov. Plnohodnotne sa začne dievča (žena) starať o domácnosť až po vydaji, čo je ale v prípade rómskych dievčat už v pätnástich rokoch, kedy priamo vnikne do tzv. „sveta dospelých“. Ďalšia, odlišná tendencia v rómskej výchove, je vzťah k samostatnosti. Tá má v európskej kultúre vysokú hodnotu. Nebyť odkázaný na druhých, vedieť si pomôcť sám, nikomu sa nedoprosovať, posilňovať sebavedomie dieťaťa sa považuje za pozitívne. Rómske dieťa nie je nikdy samé, vždy má okolo seba svojich ľudí, ktorí mu vo všetkom pomáhajú. Rozhodovanie je kolektívne, každý vrátane detí môže do rozhodovania hovoriť, ale k rozhodovaniu dôjde spoločne a spoločné rozhodnutie všetci akceptujú. Členovia rodiny sa nepodriaďujú, oni sa s rozhodnutím stotožňujú. Pre ľudí, pre ktorých je vlastná individualita základom všetkých úvah, rozhodnutí a činov, je ťažké si predstaviť, že iní ľudia môžu sami seba chápať ako súčasť celku, ktorý jedine je autonómny. Výchova v rómskych rodinách väčšinou k individualite nesmeruje, preto ani výchova k samostatnosti tu nemá miesto. Solidarita so všetkými, ktorí patria do rodiny, a rodinné puto je samozrejmosťou. Rodina je zdrojom bezpečia a zárukou uspokojovania všetkých potrieb, predovšetkým psychických. (Sekyt, 1998).

Podobne sa vyjadruje o adolescencii Rómov aj Dubayová (2001). Ide o kultúrno-sociálny jav, v ktorom pretrváva archaická cyklizácia života, keď z obdobia detstva sa priamo prechádza do obdobia dospelosti, so všetkými dôsledkami – dominantne v oblasti rodinného života. Obdobie adolescencie, ktoré okrem biologického dozretia osobnosti má najmä významné socializačné postavenie v živote človeka, je v mnohých skupinách u Rómov vynechané. Jednoducho povedané, skupina nenechá časový priestor pre mladých ľudí na získanie kvalifikácie, a teda aj možnosti osamostatniť sa, pokúsiť sa byť ekonomicky nezávislým.

2 ROLA RODIČOV PODĽA POHLAVIA V RÓMSKEJ RODINE

Funkcie rodičov ako učiteľov svojich dospievajúcich detí alebo ako nasledovania dobrých modelov v najrôznejších otázkach kultúry, techniky, hygieny apod. sú dnes viac obmedzené ako kedykoľvek predtým. Bolo by to

určite všetko krásne, keby jedna ľudská generácia mohla predávať vždy tej nasledujúcej všetky, naozaj všetky svoje skúsenosti. Koľkých chýb by sa tí mladí mohli vyvarovať a o čo šťastnejší život by mali. Takto nejako si to predstavujú ľudia strednej generácie, ktorí majú už dosť životných skúseností, pracovných stratégií, ba niekedy i životnej múdrosti. A pretože im na deťoch toľko záleží, niet divu, že sa snažia im svoje skúsenosti predať a to niekedy hlava nehlava. Počujeme rozprávať ľudí naozaj starých, ako to vyzeralo za ich mladých čias, počúvame to spravidla so zaujatím ako historický román. Avšak nepocitujeme, že by to malo byť nejako záväzné pre nás dnes. Navyše príslušníci tej najstaršej generácie zvyčajne tým najmladším svoje skúsenosti toľko nevnučujú, ako to robia príslušníci generácie rodičovskej. Čím viac sú skúsenosti dospelých viazané na ich osobnú situáciu a na dobové podmienky v čase ich mladosti, tým menej sú pre ich dnešné deti poučné a prijateľné. Čím sú skúsenosti rodičov ľudsky všeobecnejšie, tým lepšie sa zdieľajú a prijímajú. Potom vidíme skôr len inak rozložené dôrazy ako nejaké zásadné rozdiely v postojoch a hodnotách. Dospelí i mladiství si spravidla zhodne uvedomujú, že citové vzťahy sú mocnou hnacou silou ľudského rozhodovania a konania. Rodičia, ktorí vedia o všetkých nebezpečenstvách, sklamaníach a otrasoch, ktorí môžu z takéhoto vzťahu vzísť, majú prirodzené tendencie svoje dieťa chrániť. Chcú pre ne krásny, hlboký, plný citový život a vedia, že k tomu treba trepezlivú prípravu. Mladí ľudia to chcú tiež, ale najlepšie hneď a bez prípravy. Každý máme svoj čas. Máme svoju minulosť, ktorá do značnej miery určuje náš život v súčasnosti a máme svoju budúcnosť, svoje plány a nádej, ktoré naše dnešné konanie taktiež ďalekosiahle ovplyvňujú. Mladý človek je prevažne zameraný do budúcnosti a pozoruhodne málo sa zaujíma o svoju minulosť. Starý človek naopak má pomerne krátku budúcnosť pred sebou a dlhú minulosť za sebou. Žije v nej niekedy viac ako v súčasnosti, pretože býva bohatší, uspokojivejší, tvorivejší a pretože jej dnes taktiež ďaleko lepšie rozumie ako vtedy, keď ju prežíval. Človek v generácii rodičovskej je kdesi uprostred. Má ešte ďaleký výhľad do budúcnosti, ale cíti už jej konečnosť. Budúcnosť mu viac ako kedykoľvek skôr stelesňujú jeho deti, alebo len v deťoch vlastne presahujeme svoj osobný čas. (Matějček, 1986).

Na tomto mieste považujeme za vhodné interpretovať výpovede Rómov z Orechovho dvora v Nitre, ktorých sme sa pýtali, čo sa im najviac páči na svojom partnerovi. Uvádzame tri najčastejšie odpovede medzi, ktorými sa nachádza aj odpoveď, že na partnerovi oceňujú, že doma a nechodí do práce, lebo sa môže naplno venovať rodine. Je možné tu vidieť iné vnímanie ako u Nerómov, keďže málokterá nezamestnaná žena oceňuje, že aj jej partner je nezamestnaný. Na Orechov dvore v Nitre to oceňujú takmer všetky. Aj to poukazuje na silné väzby medzi rómskymi partnermi.

Čo sa Vám najviac páči na svojom partnerovi?

- pomoc v domácnosti
- starostlivosť o deti
- nepracuje a má na rodinu veľa času
- "...pomáha mi aj s upratovaním"
- "je dobrosrdečný"
- "venuje sa mne a deťom"

Vzťah k partnerovi

Podobnú otázku sme Rómkam položili aj v súvislosti s ich deťmi. Je dôležité poznamenať, že ide o veľmi subjektívny pohľad a predovšetkým, že vzorka, s ktorou sa výskum robil je zložená zo zodpovednejších a rozumnejších Rómov z danej lokality (vychádzame z hodnotenia sestier verbistiek, ktoré na Orechovom dvore v Nitre aktívne pôsobia). Prehľad odpovedí môžeme vidieť v nasledujúcom obrázku. Za zmienku stojí, že tretou najčastejšou odpoveďou bolo, že im deti pomáhajú v domácnosti, keď sme sa ich však pýtali že ako a kedy, všetky odpovedali, že im deti nemusia pomáhať.

Čo je výnimočné na Vašich deťoch?

- že chodia do školy
- samostatne sa hrajú
- pomáhajú mi v domácnosti
- "že sa hrajú, kreslia si, učia sa."
- "moje deti sa hrajú, telefonujú a neotravujú ma."

Vzťah k deťom

Rómska rodina je prevažne patriarchálneho typu, aj keď existujú aj nukleárne (jadrové), manželské rodiny, ako uvádza Hábovčíková (1997), pretrvávajú v nich povedomie (i prax) širších rodinných vzťahov.

Lužica (2004) predpokladá, že v 11. a 12. stor. n.l. výnimočné postavenie patrilo žene a jej príbuzenskej línii (matriarchát, matrilokalita). V Európe pod vplyvom kresťanstva sa systém zmenil v prospech muža a jeho príbuzenskej línie (patriarchát, patrilokalita).

U usadených Rómov vstupovala žena do rodiny muža. V kočovníckych rodoch ženatý muž sa zväzoval s rodom manželky. Jeho spoločenská rola zostáva hosťovská, lebo v rode sa nenarodil. Ak manželstvo zaniklo, muž sa vrátil do svojho pôvodného rodu. Deti zostali v manželkinom rode. Ak sa muž druhýkrát oženil, stal sa hosťom v rode novej manželky. Muž kočoval s rodom manželky. Nestýkal sa s príslušníkmi svojho rodu, s ktorými bol neviditeľnou tradíciou do smrti spätý. Otcove deti sa nepovažovali za blízkych príbuzných jeho rodu. Aj v súčasnosti môžu zakladať manželstvá s rovesníkmi z otcovho rodu. (Lužica, 2004).

V súčasnosti muž v rodine zastáva dominantné postavenie, hodnota ženy spočíva najmä v jej plodnosti. Mann (2000) však dodáva, že muž sa prezentuje ako autorita len navonok. V domácnosti sa k problémom vyjadruje v prvom rade manželka. Medzi ženami je najväčšou „Puri daj“ – stará matka, a to na základe svojej múdrosti a životných skúseností. Analogicky je to aj medzi deťmi, kde synovia majú vyššie postavenie ako dcéry. V nižších sociálnych vrstvách bežné ekonomické potreby rodiny prevažne ešte stále zabezpečuje žena a k tomu výchovne vedie aj svoje dcéry. Táto hodnotová orientácia rómskej rodiny sa v určitej rozkolísanosti zachováva vo vedomí i v praxi rodín s nižšou životnou úrovňou, ale často pretrvávajú aj vo vedomí a v hodnotových predsudkoch (čo i len v hlbších vrstvách psychiky) rodín s vyššou kultúrnou úrovňou. Lužica (2004) však zdôrazňuje, že hoci sú v súčasnosti vzťahy medzi pohlaviami aj napriek zmenám a inováciám nezmenené, vplyvom zanikania tradičných zamestnaní stúpa rola ženy ako jedinej živiteľky a rola muža klesá najmä z dôvodu jeho pracovnej nespôsobilosti a masovej nezamestnanosti.

Botošová (2008) uvádza, že v rómskej rodine sú úlohy jej členov presne rozdelené. Hlavou rómskej rodiny je otec. Starostlivosť o zabezpečenie jedla pre rodinu má matka, ktorej Rómovia prejavujú veľkú úctu. Manželský zväzok, „úradne“ potvrdený, Rómovia poväčšine neuznávajú. Ale, ak žije chlapec s dievčaťom intímny životom a chlapec má vážny záujem o dievča, taký pár si dáva sľub vernosti (zasnubujú sa) a žijú ako partneri. Rodina je skôr veľkorodina a tvorí ju niekoľko generácií spoločne. Takáto rodina určuje normy a pravidlá správania, kontroluje ich dodržiavanie a trestá porušovanie. Komunitný spôsob života stiera hranice medzi súkromným a verejným životom. V rómskej rodine je doteraz zreteľná deľba práce a úloh v rámci

rodiny, ale funkcia ženy a muža sa v rodine dopĺňajú. Každý člen v rodine má svoje miesto. Muž je hlavou rodiny a je nositeľom prestíže rodiny. Žena je zodpovedná za chod domácnosti. Žena vybavuje administratívne záležitosti na sociálnych úradoch. Jej hlavné poslanie však spočíva vo výchove, v ktorej sa zameriava najmä na výchovu najstarších detí. Matka ich učí hlavne tomu, aby sa starali o mladších súrodencov.

Fabiánová (2005) uvádza, že postavenie žien v rodine a v rómskej spoločnosti sa diferencuje v závislosti od skupiny, do ktorej rodina patrí. Všeobecne však možno konštatovať, že jej postavenie bolo nízke. Žena bola vždy v submisívnej pozícii vzhľadom na dominantné postavenie muža a v patriarchálnej spoločnosti bola považovaná za bytosť menšej dôležitosti. Jej úlohou bolo poslúchať manžela, rodiť a vychovávať deti, starať sa o domácnosť a obživu rodiny. Táto starostlivosť bola zvlášť aktuálna, ak muž nemal žiadne zamestnanie, a teda žiaden finančný alebo naturálny príjem. Manifestačným príkladom je chodenie manželského páru, kedy žena obvykle kráča niekoľko krokov za manželom, často obťažkaná nákupmi a malými deťmi, kým muž – manžel kráča vpredu ako vodca. Ženy nesmeli byť prítomné pri rozhovoroch mužov, nesmeli sa zúčastňovať niektorých obradov. Ak sa narodí žene dieťa, príbuzní blahoželajú otcovi dieťaťa, manželka – rodička je mimo hlavného záujmu. Osobitné postavenie v rómskej spoločnosti mali staré ženy – matky (phuri daj), považované za skúsené a múdre, a to nielen v súvislosti s nadobudnutými životnými skúsenosťami, ale predovšetkým s ovládaním tradícií - romipen. Tešili sa všeobecnej úcte, mohli sa zúčastňovať i mužských stretnutí. Úlohou ženy v každom veku bolo správať sa zhode s pravidlami rómskeho bytia, a tak nadobúdať postupné zvyšovanie spoločenského postavenia. (Fabiánová, 2005).

Postavenie a rola ženy v spoločnosti sa odvíja od charakteristických znakov rodiny, jej vnútornej hierarchie. Ako sme už naznačili, rómska rodina je v súčasnosti, viac ako predtým vnútorne diferencovaná, a to v závislosti od príslušnosti k istej skupine, hodnotového systému, spôsobu života a podmienok, v ktorých žije. Výrazné rozdiely sa prejavujú najmä medzi rodinami žijúcimi v rómskych osadách a tými, ktoré žijú rozptýlené medzi majoritnou spoločnosťou v mestách. Charakter rodiny a rodinných vzťahov úzko súvisí s mierou stotožnenia sa a deklarovaním svojho rómstva, ktoré je pochopiteľne silnejšie v tradičných „širokých“ rodinách (takéto viacgeneračné rodiny pozostávali z niekoľkých manželských dvojíc: prarodičia, rodičia, ženatí synovia príp. vydaté dcéry). Viacgeneračné rodiny boli typicky patriarchálne, muži tu mali dominantné postavenie, žena ako submisívny subjekt získavala úctu a výraznejšie postavenie v rodine iba s pribúdajúcim vekom a viacnásobným materstvom. Rómska žena v minulosti (60–tych až 70-tych rokov) mala v tradičnej rodine veľmi podradné postavenie, jej úlohou a hlavným poslaním bolo milovať, rodiť a vychovávať deti, starať sa o jedlo, domácnosť. Preto rodila a vydávala sa čo

najskôr, aby čím skôr dosiahla akú - takú úctu aspoň ako matka. Od manželky sa vyžadovala absolútna vernosť, zatiaľ čo manžel verný nebol. Rozvody sa však v rómskych rodinách takmer nevyskytovali napriek tomu, že manželské spory sa často riešili krikom a bitkou. Kultúrna úroveň žien bola nižšia ako u mužov, pretože ženy mali nižšie vzdelanie, a teda sa zdržovali najmä doma. Dnes už aj u Rómov prevláda jedno- až dvojgeneračná, monogamná rodina, v ktorej sa mení rodinná hierarchia. Dominantné postavenie má ešte stále muž (medzi deťmi prvorodený syn), ale postavenie ženy sa postupne zlepšuje. Ani v „moderných“ rodinách sa však ešte nedá hovoriť o rovnocennosti partnerov, väčšina rómskych dievčat a žien to však považuje za prirodzené a správne. Rómske dievčatá sa už vydávajú neskôr ako predtým, počet detí v manželstvách klesá, vzdelanosť a zamestnanosť žien sa tiež zvyšuje.

V súčasnosti platí, že vplyvom spoločenského vývoja sa tradičná pozícia a rola ženy (všeobecne – i špeciálne rómskej ženy) v rodine a následne aj v spoločnosti podstatne mení, čo je dôsledkom, okrem iného aj zmenených spoločensko-právnych noriem, pretože:

- oficiálne je možnosť získať prácu pre oboch rovnaká,
- do rodinného rozpočtu prispievajú rovnako muži i ženy (či už formou mzdy, alebo sociálnej dávky),
- k vzdelávaniu majú rovnaký prístup muži aj ženy,
- k inštitucionalizovanému vzdelávaniu majú (musia prekonávať) rovnaké predsudky ženy ako aj muži.

Môžeme sa domnievať, že súčasná rómska žena je už rovnocenným partnerom mužovi, ba v niektorých prípadoch (a to najmä v rodinách nezamestnaných), zohráva určujúcu úlohu. Predpokladáme, že ak sú ženy nositeľkami a distribútorkami kultúrnych tradícií, potom sú rovnako nositeľkami a distribútorkami progresívnych i retardujúcich tradícií. (Poláková, 2004).

Hübschmannová (2002) pri analýze postavenia muža a ženy uvádza, že celá ťarcha starostlivosti o deti a domácnosť ležala prakticky na matke. Rozhodovala nielen o chode domácnosti, ale aj o ekonomických otázkach. Ak muž nemal stále zamestnanie, na ženu prechádzala aj povinnosť zabezpečiť rodine základnú obživu. U takzvaných usadených Rómov na východnom Slovensku bolo zvykom robiť obchôdzku po nerómskych gazdoch. Ženy na tejto pravidelnej obchôdzke vykonávali rôzne drobné služby – vymazávali pece, zmetali dvor, pomáhali pri hospodárstve, zriedkavejšie iba žobrali – za čo dostávali zvyčajne naturálnu odmenu. Aj práce spojené s chodom domácnosti v niektorých lokalitách vykonávali ženy, prípadne deti. Varenie a upratovanie bolo úplne v kompetencii ženy, ktoré postupne tieto povinnosti presúvala na deti, najmä dcéry, neskôr na nevesty,

pričom si však ponechala rozhodovacie právomoci. Podľa ideálnej predstavy sú dievčatá po vydatí veľmi strážené – neopúšťajú svoje bydlisko, sú pod ochranou a dozorom svojich bratov, alebo iných príbuzných. V prípade, že zistili, že nevesta predsa len pannou nebola, bola rodina vystavená posmechu, ale žena aj v represii zo strany muža a jeho rodiny. Dokladom o „poctivosti“ dievčaťa bolo verejné demonštrovanie zakrvavenej plachty alebo košeľe či vreckovky. Svokrinou úlohou bolo naučiť mladú ženu zvykom jej novej rodiny. Od mladej nevesty sa napríklad neočakávalo, že bude vedieť variť. Učila sa to až v novej rodine, čo korešpondovalo s predstavami o hygienickej a rituálnej čistote pri varení, ktorých dodržiavanie tiež určovalo spoločenský status rodiny. Úlohou matky bolo zabezpečiť výchovu všetkých malých detí a dievčat. Už vo veku 6 – 9 rokov sa dievča muselo vedieť postarať o mladších súrodencov a čiastočne aj o čistotu v dome. Spoločenskej kontrole podliehalo konanie ženy matky. Ak sa nestarala o deti a domácnosť, vystavila sa verejnému ohováraniu. Tlak verejnej mienky bol veľmi silný. Odsúdeniahodná bola najmä nevera ženy. Ľubni (ľahká žena) bola nielen verbálne pohanená, ale ani proti bitke od muža neboli výhrady. Dokonca ju mohli vyhnúť z domu. Jednou zo sankcií za neveru bolo ostrihanie vlasov na znak potupy. Ostriať ju mohla mužova, ale aj jej vlastná rodina, aby sa tak dištancovala od jej správania. (Hübschmannová, 2002).

ZÁVER

Záverom príspevku môžeme konštatovať, že ak sa dá hovoriť o tradičnej rómskej kultúre, veľká časť jej prvkov sa naďalej prenáša z generácie na generáciu. Rodina je pre Rómov najdôležitejšou súčasťou života a na rozdiel od majoritnej spoločnosti, si to všetci navzájom dennodenne dokazujú. Mladí ľudia chcú bývať so starými, starší chcú pomáhať mladším a naopak. Postavenie členov v rodine vychádza zo vzájomnej úcty a je pevne dané. Pre osady je typické, že deti vyrastajú v intenzívnom kontakte starých rodičov, častejšie však z otcovej strany, čo celkom logicky vedie vysvetliť práve, tým, že po svadbe „mladomanželia“ idú bývať k manželovej rodine. Mohlo by sa zdať, že väčšina vecí v živote Rómov sa nezmenila, ale v štúdiu môžeme nájsť viacero konkrétnych príkladov posunu vnímania a chápania reality života, vzťahov a väzieb v rómskej rodine či zaujímavostí, ktoré vážnu rómsku problematiku posúvajú o krok ďalej.

Literatúra

- [1] DUBAYOVÁ, M. 2001. *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny*. Prešov : FF PU, 2001. ISBN 80-8068-059-0.

-
- [2] FABIANOVÁ, V. 2005. *Etnografický obraz rómskeho etnika a rómskej ženy*. In *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. Trnava : FMK UCM, 2005. ISBN 80-89220-06-1.
- [3] HÁBOVČÍKOVÁ, B. 1997. *Škola a rómska rodina*. In *Učiteľské noviny*, 1997, č. 24, roč. XLVII, s. 3.
- [4] HŮBSCHMANNOVÁ, M. 1977. *Jak známe a neznáme cikánskou rodinu*. In *Děti a my*, 1977, č. 3, s. 7 – 8.
- [5] HŮBSCHMANNOVÁ, M. 2002. *Postavení snachy v tradiční romské komunitě*. In *Čačipen pal o Roma*. Bratislava : PaP, 2002. ISBN 80-88935-41-5.
- [6] KASANOVÁ, A. 2008. *Sprievodca sociálneho pracovníka* In *Rodina a deti*. Nitra : UKF, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2008. ISBN 978-80-8094-277-9.
- [7] KASANOVÁ, A. 2008. *Sprievodca sociálneho pracovníka II : Seniori a samospráva*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. ISBN 978-80-8094-254-0.
- [8] LUŽICA, R. 1992. *Rómska rodina*. In *Sociálna práca s rodinou*. Trnava: Mosty, n.f. a FZ a SP TU, 2004. ISBN 80-89074-93-6.
- [9] MANN, A. B. 1992. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Ister Science Press, 1992. ISBN 80900486-2-3.
- [10] MANN, A. B. 2000. *Rómsky dejepis*. Bratislava : Kalligram, s.r.o., 2000. ISBN 80-1493163.
- [11] MATEJČEK, Z. : *Rodiče a děti*. Praha : Avicenum. 1986. ISBN 08-011-886.
- [12] MATULAY, S. 2000. *Rómske etnikum*. In *Rómovia včera dnes a zajtra*. Zborník z konferencie Spišská Nová Ves. Nitra : KRK Pedagogická fakulta UKF, 2000. 86 s. ISBN 80-8050-302-8.
- [13] MLÝNKOVÁ J. 2011. *Péče o staré občany*. Praha : Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3872-7.
- [14] POCKLANOVÁ, Z. 1992. *Zo sekcie starostlivosti o deti z rómskych rodín*. In *Na pomoc učiteľom rómskych žiakov*. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, 1992.
- [15] POLÁKOVÁ, E. 2004. *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. Nitra : PF UKF, 2004. ISBN 80-8050-738-4.
- [16] POTOČÁROVÁ M. 2008. *Pedagogika rodiny*. Bratislava : UK, 2008. ISBN 978-80-223-2458-8.
- [17] RIESMANN, D. 2007. *Osamělý dav*. Praha : Kalich. 2007. ISBN 978-80-7017-062-5.
- [18] SEKYT, V. 1998. *Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností*. In *Výchova k toleranci a proti rasizmu*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8.
- [19] VIKOVÁ, L. 1996. *Romska rodina z pohledu dětí ve věku 9 – 10 let*. In *Romano Džaniben*. 1996, roč. 3, č. 1 – 2.
- [20] ZIEMSKA, M. 1980. *Rodina a osobnost*. Bratislava : Smena, 1980.

PaedDr. PhDr. Denisa Selická, PhD.

Tel. 0903020034

dselicka@ukf.sk

Mgr. Marcela Šarvajcová, PhD.

PhDr. Monika Štrbová, PhD.

Katedra sociológie FF UKF

B. Slančíkovej 1

94901 Nitra

XII

RODINA AKO ZÁKLADNÁ HODNOTA RÓMOV ALEBO PREČO MAJÚ RÓMOVIA VIAC DETÍ AKO NERÓMOVIA

The family as a fundamental value of the Roma Or why Roma people have more children than non-Roma

ZUZANA LUKÁČOVÁ

Abstrakt

Pre Rómov je rodina všetkým. Dve tretiny Rómov je slobodných. Vo veľmi skorom veku začínajú partnerské spolužitie. Do manželstva vstupujú až po niekoľkých rokoch. Je pre nich charakteristická nízka rozvodovosť. Rómov charakterizuje vyšší počet detí, nízky podiel starých ľudí, skoršie pôrody a vysoká pôrodnosť počas celého reprodukčného obdobia ženy. Materstvo považujú za prvoradú úlohu ženy. Deti vnímajú ako svoje šťastie. Postavenie ženy sa postupne zlepšuje. Každá rodina si ctí a váži matku, ale vo zvykoch a tradíciách je vedúcou osobnosťou vždy muž. Starých ľudí, obzvlášť mužov, si vážia a uctievali. Sociálna solidarita spája všetkých členov rodiny. Charakter rómskej rodiny sa postupne viac približuje majoritnej populácii.

Kľúčové slová

Deti, plodnosť, rodina, Róm, žena, muž, manželstvo

Abstract

The family is everything for Roma. Two thirds of the Roma people are unmarried. They are beginning to partner cohabitation at a very early age. They enter into marriage only after several years. They are characterized by a low divorce rate. Roma is characterized by a higher number of children, the low proportion of elderly people, earlier births and high birth rates during the whole reproductive period of women. Motherhood is considered a primary role of women. Children are perceived as their happiness. The status of women is gradually improving. Each family honors and appreciates the mother, but in the customs and traditions is a leading figure always man. Old people, especially men, are respected and revered. Social solidarity unites all the members of the family. The nature of the Roma family is gradually approaching the majority population.

Keywords

Children, fertility, family, Roma, woman, man, marriage

Nie sú deti, nie je šťastie.
(rómske príslovie)

ÚVOD

Rodina tvorí dôležitú súčasť života každého z nás. Patrí medzi najdôležitejšie hodnoty. „*Rodina je miestom lásky a života. Miestom, kde láska rodí život.*“ (Ján Pavol II.). Človek sa rodí do rodiny, ktorú si nevyberá. Pre Rómov je rodina všetkým.

Počet Rómov v Európe sa predpokladá na desať miliónov ľudí, pričom šesť miliónov z nich žije v Európskej únii, vďaka čomu predstavujú najväčšiu menšinu na Starom kontinente.¹² Na Slovensku žije podľa odhadov okolo 450 tisíc Rómov.¹³

Poláková, Fabiánová (2004) uvádzajú, že odhadovaný počet etnických Rómov sa podľa rozličných prameňov pohybuje medzi 450-550 tisícami, čo predstavuje až 10 % všetkých obyvateľov Slovenskej republiky. Populačný rast rómskeho obyvateľstva je približne 4-krát vyšší ako u ostatnej populácie, pričom veková štruktúra poukazuje na vysoký podiel detí a mládeže a nízky počet obyvateľov v produktívnom a postproduktívnom veku.¹⁴

Podľa Šprochu (2014) rómska populácia predstavuje v európskom priestore s najväčšou pravdepodobnosťou posledný príklad, kde ešte nedošlo k ukončeniu demografickej revolúcie.

1 ZMENY RODINNÉHO SPRÁVANIA V SLOVENSKEJ POPULÁCI

V posledných dvadsiatich piatich rokoch môžeme pozorovať zmeny rodinného správania v slovenskej populácii, ktoré sa prejavili:

- *poklesom sobášnosti* - pravdepodobnosť prvosobášnosti mužov a žien vo veku do 50 rokov bola 0,5, tzn. že asi polovica mužov a žien by nikdy neuzavrela sobáš. Na začiatku 60. rokov 20. storočia bola úhrnná prvosobášnosť okolo hodnoty 1 a do konca 70. rokov sa hodnoty pohybovali okolo 0,9;
- *rastom priemerného veku pri sobáši a pri prvom sobáši* najmä v dôsledku odkladu vstupu do manželstva ako inštitúcie zakladajúcej

12 Európsky parlament Informačná kancelária na Slovensku: Rómovia. Najväčšia európska menšina to stále nemá ľahké.
http://www.europskyparlament.sk/sk/spravodajstvo_a_aktivita/spravy/april_2015/april_2015_5.html

13 ŠUVADA, Martin. 2015. *Rómovia v slovenských mestách*. Bratislava : POMS, 2015. 168 s. ISBN 978-80-8061-828-5

14 POLÁKOVÁ, E.- FABIÁNOVÁ, V. 2004. *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. s. 9

rodinu na 33 rokov u mužov a 30 rokov u žien, čo je nárast o 7 rokov za ostatných 20 rokov;

- *poklesom plodnosti a pôrodnosti*. V 90. rokoch úhrnná plodnosť klesla pod kritickú hodnotu 1,5 dieťaťa na 1 ženu počas jej celého reprodukčného obdobia, pričom pre zabezpečenie jednoduchšej reprodukcie obyvateľstva je potrebná hodnota 2,1 dieťaťa na 1 ženu. S súčasnosti je úhrnná plodnosť na Slovensku okolo 1,3;
- *rastom priemerného veku rodičiek i prvorodičiek* najmä ako dôsledku odkladania materstva a zvyšujúceho sa individualizmu. Priemerný vek prvorodičky je na Slovensku 28 rokov, čo je nárast oproti roku 1995 o 5 rokov;
- *rastom rozvodovosti a zvyšovaním spoločenskej akceptovateľnosti rozvodu*. V prvej polovici 90. rokov bola úhrnná hodnota rozvodovosti 23-24 rozvodov na 100 sobášov, v rokoch 2005 a 2011 to bolo 40 rozvodov na 100 sobášov a v roku 2014 končila rozvodom tretina manželstiev;
- *zvyšovaním početnosti a podielu nevydatých a neženatých* najmä v dôsledku odkladania sobášov a zvyšovania rozvodovosti. Od začiatku 90. rokov je typický trend zvyšovania podielu slobodných a poklesu podielu osôb žijúcich v manželstve. V posledných dvadsiatich rokoch možno vidieť zvýšený počet slobodných vo vekových skupinách 30- až 34- a 35- až 39-ročných obyvateľov. Opačné trendy sú u obyvateľov žijúcich v manželstve, kde podiel zosobášených klesol vo vekových skupinách 25- 29 ročných aj u 30- až 34-ročných obyvateľov.

Určité diferencie v rodinnom správaní možno vidieť u rómskej národnosti, kde sú dve tretiny osôb slobodné, čo je o 24 % viac oproti celoslovenskému priemeru, sobášnosť je nižšia o 15 % a rozvedení tvoria len 3,3 % rómskej populácie.¹⁵

2 PREJAVY DEMOGRAFICKEJ REVOLÚCIE V RÓMSKEJ POPULÁCII

I na Slovensku možno v súčasnej, modernej rómskej rodine identifikovať prejavy demografickej revolúcie, v dôsledku ktorej dochádza k znižovaniu pôrodnosti a poklesu detskej úmrtnosti. Ide o tzv. integrovanú časť rómskeho obyvateľstva, ktorá preberá rodinné vzorce správania majoritnej časti spoločnosti. Aj za týchto podmienok je ale základným diferenciačným znakom rómskej a majoritnej spoločnosti odlišné reprodukčné správanie, ktorého dôsledky sa prejavujú v odlišnej charakteristike rómskej rodiny a následných problémoch v každodennom živote príslušníkov rómskeho etnika. Vo veľmi skorom veku začínajú partnerské spoluzitá, ktoré nie sú

¹⁵ PODMANICKÁ Z. 2015. *Štatistika v súvislostiach – Rodinné správanie populácie Slovenska – Demografia a sociálna štatistika* november 2015 s. 12-20.

legalizované a nemajú potrebné etnické zabezpečenie. Bývanie v spoločnej domácnosti s inými príbuznými plní aj funkciu ďalšej výchovy partnerov, ktorí do manželstva vstupujú až po niekoľkých rokoch. Pre tieto partnerské spolužitia je však charakteristická nízka miera rozvodovosti – rozchodnosti. Podiel detskej zložky v „modernej“ rómskej rodine je síce nižší ako v „tradičnej“, v porovnaní s majoritou je ale stále vysoký. (Selická, D. – Vanková, K. 2009).¹⁶

Aj Vaňo (2001) uvádza, že rómska plodnosť je jednou z charakteristík, ktorou sa rómska populácia výrazne odlišuje od ostatnej populácie. Vývoj plodnosti u rozvojových populácií ukazuje, že pokles plodnosti je spojený s rastúcou životnou úrovňou a rastom vzdelanosti. Postupné znižovanie rómskej plodnosti bolo možné pozorovať už v 70. rokoch (porovnaním údajov zo sčítania 1970 a 1980) a možno ho očakávať aj do budúcnosti. To potvrdzuje aj rozdiel medzi reprodukčným správaním integrovanej a neintegrovanej časti rómskeho etnika. Pomalý postup integrácie spojený so silným príklonom k tradičnému reprodukčnému správaniu je hlavným dôvodom pomalého poklesu rómskej plodnosti.

Rozdiely v plodnosti Rómov podľa stupňa integrácie možno čiastočne dokumentovať na regionálnych údajoch. Na východnom Slovensku, kde žije najviac Rómov v segregovaných osadách, pripadlo na jednu vydatú Rómku v priemere 4,3 detí, kým na západnom Slovensku 3,7 a v Bratislave „len“ 3,2 detí.¹⁷

Z dlhodobého hľadiska demografické správanie sa rómskej populácie kopíruje správanie sa majority, ale s časovým oneskorením, ktoré je priamoúmerne sociálnemu statusu jednotlivých komunít.

Podľa Jozefa Juríka (2012) Existuje pomerne dosť výskumných indícií, že tradičné chápanie rodiny u Rómov sa pomaly vytráca. Svedčia o tom napr.:

- vyšší počet umelého prerušenia tehotenstva v porovnaní s celkovou populáciou (Šprocha, Potančoková, 2008);¹⁸
- pokles zamýšľanej a realizovanej plodnosti (Matulay, 2003);¹⁹
- vzrastajúca tendencia užívania hormonálnej antikoncepcie u mladých Rómov zistená v českom prostredí (Davidová et al., 2010; Nesvadbová et al., 2009).²⁰

¹⁶ SELICKÁ, D. – VANKOVÁ, K. 2009. Rómska rodina z aspektu rodinnej sociálnej politiky. s. 46

¹⁷ VAŇO, B. 2001. Demografická charakteristika rómskej populácie v SR. s. 11

¹⁸ ŠPROCHA, B.– POTANČOKOVÁ, M. 2008. Potratovosť vo vybraných rómskych komunitách na Slovensku. s.32-41

¹⁹ MATULAY, Stanislav. 2003. Rómovia cez prizmu sociologického výskumu.

²⁰ DAVIDOVÁ, Eva et al. 2010. Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice.

Aj napriek tomu však možno pripisovať sociálno-kultúrnym špecifikám Rómov podstatný vplyv na mieru fertility, ktorá je výrazne vyššia ako dosahuje spoločenský priemer.²¹

Vaňo (2001) uvádza: „Zmena reprodukčného správania u rozvojových populácií je spojená so zmenou životných podmienok, rastom životnej úrovne a zvyšovaním úrovne vzdelanosti. Rómska populácia určite nebude v tomto smere výnimkou. Tieto zmeny však prebiehajú v dôsledku izolácie rómskej populácie relatívne pomaly. Rozhodujúcim faktorom pre zbližovanie demografických charakteristík rómskeho a nerómskeho obyvateľstva bude preto napredovanie integrácie Rómov do spoločnosti. Je pravdepodobné, že prírastok rómskeho obyvateľstva na Slovensku sa bude naďalej znižovať, aj keď pomalšie ako u ostatného obyvateľstva.“

Reprodukčné správanie Rómov sa vyznačuje viacerými odlišnosťami pri porovnaní so ženami všeobecnej populácie. Intenzívnejšie sú medzi nimi zastúpené matky, charakterizuje ich vyšší počet detí a skoršie pôrody. Svoj vplyv tu zohrávajú aj postoje rómskych komunít k materstvu ako takému, ktoré je považované za prvoradú úlohu ženy. Skoré materstvá majú zásadné dopady na životy rómskych žien, znamenajú ukončenie ich ďalšieho vzdelávania a tiež horší vzdelanostný výsledok. (Filadelfiová, J., Porubánová, S., 2012).²²

Podľa Davidovej (2010) deti mladšie ako 15 rokov predstavujú u rómskej populácie (podľa Kalibové, 1999) najmenej 40 % z celkového počtu, zatiaľ čo u ostatného obyvateľstva sa zastúpenie detí pohybuje v rozmedzí 19-25 %. Zastúpenie osôb v reprodukčnom veku (15-49 rokov) je u oboch zrovnávaných populácií približne rovnaké. Avšak zastúpenie osôb starších ako 50 rokov je u celkového obyvateľstva zhruba trojnásobne vyššie v porovnaní s rómskou populáciou.²³

Davidová (2010) ďalej uvádza, že u rómskej populácie ide v porovnaní s reprodukčnou základňou ostatného obyvateľstva o podstatne vyššiu plodnosť. Hlavnou príčinou je predovšetkým skutočnosť, že rómske ženy vždy využívali k rodeniu detí celé svoje reprodukčné obdobie, ktoré je stále v priemere vyššie než u ostatných českých a slovenských žien. Kontrola otehotnenia, resp. pôrodnosti pomocou moderných antikoncepčných metód je stále relatívne menej rozšírená, i keď súčasná mladá generácia už stále viac používa i antikoncepciu. Jej používanie je ovplyvnené ako tradičným chápaním daným v rodine, tak i ekonomicky (podľa niektorých Rómov nie je

²¹ JURÍK, J. 2012. *Príčiny zníženej fertility na Slovensku a vybrané populačné teórie*.

²² FILADELFIOVÁ, J., PORUBÁNOVÁ, S. 2012. *Kontext a okolnosti vybraných aspektov zdravia a reprodukčného zdravia rómskych žien*. Bratislava. Inštitút pre výskum práce a rodiny.

²³ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 42-43

finančne dostupná). V porovnaní s väčšinovým obyvateľstvom bola úhrnná plodnosť rómskych žien – t.j. počet detí, ktoré sa narodia jednej žene behom jej reprodukčného obdobia – dvakrát vyššia než u ostatných žien. Podľa výsledkov demografických prieskumov a sčítania obyvateľov z roku 1980 v bývalom Československu mala rómska slobodná žena v období ukončenia reprodukcie vo vekovej skupine 45-49 rokov v priemere 3,6 detí (u celku obyvateľstva len 0,5), vydatá či v partnerskom vzťahu žijúca rómska žena 6,4 detí (u celku 2,4), rozvedená rómska žena 4,2 (vzhľadom k ostatným 2,0) a ovdovená rómska žena celkom 6,2 (zatiaľ čo u celku 2,5).

U najmladších dvoch rómskych generácií ide však už evidentne o postupné znižovanie počtu detí, ktoré je spojené ako so zlepšujúcou sa ekonomickou a sociálnou situáciou väčšiny rodín, s rastúcou vzdelanosťou úrovnou mladých matiek, tak i s ich zdravotníckym uvedomovaním a s rozširovaním používania antikoncepčných prostriedkov. Mladé rómske ženy majú stále svoje prvé dieťa väčšinou pred 20. rokom veku – či už v partnerskom vzťahu alebo v manželstve – a sú plodné ďalej i v dobe, keď sa stávajú matkami ich dcéry. Výmena generácií je preto u tejto populácie kratšia. Asi štvrtina Slovenských Rómov rodí prvýkrát už medzi 14.-15. rokom svojho života. Takmer tretina rodí prvýkrát v 16-17 rokoch a ďalšia tretina v 18-19. rokoch.²⁴

3 RÓMSKA RODINA

Adam Bartosz (2004) píše: „Spojivom života Rómov je aj naďalej tradičný cit pre rodinu. Vzhľadom na absenciu akýchkoľvek foriem nadnárodnej organizácie rodina stále plní oveľa vážnejšiu úlohu ako v iných kultúrach. Tvorí skoro náhradu štátu a národnosti. Do rodiny sa započítava značné množstvo osôb, dokonca aj ďaleké príbuzenstvo je považované za rodinnú spolupatričnosť. Spoločné hľadanie príbuzných počas náhodných stretnutí je jednou zo základných tém rozhovorov. K stálym spoločenským rituálom patrí odovzdávanie pozdravov pre celú rodinu, prednášanie prípitkov na úspech jednotlivých jej členov. Rodina dáva pocit bezpečia, záruku solidarity v prípade nešťastia. Pracovníci vo väzniciach postrehli, že izolácia od svojich blízkych, od svojej rodiny je pre Rómov značným utrpením. Taký istý postreh zaznamenali v koncentračných táboroch. Rómovia, ktoré tam boli so svojimi rodinami, znášali extrémne ťažké podmienky s prekvapujúcim pokojom. Ich životy boli v priamom ohrození, no stále boli pripravení postaviť sa jeden za druhého.“²⁵

Davidová (2010) uvádza, že tak ako česká a slovenská rodina, je i rómska rodina rodinnou monogamnou, jej základ tvoria páry zložené

²⁴ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice. s.47-49

²⁵ BARTOSZ, A. 2004. Neboj sa Cigána. s. 200

z jedného muža a jednej ženy. Tieto páry sú legitímnymi jednotkami, ktoré danú populáciu reprodukujú. Rómsku rodinu tvoria buď zosobášené páry alebo druh a družka. Rómske rodiny, ktoré stáli na okraji záujmu štátnych a cirkevných štruktúr a nepodliehali silnej vonkajšej sociálnej kontrole, mali i v minulosti k nezosobášenému partnerstvu blízko. Pokiaľ žili vo väčších komunitách, resp. rozšírených rodinách, bol k partnerskému vzťahu nutný súhlas príslušníkov rozšírených rodín, resp. ich autorít. Pokiaľ sa za nevesty medzi rodinami platilo, svadbu zjednávali priamo otcovia partnerov, predstavitelia rozšírenej rodiny vznik tohto vzťahu potvrdzovali. Rozšírené rodiny vznik nového partnerstva oslavovali, usporiadali svadbu.

Pre väčšinu Rómov bola donedávna charakteristická patriarchálna veľkorodina, tvoriaca širšiu príbuzensky previazanú skupinu relatívne samostatných veľkorodín, *kindred*, ktorý bol pôvodne endogamný. Slovenskí Rómovia používajú dva základné termíny pre rodinné príbuzenské skupiny: *familija* (*famelija*) a *fajta*, olašskí Rómovia – *nipos*, *amaro nipo* (*naša skupina*), *amaro napos* (*náš ľud*). Pod pojmom *fajta* sa spravidla rozumie pokrvné príbuzenstvo ako „rodina otca“ a „rodina matky“. Pojem *famelija* má horizontálny charakter a zahŕňa rodičov partnerov, bratov a sestry partnerov ich detí, deti ich súrodencov, prípadne ďalšie osoby príbuzensky spriaznené.

Rozšírená rodina je u Rómov dodnes funkčnou sociálnou jednotkou. Umožňuje napr. udržiavať prax nízkeho veku uzavierania manželstiev a včasných prvých tehotenstiev, lebo rodičia i blízki príbuzní pomáhajú i dospievajúcim deťom, ktoré založili vlastnú rodinu, a to nielen ekonomicky, ale tiež radou a pomocou pri starostlivosti o narodené deti. V rómskych komunitách žijú obvykle mladé manželské páry nejakú dobu u rodičov nevesty alebo ženicha- kde je viac miesta (*kaj buter than*). Syn, resp. zať odovzdáva zarobené peniaze matke, ktorá varí a hospodári pre všetkých. Až po dlhšej dobe spolužitia, napr. pri druhom dieťati, keď sa mladá rodina stabilizuje, sa obvykle zmôže na vlastné bývanie a osamostatní sa. Ak novo vzniknutá nukleárna rodina zotrvá u niektorého z rodičov partnerského páru, matka/svokra učí mladú ženu starostlivosti o dieťa, otec/svokor dopĺňa skôr remeselnú či inú kvalifikáciu mladíka, uvádza ho do spoločnosti dospelých, stojí pri tom, keď sa z *čhavo* (slobodného rómskeho chlapca) stáva *murš*, *rom* – muž, otec rodiny. Rómske deti tak donedávna získavali – a získavajú často dodnes – vo svojej famílii poznatky pre život, osvojovali si pravidlá skupinového správania, špecifické etické normy a formovali svoj pocit spolupatričnosti, svojím spôsobom i svoje rómstvo.

Veľká časť mladých dvojíc, ktoré spolu začínajú žiť, ešte nemá potrebný vek k tomu, aby mohli byť úradne alebo cirkevne zosobášení. Preto svadba v týchto prípadoch nie je nazývaná svadbou (*bijav*), ale obvykle *mangadi* alebo *mangavipen*. Pravá svadba (*bijav* či *solach* – čo je prísaha) je slávená potom, keď dosiahnu plnoletosť, alebo až po niekoľkých rokoch, keď môžu

byť úradne alebo i cirkevne zosobášení. *Mangadi* (v podstate zásnuby) sú však v ponímaní rómskej rodiny i komunity, čo do významu i formy, rovnocenné so svadbou. Deti narodené v týchto zväzkoch sú vo vnútri rodiny a v ich spoločenstve dodnes cenené rovnako ako tie, ktoré sa narodili v inštitúcii manželstva.²⁶

Selická a Vanková (2009) uvádzajú, že základným znakom „tradičnej“ rómskej rodiny je viacpočetnosť a viacdetnosť. Pre rómsku populáciu je charakteristický vysoký podiel detí a nízky podiel starých ľudí i vysoká pôrodnosť počas celého reprodukčného obdobia ženy. Tradičná rómska rodina vykazovala znaky rozšírenej viacgeneračnej rodiny skladajúcej sa z nukleárných rodín. Z hľadiska autority preferencia mužov, otcov, synov, bratov, manželov dokazuje výraznú autoritu muža, a teda patriarchálny typ rodiny. Na zabezpečovaní živobytia sa podieľali podľa svojich možností všetci členovia domácností. Identita rodiny bola udržiavaná zachovávaním zvyklostí. Rómska rodina ako socializačný činiteľ mala dominantné postavenie, kde výchova a vzdelávanie v jej rámci realizované mali tzv. reťazovitý charakter, kedy sa staršie deti starali o mladšie.²⁷

Podľa Selickej (2009) je pre tradičnú rómsku rodinu charakteristické spolužitie viacerých generácií (najmä troj – a viacgeneračná rodina) s predpokladom značnej sociálnej závislosti od širšieho príbuzenstva, druhým znakom je vysoký počet závislých detí a tretím znakom sú odlišné demografické charakteristiky jednotlivých členov rodiny (nízky vek vo všeobecnosti, nízky vek snúbencov pri sobášii, nízky vek rómskych prvoroďčiek).²⁸

4 POSTAVENIE MUŽA A ŽENY U RÓMOV

Tradičná rómska rodina je stále prísne patriarchálna. Róm (muž) musí byť vždy na čele rodiny. Musí mať vždy všetko prvý a skôr ako ostatní členovia jeho rodiny, pretože sa mu tým preukazuje česť a úcta. Rómske súdy sú obsadzované iba mužmi. Rómke nebolo dovolené, aby šla čo i len krok pred svojím mužom. Tak by bol Róm podcenený pred rómskou ženou a hovorilo by sa, že žena je hlavou rodiny, čo je z pohľadu Rómov nepredstaviteľné. Rovnako nebolo možné, aby sa Rómska žena ukazovala pred Rómom bez pokrývky hlavy. Ak sa stretne Róm s rómskou ženou, tá ho musí pozdraviť prvá. Je pravda, že každá rodina si ctí a váži matku, ale vo zvykoch a tradíciách je vedúcou osobnosťou vždy muž, ktorý musí zasvätiť do rómstva synov. Rómska žena je až druhoradou osobou po svojom mužovi.

²⁶ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 53-55

²⁷ SELICKÁ, D. – VANKOVÁ, K. 2009. *Rómska rodina z aspektu rodinnej sociálnej politiky*. s. 45

²⁸ SELICKÁ, D. 2009. *Sociálna pedagogika ako pomoc pre rómsku rodinu*. s. 43.

Rómska žena môže svoje názory prezentovať iba medzi Rómkami, alebo ho povedať svojmu mužovi. Rómske ženy musia stáť bokom, keď muži jednajú. Ženy smú len počúvať, aj to s dostatočným odstupom, sú však so svojim osudom zmierené, lebo tak boli od malička vychovávané. Rómska žena má svoje miesto v kuchyni, pri výchove detí a pri svojom mužovi v dobrom a v zlom. Vždy musí dať svojmu mužovi za pravdu a podporovať ho v jeho tvrdení. O peniaze sa stará muž a o domácnosť jeho žena. Muži majú povinnosť viesť svojich synov k rómstvu. Ženy sa musia postarať o dcéry, aby ich naučili všetko, čo by malo rómske dievča vedieť, tak aby ju ostatné ženy neohovárali. V rodinách, kde nemajú veľa peňazí, musia zháňať financie ženy často za každú cenu, aby sa postarali o jedlo pre muža i deti. Medzi ženami často pretrvávala rivalita. Postavenie ženy medzi ostatnými záviselo práve od jej schopnosti vedieť zaobstarať požitky v čase núdze. Výrazne sa menilo postavenie ženy po menopauze, kedy už mala prakticky rovnaké postavenie s mužmi a mladí k nej prechovávali úctu a preukazovali jej česť ako starým mužom.²⁹

Starší muži boli uznávanou prirodzenou autoritou (rola *vajdy*, *čhibala* resp. *mujal'a*). Donedávna mala zvláštne výsostné postavenie a prirodzenú autoritu hlavne medzi ženami podľa Davidovej (2010) „*phuri daj*“, „čarodejka“, ktorá mala praktický vplyv na spoločenský a rodinný život v rómskych komunitách. Vedela liečiť i „čarovať“ na základe znalostí bylín i prirodzených liečebných postupov. Mnohí sa k nej chodili radiť v rôznych životných situáciách, bola teda i určitým druhom sociálnej opory. Niektoré ženy majú tieto „výnimočné“ schopnosti dodnes.³⁰

Funkcie ženy i muža sa v rodine dopĺňajú. Žena má relatívne nezávislé postavenie, zabezpečuje pre rodinu každodenné potreby a obživu. V období, keď muži boli prenasledovaní, uväznení a mučení, žena často preberala zodpovednosť za zásobovanie rodiny. Keď ju sprevádzali deti, nebola terčom násilia. Tieto pravidlá platia dodnes. Administratívne záležitosti, hlavne na sociálnych úradoch vybavuje žena. Doma sa stará o výchovu maloletých detí a dcér až po sobáš. Práve žena má základnú úlohu zachovania a reprodukcie rodu a tradícií. Róm - muž je v spoločnosti nositeľom prestíže rodiny. Vo vnútri rodiny je hlavou rodiny. Má rozhodujúce slovo. Jeho zárobky sa v niektorých rodinách používajú na výnimočné výdavky i reprezentáciu rodiny (sviatky, hostiny, auto atď.). Muž nebýva často doma. Väčšinu času trávi v práci, diskusiami s priateľmi, udržiavaním spoločenských kontaktov či vybavovaním spoločenských záležitostí. (Liégeois, J. P., 1997)³¹

Aj keď spoločensky sú muži stále favorizovaní na úkor žien, je ich ekonomická úloha stále bezvýznamnejšia. Muži už svoje rodiny nedokážu

²⁹ STOJKA, P.- PIVONĚ, R. 2003. *Náš život*. s. 66-84.

³⁰ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 66, 58

³¹ LIÉGEAIS, J.P. 1997. *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. s. 76

užiť a do popredia sa dostáva úloha ženy – živiteľky. Muži vystupujú skôr v symbolickej rovine ochrancu rodiny, jej cti a vplyvu. Výchovu detí ovplyvňujú len okrajovo. Trestanie žien a detí ale zostáva ich doménou. Rómska populácia na Slovensku je aj napriek prežívaniu niektorých kultúrnych tradícií nútená vzdať sa tradičného modelu rodinného života v prospech väčšinového so všetkými kladmi i záporni. V mestách už prevláda jednoduchá (nukleárna) rodina, ktorú tvoria rodičia a deti. V dedinskom prostredí osád pod vplyvom ekonomických i sociálnych podmienok prevláda starší typ rozšírenej (viacgeneračnej) rodiny. (Selická - Vanková, 2009).³²

Poláková, Fabiánová (2004) uvádzajú, že rómska žena v minulosti (takmer až do 60.-70. rokov) mala v tradičnej rodine veľmi podradné postavenie, jej úlohou a hlavným poslaním bolo milovať, rodiť a vychovávať deti, starať sa o jedlo a domácnosť. Preto rodila a vydávala sa čo najskôr, aby čím skôr dosiahla akú – takú úctu aspoň ako matka. Od manželky sa vyžadovala absolútna vernosť, kým manžel verný nebol. Rozvody sa však v rómskych rodinách skoro nevyskytovali, napriek tomu, že manželské spory sa často riešili krikom a bitkou. Kultúrna úroveň žien bola nižšia ako mužov, lebo ženy mali nižšie vzdelanie, neboli zamestnané (kvôli starostlivosti o veľa detí) a teda sa zdržiavali hlavne doma. Dnes už aj u Rómov prevláda jedno až dvojgeneračná, monogamná rodina, v ktorej dochádza k zmene rodinnej hierarchie. Dominantné miesto má stále muž (medzi deťmi prvorodený syn), ale postavenie ženy sa postupne zlepšuje. Ani v „moderných“ rodinách však nie je rovnocennosť partnerov, čo však väčšina rómskych dievčat a žien považuje za prirodzené a správne. Rómske dievčatá sa už vydávajú neskôr ako predtým, počet detí v rodinách klesá, vzdelanosť a zamestnanosť žien sa zvyšuje.³³

Urban (2015) upozorňuje na zmenu genderových rolí, ktorá bola v rómskej rodine ukotvená. Rola ženy je jasná: tá rodí deti, stará sa o ne a o domácnosť, vybavuje všetko potrebné na úradoch a je v kontakte so sociálnymi pracovníkmi. Oproti tomu sa rola muža v rómskej rodine stáva nejasnou a muži sa stávajú závislými na žene – ako finančne (lebo finančné zdroje zo sociálnych dávok väčšinou zaisťuje žena), tak i starostlivosťou (lebo je to práve žena, ktorá zaisťuje chod domácnosti). Historicky práve muži mali dominantnú rolu, ktorou bolo reprezentovať rodinu navonok a udržiavať kontakt s okolím. Tu sú teda zaznamenané isté emancipačné zmeny, resp. progresívne role a postavenie žien, oproti regresívnemu postaveniu muža v rodine. Tieto zmeny však závisia na generácii, týkajú sa primárne generácie mladšej a strednej oproti generácii staršej. Mnoho zmien

³² SELICKÁ, D. – VANKOVÁ, K. 2009. *Rómska rodina z aspektu rodinnej sociálnej politiky*. s. 25

³³ POLÁKOVÁ, E.- FABIÁNOVÁ, V. 2004. *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. s. 13-14

však nenastalo v otázke výchovy a úloh, ktoré v rodine zastávajú rómske dievčatá a chlapci v dobe svojho detstva a puberty. Najstaršie dievčatá sú v rómskej rodine vychovávané a vedené k pomoci a starostlivosti o domácnosť, k starostlivosti o mladších súrodencov, čím sa majú pripravovať na túto úlohu v partnerstve, prípadne manželstve; naproti tomu rómski chlapci nemajú žiadne záväzky a povinnosti, sú často tými, o ktorých sa starajú rodičia.³⁴

5 VÝČITKA PRÍLIŠ POČETNÉHO POTOMSTVA

Ian Hancock(2005) uvádza: „často sa nám vyčíta, že máme príliš početné potomstvo. Dôvodom nie je ignorovanie kontroly pôrodnosti, ako sa obyčajne tvrdí, ale fakt, že deti vnímame ako svoje šťastie, presne ako v Indii. V rómčine existuje príslovie *but čhave but baxt* („veľa detí, veľa šťastia“). Deti nám pomáhajú zarábať na živobytie a uchovať tento príjem v rodine – d'alší z dôvodov, prečo skôr prestávajú chodiť do školy.“³⁵ „Pre svoje deti chceme to najlepšie a túžime po pohodlnom domove – presne ako aj vy.“ (Hancock 2005).³⁶ Rómovia sú najviac šťastní, keď sa im narodí syn, pretože on je nositeľom rodu.

Podľa Selickej (2009) je láska k deťom príslovečná. Ženu, ktorá má iba jedno, dve deti, pokladajú za slabú a bezdetnosť je najvyššou formou nešťastia. Bezdetnou ženou kmeň pohŕda a muž ju môže kedykoľvek zanechať.³⁷ Aj Dávidová (2010) píše, že podľa tradičného chápania bezdetnú ženu Róm nemôže milovať, pretože bezdetná rodina je podľa ich tradičného názoru smutná a ostatným k posmechu, neplodnú ženu môže jej manžel opustiť.³⁸

Lásku k deťom v rómskej komunite vyjadrovali aj slovenské príslovia: „Má ho rád ako cigán dieťa.“ „Rád je tomu ako cigán decku.“ (Morvayová, D., 2005).³⁹

Davidová (1965) uvádza, že väčšina Cigánov veľmi miluje svoje deti, často až nezdravo. Považujú preto za celkom prirodzené a krásne, ak majú ich ženy každý rok dieťa. Hovorí: „žena je ako strom, ktorý musí rodiť každý rok“.⁴⁰

Isabel Fonsecová (1995) píše, že Rómovia zbožňujú deti. Žena napríklad nesmie prejsť okolo staršieho muža, lebo je to vraj urážlivé a mohlo by to

³⁴ URBAN, D. 2015 *Sociální práce s romskými rodinami*. s. 13

³⁵ HANCOCK, I. 2005. *We are the Romani people My rómsky národ*. 2005 s. 103 -104.

³⁶ HANCOCK, I. 2005. *We are the Romani people My rómsky národ*. 2005 s. 149.

³⁷ SELICKÁ, D. 2009. *Sociálna pedagogika ako pomoc pre rómsku rodinu*. s. 9

³⁸ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 46

³⁹ MORVAYOVÁ, D. 2005. *Rómska rodina dnes* s. 73

⁴⁰ DAVIDOVÁ, E. 1965. *Bez kolíb a šiatrov*. s. 165-166

spôsobiť znečistenie. Ale s dieťaťom v náručí môže ísť žena, kam sa jej zažiada. Deti sa tešili neustálej a starostlivej pozornosti. Balili ich, rozbaľovali, umývali, práškovali, olejovali a znova ich zabalili, zdalo sa, že deti nemajú nikdy pokoj. Ale keď už začali chodiť, dostali ich na zodpovednosť staršie deti a stali sa súčasťou skupiny, takmer bez mena.⁴¹ Samuel Augustini ab Hortis (1994) píše, že svoje deti milujú opičou láskou, ktorá zachádza až tak ďaleko, že ich neposielajú do školy, nevedú k dobrému správaniu sa, ale od malička im dávajú úplnú slobodu a povolia im všetky roztopašnosti. Túto neprimeranú lásku Cigánov k deťom dokážu využiť tí, ktorým majú niečo splatiť. Dlžníkovi zoberú dieťa a tento sa hneď usiluje dlžobu všetkými prostriedkami splatiť, len aby vyslobodil svoje milované dieťa čo najrýchlejšie z tohto otroctva.⁴²

Skutočnosť, že Rómky mali veľa detí, determinovala nevyhnutnosť prežitia vzhľadom na zlé životné podmienky (materiálne, hygienické, sociálne a iné), ktoré viedli k vysokej úmrtnosti detí. Dôvodom nízkeho veku prvorodičiek bola skutočnosť, že čím skôr začala žena rodiť, tým viac mohla mať detí. V súčasnosti sa počet detí znižuje aj v rómskych rodinách, čo je prejavom ekonomickej nevyhnutnosti. Najzaostalejšie rodiny však ostávajú pri mnohopočetnej rodine, pretože pri veľmi vysokej miere nezamestnanosti je to opäť „ekonomická nevyhnutnosť“, čo dokumentujú slová jedného rómskeho otca, ktorý povedal, že on sám desať detí neuživí, ale desať detí uživí jeho. Myslel samozrejme na výšku sociálnych dávok a rodinných prídavkov.

Ako typický znak rómskych rodín sa uvádza ich láska k deťom. To neznamená, že v majoritných rodinách rodičia nemajú radi svoje deti, ale v rómskych rodinách je dieťa všetkým a je milované nielen matkou, ale i širokým príbuzenstvom a nakoniec aj celou komunitou. I tento fakt dostáva v dnešnej dobe vážne trhliny. Pri kríze alebo strate tradičných hodnôt v rodinách pochádzajúcich zo sociálne zanedbaného a výchovne menej podnetného prostredia sa o dieťa rodičia veľmi nestarajú a často končí v detskom domove. Negatívnym príkladom „lásky“ k dieťaťu je i jeho opustenie matkou hneď po pôrode. Matka ho nechá v pôrodnici a uteká za mužom, aby jej nebol neverný počas pobytu v nemocnici. Aj to je príklad straty tradičných hodnôt rómskej komunity. V minulosti by neverníka z komunity vyhnali. Existuje aj ďalší dôvod, prečo rómska matka odvrhne vlastné dieťa. Keď sa totiž rómska rodina rozpadne, Rómka si ťažko nájde nového muža, lebo títo odmietajú cudzie deti, dokonca nový muž by jej dieťa mohol týrať, ba aj zabiť.⁴³

Podľa Manna (1993) je známe, že Rómovia často neuzatvárajú manželstvo pred narodením prvého dieťaťa, nejaký čas žijú v tzv. faktickom

⁴¹ FONSECOVÁ, I. 1995. *Pochovajte ma postojáčky Rómovia a ich cesty*. s. 42

⁴² Samuel Augustini ab Hortis 1994. *Cigáni v Uhorsku*. s. 39

⁴³ SELICKÁ, D. 2009. *Sociálna pedagogika ako pomoc pre rómsku rodinu*. s. 43-44

manželstve. Tento jav súvisí s tradičnými hodnotami manželského spolužitia Rómov, ktoré je podmienené narodením detí. Keď sa partnerom v čase ich spolužitia nenarodilo dieťa, mohli sa rozísť. Uzavretie manželstva teda prichádzalo do úvahy po narodení 1-2 detí. V poslednom období dochádza k uzatváraniu manželstva v prípade, že partnerka je tehotná (nečaká sa na narodenie dieťaťa).⁴⁴

6 RODINA AKO ZÁKLADNÁ HODNOTA RÓMOV

„V tradičnej rómskej kultúre má rodina nenahraditeľný a prvoradý význam. Príbuzenstvo je trvalou rómskou kultúrnou a sociálnou hodnotou. Rod, rodina – („fajta“, „famil’ija“, „čaládo“, „stan“, „viča“, „nípo“) sú nielen vonkajším pomenovaním bližšej a vzdialenejšej rodovo – rodinnej väzby („pašes“, „dureder“), ale najmä vnútornou trvalou zážitkovou a postojovou hodnotou Rómov. Tieto sociálne kategórie spolužitia vytvárajú priestor pre postoje a pocity bezpečia, istoty, spolupatričnosti, solidarity, vzájomnej pomoci, súdržnosti, úcty, lásky, morálky, etiky, viery.“ píše Lehoczská, Haburajová–Ilavská (2008).⁴⁵

Rodina najmä v minulosti znamenala veľmi veľa, lebo uspokojovala základné životné potreby svojich členov. V časoch, keď kočovali, boli vlastne úplne nezávislí od iných ľudí, ale vnútri svojej rodiny boli od seba naopak veľmi závislí. Táto črta rómskej rodiny pretrváva dodnes a Rómovia sa so svojou rodinou veľmi identifikujú.⁴⁶

Davidová (2010) uvádza, že prevažujúci podiel detí a mladých ľudí vo vekovej štruktúre rómskeho etnika je vyjadrením ich spôsobu života a hodnotovej orientácie.⁴⁷

Podľa J. P. Liégeoisa (1997) rodinu nemožno chápať ako určitý počet jedincov, ale ako celok vystupujúci voči okoliu jednotne. Konflikty prežívajú kolektívne. Chyba, ktorú urobí jedinec, sa hodnotí ako chyba celej rodiny, čin hodný úcty posilňuje prestíž rodiny. Dobře vychované dieťa žije v úcte ku svojej rodine až po sobáš. Po sobáši prezentuje v rodine, ktorá ho prijala, kultúru pôvodnej rodiny.

Sociálna solidarita spája všetkých členov rodiny: starí mládenci a staré dievky (čo je veľmi zriedkavé) žijú so svojimi rodičmi. Sirotky a starší ľudia sú opatrovaní s veľkou láskou a úctou, nebolo mysliteľné odložiť ich do starobincov, sirotincov alebo internátov. Chorý človek nikdy nezostáva sám. Ak je hospitalizovaný, zostávajú členovia rodiny spolu s ním, ak sa im to

⁴⁴ MANN, A. 1993. *Vývoj rómskej rodiny*. s. 66

⁴⁵ LEHOCZKÁ, L., HABURAJOVÁ–ILAVSKÁ, L. 2008. *Priestor pre integritu Rómov* s. 71

⁴⁶ SELICKÁ, D. 2009. *Sociálna pedagogika ako pomoc pre rómsku rodinu*. s. 43

⁴⁷ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 41

dovolí. Donášajú mu stravu, zaujímajú sa o jeho zdravotný stav. Pred pohrebom vzdáva zosnulému úctu celá rodina. Všetci jej členovia musia prísť, i keď by bývali vo vzdialenejších regiónoch. Celý deň aj noc stoja okolo jeho truhly. Jediniec nezostáva nikdy sám, ani doma, ani vonku, ani v nemocnici, ani na smrteľnej posteli. Keď spoločnosť jedinca vyobcuje, je to vážna vec: je to psychologická smrť. Jediniec získava postavenie vo svojej rodine a prostredníctvom svojej rodiny. Táto sociálna solidarita je i sociálna a psychologická istota.⁴⁸

Podľa Bártlovej, Matulaya (2009) v rómskych rodinách:

- výchova detí je kolektívna, individuálne rozhodnutia sa neodporúčajú, či môžu byť trestané,
- základnou hodnotou pri výchove detí (najmä v predškolskom veku) je voľnosť,
- rodičia majú väčšinou minimálne vzdelanie,
- škola je pre nich donucovacia, nepriateľská inštitúcia, je to zbytočná strata času,
- to podstatné, čo rodina odovzdáva svojim deťom, je rómska filozofia života a myslenia, ktorá je úplne odlišná od majoritnej a ktorá deti už dopredu diskvalifikuje a znemožňuje ich zaradenie sa do rýchlo sa rodiacej postmodernej spoločnosti,
- vo vyšších a stredných vrstvách rómskeho etnika rómska rodina žije a plní všetky svoje dôležité funkcie vrátane funkcie „sociálneho výťahu“, ktorý ťahá mladých členov rodiny, a teda aj celú rodinu, do vyššej stratifikačnej vrstvy,
- naopak, v sociálne zaostalých rómskych komunitách začína rodina svoje hodnoty a funkcie strácať.

Sylvia Bártlová a Stanislav Matulay (2009) uvádzajú, že rodina vo všeobecnosti je pre Rómov najvyššou hodnotou. Rodina, a to vzhľadom na nepriateľské alebo minimálne ťahostajné okolie tvorené majoritou, je pre Róma jedinou životnou istotou. Na druhej strane, osobitne sociálne zaostané rómske osídlenia, zasiahli negatívne črty súčasnej liberálnej spoločnosti do takej miery, že spôsobili úpadok romipenu (podstaty rómstva), teda aj úpadok pôvodnej rómskej rodiny, o čom svedčí:

- v období vlády Márie Terézie a Jozefa II. museli deti rómskym rodinám určeným na prevýchovu odoberať za asistencie ozbrojených žandárov a vojska, dnes ich Rómovia odkladajú do detských domovov často dobrovoľne,
- dnes bežné prednostné uspokojovanie potrieb dospelých členov rodiny (napríklad nákupom cigariet) pred potrebami detí bolo v minulosti nemysliteľné,

⁴⁸ LIÉGEOIS, J.P. 1997. *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. s. 75

- dnes bežná úžera Rómov Rómami je tak isto úplne novým javom a svedčí o totálnom morálnom rozpade rómskych spoločenstiev,
- podobne bola veľmi zriedkavá prostitúcia, cudnosť rómskych žien bola v minulosti uznávanou hodnotou,
- rovnako bolo zriedkavé aj dnes v osadách rozšírené rodenie detí deťmi (čiže nedospelými dievčatami). Otec rodiny a osobitne starší bratia boli osobne zodpovední za dozor a ochranu dospievajúcich sestier.⁴⁹

Rómska rodina v posledných generáciách zoslabla, lebo jej nesvedčalo vytrhnutie z tradičnej veľkorodiny a zo súdržnej obce, ktorá často fungovala i v nepriaznivej dobe. (Urban, 2015).⁵⁰

Podľa Škodáčka J. (1998) medzi výrazné prednosti rómskych mravných návykov patrí tradične uznávaná požiadavka výpomoci sociálne slabým, nepracujúcim a finančne nezabezpečeným príslušníkom spoločenstva. Práve zásada rodovej solidarity umožňuje ich príslušníkom bez ťažkostí meniť prostredie, pretože zaväzuje rómske rodiny, poskytnúť prístrešie svojim príbuzným z iných končín krajiny nezávisle od toho, či sa v byte alebo obydľí budú tiesniť. Lakomosť, odmietanie pomoci, potravy, prístrešia atď. bola u Rómov považovaná za jeden z najzávažnejších morálnych priestupkov, a bola odsudzovaná verejnou mienkou celého spoločenstva.

Poláková, Fabiánová (2004) uvádzajú, že vo vnútri komunity sa uplatňuje vzájomná podporná solidarita, navonok – voči majoritnej spoločnosti solidarita obranná. Tradičná súdržnosť sa už prejavuje iba v bližších rodinných zväzkoch a navonok zväčša iba ako ochrana voči majoritnej spoločnosti. Nezmenenou zostala však tradičná úcta k starším, úcta k matke, láska k deťom – samozrejme s výnimkou patogénnych, kriminologických rodín, ktorých počet v posledných rokoch stúpa.⁵¹

Starých ľudí, obzvlášť mužov, si vážia a uctievajú. Svojím vekom nadobudli veľké životné skúsenosti, rozhl'ad a múdrosť, takže mladí sa k nim chodia radiť vo všetkých vážnejších životných situáciách. (Davidová, 1965).⁵² Davidová (2010) tiež uvádza, že postavenie starých ľudí v rómskej rodine sa mení najpomalšie, resp. zostáva silne zachovaný rozmer úcty k nim, rovnako ako rozhodovacieho práva vo veciach týkajúcich sa rodinného života. Napriek tomu, najmä mladá generácia, sa snaží o rovnocenné postavenie členov rómskej rodiny, ktoré sa prejavuje u niekoľkých Rómov v tom, že by svojho otca alebo matku umiestnili do domova pre seniorov

⁴⁹ BÁRTLOVÁ, S. MATULAY, S. 2009. *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*. s. 140-141

⁵⁰ URBAN, D. 2015. *Sociální práce s romskými rodinami*. s. 12

⁵¹ POLÁKOVÁ, E.- FABIÁNOVÁ, V. 2004 *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. s. 10, 12

⁵² DAVIDOVÁ, E. 1965. *Bez kolíb a šiatrov*. s. 161

v prípade, ak by napr. trpeli nejakou chorobou alebo by rodina „nebola schopná sa o nich postarať“.⁵³

7 ZMENY PREBIEHAJÚCE V SÚČASNEJ RÓMSKEJ RODINE

Podľa Davidovej (2010) rómska rodina svojim usporiadaním i funkciami prechádza v súčasnej dobe výraznými zmenami:

- Oslabila sa tradičná výchovná funkcia rodiny najmä vplyvom predškolskej výchovy a povinnej školskej dochádzky. Avšak socializačná funkcia rodiny zasahuje rómske rodiny relatívne málo.
- Premyslená politika pre uzavieranie partnerstva u mladých párov platí u olašských Rómov, ale neplatí v súčasnej dobe veľmi často u slovenských Rómov, kde rodičia na presadzovanie svojich predstáv o partneroch a partnerkách pre svoje deti nemajú spoločenské prostriedky. V situácii nezamestnanosti a sociálnej izolácie sa téme „sex“ dostáva ako jednej z mála pretrvávajúcich spoločenských aktivít významnejšieho postavenia než v štandardne fungujúcej spoločnosti. Scheffel stavia sex v rómskych osadách na druhú najvýznamnejšiu pozíciu hneď za peniaze. (Scheffel, 2005, s. 102). V rómskych osadách rozoznáva celú radu druhov sexu, medzi nimi hrá napr. dôležitú rolu tiež sex smerujúci k plodeniu detí za účelom zvýšenia rodinného príjmu alebo tzv. politický sex, ktorý upevňuje neformálne zväzky medzi rodinnými skupinami. Aj v rómskych osadách existujú rodiny, ktoré si deti ohliadajú a pokúšajú sa vytvoriť partnerský vzťah, ktorý by mohol byť podľa ich názoru hodnotný, a naopak rodiny, kde sa to nepodarí. V prostredí preľudnených domčekov majú presné informácie o sexuálnom živote i veľmi malé deti. Väčšina prvorodičiek rodí za nejasných okolností, často v neistote, s kým dieťa má, vo veľmi mladom veku a až neskôr vytvára trvalejší partnerský vzťah, často s niekým iným, než je otec prvého dieťaťa. (Scheffel, 2005, s. 107-108). Vedľa bezplatného sexu sa v rómskych komunitách možno stretnúť tiež so sexom za peniaze. Prostitúcia – ako novodobý jav – je síce považovaná za neprestížny spôsob obživy, avšak v súčasnej dobe medzi Rómami relatívne frekventovaný.
- Súčasné oslabenie pôsobenia rozšírených rodín znamená stratu solidárnej siete a veľkorodinnej sociálnej kontroly. Rodinná solidarita nie je už spravidla reprezentovaná bývaním, kde je rozšírená rodina pohromade. Každodenný život rómskych rodín sa odohráva v domácnostiach, kde síce zaznamenávame niekoľkogeneračné spolužitie, počet členov domácnosti je však výrazne limitovaný. Aj keď zaznamenávame trend

⁵³ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 69-70

zmenšovania veľkosti domácnosti, súčasne i tu naďalej existuje tendencia príslušníkov jednotlivých rodín bývať vo svojej blízkosti, navštevovať sa, tráviť spolu čas tým skôr, že medzi Rómami je vysoká nezamestnanosť, a teda i relatívne dosť priestoru na spoločné trávenie času. Tento trend však nezdieľajú všetci Rómovia. Zvlášť pokiaľ ich bývanie nie je kvalitné alebo je v lokalite, ktorá nemá dobrú povesť, snažia sa z takéhoto prostredia vymaniť a priamo deklarujú, že nechcú bývať s Rómami, ale chcú ísť inde, kde je pokoj a poriadok.

- Znižuje sa počet detí v rodine a členov domácností, naopak zvyšuje sa vek počatia prvého dieťaťa ženy, ktorý je veľmi často rozhodujúcim podnetom pre vytvorenie stabilného partnerského vzťahu a funkčnej nukleárnej rodiny. Charakter rodiny sa svojou štruktúrou viac približuje majoritnej populácii.
- Oslabenú funkcia rozšírenej rodiny, ktorá sa mohla starať o deti nezrelých mladých rómskych rodičov, substituujú aj dojčenské ústavy a detské domovy. Napriek tomu, že rodina zostáva u všetkých rómskych generácií na čelnom mieste v rebríčku hodnôt.
- Nuklearizácia a strata istôt rozšírenej rodiny v mnohých prípadoch prichádza náhle a nukleárne rodiny na samostatný spôsob existencie nie sú pripravené. Reaguje na podnety, ktoré dostáva z rôznych zdrojov, predovšetkým z majoritnej spoločnosti. Jej vývoj kopíruje celospoločenské procesy a rad negatívnych javov, ktoré rómske rodiny postihujú, sú do značnej miery výsledkom výberu z alternatív, ktoré im spoločenský kontakt dáva k dispozícii napr. inštitúcie požičiavajúce peniaze na vysoký úrok, herne, drogové mafie a iné.⁵⁴

Davidová (2010) píše, že podľa niektorých vzdelanejších Rómov by návrat k tradícii a hodnotám bol pre Rómov najlepším východiskom: „*Keby sa Rómovia držali svojho rómstva – svojich zvykov a pravidiel, ktoré by mali dodržiavať, bolo by úplne všetko v poriadku. Keď je to opačne, je potom v rodine nesúlad morálky a všetko, čo popiera romipen, je degešstvo. Od toho sa pozná žužo Róm od takých, ako je dupko, degeš, pšár alebo rukoňár. Degeš sa nevie už ani červenat’ – to znamená, že nemá svedomie, s pokojom fyzicky napadne i rodičov, súrodencov alebo slabšieho – len aby ukázal, že má nad nimi moc. U nás nefungujú ani sobáše degešov so žužo Rómami. Nie je to u nich o špatnej hygiene alebo bývaní, ale o charaktere človeka.*“ (respondentka, České Velenice, Česká republika).⁵⁵

⁵⁴ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 59-64

⁵⁵ DAVIDOVÁ, E. et al. 2010 *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. s. 53

ZÁVER

Rodina tradične bola a je základnou inštitúciou Rómov. Tradičnú rómsku rodinu charakterizuje spolužitie viacerých generácií s predpokladom značnej sociálnej závislosti od širšieho príbuzenstva umožňujúceho uzavierať manželstvá v nízkom veku i včasné prvé tehotenstvá, keďže rodičia i blízki príbuzní pomáhajú mladým manželom ekonomicky, ale aj radou a pomocou pri starostlivosti o narodené deti. Úlohou a hlavným poslaním rómskej ženy bolo milovať, rodiť a vychovávať deti, starať sa o jedlo a domácnosť, vybavovať všetko potrebné na úradoch. Jej základnou úlohou bolo zachovanie a reprodukcia rodu a tradícií. Preto rodila a vydávala sa čo najskôr. Ženu, ktorá má iba jedno, dve deti, pokladajú za slabú a bezdetnou ženou pohrdajú. Aj preto sú u Rómov časté tzv. faktické manželstvá, čo súvisí s tradičnými hodnotami manželského spolužitia Rómov, ktoré je podmienené narodením detí. Deti narodené v týchto zväzkoch sú dodnes cenené rovnako ako tie, ktoré sa narodili v manželstve. Rómkymali veľa detí aj z dôvodu nevyhnutnosti prežitia vzhľadom na zlé životné podmienky, ktoré viedli k vysokej úmrtnosti detí. V súčasnosti sa počet detí znižuje aj v rómskych rodinách a postavenie žien sa zlepšuje, kým rola muža v rómskej rodine sa stáva nejasnou. Muži sa stávajú závislými na žene ako finančne tak i starostlivosťou. Rómsku populáciu charakterizuje rómska plodnosť. Vývoj plodnosti ukazuje, že pokles plodnosti je spojený so zmenou životných podmienok, s rastúcou životnou úrovňou a rastom vzdelanosti. Tieto zmeny však prebiehajú v dôsledku izolácie rómskej populácie relatívne pomaly. Z dlhodobého hľadiska demografické správanie sa rómskej populácie kopíruje správanie sa majority, ale s časovým oneskorením, ktoré je priamoúmerne sociálnemu statusu.

Literatúra

- [1] BÁRTLOVÁ, Sylvia, MATULAY, Stanislav. 2009. *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*. MARTIN : Osveta, spol. s r. o. 2009. 142 s. ISBN 978-80-8063-306-6.
- [2] BARTOSZ, Adam. 2004. *Neboj sa Cigána*. SOBRANCE : Občianske združenie Romani vodži. 2004. s. 251 ISBN 80-969273-2-9.
- [3] DAVIDOVÁ, Eva. 1965. *Bez kolíb a šiatrov*. KOŠICE : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach 1965. s. 198. ISBN 83-004-65.
- [4] DAVIDOVÁ, Eva et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. PRAHA : Triton. 256 s. ISBN 978-80-7387-428-5.
- [5] FILADELFIOVÁ, Jarmila – PORUBÄNOVÁ, Sylvia. 2012. *Kontext a okolnosti vybraných aspektov zdravia a reprodukčného zdravia rómskych žien*. Bratislava. Inštitút pre výskum práce a rodiny. 2012. VÚ č. 2259 /2012 [online]. [cit. 2016-06-10]

- http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2012/Filadelfiova/2259_porubanova_filadelfiova.pdf
- [6] FONSECOVÁ, Isabel. 1995. *Pochovajte ma postojacky Rómovia a ich cesty*. BRATISLAVA : Slovart. 1999. 295 s. ISBN 80-7145-303-X.
- [7] HANCOCK, Ian. 2005. *We are the Romani people. My rómsky národ*. Prel. Ľuben Urbánek, Erika Godlová. BRATISLAVA : Petrus, 2005. s. 262. (Z anglického originálu *We are the Romani people* University of Hertfordshire Press, 2002), ISBN 80-88939-97-6.
- [8] JURÍK, Jozef. 2012. *Príčiny zníženej fertility na Slovensku a vybrané populačné teórie*. In *IPPR. DEMOGRAFIA*. 2012. [online]. [cit. 2016-06-10] <http://ippr.sk/demografia/128-priciny-znizenej-fertility-na-slovensku-a-vybrane-populacne-teorie>
- [9] KALIBOVÁ, Květa. 1999. Romové z pohľadu statistiky a demografie. In: *Romové v České republice*. PRAHA : Socioklub, 1999. s. 91-114 ISBN:80-902260-7-8.
- [10] LEHOCZKÁ Lýdia, HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, Lenka. 2008. *Priestor pre integritu Rómov* (antropologická a sociálna reflexia integrity Rómov v minulosti a v súčasnosti). NITRA : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva. 2008. 194 s. ISBN: 978-80-8094-406-3.
- [11] LIÉGEOIS, Jean Pierre. 1997. *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Prel. Jaroslava Glutová. BRATISLAVA : Charis, 1997. 272 s. ISBN 80-967380-4-6.
- [12] MANN, Arne. 1993 *Vývoj rómskej rodiny*. In *Rómovia na Slovensku a v Európe*. BRATISLAVA : Artifex, 1994. 71 s. ISBN 80-88776-01-5.
- [13] MATULAY, Stanislav. 2003. *Rómovia cez prizmu sociologického výskumu*. Nitra : Fakulta sociálnych vied UKF v Nitre, 2003. 82 s. ISBN 80-8050-578-0.
- [14] MORVAYOVÁ, Daniela. 2005. *Rómska rodina dnes* In: FARKAŠOVÁ EVA, KRETOVÁ ELENA. *Rómske deti z pohľadu psychológie v prácach VÚDPaP*. BRATISLAVA : VÚDPaP, 2012. s. 126. ISBN 80-969401-2-0.
- [15] PODMANICKÁ, Zuzana. 2015. *Štatistika v súvislostiach – Rodinné správanie populácie Slovenska – Demografia a sociálna štatistika* november 2015. s. 102. 14-16 ISBN 978-80-8121-430-1.
- [16] POLÁKOVÁ, Eva, FABIÁNOVÁ, Vlasta. 2004. *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. NITRA : Pedagogická fakulta UKF Nitra 2004. 72 s. ISBN 80-8050-738-4
- [17] SAMUEL AUGUSTINI AB HORTIS. 1994. *Cigáni v Uhorsku*. Prel. Viera Urbancová. BRATISLAVA : Štúdio –dd- 1995. 203 s. ISBN 80-967263-02-3.
- [18] SELICKÁ, Denisa. 2009. *Sociálna pedagogika ako pomoc pre rómsku rodinu*. NITRA : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2009. 121 s. ISBN 978-80-8094-618-0.

- [19]SELICKÁ, Denisa – VANKOVÁ, Katarína. 2009. *Rómska rodina z aspektu rodinnej sociálnej politiky*. NITRA : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2009. s. 182. ISBN 978-80-8094-485-8.
- [20]SCHEFFEL, David, Z. 2005. *Svinia in Black and White: Slovak Roma and their Neighbours*. Peterborough, ON: Broadview Press. 2005, 244 p. ISBN 978-1-55111-607-5
- [21]STOJKA Peter - PIVOŇ Rastislav. 2003. *Náš život. Amáro Trajo* BRATISLAVA : Slavomír Drozd studio pre Nadáciu INFOROMA, 2003. s. 138, ISBN 80-969055-0-3.
- [22]ŠKODÁČEK, J. 1998. *Mravné tradície Rómov a rómska komunita*. In: *Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore*. NITRA : Kultúrne združenie národností a etník SR a KRK PF UKF, 1998. ISBN 80-967937-1-3.
- [23]ŠPROCHA, Branislav. 2014. *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. BRATISLAVA : Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, 2014.177 s. ISBN 978-80-89037-38-4.
- [24]ŠPROCHA, Branislav, POTANČOKOVÁ, Michaela. 2008. *Potratosť vo vybraných rómskych komunitách na Slovensku*. In Demografie, č. 1/2008, r. 50. s. 32-41. ISSN 0011-8265.
- [25]ŠUVADA, Martin. 2015. *Rómovia v slovenských mestách*. BRATISLAVA : POMS, 2015. 168 s. ISBN 978-80-8061-828-5.
- [26]URBAN, David. 2015. *Sociální práce s romskými rodinami*. PRAHA : NLN, 2015. s. 108 ISBN 978-80-7422-457-7.
- [27]VAŇO, Boris. 2001. *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. BRATISLAVA : INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 2001. 15 s. ISBN 22-2001-A/5.

JUDr. Zuzana Lukáčová

Teologická fakulta v Košiciach
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hlavná 89, 040 01 Košice
zuzana.lukacova79@gmail.com

XIII

PREMENY A ŽIVOT RÓMSKEJ ŽENY V RODINE V PRIEBEHU 20. STOROČIA PO SÚČASNOSŤ

**Conversion and life of the Roma women in the family in the
20th century to the present**

DANIELA BAKOVÁ

Abstrakt

Predkladaný príspevok sa pokúša priblížiť historický aspekt tradičnej rómskej ženy cez životné etapy, čím sa snaží o prehľadný spôsob nazerania na pochopenie problematiky života ženy a jej postavenia v tradičnej rómskej kultúre.

Kľúčové slová

Rómska žena. Kultúra. História.

Abstract

The purpose of this post is trying to bring the historical aspect of traditional Roma women through life stages, thus trying to clear way of looking at the understanding of the problems of women and their status in the traditional Roma culture.

Keywords

Roma woman. Culture. History.

ÚVOD

Ppri pohľade na rómsku ženu a jej korene, je potrebné nazrieť do širších súvislostí, ktoré siahajú až do histórie „Tradičnej rómskej kultúry“. Vnímanie postavenia a úlohy rómskej ženy v historickom kontexte najčastejšie siahajú do 50. - 60. tých rokov, kedy boli mnohými vedecky podloženými výskumami zachytené viaceré relevantné údaje, k

odhaleníu obrazu tradičnej rómskej ženy v spoločnosti. Dôležité je na margo pripomenúť, že obraz tradičnej rómskej ženy sa vyvíjal počas životných etáp. „V dôsledku izolácie a skoršieho vyradenia Rómov zo spoločenského života okolitým obyvateľstvom sa v danom etniku vytvorila taká situácia, že všetci príslušníci tej ktorej skupiny či osady si boli skôr relatívne rovní, a preto sa medzi nimi nevytvorili výraznejšie spoločenské či sociálne rozdiely.“ (Davidová, 1995, s. 101). To vysvetľuje aj prítomnosť askriptívnych statusov, teda hlavne pohlavia, vzťah k príbuzenstvu a veku, ktoré hrali na hierarchickom rebríčku hlavnú úlohu.

1 RÓMSKE ŽENY V RODINE V MINULOSTI

V priebehu 20. storočia do súčasnej doby sa postavenie rómskej ženy v rodine neodlišuje od ďalekej minulosti, nakoľko sa zachovalo úplné podriadenie manželovi. Všetky rómske ženy boli vydaté za Rómov, pričom im bola v detstve vštepovaná poslušnosť a prejav pokory a úcty k mužskému pohlaviu. Muž predstavoval výraznú autoritu v rodine, ktorá sa v mnohých rodinách traduje dodnes. Ženy svojich mužov pri všetkých rozhodnutiach poslúchali, pričom rozhodujúce postavenie zastávali iba v domácnosti, kde vykonávali všetky domáce práce a zabezpečovali starostlivosť a výchovu svojich detí. Rómska žena v minulosti málokedy chodila do práce a ak aj niekedy chodila do práce, išlo len o pomocné práce, napr. na poli alebo zber lesných plodov. Rómske ženy sa vyznačovali negramotnosťou, lebo vzdelanie pre nich nemalo žiadny podstatný význam. Najdôležitejšou úlohou ženy na základe ich filozofie bolo porodiť mužovi veľa detí, čo predznamenalo, že sa jedná o viacpočetné rodiny. Život rómskej matky podával dokonalý obraz dcéram, ktoré vyrastali v tom, že žena zastáva podradné postavenie, ktoré žene nikdy neprekážalo, ba naopak išlo o normálny - nemenný stav. Súčasný postavenie rómskej ženy by si vyžadovalo rozsiahlejší výskum, avšak dovoľm si tvrdiť, že mnohé rómske ženy žijú podľa tradičného modelu, ale nájdu sa už aj také, ktoré sa začínajú určitým spôsobom vymykať zvyklostiam.

„Žena v rómskej rodine má rôzne postavenie a nezastupiteľné miesto. Záleží od typu rodiny a od prostredia, v ktorom žije.“ (Lešková, 2011, s.18). Úloha ženy už od jej útleho detstva spočívala v nasledovaní matky. Väčšinou už od 11 rokov boli schopné a vychované k tomu, aby mohli viesť celú domácnosť, kde napomáhali s výchovou mladších súrodencov. Muža mali vždy v úcte a mali pred nimi rešpekt čo znamenalo úplnú poslušnosť, nemať právo rozhodovať o rodinných záležitostiach či riešiť nejaký významný problém. V tomto smere mal hlavné slovo len muž.

V súčasnosti rómske ženy, ktoré už žijú v rovnocennom postavení v rodine so svojimi manželmi, majú odlišné postavenie v rodine od postavenia starších žien. Muži sa k nim správajú dobre, s úctou a rešpektom. Žena má

tiež práva, aby mohla spolurozhodovať o rodinných záležitostiach a spolupracovať na riešení problémov. Manžel či partner sa tiež podieľa na vedení domácnosti, ale aj na výchove detí. Dnes už skoro všetky rómske ženy majú ukončené základné vzdelanie, prípadne stredné odborné vzdelania a nájdu sa aj výnimky, ktoré pochádzajú prirodzene z lepšie situovaných rodín, kde hlavnou myšlienkou je získanie vzdelania pre ich budúci rozvoj a uplatnenie sa v živote. Dnes je úplne normálne, že na univerzitách študujú už aj rómske ženy, ktorým sa darí v dosahovaní pozitívnych výsledkov s jazykovou výhodou a veľkou možnosťou uplatniť sa v pozícii ako komunitný sociálny pracovník pre prácu s Rómskou cieľovou skupinou. Mnoho rómskych žien doposiaľ nezastáva trvalý pracovný pomer i keď i tento fakt je len otázkou času, nakoľko vidíme posun k väčšej samostatnosti a emancipovanosti.

Na zmeny života v tradičných rómskych rodinách malo veľký vplyv pôsobenie určitých udalostí z 2. polovice 20. storočia, ale najväčší vplyv zohrali samotné prístupy majoritnej spoločnosti, ktorých cieľom bolo rómske rodiny postupne skultúrňovať, integrovať, ale predovšetkým asimilovať, čím došlo k rozbitiu tradičného rómskeho života a tým aj k narušeniu jeho vnútorných zákonov. Dôsledkom tohto bolo, že sa tradičný život v rómskej rodine postupne menil a začal sa približovať životu rodiny majoritnej spoločnosti, čo zákonite vyvolalo určité zmeny v postavení rómskej ženy v rodine. Ženy začali získavať aspoň základné vzdelanie (dovtedy bývali väčšinou negramotné) a niektoré z nich začali pracovať, tak ako aj ich manželia. Tým sa viac integrovali do spoločnosti a neboli už tak izolované vo svojich tradičných rodinách, kde nesmeli o ničom sami rozhodovať a byť samostatné. Tento vývoj postupoval ďalej a na konci 20. storočia sa stretávame s tým, že postavenie rómskej ženy v rodine sa postupne vyrovnalo s postavením jej muža.

Dnes je už známe, že vo výchove dcéry je rozhodujúce, aby ich postavenie bolo v rovnocennom postavení. Dcéry rómskych matiek sú už vychovávané voľnejším spôsobom než boli vychovávané ich matky. Matky požadujú od dcér, aby boli samostatné a dokázali dobre viesť domácnosť aj naďalej. Ak sú v rodine dcéry i synovia, rodičia nerobia vo výchove rozdiely a chcú, aby všetky deti dosiahli určité vzdelanie a zohnali si dobrú prácu v čom vidieť výrazný posun od minulosti. Dnešné rómske dcéry žijú už v rovnocennom postavení so svojimi manželmi. Pred svojimi manželmi nemajú žiadne obavy a môžu sa im so všetkým zdôverovať. Manželia im tiež pomáhajú s niektorými domácimi prácami a s výchovou detí. Svoje deti tieto ženy vychovávajú takým spôsobom, ktorý smeruje k tomu, aby v budúcnosti tiež dosiahli rovnocenné postavenia vo svojich rodinách. Dôležité tiež je, že u detí kladú veľký dôraz na ich vzdelanie.

2 POSTAVENIE RÓMSKEJ ŽENY

Vývoj postavenia rómskej ženy v rodine v priebehu 20. storočia do súčasnej doby zaznamenal. do tohto obdobia skutočne výrazný posun vpred nakoľko viditeľné znaky sú zjavné už u staršej, strednej a mladej generácie rómskych žien. U staršej generácie bolo postavenie rómskej ženy v rodine podriadené manželovi a tiež nemenné a stále vplyvom pôsobenia tradičného života rómskej rodiny. Stredná generácia zaznamenala už určité uvoľnenie vo vývoji postavenia rómskej ženy v rodine. Už nie je tak podriadených, ale začína byť ich postavenie v rodine rovnocenné s postavením manžela k čomu predznamenal prístup majoritnej spoločnosti k rómskym rodinám, kedy dochádzalo k postupnej premene života v tradičnej rómskej rodine. U mladšej generácie možno vidieť ďalší vývoj v postavení, ktoré je už úplne rovnocenné s postavením manžela (partnera).

Úloha maloletej dcéry

V prípade maloletých dcér je úplne rovnocenné postavenie s postavením synov v rodine, kde by sme mohli zdôrazniť, že za týmto postojom sú najmä vonkajšie vplyvy života majoritnej spoločnosti. Pre tradičný život Rómov znamenajú tieto vplyvy veľa zmien, a to napríklad aj negatívnych, ktoré narušili a aj naďalej narúšajú tradičné rómske spoločenstvo, kultúru, tradície, ale pre postavenie rómskych žien v rodine a jeho vývoj tieto zmeny majú skôr pozitívny charakter a pomáhajú tak rómskym ženám byť rovnoprávnymi a váženými bytosťami, ktoré sa dokážu presadiť a žiť plnohodnotným životom.

Úloha najstaršej dcéry

Úloha rómskej ženy v priebehu života bola pomerne jasne definovaná. K špecifickým rolám patrila rola najstaršej dcéry, ktorá preberala veľkú časť starosti o domácnosť a výchovu ostatných súrodencov z matkiných bedier. V období dospievania sa dievča s príchodom prvej menštruácie stávala ženou. Od tej doby bola strážená jej počestnosť celou rodinou, niekedy aj ďalšími členmi osady. Rodina tiež začala vyberať budúceho ženícha, ak nebol vybraný už vopred. Dievča si partnera nevyberala sama, hlavné slovo mala jej rodina. Jednotlivé texty sa potom líšia v názore, ktorý že to člen mal rozhodujúce slovo. Vek nevesty bol okolo 15 rokov. V osadách sa často udržiavala endogamia, dievča sa teda väčšinou vydala za príslušníka rovnakého, alebo blízkeho postavenie. Etnické sobášy a spoluzitíe bolo v predvojnovnej dobe neprípustné a úplne ojedinelé. Očakávalo sa, že novomanželka otehotnie čoskoro po svadbe. Úspešnosť manželstva sa totiž často posudzovalo podľa počtu detí a prípadná neplodnosť bola vnímaná výhradne ako „chyba“ na strane manželky. Neplodnosť bola vedľa nevery jedným z možných dôvodov, prečo mohol manžel opustiť svoju ženu. Po svadbe potom nasledoval jeden z najväčších zlomov v živote rómskych žien.

Bolo totiž zvykom, že sa manželka presťahovala do domu rodičov svojho manžela. Presťahovanie malo za následok pokles na najnižší stupeň rodinnej hierarchie. Bola v pozícii mladej ženy, zatiaľ čo úctu mali starí ľudia a viac práv mali zase muži. Hlavne ale bola v novej rodine cudzej, čo vyvolávalo nedôveru. V novej rodine potom ženu čakali "učňovské roky" pod vedením svokra. Postavenie nevesty je potom ďalším fenoménom v rodinnom rebríčku, ktorý stojí za povšimnutie pri štúdiu tradičnej rómskej kultúry. Nevesta sa totiž nachádzala v úplnom podriadení svokry. Toto obdobie trvalo niekoľko rokov, spravidla do tej doby, než mala nevesta 2-3 deti. Vtedy ešte len začala byť považovaná za matku a odsťahovala sa s manželom a deťmi do vlastného domu. Keď potom dospel najstarší syn, priviedol do domu svoju vlastnú manželku a tak sa matka stala svokrou, tak synova manželka prebrala úlohu podriadenej nevesty. Materstvo bolo všeobecne uznávanou hodnotou, ktorá bola posudzovaná najmä podľa počtu detí. Vtedy sa určovala aj samotná „úspešnosť“ manželstva. Obdobie tehotenstva bolo späté s množstvom príkazov a zákazov, ktorých rešpektovanie malo viesť k úspešnému pôrodu a zdravému vývoju dieťaťa. *„Žena bola v manželstve označovaná za „bytosť menšej dôležitosti.“* (Davidová 1995, s. 104). Pritom však zaistovala chod domácnosti a zároveň hospodárila s finančnými prostriedkami celej rodiny. Manžel jej odovzdával všetky zarobené peniaze. *„Starostlivosť o obživu a chod rodiny je na žene, kde podľa tradičného a prežívajúceho názoru by bolo pre muža hanbou prevádzať domáce práce. Žena má byť doma a má sa starať o deti. Starostlivosť o deti však preberú staršie deti matky. Funkcia muža a ženy sa dopĺňa.“* (Budayová, 2015, s. 20).

„Postavenie ženy bolo tiež ovplyvňované počtom detí. Čím viac detí, tým viac úcty.“ (Hájková 2001, s. 137). S pribúdajúcim vekom potom dosahovala žena i vyššieho statusu, zvlášť potom, keď bola *„inteligentnejšia než ostatné a žila dosť dlho, aby nadobudla aj väčších skúseností a vedomostí.“* (Horváthová, 1964, s. 104). Tieto staré a múdre ženy potom boli označované ako Phury dajov, pričom ich úlohou bolo dodržiavanie starých zvykov, pretože mali veľké znalosti v oblasti liečiteľstva, vykonávali obradné úlohy a boli všeobecne rešpektované.

ZÁVER

Naším zámerom bolo prispieť k vytvoreniu komplexnejšieho obrazu o historických premenách tradičnej rómskej ženy s prehľadom až do súčasnosti, kde snahou bolo popísať nielen vývoj, ale aj postavenie a zastávanie rolí počas životných etáp.

Literatúra

- [1] BUDAYOVÁ, Z. 2015. *The social problem of poverty of the Roma minority*. Warszawa : Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, 2015. 71 s. ISBN 978-83-87897-06-2.
- [2] DAVIDOVÁ, E. *Cesty Romů. Romano drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0524-5.
- [3] HÁJKOVÁ, M. 2001. *Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České republice*. Pp. 127-144 in ŠÍŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001. 188 s. ISBN 80-7178-648-9.
- [4] HORVÁTHOVÁ, E. 1964. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- [5] KOZONĚ, A. 2014. *Rozprava o sociálnom zdraví, chorobe a sociálnej práci*. In KOZONĚ, A. a kol. 2014. *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2014. 404 s. ISBN 978-80-89533-12-1.
- [6] LEŠKOVÁ, L. 2011. *Rómovia a sociálna práca*. Prešov : Michal Vaško, 2011. 119 s. ISBN 978-80- 7165-867- 2.
- [7] ŠEBESTOVÁ, P. 2013. *Trinásta komnata sociálnej práce*, ss. 55-61. In KOZONĚ, A. a kol. 2013. *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*. Trenčín : SpoSoIntE, 2013. 474 s. ISBN 978-80-89533-10-7.

PhDr. Daniela Baková, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií
Katedra pedagogických disciplín
Vysoká škola Danubius
Richterova ul. 1171
925 21 Sládkovičovo
danielabakova@gmail.com

KULTÚRA CHUDOBY A RODINA V TRADIČNEJ RÓMSKEJ KULTÚRE VO VZŤAHU K INÝM RODINÁM

XIV

ÚLOHA ŽENY A MUŽA V RÓMSKEJ RODINE VZHLADOM NA KULTÚRU CHUDOBY A JEJ LIMITY⁵⁶

**Woman's and man's role in Gypsy family in poverty culture
aspect and its limits**

JURAJ SPUCHLÁK

Abstrakt

Otázky úlohy v rodine Rómov nie sú ľahké pretože ich silne ovplyvňuje pohľad väčšinovej populácie s hodnotami nukleárnej rodiny a kultúra chudoby a sociálnej exklúzie. Napriek tomu je táto práca snahou o vyjadrenie a ohraničenie týchto úloh pre lepšie poznanie Rómov a ich rodiny aj spoločenstva – komunity.

Kľúčové slová

Róm, žena, muž, rodina, chudoba, kultúra, úloha, spoločnosť

Keywords

Gypsy, woman, man, family, poverty, culture, role, society

ÚVOD

V dnešnej dobe sa otázka Rómov dostáva do pozornosti nielen verejnosti, ale mainstreamových médií. Je to však lacné. Nestále. Lebo je to v “móde”. Tak, ako bolo pred niekoľkými rokmi tiež u nás, ale opačne. Ilustrujme príkladom: Ján Michálek a kol. vydali knihu *Ľud hornádskej kotliny* v roku 1989 pre Podtatranské múzeum v Poprade. V knihe s 544 stranami a naozaj podrobná etnologická publikácia a niet tam ani

⁵⁶ Na počesť doc. PhDr. Stanislava Nečasa, CSc.† a PhDr. Ladislava Fízika, PhD.†

zmienky o Rómoch alebo Cigánoch. Hoci si hornádsku kotlinu bez nich naozaj ťažko predstaviť.

V tradícii vedeckej činnosti Fakulty sociálnych štúdií Vysoké školy Danubius v Sládkovičove je viacero konferencií, zborníkov a kolektívnych monografií, ktoré sa na túto tematiku zamerali. Preto sme vybrali jednotlivé príspevky, ktoré aktuálnej tematike prislúchajú a hodnotili sme ich podľa aktuálnej témy virtuálnej vedeckej konferencie *Vízia postavenia ženy a rola muža v tradičnej rómskej kultúre* konanej dňa 8.12.2016 na webovej stránke www.sposointe.eu.

1 TRADIČNÁ RÓMSKA KULTÚRA

Hlavnými znakmi tradičnej rómskej kultúry sú dominantná organizačná štruktúra príbuzenstva (od príbuzenskej skupiny odvodzuje Róm svoju identitu), koncept rituálnej nečistoty (tento koncept pripomína situáciu indických kást) a subetnická príslušnosť. Na Slovensku sa nositelia tradičnej rómskej kultúry delia hlavne na Vlašských Rómov (hovorí si Olašskí Cigáni) a Rumungrov.

Olašskí Cigáni sú známi tým, že zachovávajú svoju tradičnú kultúru, vnútorné zákony, špecifický spôsob života a svoj olašský jazyk. „...vnútorne sa delia na mnoho podskupín – *Kalderare* (kotlári), *Lovare* (koniari), *Čurare* (nožiari) a *Bojášovia*, *Mačvajovia* (žijúci v USA, Kanade a Srbsku), *Ursarovia* či *Mečkari* (v Rumunsku – *Banáte* a v Srbsku, kde boli aj *medvedvari*), *Rudari* – korytári (rumunskí Rómovia – korytári, žijúci aj na východnom Slovensku, *Gurbeti*, *Burbati* a ďalší.“ (Davidová, 1995, s. 35).

Externe identifikované skupiny ako Cigáni, ktoré sa nepovažujú za etnických Rómov je viac, ako dodáva Petrova (In bwp.findarticles.com): „*patria sem Jevgiti v Albánsku, Ašhlkalijovia a Egypťania v Kosove a Macedónii, Travelers v Británii a Írsku, Rudari a Beyashi v Maďarsku, Rumunsku a iných krajinách.*“

Sintovia žijúci hlavne v Nemecku, Rakúsku, severnom Taliansku, ale aj u nás a v iných krajinách – skupina tzv. nemeckých Cigánov, tiež odmietajú pomenovanie Róm. I niektoré francúzske skupiny používajú pomenovanie Manuš, čo znamená človek. V Španielsku a v Južnom Francúzsku si Rómovia hovoria Gitanos. (Davidová, 1995). „*Tieto subetnické skupiny sa väčšinou navzájom považujú za nečisté a sú teda opäť vzájomne endogamné. ... v tejto kultúre nie je ustanovená sféra verejného v úzkom slova zmyslu.... Jedinou uznávanou a legitímnu autoritou a reprezentáciou tradičnej rómskej kultúry je reprezentácia a autorita založená na príbuzenstve.*“ (Jakoubek, 2005, s.228). Moravec (2006) hovorí o Rómovi, ktorý je nositeľom tradičnej rómskej kultúry ako o človeku, ktorý si „osvojil

a praktizuje určitý komplexný integrovaný systém hodnôt, noriem, princípov sociálnej organizácie, spôsobov riešenia problémov atď.“ (Moravec, 2006, s.14)

2 KULTÚRA CHUDOBY (KULTÚRA PRÍMESTSKÝCH CHUDOBNÝCH ŠTVRTÍ)

Koncept kultúry chudoby formuloval Oscar Lewis v roku 1959. Samozrejme, že táto teória má mnoho kritikov, ale v našej štúdii sa nimi zaoberať nebudeme. Koncepcia kultúry chudoby (v kontexte sociálnej exklúzie, či konceptu undeclassu) vychádza z premisy, že „obyvatelia sociálne vylúčených lokalít sú nositeľmi špecifického kultúrneho vzoru, ktorý vznikol v procese adaptácie na dlhodobú chudobu.“ (Jakoubek, 2006, s. 324).

Lewis (1966, s. XLV-XLVIII)) identifikoval 70 znakov kultúry chudoby, ktoré sú popísané v štyroch dimenziách:

1. vzťah medzi subkultúrou a väčšinovou spoločnosťou, resp. jej integrácia do majoritnej spoločnosti (ak sa členovia chudobnej subkultúry nedostatočne integrujú a dochádza k absencii participácie na inštitúciách majoritnej časti spoločnosti, môže dochádzať k deviácii, hlavne v intenciách Mertonovej teórie štruktúrneho napätia);
2. charakter slumového spoločenstva, ktoré sa vyznačuje minimálnou organizovanosťou;
3. typ rodiny, v ktorom absentuje bezstarostné detstvo, dochádza k skorým sexuálnym skúsenostiam, neexistuje súkromie, individuálny majetok, ale kladie sa dôraz na rodinnú solidaritu a dochádza k súrodeneckej rivalite o obmedzené zdroje rodiny;
4. postoje, hodnoty a povahové vlastnosti jednotlivcov, ktoré sa vyznačujú beznádejou, pocitom menejcennosti, nedôverou, apatiou apod.

Je totiž rozdiel byť chudobný Neróm a chudobný Róm. Problém s rómskou chudobou na Slovensku je aj v tom, že je to jediná chudoba, ktorú si koncentrujeme. Chudoba sa prejavuje inak, keď je rozptýlená a keď je koncentrovaná. Chudobných Nerómov nechávame žiť medzi sebou, zatiaľ čo rómskych chudobných vytláčame do osád. (Bán, Majchrák, in www.tyzden.sk).

Z toho potom vyplýva aj sociálne podmienená kriminalita, ktorá má etnický prvok. Granovetter (In Jakoubek, 2006, s. 333) rozvíja koncept kultúry chudoby o koncept silných a slabých väzieb. Obyvatelia sociálne vylúčených lokalít sa vyznačujú špecifickým typom sociálnych sietí, ktoré sú štruktúrované na základe silných väzieb a postrádajú slabé väzby. Silné

väzby sú charakteristické pre príbuzenskú sociálnu sieť a slabé väzby pre sociálnu sieť rodín so širším okolím.

Záverom povedané „*spoliehanie sa na rodinné siete v prostredí modernej trhovej spoločnosti vedie v danom prostredí k spätnému utvrdzovaniu vylúčenia.*“ (Jakoubek, 2006, s. 334).

My Rómovia často nevieme, či dané javy ako vysoká pôrodnosť v skorom veku, nedôvera k štátnym inštitúciám, životné stratégie zamerané na prítomnosť, absencia súkromného majetku, reciprocita v rámci príbuzenských sietí, tolerancia k majetkovej trestnej činnosti atď. sú prvky tradičnej rómskej kultúry alebo prvky kultúry chudoby (čo nie je rómska kultúra). Ak by tieto črty boli črtami kultúry chudoby, myslíme si, že potom by možnosti prevencie a riešenia daného problému boli jednoduchšie.

V tradičnej rómskej kultúre je totiž niekoľko prvkov, ktoré predstavujú bariéry vo vzťahu k začleneniu sa k majoritnej spoločnosti. Napríklad jedným zo základných princípov rómskej rodiny je kolektivismus spojený s redistribúciou. Táto rodinná solidárna sieť je pre členov na jednej strane veľmi výhodná, no na strane druhej im znemožňuje vymanenie sa z nevýhodnej ekonomickej situácie. Tento špecifický typ rómskej rodiny znemožňuje svojím členom úspech v majoritnej spoločnosti, o ktorý Rómovia stoja. Ak by Rómovia tento úspech nechceli a boli by spokojní s tým, čo majú, problém by mal pravdepodobne inú podobu. Vyzerá to, že situácia je patová, na jednej strane zachovanie rómskej kultúry a na druhej strane úspech Rómov v majoritnej spoločnosti. (Jakoubek, 2006, ss. 330-332; D. Selická, M. Štrbová, 2015).

No ale aká je teda rodina, vzťah muža a ženy, ktorá je pre nás štandardom? Uznajme, že porovnávame ten „svoj“ kultúrny model rodiny a vzťah muža a ženy je daný práve týmto modelom. A porovnaním s rómskym modelom sa dostaneme ku cieľu nášho uvažovania.

3 INDIVIDUALISTICKÁ DIMENZIA KULTÚRY - SLOVENSKÁ RODINA

Tendencia plánovať budúcnosť, materiálne sa zabezpečiť, zhromažďovať. Vyjadrovať svoje názory a postoje, byť samostatný, reagovať na podnety na základe vlastného prehodnotenia – buď zodpovedný sám za seba.

- Existencia individuálneho vlastníctva.
- Potreba zaoberať sa vlastnou sebaidentifikáciou – kto som? kam smerujem?
- Vo výchove posilňovaná individualita a sebadôvera dieťaťa.

- Dieťa je vedené k sebaobslužbe od raného detstva – hygienické a pracovné návyky.
- Interakcie dieťaťa do troch rokov sú rozvíjané najmä v rámci nukleárnej rodiny, dieťa sa emočne pripútava k rodičom, silné puto vzniká medzi dieťaťom a matkou.
- Dieťa je vedené k schopnosti odložiť svoju aktuálnu potrebu, prispôsobuje sa pravidlám stanoveným rodičmi – orientácia na disciplínu a sebareguláciu.
- Typickou činnosťou dieťaťa je hra, často riadená dospelým – cieľom je rozvoj osobnosti dieťaťa, posilňovanie sociálnych väzieb a socializácia dieťaťa v smere osvojovania si sociálnych rolí a noriem spoločnosti.
- U dieťaťa sú cielene rozvíjané kognitívne schopnosti, najmä rečová kompetencia.
- Kľúčové postavenie má schopnosť komunikovať s inými ľuďmi a nadväzovať samostatne nové sociálne vzťahy.

4 KOLEKTIVISTICKÁ DIMENZIA KULTÚRY - RÓMSKA RODINA

Žiť pre dnešok, zabezpečiť aktuálne prežitie. Podriadenie skupine, vyjadrovanie vlastných názorov nie je schvaľované, pokiaľ nekorešponduje s názorom skupiny – rozhodovanie nikdy nie je samostatné. Chýba vymedzenie osobného teritória a osobných vecí. Definícia seba určená skupinou, sebaobraz je i v dospievaní chápaný ako danosť. Výchova nesmeruje k individualite, dôležitá je jednota a solidarita rodiny; homogenita skupiny.

V ranom detstve nie je dieťa vedené k sebaobslužbe, chlapci ešte v menšej miere ako dievčatá, pretože všetko za nich urobí matka alebo staršia sestra (platí to najmä u skupiny olášskych Rómov). Interakcie rozvíjané v rámci širšej rodiny, neexistuje silné citové puto k jedinému dospelému človeku. Dieťa si naplňa potreby aktuálne a pokiaľ možno bez odkladu – jedlo dostane, keď je hladné, spať ide, keď je unavené, vstáva, keď je oddýchnuté – spôsob výchovy nerozvíja vôľové vlastnosti. Rómske dieťa je po narodení mladšieho súrodenca mimo centrálneho záujmu, je zasväcované do problémov dospelých, zo strany rodičov nie sú zohľadňované vekové a individuálne osobitosti detstva. Rodičia považujú za dôležité iba to, čo nejakým spôsobom podporí zviazanosť so skupinou, s rodinou a zabezpečí fungovanie v rámci vlastnej sociálnej skupiny, komunikácia je vedená v obmedzenom jazykovom kóde v materinskej reči, reč dieťaťa nie je dospelým korigovaná, jeho sémantická sieť je pri vstupe do školy málo štruktúrovaná, pojmy sú

nediferencované a nedostatočne definované. Dieťa väčšinu života funguje iba v interakcii s členmi svojej skupiny, nie je vedené k samostatnému komunikovaniu či sebareprezentovaniu. (Čerešníková, 2006).

Bodnárová et al. (2005) vymedzujú znaky kultúry chudoby a správania sa chudobných v štyroch rovinách: ekonomickej, sociálnej (rodina, úroveň vzdelania, bývania), politickej a individuálnej.

Ekonomická rovina

- vysoká miera nezamestnanosti, závislosť na sociálnych dávkach, strata záujmu o prácu, absencia mechanizmov, ktoré by chudobným pomohli nájsť prácu alebo využiť pracovné príležitosti, ktoré sa im ponúkajú, vykonávanie práce za nízku mzdu alebo práce „načierno“, výskyt nezamestnanosti aj u širšej rodiny, susedstva či príslušníkov komunity.

Sociálna rovina

Rodina - tradičná manželská nukleárna rodina je zriedkavým javom, - konvenčné manželské spolužitie je nahradené nestabilným nemanželským spolužitím partnerov, ktoré je možné ľahko, bez formalít zrušiť,

- vysoký podiel osamelých matiek s deťmi,
- v rodinách možno identifikovať sociálno-patologické javy (alkoholizmus, domáce násilie, výchova k podriadeniu sa autoritám ...),
- nízky vek pôrodu,
- príliš silné alebo príliš slabé rodinné väzby.

Vzdelanie - deti a mládež často nielenže neukončia školskú dochádzku, ale do školy ani nenastúpia,

- školy existujúce v prostredí, kde chudobní žijú, sa zatvárajú,
- väčšina chudobných nemá teda žiadnu alebo len nízku kvalifikáciu,
- nenavštevovanie predškolských zariadení,
- kvalita škôl v mieste bydliska,
- nefunkčné širšie (slabé) väzby, ktoré by sa dali využiť pri zvyšovaní životnej úrovne.

Bývanie - nízka kvalita bývania, chudobní bývajú v nevyhovujúcich, podštandardných objektoch, v malých, nedostatočne vybavených a preplnených bytoch, okolie je „nebezpečné“, ekologicky nevyhovujúce, nízka úroveň, infraštruktúrneho zabezpečenia.

Politická rovina

- neúčast' na živote komunity alebo širšej spoločnosti, - nedostatočná participácia v združeniach, občianskych iniciatívach a v inštitúciách širšej spoločnosti, - obmedzenie kontaktov na rodinu alebo na okruh priateľov a známych, pochádzajúcich z tých istých pomerov.

Individuálna rovina

- silný pocit marginality, bezmocnosti, hanby a závislosti,
- s tým spojené nízke sebavedomie,
- nedostatočná kontrola emócií, orientácia na prítomnosť, neschopnosť plánovať. (Bodnárová et al, 2005).

5 NIEKTORÉ ETICKÉ PROBLÉMY V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMSKOU RODINOU

Sociálna práca je praktická činnosť zameraná na zmierňovanie, eliminovanie a riešenie sociálnych problémov, ktoré presahujú osobný rámec jednotlivca, skupiny alebo komunity. Cieľovou skupinou sú ľudia, ktorí sa ocitli v hmotnej alebo sociálnej núdzi, nevynímajúc rómsku rodinu.

Rómska rodina

Vo všeobecnosti možno povedať, že rómska rodina i v súčasnosti reprezentuje tradičný typ viacgeneračnej rodiny. To je aj najvýraznejší rozdiel medzi rómskou a majoritnou rodinou. Pochopiť „inakosť“ rómskej komunity znamená uvedomiť si, že ich tradícia je na hony vzdialená tradícii usadlých národov. Tí, čo považujú Rómov za parazitov, si neuvedomujú, že práve oni majú v mnohých oblastiach dôležitú úlohu. Rómsku kultúru možno pochopiť len porozumením „cigánskej duše“. Ich kultúrna rozptýlenosť a prístup okolia im neumožnili vytvoriť stále hodnoty, a preto nestavali budovy, mestá ani pamiatky, tak ako iné spoločenstvá. Vytvorili si vlastný svet, ktorý je obrazom ich duše. U Rómov dominuje silný návyk a potreba telesnej blízkosti. „K podstate rómstva patrí aj ochota deliť sa. Úcta k hosťovi je na prvom mieste a patrí stále, aj v tých najzaostalejších osadách k rómskym cnostiam. Citová spontánnosť a živý temperament Rómov sa prejavuje v ich veselosti, zábave a tanci. City a láska sú vyjadrované skôr rečou tela.“ (L. Fízik, 2012, s.113).

Medzi skupiny dlhodobu nezamestnaných autori P. Csóri a Ľ. Hajduk (2013) zaraďujú aj rómske etnikum: „*Rómske etnikum - nezamestnanosť Rómov je taktiež alarmujúca. Za ich dlhodobou nezamestnanosťou nie je len ich nízka vzdelanostná úroveň, či špecifické kultúrne vzorce správania a*

hodnoty, ale najmä prístup spoločnosti k tomuto etniku, ktorá prakticky nevytvára dostatočné podmienky pre ich integráciu na trh práce a ani do spoločnosti. Problém uplatniť sa majú nielen neprispôsobiví Rómovia, ale aj tí, ktorí majú určité vzdelanie. Naša spoločnosť zatiaľ nie je pripravená akceptovať Rómov ako seberovných, čo sa prejavuje aj pri prijímaní do zamestnania, kde naďalej pretrvávajú tendencie zamestnávateľov prijať do zamestnania ne-Róma. Rómovia musia vyvinúť oveľa viac úsilia, aby dokázali presvedčiť zamestnávateľa o svojich zručnostiach a schopnostiach.” (P. Csóri - L. Hajduk, 2013, s. 349).

ZÁVER

Na základe našich úvah a praxe môžeme v stručnosti opísať úlohu muža a ženy v rómskej rodine:

- Pre Rómov má rodina veľký význam ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. Rodinné vzťahy majú zasa hospodársky význam, poskytujú možnosť vykonávať prácu v solidarite a pochopení. V neistej situácii je rodina miestom stability a zázemia.
- Rodinu nemožno chápať ako určitý počet jedincov, ale ako celok, ktorý voči okoliu vystupuje jednotne. Konflikty prežívajú rodiny kolektívne: vzťahy medzi jedincami sú vzťahmi medzi rodinnými zväzmi, jedinec koná v mene svojej rodiny. Chyba, ktorú urobí jedinec sa hodnotí ako chyba celej rodiny, čin hodný úcty posilňuje prestíž rodiny. Dobře vychované dieťa žije v úcte ku svojej rodine až po sobáš. Po sobáši bude v lone rodiny, ktorá ho prijala, prezentovať kultúru pôvodnej rodiny. Ak medzi týmito rodinnými zväzmi dôjde ku konfliktom, vráti sa k rodičom, kde chráni svoje postoje za každej situácie.

Sociálna solidarita spája všetkých členov rodiny:

- ✓ starí mládenci a staré dievky zostávajú žiť so svojimi rodičmi,
- ✓ siroty a starší ľudia sú opatrovaní s veľkou láskou a úctou, nie je mysliteľné odložiť ich do starobincov, sirotincov alebo internátov,
- ✓ chorý človek nikdy nezostáva sám, keď je hospitalizovaný, členovia rodiny zostávajú s ním, ak sa im to dovoľí, prinášajú mu stravu, zaujímajú sa o jeho zdravotný stav,
- ✓ zosnulému vzdáva úctu pred pohrebom celá rodina – všetci jej členovia musia prísť, celý deň a noc stoja okolo jeho truhly,
- ✓ jedinec neostáva nikdy sám, ani doma, ani vonku, ani v nemocnici, ani na smrteľnej posteli – je súčasťou v spleti vášnivých, intenzívnych vzťahov, z ktorých niet úniku.

Rodinný celok tvorí niekoľko manželských párov viacerých generácií s deťmi. Manželský zväzok má iba relatívny význam, dáva rodine meno, ktoré je potrebné na dosiahnutie štátneho občianstva. Príbuzní cudzie mená ignorujú, pretože nie sú pre nich dôležité. Stáva sa, že tisíce jedincov bez príbuzenských vzťahov nosia to isté meno.

Neustály pohyb a meniace sa životné podmienky neumožňujú pestovať kult rodiny. Funkcie ženy a muža sa v rodine dopĺňajú:

- Žena má relatívne nezávislé postavenie, zabezpečuje pre rodinu každodenné potreby a obživu. V období, keď muži boli prenasledovaní, uväznení a mučení, preberala žena často zodpovednosť za zásobovanie rodiny. Ak ju sprevádzali deti, nebola terčom násilia. Tieto pravidlá platia dodnes. Administratívne záležitosti, najmä na sociálnych úradoch vybavuje žena. Doma sa stará o výchovu maloletých detí a dcér až po sobáš. Práve žena má v sociálnej skupine základnú úlohu zachovania a reprodukcie rodu a tradícií.
- Muž je v spoločnosti nositeľom prestíže rodiny. Vo vnútri rodiny je hlavou rodiny, ktorá má rozhodujúce slovo. Jeho zárobky sa v niektorých rodinách používajú na výnimočné výdavky a reprezentáciu rodiny. Muž nebýva často doma. Väčšinu času trávi v práci, diskusiami s priateľmi, udržiavaním spoločenských kontaktov a vybavovaním spoločenských záležitostí. (R. Tereštková).

Literatúra

- [1] ČEREŠNÍKOVÁ, M. 2013. *Vybrané aspekty interkultúrnej edukácie (formálnej socializácie) v sociálnej práci*. In KOZOŇ, A. a kol. *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*. Trenčín : SpoSoIntE, 2013. ISBN 978-80-89533-10-7. ss. 309 - 313.
- [2] CSÓRI, P., HAJDUK, L. 2014. *Dôsledky dlhodobej nezamestnanosti na jedinca a spoločnosť*. In KOZOŇ, A. a kol. *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2014. ISBN 978-80-89533-12-1. ss. 348 - 350.
- [3] FÍZIK, L. 2012. *Etika v sociálnej práci s rómskou rodinou*. In KOZOŇ, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. ISBN 978-80-89533-09-1. ss. 113 - 117.
- [4] KOZOŇ, A. a kol. 2012. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. ISBN 978-80-89533-09-1.
- [5] KOZOŇ, A. a kol. 2013. *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*. Trenčín : SpoSoIntE, 2013. ISBN 978-80-89533-10-7.
- [6] KOZOŇ, A. a kol. 2013. *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2013. ISBN 978-80-89533-12-1.

-
- [7] MAREKOVÁ, H. 2015. *Vizualizácia sociálnej práce I. - zborník z medzinárodnej konferencie*. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2015. ISBN: 978-80-8167-024-4.
- [8] MICHÁLEK a kol. 1989. *Ľud hornádskej kotliny*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo Košice pre Podtatranské múzeum v Poprade, 1989. ISBN 80-85174-29-4.
- [9] SELICKÁ, D., ŠTRBOVÁ, M. 2015. *Prvky kultúry chudoby Rómov*. In MAREKOVÁ, H. *Vizualizácia sociálnej práce I. - zborník z medzinárodnej konferencie*. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2015. ISBN 978-80-8167-024-4. ss. 282 - 285.
- [10] TEREŠTÍKOVÁ, Ružena. *Rómovia* – nepublikované.

Doc. ThDr. Juraj Spuchľák, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií
Vysoká škola Danubius
Richterova 1171
925 21 Sládkovičovo
Tel. +421484710810
spuchlak@lumen.sk
www.danubius.sk

XV

PRÍBUZENSTVO - TRVALÁ RÓMSKA KULTÚRNA A SOCIÁLNA HODNOTA

Kinship is a permanent Roma cultural and social value

ZUZANA KOTLÁROVÁ

Abstrakt

V príspevku Príbuzenstvo je trvalou rómsku kultúrnou a sociálnou hodnotou charakterizujeme rómsku rodinu v tradičnej rómskej kultúre. Definujeme rozdelenie rómskych rodín podľa ich spôsobu života, manželstvo ako základný prvok organizácie rodiny a popisujeme hodnoty a postavenie členov rodiny v tradičnej rómskej kultúre.

Kľúčové slová

Rómska rodina. Hodnoty. Postavenie. Výchova. Muž. Žena. Dieťa.

Abstract

In the contribution "Kinship is a permanent Roma cultural and social value" we characterize a Roma family in the traditional Roma culture. We define the types of Roma families, according to their way of life, marriage as a fundamental element of family organization and we describe the value and status of family members in the traditional Roma culture.

Keywords

Roma family. Values. Position. Education. Man. Woman. Child.

ÚVOD

V tradičnej rómskej kultúre má rodina nenahraditeľný a prvoradý význam. Príbuzenstvo je trvalou rómskou kultúrou a sociálnou hodnotou.

Rod, rodina – /„fajta“, famil’ija“, „čaládo“, „stan“, „viča“, „nípo“.../ sú nielen vonkajším pomenovaním bližšej a vzdialenejšej rodovo-rodinnej väzby /„pašes“, „dureder“/, ale najmä vnútornou trvalou zážitkovou

a postojovou hodnotou Rómov. Tieto sociálne kategórie spolužitia vytvárajú priestor pre postoje a pocity bezpečia, istoty, spolupatričnosti, solidarity, vzájomnej pomoci, súdržnosti, úcty, lásky, morálky, etiky a viery. (Lehoczká, Haburajová – Ilavská, 2008).

Rod alebo „fajta“, je príbuzenská skupina, do ktorej patrí určitá časť príbuzenstva, ktorá môže zároveň spadať do rôznych subetnických podskupín. Tieto skupiny môžu byť endogamné i exogamné. Okrem najbližších príbuzných patria do „fajty“ aj tety a strýkovia, bratrance a sesternice oboch rodičov i prarodičov a ich deti. Každý Róm patrí do „fajty“ „*pal o dad*“ – príbuzenskej línie z otcovej strany a „*pal e daj*“ – z matkinej strany. Rodová pamäť siaha rôzne hlboko do minulosti. Meno rodu býva odvodzované od niektorého významného predka, najčastejšie muža, ale taktiež aj od ženy. „Fajta“ sa do určitej miery prekrýva s rozšírenou rodinou zvanou „*famel'ija*“. Do rozšírenej rodiny patria príbuzní z otcovej i matkinej strany v rozsahu štyroch až piatich žijúcich generácií. Za príbuzných sa považujú bratrance a sesternice z druhého, niekedy až tretieho kolena – teda potomkovia spoločných pradedov, ba i pra-pradedov.

1 TRADIČNÁ RÓMSKA RODINA

Tradičná rómska rodina je charakteristická životom v širšej veľkorodine, komunitným spôsobom života, absenciou hranice medzi súkromným a verejným, zreteľnou deľbou rolí v rómskej rodine a chápaním obydľia ako dočasného, provizórneho. Rómovia však považujú za svoju rodinu všetkých príbuzných a rómsky jazyk má na rozdiel od slovenčiny samostatné pomenovanie aj pre deti sesterníc či bratrancov. Rómovia žili so svojou rodinou vždy pohromade v jednej osade či štvrti a okrem pokrvného príbuzenstva ich spájali aj rodinné tradície a vzájomná solidarita.

Rodina zohráva v živote každého Róma významnú a primárnu úlohu. Rodinné vzťahy sú charakteristické silnými pocitmi spolupatričnosti a solidarity, ktoré sa prejavujú v spoločnej činnosti, komunikácii a medzigeneračnom odovzdávaní skúseností. Keďže život Róma sa v súčasnej ťaživej situácii odohráva predovšetkým v rodine, má táto pre neho predominantnú úlohu. (Liégeois, 1995).

M. Hübschmannová (1977) rozdeľuje podľa spôsobu života rómske rodiny do troch skupín:

1. Rodiny, ktoré sa najviac integrovali a žijú usporiadaným životom s ostatným obyvateľstvom. Rodičia sú zamestnaní, niektorí získali aj pracovnú kvalifikáciu. Ich deti pravidelne navštevujú školu a prispôbili sa svojmu okoliu. Sú spoločnosťou prijímaní.
2. Rodiny, ktoré zatiaľ neakceptovali spoločnosťou uznávané normy, získavajú základné hygienické a pracovné návyky, ale ak pracujú, tak

bez kvalifikácie. Deti navštevujú školu sporadicky, rodičia im nezabezpečujú dostatočnú výchovu a základné podmienky pre zdravý vývoj. Možno povedať, že nemajú potrebu sa vzdelávať a aktívne sa podieľať na tvorbe pozitívnych hodnôt spoločnosti.

3. Rodiny, ktoré sú najzaostalejšie. Ich členovia nemajú záujem o zmenu svojho života a postavenia v spoločnosti. Žijú v nevyhovujúcich bytových podmienkach /najčastejšie v osadách/, pre ktoré sú charakteristické nevyhovujúce sociálne a hygienické podmienky. Pracujú len výnimočne, bez vážneho záujmu posilať svoje deti do školy a vo všetkých smeroch nevhodným prostredím vážne ohrozujú zdravý vývin a výchovu svojich detí.

Rodina – „famel’ija“ mala funkciu:

- biologicko-reprodukčnú,
- edukačnú /edukácia k rómstvu – romipen/,
- ochrannú /jednotlivca chráni veľkorodina/,
- sociálnu /nikto nezostane sám, o každého je postarané/,
- ekonomickú /poskytuje obživu pre všetkých/.

V tradičnej rómskej rodine sa tradujú určité kultúrne a etické normy. Rodina žila pohromade v blízkom, doslova tesnom fyzickom kontakte, pri ktorom sa posilňoval zvláštny druh neverbálneho dorozumenia, tzv. *intuitívna komunikácia*. Rodina v zmysle famel’ija bola základnou platformou, v ktorej sa prísne uplatňovali mechanizmy kontroly, ktoré zabráňovali tomu, aby jednotlivec rodinu zahanbil. Každú chvíľu sa mu najrozličnejšími formalizovanými kultúrnymi spôsobmi pripomínalo, že sa má správať v súlade s *romipen* /teda tradíciami a etikou/. V rodinnej pospolitosti mal každý svoje miesto, každý presne poznal svoj status a vedel, čo môže a čo nie ... a ostatní mu to dennodenne pripomínali spôsobmi zakotvenými vo formách verbálnej a neverbálnej kultúry.

D. Kotlár (2013) vo svojej publikácii *Rómovia a zdravie* uvádza, že rómska rodina predstavuje úplne odlišný demografický typ ako rodina majoritnej populácie. *Manželstvo – manželské vzťahy* sú základným prvkom organizácie rodiny. Prinášajú jej stabilitu, ale i zmenu. Vstupom do manželstva získava jedinec sociálnu úlohu dospelého. Podmienky vstupu do manželstva v rómskych skupinách sú veľmi rozdielne. V minulosti predstavovalo manželstvo systém dlhých rokovaní medzi rodinami. Dnes sa tieto praktiky už prakticky ani nepoužívajú. Niektoré sociálne skupiny však doposiaľ chcú zostať zomknuté a uzatvorené a nepripúšťajú uzatváranie manželstiev s príslušníkmi inej skupiny. Je známe, že rómski manželia zväčša neuzatvárajú manželstvo pred narodením dieťaťa. Nejaký čas žijú v tzv. faktickom manželstve. Tento jav je historický podmienený, súvisel tradičnými hodnotami manželského spolužitia Rómov. Rozvod, ako spôsob

ukončenia manželstva sa v spoločnosti bežne vyskytuje. No u Rómov sa s atribútom rozvodu stretávame len v ojedinelých prípadoch. Aj napriek určitým nezhodám medzi partnermi ich vzťah ostáva zachovaný. Tento demografický prvok možno zaradiť medzi rozvojové tendencie rómskeho etnika. Nižší podiel rozvedených osôb v populácii Rómov môže súvisieť s partnerským spolužitím pred uzatvorením sobáša, ale tiež s odlišným náhľadom Rómov na partnerské spolužitie, na fungovanie rodiny.

2 HODNOTY A POSTAVENIE ČLENOV RODINY

Život pre Rómov má najvyššiu hodnotu. Všetko, čo vedie k zachovaniu, zmnoženiu a pokračovaniu života má vysokú hodnotu. Všetko, čo život ohrozuje alebo obmedzuje je vnímané negatívne. Rómovia si uchovali aj veľa hodnôt, ktoré sú typické pre ich kultúru. Jednou z najdôležitejších hodnôt rómskej komunity je *rodina*. Je pre nich dôležitejšie zameranie na rodinu, ako na prácu. Rodina je zdrojom obživy, má funkciu vzdelávaciu, ale taktiež ochrannú. Je to dôležitá sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. Rodina má aj hospodársky význam, je miestom stability a zázemia.

Rómovia majú svoje príslovie: „Čím viac detí, tým viac šťastia“. Deti sú najväčším bohatstvom rómskej rodiny. Ženu, ktorá má iba jedno, dve deti považujú za slabú. Bezdetnosť je najvyššou formou nešťastia. Keď sú deti malé stará sa o nich matka a prarodičia, v puberte otec, ktorý je na výchovu prísnejší. Vo výchove berú ohľad aj na pohlavie. Detstvo a dospievanie končí založením rodiny. Dievčatá si často museli brat za manželov mužov, ktorých im vopred vybrali rodičia a vydávali sa tradične veľmi mladé.

Tradičná rómska rodina má odlišnú štruktúru a veľkosť v porovnaní so súčasnou slovenskou rodinou. Je troj – a viacgeneračná, značne sociálne závislá na príbuzenstve. Rómovia sa navzájom hodnotia podľa toho, z ktorej rodiny pochádzajú a akú ma medzi nimi táto rodina vážnosť. V rodine si všetci navzájom pomáhajú a vzájomne sa podporujú.

Ďalšou dôležitou hodnotou je funkcia *muža a ženy*. V rodine sa dopĺňajú, žena zabezpečuje pre rodinu každodenné potreby, vychováva deti a poslúcha svojho muža. Muž je v rodine nositeľom prestíže, ale taktiež je hlavou rodiny a má rozhodujúce postavenie, nesie za rodinu zodpovednosť. Jednou z najkrajších hodnôt rómskej kultúry je ich *úcta* k rodičom a starým ľuďom, ale aj *sociálna solidarita*, ktorá spája členov rodiny. S úctou a láskou pristupujú k starým ľuďom, taktiež chorí nezostávajú sami. Vyšší vek znamená zároveň vyššie postavenie v rodine a v rómskej spoločnosti.

Podľa O. Matouška (1998) je rómska rodina výrazne patriarchálna. Žiaduci pre rodičov sú synovia. Najvyššou hodnotou pre rómsku ženu je mať deti, pre muža má žena hodnotu ako matka. Typickým znakom života rómskych dievčat je včasné prijatie rolí manželky a matky, čím sa rómske

zvyky dostávajú do rozporu s platnou legislatívou. Ženin status v rómskej komunite znižuje jej bezdetnosť alebo malý počet detí. O tom, koľko detí rodina bude mať, rozhoduje spravidla manžel. Manželia zvyčajne žijú v rodine manžela. Po narodení prvého dieťaťa získava žena nové právomoci a výhody, rastie jej status. Často práve rómske ženy komunikujú s okolitou majoritnou spoločnosťou. Muž schopný oženiť a vydať vlastné deti nadobúda v rómskom spoločenstve istú pozíciu. S pokračujúcim starnutím sa od neho očakáva schopnosť riešiť problémy i širšej rodiny a celého rómskeho spoločenstva. Muž si udržiava pozíciu sily, i keď veľmi často žena prináša do rodiny ekonomicky viac. Ďalším typickým znakom rómskej rodiny je jej viacgeneračné súžitie. O. Matoušek (1998) hovorí o súžití troch až štyroch generácií rómskych rodín. Výchova je výlučne úlohou ženy, pričom sa na nej zvyčajne podieľajú všetky generácie žien v rodine. Podľa J. Chalupovej (1990) typická rómska matka, ktorá zlyháva pri výchove detí staršieho školského veku a medzi ich 15.-18. rokom, býva pre svoje deti, mladších súrodencov a ostatných príbuzných počas celej ich dospelosti jediným útočiskom v prípade kríz. Tento fakt je vysvetľovaný pocitom izolácie a neprijatia majoritnou spoločnosťou, keď sa rómska rodina stáva „útočiskom“ pred vonkajším svetom.

3 ŽIVOT V TRADIČNEJ RÓMSKEJ RODINE

V rodine neexistovali generačné rozpory. Svet detí splýval so svetom dospelých. Deti Rómov veľmi rýchlo napredovali, veľmi skoro boli samostatné a schopné konať na vlastnú päsť.

Chlapci už v mladom veku chodili hrať a peniaze dávali matke, najmä najstarší syn bol tak vychovávaný a očakávalo sa od neho, že bude prispievať aj na potreby mladších súrodencov, museli sa podieľať na mužskej práci.

Dievčatá už vo veku 8 – 9 rokov sa museli vedieť postarať o mladších súrodencov a dom. Staršie deti vychovávali mladšie a boli vychovávané tak, aby v 14., 15. roku života mohli vstúpiť do manželstva. Dospievajúce dcéry odchádzali za mužmi, synovia ostávali pri otcoch. Rodičov v starobe opatroval najmladší syn, ktorý už od nich neodišiel. Dospelí voči deťom málokedy používali trest. Väčšina Rómov miluje svoje deti, preto považujú za prirodzené a krásne, ak majú ich ženy každý rok dieťa.

M. Zelina (2002) uvádza, že rómske deti nerady odchádzajú od rodičov ani potom, čo sú dospelé, majú mimoriadnu úctu k svojim matkám, aj keď hlavou rodiny vždy aspoň formálne ostáva otec alebo starší muž. S kolektívnou výchovou v rodine súvisí i vzťah k samostatnosti. Dôležité rozhodnutia týkajúce sa rodiny sú väčšinou kolektívne, preto i výchova detí nesmeruje k individualite a samostatnosti. Solidarita so všetkými, silné rodinné putá sú pre rómsku rodinu samozrejmosťou.

Životný cyklus Rómov možno v skratke popísať takto: rodina posilňovala svoju prestíž počtom narodených detí, predovšetkým chlapcov. Každé dieťa však bolo v rodine vítané. Svet detí a dospelých nebol v rodine oddelený a generácie v rómskej rodine neboli voči sebe v opozícii, ale vytvárali všetko spoločne. Dieťa sa vďaka veľkorodine rýchlo učilo nadväzovať sociálne kontakty, trávili mnoho času v spoločnosti dospelých, boli vychovávané doma, menej v predškolských a školských zariadeniach. Dospelí deti rešpektovali a dieťa rešpektovalo dospelých. Špecifické postavenie pri výchove detí mala staršia dcéra, ktorá čiastočne preberá v rodine funkciu matky a starala sa o mladších súrodencov. Týmto spôsobom sa učila pod dohľadom matky byť v budúcnosti dobrou ženou. Vo veku 8 – 9 rokov už chlapci často vypomáhali svojim otcom pri práci a dievčatá boli zapájané do starostlivosti o domácnosť.

Vo všeobecnosti sa deti v rodine učili zručnostiam potrebným pre svoj ďalší život. Školskému vzdelaniu neprisievali veľký význam. Múdrosť sa v rómskej komunite tradične vysoko cení, avšak múdrosť sa získavala inak a aj sa prejavovala inak ako u majoritného obyvateľstva. Múdrosť sa odovzdávala prostredníctvom rozprávania o skúsenostiach starších formou príbehov, rozprávok, mýtov, prísloví, vtipov či hádaniek. Duchovné bohatstvo Rómov, ich životná múdrosť, skúsenosti, etické normy a filozofia sú zachovávané tak, ako kedysi v majoritnej spoločnosti – v rozprávaní.

ZÁVER

Jedinec bez rodiny neznamena nič. Každý člen rodiny vystupuje v mene celej rodiny. Ak dosiahne úspech, je to úspech celej rodiny, ak chýbuje, pripisuje sa to celej rodine. Sociálna solidarita v rómskej rodine je spájajúcim článkom medzi všetkými členmi rodiny, bez ohľadu na generačnú príslušnosť. *„Siroty a starší ľudia sú opatrovaní s veľkou láskou a úctou, nie je mysliteľné odložiť ich do starobincov, sirotincov alebo internátov.“* (Liégeois, 1995, s. 75).

Ak niekto v rodine ochorie, nikdy nie je sám. Pre rómsku rodinu bolo nemysliteľné, aby starého človeka dala do domova sociálnych služieb alebo sirotu do detského domova. Nepodať pomocnú ruku v núdzi svojej rodine, aj keď „dočasne na trvalo“, sa jednoducho u Rómoch neakceptuje. Rodina bola a často je patrične hrdá na svojich členov, vyzdvihuje ich kontakty či skutky, hoci jej člen je už niekoľko desiatok rokov po smrti. Dobré vychované dieťa žije v úcte k svojej rodine až po svoj sobáš. Po sobáši bude v rodine, ktorá ho príjme prezentovať kultúru svojej rodiny.

Rómska rodina plnila silnú ochrannú a emocionálnu funkciu. Rodina bola veľká a súdržná, plná lásky k deťom. Rodina bola a je pre Rómov celok v prospech, ktorého koná každý člen rodiny.

V súčasnej technickej spoločnosti, kde sa začínajú prejavovať pocity odcudzenia človeka človeku, je z hľadiska rozvoja ľudských vzťahov rómska kultúra zdrojom poučenia a inšpirácie.

Literatúra

- [1] BÁN, A., ČERNÝ, J. 2001. *Tretí sektor v zápase o dodržiavanie ľudských práv*. In ANTALOVÁ, I., KUHNŮVÁ, D. (eds.). 2001. *Kaj džas (Kam kráčaš): súbor textov zo seminárneho cyklu „S Rómami žiť budeme, ide o to ako...“*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2000. s. 202-232.
- [2] CHALUPOVÁ, J. 1990. *Jaká je romská rodina: bulletin*. Praha : VÚSRP.
- [3] KOTLÁR, D. 2013. *Rómovia a zdravie*. Snina : RCT, 2013. 56 s. ISBN 978-80-971342-7-3.
- [4] LEHOCZKÁ, L., HABURAJOVÁ – ILAVSKÁ, L. 2008. *Priestor pre integráciu Rómov*. UKF. 2008. 194 s. ISBN 978-80-8094-406-3.
- [5] MATOUŠEK, O. 1998. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : SLON, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- [6] LIÉGOSIS, J. P. 1995. *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Bratislava : CHARIS, 1995. 272 s. ISBN: 80-967380-4-6.
- [7] ZELINA, M. a kol. 2002. *Vzdelávanie Rómov*. Bratislava : SPN, 2004. 208 s. ISBN 80-08-03339-8.

PhDr. Zuzana Kotlárová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Palackého č. 1

P.O. Box 104

810 00 Bratislava

zkotlarova@gmail.com

Čiernobiele fotografie tradičnej rómskej rodiny v minulosti (archív Z. Kotlárová)

Foto: archív Z. Kotlárovej

XVI

PSYCHOSOCIÁLNI KLIMA ROMSKÉ RODINY

The Psychosocial Climate of a Romani family

FELIX ČERNOCH

Abstrakt

Romská komunita je na české scéně velice specifickou a většinovou společností považována za problémovou. Avšak model její rodiny může sloužit za příklad vzájemné soudržnosti a zejména úcty ke stáří a dětem.

Klíčová slova

Klima, komunita, konflikt, (sub)kultura, majorita, minorita, rodina, Rom, vzdělanost

Abstract

The Romani community in the Czech republic is seen by the majority as being quite specific and problematic. On the other hand, the Romani family model can serve as an example of family cohesion and the respect for elders and children.

Keywords

Climate, community, conflict, (sub)culture, education, family, Romani, majority, minority

UVOD

Nezpochybnitelné je faktum, že Romové představují výrazné etnikum v našich historických zemích. Přestože je dosti početné, hovoří se o něm ve smyslu národnostní menšiny. Už toť otázka, jež stojí přinejmenším za hlubší zamyšlení a eventuálně i přehodnocování onoho klíše. Podstatnějším však nyní je něco jiného, více odpovídající tématu konference i tématickému zaměření dané sekce. Přecházíme totiž od

posuzování romské pospolitosti tak říkajíc *zvenčí* ke vhlédům jaksi do ní. Dokonce svým způsobem introspekci. Považujme onen posun za pozitivum, jež není jen metodologické povahy, ale slibným pro řešení neblahé reality. Aby se překonal přehlíživý náhled *majoritní společnosti* vůči svým spoluobčanům odlišné pleti. Jde o pochopení a hlavně respektování historických zvláštností, jimiž se utvářelo a na nichž je založena i dnešní dynamika pojednávání *minority*, potažmo sociální skupiny, zvané problémovou. Zkusme se podobných apriorit zbavit a zadívat se na věc spíše *zevnitř*.

1 GENERALIZACE NATURELU JEDINCŮ

Půjčíme si pro ten účel názor Stanislava Holubce, prezentovaný na Filozofickém e-žurnálu Karlovy univerzity. Sice již před mnoha léty, nicméně pro svou výstižnost podstaty nadále platný: „*Romská menšina (!) je znevýhodněna mnohými společenskými mechanismy. Při její integraci do většinové společnosti a potřebném sociálním vzestupu hraje otázka vzdělání klíčovou roli. Pro zvýšení vzdělanosti Rokuje třeba především v první generaci usilovat o co největší počet jedinců s ukončeným výučním oborem. To je realistický cíl pro většinu jedinců této skupiny v současné době. Pro tuto skupinu jde především o vytvoření sociálního prostředí, které nebude překážkou vzdělávacímu systému.*“ (Holubec, 2006).

Tak tady se nejenom poukazuje na nůžky sociální diferenciace mezi zde již pojednávanou romskou minoritou vůči české majoritě, ale souběžně naznačuje už i její dimenze interní; potažmo *klima* její elementární jednotky, tedy rodiny, jež jsme si předsevzali minimálně přdestřít, ne-li aspoň startovně řešit. Pokud platí kybernetická poučka, kterou dosud Norbertu Wiesnerovi nikdo moudřejší nezvrátil, pak ***systém se musí zračit v každém svém prvku***. Jinými slovy nám *každý prvek vyjevuje i systém*. Podobně jako před půldruhým stoletím odhalil Karel Marx zákonitosti kapitálu ve zboží, jako jeho stěžejního elementu, lze parametry romské rodiny vztahovat na celou komunitu. A opět v převráceném gardu platí, že charakteristiku romského etnika můžeme vyvozovat z generalizace naturelu jeho jedinců.

2 ROMSKÁ RODINA JAKO JISTÝ VZOR

Pokračujme tudíž naznačenou cestou a dospějeme k postulátu, který vyzní zřejmě kacírsky, ne-li rovnou provokativní. Není důvod se mu bránit, o to méně na akademické platformě, honosící se tolerantními přístupy k jinakostem. Dá se pak doložitelně tvrdit, že zrovna romská rodina, by mohla i měla sloužit v mnoha směrech těm neromským (gadžovským) rodinám za jistý vzor, snad přímo prototyp! Že ne? Pojďme porovnávat. Stačí zkusmo, bez pregnantního vedení důkazů instrumentářem Comteho vědy, o

níž se jeho krajan Poincaré sarkasticky vyjádřil, že má nejvíce metod a nejmenší výsledky.

Začneme, dejme tomu *soudržností*, neboli silou vnitřních vazeb. Odmysleme se však přitom od axiologických hledisek a neposuzujme pro tuto chvíli a účel hodnotovou orientaci. Není tím ani v nejmenším upozadována, tím spíše zanedbávanou či odmítanou. My ale nyní sledujeme **psychosociální klima romské rodiny**, jak ostatně doslova inseruje název referátu i sborníkové stati. V nastíněném kontextu je to pregnance neboli mimo diskusi. Obzvláště, kdybychom svá tvrzení pojistili ještě pocity *zodpovědnosti* za svou rodinu a před ní. Hraničí přecasto zároveň i s ochotou přinášet pro ni nemalé oběti až třeba i *sebeobětování*. Stačí příklady zpoza mezí kriminality anebo v jemnějším gardu osudy obyvatel Hliněné vesnice, silném románovém příběhu od spisovatele Josefa Sekery. Pravděpodobně nebude nutné snášet šňůru dalších argumentů, když je oslovováno vnímavé obecnstvo a navíc problematiky znalé a příznivě jí nakloněné.

Přenesme se raději tam, kde přesvědčivost reality nepotřebuje nic přibarvovat. Obejde se proto i bez nadbytečného akcentování. Nastolujeme totiž otázku *vzájemné úcty*, kterou romská rodina považuje za samozřejmost, aniž by ji musela mít kodifikovanou. Začíná totiž úctou dětí k rodičům, kteří jim takový vztah opětují hrdostí na ně. Mysleme si co chceme, ale je tomu tak. Zakotveno ve spontánní předávce ideálů, stvrzovaných osobní příkladností. Funguje to jako přirozený a vžitý výchovný systém, takže i nekomentovaný, pentlený ornamenty slov. Poněvadž o ně ve formativních procesech moc nejde, již vůbec ne jejich přemíru. Podstatou tu zůstává organizace prostředí a situací, které onen vliv zajistí. Markantním argumentem budiž *úcta ke stáří*, ztělesňující životní moudrost. Právě tím rodiče předvádějí svým dětem věrnost ideálům, jež se jim snaží vštěpovat. Kruh, který však umí čarovat a vykouzlit žádoucí plod.

3 POSTAVENÍ ŽENY A ROLE MUŽE

Nu a můžeme přejít k jádru věci. *Postavení ženy* a naproti tomu *rolí muže*, pochopitelně opět v *tradiční rómské kultuře*, kterak avizuje název vědecké konference *Vize postavení ženy a role muže v tradiční romské kultuře*. Vyjadřuje přesně a jednoznačně vůdčí myšlenku k níž se máme všichni vespolek upínat. Vyhněme se ovšem velkým heslům či prázdným glosám a frázím už vůbec. Mějme na mysli tzv. **nukleární rodinu**, neboli kontaktní skupinu v níž se pojednáváné procesy uskutečňují tváří v tvář. Face tu face, jak se poslední dobou zvyklo říkat. Při vědomí, že romské rodiny jsou velice větvené, a to i s platností principů a pravidel, většinou nepsaných, zato však obvyklých, v té základní.

Nebudeme se přít, zda současné romské rodině vládne *matriarchát* anebo *patriarchát*. Dá se to elegantně obejít i odkazem na věhlasnou sentenci, podle

níž je hlavou rodiny muž; kdežto ženě se přičítává funkce krku, který s ní hýbe. Tedy otáčí tam či onam, případně kývá nebo jen pokyvuje ve smyslu ANO:NE. Vyjádřeno symbolicky, ale i na tom něco pravdy vždycky zbude. Máme-li si pomoci ještě jinak, vztáhněme to ke *klimatu*, jako pevnému bodu a vlastně shodné metě našeho rokování. Díky tomu zřejmě dojdeme k dohodě, že atmosféru rodiny vůbec, obecně, vytváří žena. Už tím, že je průkaznou dávkyní života. Zároveň však i první jeho učitelkou. Péčí o děti, vštěpováním elementárních návyků každému z nich, usměřováním krůčků k samostatnosti a zvládáním domácnosti jako rodinného sídla.

ZÁVĚR

Nezvratně to platí v plném rozsahu na rodinu romskou a pochopitelně i tu dnešní. Možná i více než u společenství většinového. Tím se nevyklučuje proměnlivost nuancí v individuální intimitě. Není to však záležitostí razance sebeprosazování. Tón komunikace totiž neudává ten, kdo mluví a jedná. Ale ten, kdo se ptá nebo dokonce mlčí. Neboť právě jim se komunikátor musí přizpůsobovat, respektovat je, řídit se podle nich. Při vši rovnovážnosti obou pozic, ale též specifických rysů harmonie manželského páru. Ten je pak vůdčím činitelem rodinné dynamiky a nehledejme ve vzešlém konglomerátu míru zásluh či převahy.

Literatura

- [1] BAKALÁŘ, P. 2004. *Psychologie Romů*. Praha : Votobia, 2004.
- [2] HOLUBEC, S. 2006. *Teorie vzdělanostních nerovností a romské prostředí*. Paideia 2/III/2006. Praha : Univerzita Karlova, 2006. ISSN 1214 - 8725
- [3] ŘÍČAN, P. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha : Portál, 1998.

Doc. PhDr. Felix Černoch, CSc.

Akademie HUSPOL

Tel. +420 212 234 130

cernochvip@seznam.cz

XVII

RÓMSKA RODINA A JEJ KOEXISTENCIA V MAJORITNEJ SPOLOČNOSTI

Roma families and their coexistence in the majority society

**ZUZANA BUDAYOVÁ
DANIELA BAKOVÁ**

Abstrakt

Autorky príspevku identifikujú koexistenciu rómskej minoritnej skupiny v tradičnom spôsobe života. Analyticky popisným spôsobom predstavujú rómsku rodinu ako celok, ktorý vytvára pevné väzby nielen medzi najbližšími členmi, ale i širšou rodinou, ktorú môže tvoriť viacero generácií. Znázorňujú jednotlivé postavenia členov rodiny, ich úlohy, povinnosti a pozície v rodinnom a hodnotovom systéme rodiny. Empirickou časťou autorky zisťujú vzťahy medzi rómskou minoritou a majoritnou spoločnosťou, komparujú postavenie ženy a dieťaťa v rómskej a majoritnej rodine.

Kľúčové slová

Dieťa, matka, otec, postavenie, pravidlá, rómska rodina, vzťahy, život

Abstract

The authors of identifying the coexistence of the Roma minority group in the traditional way of life. Analytical and descriptive way represent the Roma family as a whole, which creates strong bonds between not only the closest members, but also the extended family that can form multiple generations. Shows the individual status of family members, their roles, responsibilities and position in the family and the family value system. The empirical part, the author find a link between the Roma minority and the majority population, compares the status of women and the child in the Roma and the majority family.

Key words

Child, mother, father, status, rules, Roma family, relationships, life

ÚVOD

Rómske etnikum sa výrazne odlišuje od majoritného spoločenstva nielen svojou kultúrou, hodnotovou orientáciou a spôsobom života, ale i realizáciou rodinného života od počiatkov – teda od založenia rodiny, cez výchovu ale i postavenie jednotlivých členov v rodinnom spoločenstve. Rómska rodina a teda i vonkajšie a vnútorné prejavy jej života sa od majoritnej odlišuje vo viacerých aspektoch.

Najpočetnejšou marginalizovanou skupinou na Slovensku sú rómske komunity. Získanie spoľahlivých dát o počte rómskeho obyvateľstva je spojená s niekoľkými problémami a je takmer nemožné, určiť presný počet Rómov a práve preto sa nahrádza rozličnými kvalifikovanými odhadmi. V prepočte na celkový počet rómskych obyvateľov patrí Slovensko ku krajinám s najväčšou rómskou komunitou na svete. (Dirgová, 2011). Ako uvádza Štatistický úrad SR (in Z. Budayová, 2015, s. 24): „Rómovia sú druhou najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku. Podľa sumarizácie miestnych úradov žilo na Slovensku v roku 1989 253943 Rómov (4,8%), pričom štatistiky evidovali iba sociálne odkázaných občanov. Dá sa predpokladať, že počet Rómov je na Slovensku vyšší, v súčasnej dobe sa odhady pohybujú medzi 420 – 500 tisíc obyvateľov a vzhľadom na ich vysokú natalitu sa toto číslo neustále zvyšuje. (Vašečka, 1999) Pri sčítaní obyvateľov SR sa v roku 2001 prihlásilo k rómskej národnosti 1,7% obyvateľov (89 920 obyvateľov), v roku 2011 to bolo 2% obyvateľstva (105 738 obyvateľov). (ŠÚ SR, 2016) Rómsky jazyk si podľa Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 ako materinský jazyk uviedlo najviac obyvateľov s trvalým pobytom v Prešovskom (7%), v Košickom (5,9 %) a v Banskobystrickom kraji (1,2 %).“ (ŠÚ SR, 2016).

„Rómska národnostná menšina je síce vnútorne heterogénna skupina, veľká časť Rómov však patrí medzi najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva SR. Ich sociálnu situáciu dlhodobo determinuje vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, závislosť na dávkach sociálneho systému, nízka úroveň vzdelania a bývania. Najviac ohrozené sociálnou exklúziou (marginalizáciou) sú neintegrované rómske komunity žijúce vo vidieckych alebo mestských osídleniach – ich počet sa odhaduje na niekoľko sto. V týchto osadách žije približne 100 000 Rómov – zažívajú extrémnu chudobu, ktorá sa navyše prenáša na ďalšie generácie. Veľkú časť tohto obyvateľstva tvoria nezaopatrené deti.“ (Tvrdoň, Kasanová, 2004, s. 27).

1 DIFERENCIÁCIA RÓMSKEHO ETNIKA A MAJORITNÉHO SPOLOČENSTVA

„Odlišnosť rómskeho etnika, resp. rómskych etnických skupín, od Nerómov je nie len že veľmi nápadná, ale vnímaná pomerne negatívne.

Príčiny negatívneho vzťahu majoritného obyvateľstva k príslušníkom rómskeho etnika môžeme hľadať vo viacerých faktoch a príčinách. Jedným z ich spoločných znakov je ne-asimilatívnosť, čiže neschopnosť alebo neochota prispôsobenia sa, ktorú majoritné obyvateľstvo nedokáže pozitívne interpretovať. Ich socio-kultúrna rezistencia prináša so sebou sociálnu izoláciu, nízky socio-ekonomický status vrátane rolí, ktoré z neho vyplývajú. Vážnym problémom pre majoritu býva práve existencia etník žijúcich dlhodobo na nižšom stupni, t.j. existencia tzv. etnografickej periferie. Keďže majoritné obyvateľstvo na Slovensku nielenže uprednostňuje svoju skupinu, ale súčasne znehodnocuje odlišnú skupinu (Rómov), môžeme hovoriť o etnocentrizme.“ (Mátel, 2010, s. 20).

D. Selická vymedzila odlišnosti Rómov od majority nasledovne:

- Rómovia majú odlišné hodnoty ako majoritná spoločnosť. Rodina pre nich predstavuje najvyššiu hodnotu, ktorej sú ochotní podriaďovať svoje konanie, predstavuje pre nich miesto bezpečia, útočisko pred zlom. Pocit bezpečnosti má pre Rómov väčšiu hodnotu ako vzdialená budúcnosť, alebo vzdelanie s príslubom lepšieho života.
- Vlastná rodina, v ktorej žijú, sú pre Rómov vyššou autoritou ako pre členov majority. Záujmy rodiny má prednosť pred individuálnymi záujmami. Rodina vydáva príkazy a rozkazy, ktorému sa musia prispôbiť všetci členovia rodiny.
- Odlišný komunikačný štýl. Ich komunikácia býva hlasná, naliehavá, so živou mimikou a gestikuláciou, ale i fyzickým priblížením. Preto sú majoritou vnímaní ako tí, čo nerešpektujú spoločnosťou uznaný spôsob sociálneho styku.
- Vzťah k majetku sa u nich prejavuje v schopnosti rozdať všetko, aj keď sa sami môžu ocitnúť v núdzi. Na druhej strane nemajú problém privlastniť si vec ktorá im nepatrí. Neprikladanie významu majetku vedie k neschopnosti hospodáriť s peniazmi, nezájmu na ich získavaní a vo vytváraní si obdobného vzťahu k majetku iných. (Selická, 2009).

Odlišná kultúra rómskej menšiny i celkový spôsob života rómskej populácie sú majoritnou populáciou vnímané negatívne a prevláda u nej názor, že značná časť rómskej populácie sa nechce alebo nevie adaptovať na spoločenské normy. Takáto percepcia odlišnosti Rómov vedie ku vzniku sociálneho dištancu majoritnej populácie k Rómom. Veľká časť majoritného obyvateľstva chápe prítomnosť rómskej populácie na Slovensku ako príťaž. Vysoká miera odmietania a rozšírené predsudky následne priamo ovplyvňujú reálne správanie sa Rómov, ktorí tak často naplňujú predstavy majority o Rómoch. Konfliktná atmosféra medzi rómskou populáciou a majoritnou populáciou sa tak zvyšuje a do budúcnosti znamená reálnu hrozbu pre budovanie liberálno-demokratického režimu v Slovenskej republike. (Vašečka, 2007).

2 RÓMSKA RODINA A POSTAVENIE JEDNOTLIVÝCH ČLENOV

„Odadženo mardo, so ačhiľa a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro.“ (Zle je tomu, kto je chudobný, ešte horšie tomu, kto je sám.)
Rómske príslovie

Absolútne najvyššiu hodnotu v rómskej komunite má rodina. Tradičná rodina je mnohodedná a súčasne viacgeneračná. Vyznačuje sa svojimi charakteristickými znakmi. Rodina je jednou zo základných spoločenských inštitúcií a zohráva veľmi dôležitú úlohu v živote každého z nás, obzvlášť rómskych detí. Je prvým sociálnym prostredím, do ktorého sa dieťa narodí, a predstavuje akýsi „spojovací mostík“ medzi jednotlivcom a spoločnosťou.

„Rodina je základným životným prostredím dieťaťa. Nielenže dieťa obklopuje, ale sa do neho aj premieta.“ (Helus, 2007, s. 134). Rómske rodiny sa od typicky slovenských rodín v mnohom odlišujú.

Rodina poskytuje Rómovi záruku, aby mohol žiť v harmónii so svojim okolím. Význam má aj rod, pôvod po otcovi a po matke. Rodina znamená pre Róma široké spoločenstvo dvoch až troch generácií. Vyznačuje sa mnohopočetnosťou. Pôrodnosť žien sa začína v skorom veku a udržiava sa vysoká počas celého reprodukčného obdobia až po biologickú hranicu. Dôvodom mnohodednosti je uchovanie rodu, sily a možnosti zabezpečenia obživy a starostlivosti o starých členov rodiny v budúcnosti. Dieťa žije v rodine s troma až štyrmi generáciami dospelých. Svet dieťa splýva so svetom dospelých. Do rómskej „veľkorodiny“ patria aj príbuzní žien, ktoré si zobrali za manžela muža danej rodiny, alebo priženení muži. Takéto ponímanie rodiny nie je etnicky podmienené. (Cangár, 2003).

Pre rómsku rodinu je príznačné, že:

- výchova nie je individualistická, ale kolektivistická,
- všetko sa rieši kolektívne,
- prvým zákonom pri výchove dieťaťa je jeho voľnosť,
- od dieťaťa sa nepožaduje, aby sa pri plnení školských povinností namáhalo,
- rodina dieťa chráni, je jeho útočiskom, ale aj mantinelom, ktorý nesmie prekročiť,
- rodina odovzdáva dieťaťu svoje rómske hodnoty. (Nečas, 2002, s. 38).

Jedným z charakteristických znakov rómskej rodiny je, že voči svojmu okoliu vystupuje jednotne ako celok, čo znamená, že jediniec koná v mene rodiny. Aj preto „chyba, ktorú urobí jediniec, sa hodnotí ako chyba celej rodiny, čin jedinca hodný úcty posilňuje prestíž celej rodiny.“ (Poláková, 2002, s. 35).

Iné delenie rómskych rodín uvádza C. Nečas, ktorý tieto delí na:

1. **Rímska patriarchálna rodina** – je rozšírenou rodinou, ktorá vznikla pričleňovaním manželských rodín súrodencov jedného pohlavia napr. jeden, alebo viac ženatých synov žije so svojou /svojimi/ manželkou /manželkami/ s otcom, ktorý má poručníctvo nad synom. Rómskym zvykom je, že nevesty prichádzali do rodín ženíchov. V súčasnosti je to tak, že novomanželia idú do tej rodiny, kde sú lepšie podmienky pre ich spolužitie.
2. **Generačná rodina** – je rozšírená rodina, ktorá vzniká pričleňovaním rodičov rôznych generácií. Je typickejšia pre Rómov ako pre ne-Rómov.
3. **Veľká, alebo spojená rodina** – stretávame sa s ňou u Rómov iba zriedkavo, je rozšírenou rodinou, v ktorej spolu žijú ženatí synovia s ich rodinami.

Rodiny môžeme deliť aj podľa ich sídla na:

- matriolokálna – podľa sídla matky,
- patriolokálna – podľa sídla otca,
- avunkolokálna – podľa sídla strýka,
- duolokálna – podľa sídla matky aj otca,
- neolokálna – sídlo manželstva je nezávislé na rodičoch obidvoch manželov.

Najtypickejšou rodinou pre Rómov, ktorí žijú segregovane je niekoľkogeneračná rodina, v ktorej žijú rodičia, starí rodičia, prastarí rodičia, deti, vnuci, pravnuci, bratanci, sesternice, tety, strýkovia a ďalší príbuzní, ktorí prejavujú vysoký stupeň súdržnosti. Vzdelanie nepredstavuje pre rómsku rodinu vysoko cenenú hodnotu. Neprináša žiadne viditeľné výhody – napr. šancu na lepšiu prácu, na vyššie spoločenské potreby. (Nečas, 1991).

Sexuálne vzťahy sa nadväzujú pomerne skoro, sobáša sa uzatvárajú neskôr a rozvodovosť je neporovnateľne nižšia ako pri ostatných obyvateľoch. Predovšetkým sa jedná o nízky vek na začiatku života v partnerskom zväzku zo strany partnera i partnerky, nehovoriac o veľmi mladom veku žien – dievčat pri pôrode. Z toho vyplýva značný počet detí v komunitách a menší podiel osôb v produktívnom veku. Samozrejmosťou sú viacčlenné domácnosti, vyšší podiel úplných ale i neúplných rodín s deťmi do 15 rokov. Charakteristickým býva spoločné bývanie niekoľkých generácií pokrvných príbuzných v jednom dome a spoločné hospodárenie. Rómska rodina sa v súčasnosti začína meniť a je pre ňu charakteristický pokles pôrodnosti, dojčenskej úmrtnosti, ubúda počet pôrodov žien nad 35 rokov ako aj počet prvorodičiek mladších ako 18 rokov. Vysoký počet detí na jednu matku sa predpokladá skôr u sociálne najzaostalejších Rómov, ktorí žijú v osadách na okraji spoločnosti. (Poláková, 2002).

Matoušek uvádza, že tradičná rómska rodina je výrazne patriarchálna. Prianie rodičov je mať radšej synov, ako dcéry. Najvyššou hodnotou pre rómsku ženu je mať dieťa aj v očiach muža má žena vyššiu hodnotu, ak má deti. Ženy rodia deti hneď ako sú pohlavne zrelé niekedy už hneď v trinástich rokoch. (Matoušek, 2003, s. 142).

Otec – patriarcha rodiny

Rómska rodina je patriarchálna, hlavné slovo v rodine má otec, matka je zodpovedná za chod domácnosti a výchovu detí, pričom tu môžeme pozorovať určité rozdiely oproti majoritnej spoločnosti. Hlavou rodiny a živiteľom je muž – otec. Vnútri ako hlava rodiny má hlavné slovo, jeho rozhodnutiam sa ostatní musia podriaďovať. (Cangár, 2003).

V niektorých osadách nechávajú muži na ženách všetku prácu, dokonca aj obstarávanie dreva na kúrenie. V rómskych rodinách sa udržiavajú tradičné rómske zvyky. Mužova nevera bývala a je stále tolerovaná. Oproti tomu nevera ženy bola a je neospravedlňiteľná a neprijateľná. Muž ju môže za ňu opustiť, a ak to neurobí, veľmi tvrdo ju potrestá. Rómovia vravia: „Každá žena pozná mužovu ruku. Muž bije ženu často zo žiarlivosti, čo patrí k láske, takže keď nebije, je to známkou, že nemiluje“.

Od ženy sa očakáva, že sa postará o deti a nakrmi rodinu. Muž má iba jednu povinnosť, a to odovzdať žene peniaze, ktoré zarobí, pokiaľ však pracuje. Žena sa musí postarať o jedlo i o domácnosť. Často rodina neraňajkuje, čaká sa, kým žena zoženie niečo na zjedenie. (Poláková, 2002, s.64)

Žena, matka – hlava rodiny

„Rómska matka sa s dieťaťom nerozpráva o veciach, ktoré ho zaujímajú, nečíta mu rozprávky a neučí ho spoznávať okolitý svet. Všetko ponecháva prirodzenému priebehu. V rómskej rodine neexistujú zaužívané pravidlá, deťom chýba denný režim, neefektívne využívajú svoj voľný čas a neplnia si svoje povinnosti. Citová väzba medzi súrodencami ako aj medzi deťmi a rodičmi je veľmi silná. Žiaľ, dnes môžeme v rómskych rodinách vidieť násilie na deťoch, ich zanedbávanie, opustenie dieťaťa krátko po narodení, či dokonca incest, čiže situácie, ktoré v minulosti boli pre rómske obyvateľstvo neprijateľné.“ (Nečas, 2002, s. 36).

Rómske ženy majú väčšinou plné ruky práce a plnú hlavu starostí, ako nakrmiť svoju rodinu. U rómskych detí iba zriedka pozorujeme neurotické rysy. Nebývajú pod tlakom vysokých nárokov ako bývajú naše deti. Je menej tabuizovaných tém, menej vnútorných konfliktov. Za poslednú generáciu rómska rodina zoslabla. Rómska rodina má značne patriarchálny ráz. Hlavou rodiny je stále otec. Žena je ocenená podľa svojej plodnosti. Ak žena neporodila, muž ju má právo opustiť. Mužova nevera bývala a je stále tolerovaná. Oproti tomu nevera ženy bola a je neospravedlňiteľná

a neprijateľná. Muž ju môže za ňu opustiť, a ak to neurobí, veľmi tvrdo ju potrestá. Rómovia vravia: *„Každá žena pozná mužovu ruku. Muž bije ženu často zo žiarlivosti, čo patrí k láske, takže keď nebije, je to známkou, že nemiluje“*.

Od ženy sa očakáva, že sa postará o deti a nakrmi rodinu. Muž má iba jednu povinnosť, a to odovzdať žene peniaze, ktoré zarobí, pokiaľ však pracuje. Žena sa musí postarať o jedlo i o domácnosť. Často rodina neraňajkuje, čaká sa, kým žena zoženie niečo na zjedenie. (Poláková, 2002, s.64). V niektorých osadách nechávajú muži na ženách všetku prácu, dokonca aj obstarávanie dreva na kúrenie. V rómskych rodinách sa udržiavajú tradičné rómske zvyky. (Karšai, 2003, s.189).

Medzi zraniteľné skupiny obyvateľstva Slovenska patrí časť rómskych žien žijúcich najmä v uzavretých komunitách. V nich prevládajú iné zvykové normy ako v majoritnej societe. Vo vzťahu k tejto skupine môžeme hovoriť, že je to skupina obyvateľov, ktorá je dlhodobo sociálne vylúčená zo spoločnosti. Rodová rovnosť v niektorých rómskych rodinách je v protiklade s kultúrnymi a etnickými zvykmi aj stereotypmi. Postavenie rómskej ženy v rómskej rodine, vzhľadom na ich tradície, často vedie ku kumulácii dôvodov sociálnej inklúzie i viacnásobnej diskriminácie. (Hanobík, 2016).

Deti – klenot rodiny

Deti majú v rodine status daný poradím medzi súrodencami, pohlavím a vekom. Status rodiny sa často odvodzuje od vonkajších znakov, ako je vybavenie domácnosti televízia, oblečenie, drahé telefóny. Budovanie statusu a jeho znakov sa s mierou sociálneho vylúčenia skôr zvyšuje až do určitej hranice, kedy rodina rezignuje a bojuje o prežitie. Z toho napr. vyplýva desiatový efekt. Veľké množstvo rodín je v situácii kedy, nie sú žiadne prostriedky na desiatu do školy, a vtedy nechávajú deti doma. Starosť o vlastné zdravie a zdravie detí nie je prepojená so systémom zdravotníctva ani ovplyvňovaná mediálnymi kampaniami. Príkladom môže byť postoj ku fajčeniu. V mnohých rodinách nie je vnímané ako riziko. Deti hocikde spia v zafajčených miestnostiach. Tradičný koncept čistoty je odlišný od toho, akú čistotu vníma väčšinová spoločnosť – týka sa napr. zákazu prať mužské a ženské oblečenie dokopy, alebo zákazu používať k umývaniu riadu miesto, kde sa umývajú ľudia, dojsť zvyšky jedla na ďalší deň. Deti sú zvyknuté na to, že v rodine nie sú peniaze. Keď naopak peniaze sú, deti očakávajú, že rodičia splnia ich prania. Ide o iný postoj než vo väčšinovej spoločnosti. Deti sú viac a oveľa bližšie dospelými a bežne sú oboznámené s finančnými problémami celej rodiny. Peniaze nie sú len záležitosť dospelých, ale aj záležitosťou celej rodiny. Rómovia majú dodnes charakteristické tieto typy rodín. (Poláková, 2005, s. 26-26).

Na postavenie v rodine má veľký vplyv poradie narodenia dieťaťa. Túžbou, aby prvorodené dieťa bol syn, pretože tým rastie prestíž celej rodiny

a zároveň podľa nich syn nemôže spôsobiť rodine takú hanbu ako dcéra: „O čhavo našti avel khere pereha“ (chlapec nemôže prísť domov s bruchom). Najstarší syn má pri výchove mladších súrodencov rovnaké právomoci ako rodičia. Smie ich trestať, dávať zákazy a príkazy, ktoré mladší súrodenci musia rešpektovať. V prípade otcovej smrti sa stáva hlavou rodiny, v minulosti dokonca mal právo rozhodnúť o tom, či sa matka môže znovu vydať. Ak prvorodeným dieťaťom bola dcéra, radosť bola hlavne na strane matky, pretože ju vnímala ako pomocníčku a pestúniku pre svoje ďalšie deti. Jej úloha spočíva predovšetkým v upratovaní a starostlivosti o mladších súrodencov, a to od momentu, keď dosiahla 8 – 9 rokov. (Karšai, 2003, s.189).

Dnes môžeme v rómskych rodinách zaznamenať násilie na deťoch a zanedbávanie ich v dôsledku alkoholu či drogových závislostí. Terajšími hodnotami panujúcimi v zaostalých rómskych osadách sú alkohol, video a zlodejstvo, čo devastujúco ovplyvňuje najmä tvárnu detskú dušu. (Poláková, 2002, s.68).

Rómska rodina má inú štruktúru ako nerómska. Je viacgeneračná a väzby v nej sú veľmi silné. Hlavou rodiny je otec, ale ťarcha vedenia domácnosti spočíva na matke. Poriadok v rodine podmieňuje rešpekt voči otcovi. Spolu žijú nevesty, zaťovia a aj starí rodičia a je tu istá deľba práce. Ženy varia a starajú sa o deti, no často zabezpečujú aj hmotnú stránku rodiny. Deti navštevujú školu do dvanásteho roku. V týchto rodinách sú veľmi silné príbuzenské putá a je to pozostatok z pravlasti, kde na základoch veľkých rodín vznikali kasty. Veľká rodina znamená aj bezpečné útočisko, kde sú si všetci rovní, úplne slobodní, všetko je spoločné, nikto nerozkazuje, mladí dodržiavajú úctu voči starým, ktorá im patrí. (Karšai, 2003, s.189).

Rodina poskytuje Rómovi záruku, aby mohol žiť v harmónii so svojim okolím. Význam má aj rod, pôvod po otcovi a po matke. Rodina znamená pre Róma široké spoločenstvo dvoch až troch generácií. Vyznačuje sa mnohopočetnosťou. Pôrodnosť žien sa začína v skorom veku a udržiava sa vysoká počas celého reprodukčného obdobia až po biologickú hranicu. Dôvodom mnohodetnosti je uchovanie rodu, sily a možnosti zabezpečenia obživy a starostlivosti o starých členov rodiny v budúcnosti. Dieťa žije v rodine s troma až štyrmi generáciami dospelých. Svet dieťa splýva so svetom dospelých. Do rómskej „veľkorodiny“ patria aj príbuzní žien, ktoré si zobrali za manžela muža danej rodiny, alebo priženení muži. Takéto ponímanie rodiny nie je etnicky podmienené. (Cangár, 2003).

Je to skôr demografický posun v ich vývoji. Takto chápané rodinné spoločenstvá sú podobné ako v rozvojových krajinách, alebo ako boli u Nerómov pred desaťročiami. Široká rodina poskytovala ale aj poskytuje jednotlivcovi skúsenosti, zručnosti, ale i vedomosti. Najpodstatnejší rozdiel v porovnaní s majoritnou spoločnosťou je vo vnímaní partnerstva ako inštitúcie. Napriek skorému začiatku partnerského spolužitia pretrváva

partnerstvo (legalizované/nelegalizované) dlhú dobu. (Kumanová, Džambazovič, 1999)

3 EMPIRICKÉ ZISŤOVANIA

Klasická rómska rodina sa od majoritnej líši mnohými znakmi. Nielen mnohodednosťou, viacgeneračným spolužitím viacerých rodinných vzťahov, ale i celkovým ponímaním života ako takého. V nami zvolenom kvalitatívnom výskume sme metódou individuálnych rozhovorov zisťovali názory a postoje na niekoľko vybraných oblastí pre ktoré bolo charakteristické:

- vzťahy medzi majoritnou spoločnosťou a rómskou minoritou,
- komparácia postavenia jednotlivých členov úzkej rómskej rodiny (mužov, žien – matiek a detí) s postavením členov rodiny majoritného obyvateľstva rómskymi participantmi,
- zisťovanie konkrétnych odlišností v bežnom živote rodín rómskych a majoritných.

Empirické zisťovania sme realizovali v segregovanej časti obce v okrese Spišská Nová Ves v ktorej žije približne 1155 obyvateľov rómskej minority. Sami o sebe hovoria a uvádzajú, že sa nepovažujú za Rómov, ale v bežnom živote a v reálnej praxi ich aj i majoritní obyvatelia obce nazývajú Cigáni – s čím oni sami nemajú žiaden problém. Zámerným spôsobom (vybraných participantov osobne poznáme a výber bol podriadený i hľadiskom vzdelania a hodnotovej orientácie vybraných participantov) sme vybrali štyroch participantov, ktorým sme položili otázky týkajúce sa našich oblastí.

Prvou oblasťou, o ktorú sme sa zaujímalí bola oblasť spolunažívania a vzťahov s majoritnou spoločnosťou.

A. B. Mann uvádza, že odlišný historický vývin Rómov ako etnickej kasty je jednou z príčin ich reálnej odlišnosti. Rómovia sa od ostatného obyvateľstva odlišujú etnickými, kultúrnymi, sociálnymi a ekonomickými charakteristikami. Bližšie určenie tejto odlišnosti je v prvom rade v nápadnosti. Pri vnímaní Rómov majoritou dojem odlišnosti súvisí s fyzickým vzhľadom, spôsobom reči a obliekania, odlišnosti v komunikovaní, uznávaných hodnotách, normách správania. (Mann, 1992).

Jurásková identifikuje pozitívnejší vzťah Rómov k majorite ako naopak. Majorita je pre Rómov súčasťou ich sociálneho sveta, resp. sami seba chcú vnímať ako súčasť majority. V hodnotení majority sa Rómovia prikláňajú skôr ku kladným vyjadreniam. Kladný alebo neutrálny postoj preukazujú Rómovia k svojmu najbližšiemu okoliu, k susedom a priateľom z majority. V prípade zmienky o vzťahoch medzi Rómami a autoritami z majority sa ich hodnotenie úplne zmení. Všetka krivda a nespravodlivosť, ktorá sa im v živote stane, je často pripísaná konkrétnemu starostovi, sociálnemu

pracovníkovi, lekárovi, či inému predstaviteľovi štátnej správy, samosprávy a štátnych inštitúcií. Atmosféru vzájomného spolužitia s majoritou hodnotia Rómovia ako zmierlivú, dobrú a pokojnú. Ak Rómovia posudzujú toto spolužitie negatívne, vinu za tento stav prisúdia väčšinou majorite. (Jurásková, 2002).

V tomto znení zazneli i odpovede našich participantov, ktorí uvádzali len pozitívne vyjadrenia a nemali výhrady voči spolužitiu nielen v danej osade, ale ani ako integrovaní medzi majoritným obyvateľstvom. Hodnotenie vzájomných kladných vzťahov a vzájomného spolužitia, ako aj iných skutočností ktoré musíme brať do úvahy medzi Rómami a majoritou je výsledkom pôsobenia viacerých faktorov, z ktorých medzi najvýznamnejšie patrí celkový rozvoj obce, socioekonomický status, miera integrácie a diferenciacia v rámci rómskeho etnika. Pociťovanie kladných vzťahov vyplýva i z plnenia si záväzkov obce, ktoré boli stanovené pri nástupe nového starostu do funkcie, ale i plnenia pravidiel, na ktorých sa podieľajú samotní Rómovia. Z nie menej zanedbateľných skutočností by sme mohli uviesť i vynášanie odpadu, udržiavanie poriadku v obci, sociálne služby zabezpečované obcou v rámci verejnoprospešných prác, ktoré vykonávajú hlavne Rómovia, používanie verejných priestranstiev, dochádzka rómskych detí do tunajšej materskej a základnej školy, spolupráca s vedením obce – nielen s poslancami obce ale i starostom, ktorý patrí k rómskej komunite a mnohé iné. Aj keď ide o segregovanú komunitu, ktorá je obcou spojená nespevnenou cestou, pričom do „dediny“ cesta trvá cca 10-15 minút, i tento typ danej lokality určuje mieru kontaktov s majoritou a nepriamo sa podieľa na životnej úrovni Rómov. Títo Rómovia žijú komunitným spôsobom života, sú veľmi súdržní, stmelení, odkázaní sami na seba a väčšinou aj príbuzensky prepojení.

V druhej oblasti v ktorej sme zisťovali a komparovali postavenie jednotlivých členov úzkej rómskej rodiny s postavením členov rodiny majoritného obyvateľstva rómskymi participantmi, sme zistili odlišné názory a postoje našich participantov hlavne v kategórii postavenia ženy a detí v rodine. Hlavnou diferenciou postavenia ženy rómskej a nerómskej je ponímanie funkcií ženy v rodine. Pre porovnanie uvádzame výroky participantov, ktoré odznali pri komparácii týchto funkcií v rómskej a majoritnej rodine.

V oblasti zisťovania a identifikovania konkrétnych odlišností v bežnom živote rodín rómskych a majoritných sme zistili, že život rómskej rodiny sa v skutočnosti odlišuje v mnohých životných situáciách. Pre časť Rómov je určujúci život v tzv. sociálne vylúčených lokalitách. Ako rodina je u Rómov vnímaný široký okruh príbuzných, v čom spočíva solidarita. Žiť mimo rodinu je skoro nepredstaviteľné. Nukleárne rodiny, ktoré majú lepšie postavenie, s tým majú problém, pretože žiadosti o podporu zo širšej rodiny ich sťahujú do postavenia ostatných.

Tab. 1 *Komparácia postavenia ženy v rómskej a nerómskej rodine*

	Rómska žena v rodine	Nerómska žena v rodine
Postavenie	s vekom rastie	postavenie sa nemení
Hodnota ženy	čím viac detí	bez ohľadu na počet detí
Pôrod	už v 13.-15. roku veku	odkladá na neskôr
Vernosť	verná mužovi, poslušnosť	verná mužovi
Starostlivosť	stará sa o chod rodiny	stará sa o chod rodiny
Kariérny rast, práca, zamestnanie	---	prvoradé zamestnanie a ukončenie štúdia
Výchova detí	odzieraním, vychováva celá rodina	konkrétny typ výchovy v rodine, učením
Vo vzťahu k mužovi	podriadená	rovnocenná
Materiálne zabezpečenie rodiny	darmi, žobraním, pýtaním, second hand,...	zabezpečené zo „zarobených peňazí“
Nazeranie do budúcnosti	život tu a teraz, výchova detí tak, aby vedeli viesť čestný život, zabezpečenie hlavne synov do budúcnosti	zabezpečenie lepšieho života pre svoje deti, vynakladanie úsilia pri ich vzdelávaní, dlhšie vedenie ich života,

V tabuľke 2 identifikujeme naše zistenia pri komparovaní poznatkov participantov o postavení dieťaťa v rómskej a nerómskej rodine.

Tab. 2 *Komparácia postavenia detí v rómskej a nerómskej rodine*

	Rómske dieťa v rodine	Dieťa v majoritnej rodine
Postavenie	nadradené, dieťa má prednosť pred záujmami rodičov	rovnocenné, s určenými hranicami
Starostlivosť	celá rodina – i širšia	rodičia
Hodnota detí	prvorodený syn, čím vyšší počet	rovnaká bez ohľadu na počet a pohlavie dieťaťa
Výchova detí	kolektivistická, celá rodina – i širšia, odzieraním, len po rómsky	hlavne rodičia a škola – učením,
Vzdelávanie	s handicapom – nie je vedené rodičmi, nezáujem, nekooperácia so školou,	od predškolského veku – po vysokú školu
Materiálne zabezpečenie dieťaťa	nízka úroveň	na strednej, až vysokej úrovni
Kariérny rast, práca, zamestnanie	skoré ukončenie povinnej školskej dochádzky	dôraz na vzdelávanie a kariérny rast
Disciplína a poriadok	málokedy tresty a sankcie, učia sa byť samostatnými	tresty a sankcie, určené hranice, poukazovanie na normy

U Rómov doznieva tradícia patriarchálnej rodiny, v ktorej živiteľom a ochrancom bol muž a žena sa starala o chod rodiny a výchovu detí, podľa možnosti aj niečo zarábala. Pokiaľ sú dnes muži dlhodobo nezamestnaní prestávajú byť zdrojom rodinných príjmov. Ženy sa zaoberajú úradmi vrátane jednaní o dávkach. Sú vo veľkom množstve živiteľkami rodiny kvôli tomu, že majú príjem z legálnej, prípadne nelegálnej práce. Pozícia ženy je dnes na rozdiel od nedávnej doby „emancipovanejšia“. Deti majú vysokú hodnotu, rodičia si však viac želajú synov ako dcéry. Hoci je dieťa vychovávané v kolektíve, ťažisko jeho výchovy spočíva na matke, ktorá ho učí hovoriť, uspokojuje jeho potreby a učí ho zvyklostiam rómskej rodiny. Svet detí splýva so svetom dospelých, čoho výsledkom je, že v rómskej rodine neexistujú generačné rozdiely.

Rómovia majú množstvo zvykov, napríklad: Na Vianoce otec rozkrája jablko na toľko kúskov, koľko je účastníkov pri spoločnom stole, pričom si každý zje svoj diel. Tento zvyk krásne vyjadruje tradičný rómsky zmysel pre rodinnú pospolitosť. Znamená to, že tradičná dobrá rómska rodina, ktorú tvorí matka, otec a ich deti) bola veľká, značne súdržná, plná lásky k deťom. Nemožno prehliadnuť skutočnosť, že rodina svojimi prístupmi a spôsobmi riešenia rôznych životných situácií nepriamo modeluje budúce zvládanie záťaže dospievajúcich, a tým ovplyvňuje ich život. (Šebian, 2005).

V tabuľke 3 uvádzame a identifikujeme rozdielnosti vo vnímaní rodiny a rodinného spoločenstva našimi participantmi.

Tab. 3 *Komparácia vnímania rodiny a rodinného spoločenstva našimi participantmi*

	Rómska rodina	Nerómska rodina
Spoločenstvo	2-3 generácie	1-2 generácie
Veľkosť rodiny	mnohopočetná	málopočetná – 1-3 deti
Súdržnosť	veľká miera solidarity	primeraná, až znížená
Hodnoty	deti, veľkorodina, súdržnosť,	zdravie, šťastie, láska,
Spôsob života	komunitný – stiera odlišnosti medzi verejným a súkromným životom	individuálny, viac zameraný na malú rodinu
Deľba práce	podľa postavenia rodičov	rovnomerné
Riešenie problémov	jednotne, konflikty prežíva kolektívne	v úzkom kruhu
Tradície	neporušujú sa, ak áno – trest, sankcia	uznávajú sa, porušovanie však nie je trestané

V rómskej spoločnosti má najvyššiu hodnotu mnohodednosť a spoločný život s viacerými generáciami naraz. Na základe nášho kvalitatívneho výskumu sme zistili niekoľko odlišností nielen v postavení jednotlivých členov rodiny (ženy a dieťaťa), ale i odlišnosti v samotnom myslení a nazeraní na každodenný život. Žena a dieťa rómskej minority patrí medzi najviac zraniteľné skupiny v marginalizovanej skupine rómskej minority na

Slovensku. Hlavne ženy a deti, ktoré žijú v segregovaných a uzavretých komunitách, v ktorých prevládajú iné zvykové normy ako v majoritnej societe. Nedodržovaná rodová rovnosť podmienená kultúrnymi a hodnotovými postojmi niektorých rómskych rodín je stále oklieštené dodržiavaná a tak žena a dieťa nemajú možnosť na uplatnenie sa nielen v rodine ale i v spoločnosti. Postavenie rómskej ženy v rómskej rodine vzhľadom na ich tradície často vedie ku kumulácii dôvodov sociálnej inklúzie a viacnásobnej diskriminácii, napr. aj tým, že táto žena vychováva viac detí, nemá ukončené vzdelanie, je temer bez zdravotného uvedomenia, vystavená kultúrnym stereotypom v tejto societe.

ZÁVER

Rómovia sú na Slovensku vnímaní, ako sociálne znevýhodnená komunita, sú na tom horšie ako ktorákoľvek iná skupina obyvateľov. Ide o viacnásobne stigmatizovanú sociálnu skupinu, pri ktorej sa kumulujú znevýhodnenia rozličného druhu a charakteru. Rómska komunita nie je však homogénna. Rómska rodina je chápaná ako základná bunka rómskej spoločnosti. Rómovia ju chápu ako základ života, spôsob realizácie, ale i nemenný kolorit svojho života.

Postavenie jednotlivých členov rómskej rodiny sa však diametrálne líši. Každý člen rodiny, užšej, alebo širšej vie, kde má svoje miesto, vie, aká je jeho úloha, povinnosti a ako má vystupovať navonok tak, aby predstavoval svoju rodinu v najlepšom zmysle slova.

Hlavnou úlohou majoritnej spoločnosti by mala byť pomoc a podpora jednotlivcov v zmysle čo najlepšieho začlenenia sa do spoločnosti a vytvárania nových príležitostí. Je preto nutné podporovať vzdelávanie rómskych detí, dievčat a žien v otázkach uvedomovania si svojich vlastných práv a povinností, zodpovednosti k vlastnému zdraviu. To všetko však musíme vykonávať s porozumením a pochopením zo strany majority, ktorá by mala týchto občanov brať ako rovnocenných partnerov so všetkou úctou aká im ako ľuďom prináleží, hoci ich tradície sú trochu iné. D. Baková (2013, s.171 - 172) upozorňuje, že *„nie každý Róm je zlý a napriek tomu si každý jeden zaslúži šancu, príležitosť, aby sa mohol prejaviť. Zmeniť postoj obyvateľstva k rómskej problematike sa nedá odrazu, vyžaduje si to dlhodobý charakter práce s názormi a presvedčením u väčšiny ľudí.“*

Literatúra

- [1] BAKOVÁ, D. 2013. *Assessment of Roma Population Through the Eyes of Other*. In Wrocław : Foundation of Social Integration Prom, 2013, s. 171 – 181. ISBN 978-83-62969-13-5.

- [2] BUDAYOVÁ, Z. 2015. *The social problem of poverty of the Roma minority*. Warszawa : Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, 2015. 71 s. ISBN 978-83-87897-06-2.
- [3] CANGÁR, J. 2003. *Ludia z rodiny Rómov*. Nové Zámky : Crocus, 2003. 240 s. ISBN 80-88992-42-7.
- [4] DIRGOVÁ, E. 2011. *Marginalizované skupiny obyvateľstva ako súčasť majoritného spoločenstva*. In *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. Pre dnešný svet "Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti."* Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2011. ISBN 978-80-8084-737-1, s. 82-105.
- [5] HANOBIK, F. 2016. *Rómska komunita a sociálno-patologické javy*. [online]. [2016-10-28]. Dostupné na internete: <<http://www.prohuman.sk/sociálna-praca/romska-komunita-a-socio-patologicke-javy>>.
- [6] JURÁSKOVÁ, M. 2002. *Vzťah Rómov k majorite*. In *Čačipen pal o Roma*. Bratislava : Kalligram, 2002. 393-412 s. ISBN 80-88935-41-5.
- [7] KARŠAI, E. 2003. *Rómska rodina, jej začlenenie do spoločnosti a úloha rómskych matiek pre uchovanie materinského jazyka*. Spišská nová Ves : UKF, 2003. 189 s.
- [8] KUMANOVÁ, Z. – DŽAMBAZOVIČ, R. 1999. *Rómska rodina: na rozhraní medzi tradicionalitou a modernitou*. In *Súhrnná správa o stave spoločnosti. Slovensko 1998 – 1999*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 1999. 918 s. ISBN 80-88935-09-1.
- [9] MANN, A. B. 1992. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : ISTER SCIENCE PRESS, 1992. 207 s. ISBN 80- 900486-2-3.
- [10] MÁTEL, A. 2010. *Etické hodnoty a princípy relevantné pre sociálnu prácu s rómskym etnikom*. In *Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Dialóg ako cesta spolužitia*. Ružomberok : Verbum, 2010. ISBN 978-808084-538-4. s. 17-28.
- [11] MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3.vyd. Praha : SLON, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- [12] NEČAS C. 1991. *Spoločenská problematika Romů v minulosti a přítomosti 1*. Brno : Masarykova univerzita. 1991. 425 s. ISBN 80-2100-326.
- [13] POLÁKOVÁ, E. 2006. *Štúdie na tému etika a rómska problematika*. Trnava : Pro Socio, 2006. 63s.
- [14] POLÁKOVÁ, E. a kol. *Postavenie a rola Rómskej ženy v spoločnosti II*. Štúdie. 1.vyd. Trnava, Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2005. 203 s. ISBN 80-89220-06-1.
- [15] SELICKÁ, D. 2009. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. 121 s. ISBN 978-80-8094-618-0.
- [16] ŠEBIAN M. 2005. *Prístupy k riešeniu rómskej kriminality v Slovenskej republike*. Zborník vedeckovýskumných prác Katedry pedagogiky.

- Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. 2005. 256 s. ISBN 978-8089-856-9.
- [17] ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2016. *Veková štruktúra obyvateľstva SR 2001, 2011*. [online]. [2016-10-22]. Dostupné na internete : <http://portal.statistics.sk/files/prezentacia-vybranych-vysledkov-sodb-2011.pdf>
- [18] ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2016. *Obyvateľstvo podľa národnosti - sčítanie 2011, 2001, 1991*. [online]. [2016-10-22]. Dostupné na internete : <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>
- [19] TVRDOŇ, M. KASANOVA, A. 2004. *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra : Katedra sociálnej práce a sociálnych vied, 2004. 138 s. ISBN 80-8050-776-7.
- [20] VAŠEČKA, M. 1999. *Rómovia*. In *Súhrnná správa o stave spoločnosti. Slovensko 1998 -1999*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 1999. 918 s. ISBN 80-88935-09-1.
- [21] VAŠEČKA, M. 2002. *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : IVO, 2002. 911 s. ISBN 978-80-88935-41-5.

PhDr. Zuzana Budayová, PhD.

Katolícka univerzita, Teologická fakulta
Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
Mobil 0907317635
budayova@gmail.com

PhDr. Daniela Baková, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií VŠD
Katedra pedagogických disciplín
Sládkovičovo
Mobil 0904104327
danielabakova@gmail.com

XVIII

VÝZKUM VLIVU SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ NA PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ ROMSKÝCH MUŽŮ A ŽEN

Research of effect of social environment on Romani men's and women's jobs

**IVONA BURYOVÁ
KAMILA TUREČKOVÁ**

Abstrakt

Tématem studie je uplatnění romských mužů a žen na trhu práce. Autorky poukazují na specifikum romské kultury a související potřeby Romů v oblasti zaměstnávání. V příspěvku jsou prezentovány vybrané výsledky primárního výzkumu, který byl realizován v roce 2014 ve městech Karviná a Havířov v České republice. Autorky se zaměřily na část výzkumu, která je zaměřena na pracovní uplatnění romských mužů a žen ze sociálně vyloučených lokalit a z městských centrálních částí města Karviné a Havířov.

Klíčová slova

Etnikum, romská kultura, trh práce, sociální vyloučení, primární výzkum, sociální prostředí

Abstract

The aim of present paper is to analyse employment possibilities of Romani men and women in the labor market. The authors point out on the specifics of Romani culture and their unique needs in context of their employment. The paper presents selected results based on a relevant primary research, which was done in 2014 in the cities of Karvina and Havířov in Czech Republic. The authors focused only on a part of this research, which is focused on employability of Romani men and women from socially excluded localities and from the city's central parts of the city of Karvina and Havířov.

Keywords

Ethnic group, Roma culture, labor market, social exclusion, primary research, social environment

ÚVOD⁵⁷

Romové v České republice představují etnickou skupinu, která patří k sociálním skupinám, ohroženým sociálním vyloučením (Matoušek, 2001). Romská populace si zachovala dodnes svou kulturu, která je majoritou obdivována i kritizována. Romské tance, hudba a řemesla patří k těm obdivovaným a vzbuzují u veřejnosti zájem, oproti tomu některé hodnotové postoje (přístup k práci a ke vzdělávání) se stávají předmětem kritiky. (Marádová, 2006, JAkoubek, 2004).

Pro odborníky představuje romská kultura stále předmět zkoumání, zejména v oblasti mezilidských vztahů, integrace do majoritní společnosti, uplatnění na trhu práce, příčin sociálně patologického chování dětí ve školách ale i způsobů, jakým si v současné době zachovává svou tradiční kulturní podobu. (Bakalář, 2004, Davidová, 2004, Švingalová, 2007).

V průběhu posledních deseti let bylo realizováno několik významných výzkumů jak v oblasti kulturní, demografické tak i sociální a sociálně pedagogické. (Štěchová, 2002, Šormová, 2016, Weinerová, R. 2014) Předmětem výzkumu jsou nejčastěji příčiny nezaměstnanosti romské populace na trhu práce a problémy integrace do majoritní společnosti. (Navrátil, 2003, Unucková, 2007).

V současné době již existují sociální programy, které se snaží řešit nejpálčivější problémy Romů, jsou posilovány terénní i ambulantní sociální služby, zejména v sociálně vyloučených lokalitách. Celá řada odborníků z oblasti sociální práce, pedagogiky, psychologie a sociologie navrhuje různá opatření k zabránění diskriminaci a k posílení integrity romské populace, která vycházejí především z výsledků zkoumání a představují stále aktuální témata k odborné i veřejné diskusi. (Vágnerová, 2007, Matoušek, 2001).

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné již realizovala v roce 2007 výzkum, který byl součástí projektu ROMA. Cílem byla analýza potřeb romského etnika na trhu práce. Již tehdy výsledky ukázaly na možnosti pracovního uplatnění Romů, které vychází z jejich kulturních tradičních zájmů a pracovních potřeb. (Unucková, 2007). V roce 2014 byl realizován následný výzkum, jehož cílem byly příčiny chudoby a sociálního vyloučení u nízkopříjmových skupin obyvatel v Moravskoslezském kraji. Součástí

⁵⁷ V studii autorky využily metodu obsahové analýzy vybraných dokumentů a monografií autorů, kteří se věnují romské problematice v oblasti multikulturní, psychologické, pedagogické a sociologické. Významnou část tvoří výzkum, který probíhá ještě v současné době a je věnován příčinám chudoby a sociálního vyloučení nízkopříjmových skupin v Moravskoslezském kraji. Výzkum realizuje Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné ve spolupráci s neziskovými organizacemi v Karviné a Havířově. Ve výzkumné studii jsou prezentovány výsledky části výzkumu, které jsou věnovány romské komunitě, zejména jejím potřebám na trhu práce a schopnosti integrovat se do majoritní společnosti. Zde byla využita metoda analýzy a syntézy získaných údajů z terénní části výzkumu

výzkumu je i romské etnikum, jako jedna ze zkoumaných skupin, která je ohrožena sociální exkluzí.

V studii je prezentována část výzkumu, která se týká romské populace, žijící v městských částech města Karviné a Havířov a romské populace, která se nachází v sociálně vyloučených lokalitách na periferii obou měst – Karviná Nové Město a Havířov Šumbark. Terénního dotazníkového šetření se zúčastnilo 25 studentů Obchodně podnikatelské fakulty, oboru Veřejná ekonomika a správa a oboru Sociální management. Je třeba ocenit i spolupráci sociálních pracovníků a romských asistentů, kteří se osobně angažovali zejména v sociálně vyloučených lokalitách. Jejich spolupráce spočívala ve výběru romských rodin z obou zkoumaných oblastí a zejména nás upozorňovaly na zásady chování a komunikace s romskými rodinami a na nebezpečí porušení romské etiky.

Výsledky zkoumání v mnohém korespondují s názory odborníků, které jsou publikované v monografiích i odborných člancích. Poukazují na problémy bydlení, uplatnitelnosti na trhu práce. Na problémy, týkající se sociálně patologických jevů na školách, zejména v sociálně vyloučených lokalitách, i na problém zneužívání sociálních dávek, finanční negramotnosti a lichvy. (Mareš, 2001). Výzkum ale poukázal i na významné romské kulturní hodnoty, které se týkají mezigeneračních vztahů, udržování romských tradic a romský způsob života, který je odlišný v sociálně vyloučených lokalitách a v centru městských částí.

1 KOMPARAČNÍ VÝZKUM ZAMĚSTNATELNOSTI ROMSKÝCH MUŽŮ A ŽEN Z ODLIŠNÉHO SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ

Výzkum byl realizován v roce 2014 ve dvou etapách. V rámci plánovaného časového harmonogramu se uskutečnilo terénní výzkumné šetření ve vybraných lokalitách města Karviné a Havířově, která jsou zastoupena romskou minoritou ve velkém počtu. Výzkum byl proveden ve spolupráci s terénními sociálními pracovníky a romskými asistenty. Před samotným terénním šetřením byla zmapována demografická struktura prostředí výzkumu. V první etapě se uskutečnil výzkum v lokalitě Karviná – Nové Město, zejména v jeho okrajové části a ve městě Havířov - Šumbark. Jedná se o sociálně vyloučené lokality na periferiích obou měst, které jsou obydleny sociálně slabšími skupinami obyvatel z řad romského etnika. V následující etapě se uskutečnilo terénní výzkumné šetření ve městě Karviná, v části Karviná Ráj a Karviná Mizerov a ve městě Havířov Střed. Vybrané lokality se nachází přímo v centrech obou měst a jsou obydleny jak romskou komunitou, tak i z větší části majoritní společností.

Cíl a metodika výzkumu

Cílem výzkumu byla analýza potřeb romského etnika, které souvisí s pracovními příležitostmi na trhu práce. Dále komparace názorů romských mužů a žen ze sociálně vyloučených lokalit a centra měst na jejich profesní orientaci a motivační faktory zapojení se na trhu práce. Dílčími cíli výzkumu, které se vztahovaly k hlavnímu cíli zkoumání, bylo nejvyšší dosažené vzdělání, subjektivní příčiny nezaměstnanosti, výběr rekvalifikačního vzdělávání a současný zdroj financí.

Pro potřeby výzkumu byly zvoleny následující metody:

- metoda pozorování, kterou byla zjišťována úroveň bydlení, vztahy mezi členy rodiny, úroveň komunikace mezi členy rodiny a ochota zapojení se do výzkumu,
- explorativní metoda, realizovaná technikou dotazníku,
- metoda komparace – porovnání názorů romského etnika v odlišném sociálním prostředí a současně porovnání názorů mužů a žen.

K usnadnění výzkumu a znalosti zkoumaných lokalit nám byly k dispozici romské asistentky, které nás seznámily s prostředím vybraných romských rodin a umožnily bezproblémovou spolupráci při vyplňování dotazníků.

2 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Pro potřeby studie jsou uvedeny nejdůležitější výsledky komparačního výzkumu, které se vztahují k prezentované problematice v rámci tematického zaměření mezinárodní virtuální vědecké konference „*Vízia postavenia ženy a rola muža v tradičnej rómskej kultúre*“.

Celkem se zúčastnilo výzkumu 133 respondentů. Ze sociálně vyloučených lokalit v Karviné Novém Městě - 30 respondentů, v centrální části Karviná Ráj a Karviná Mizerov - 50 respondentů. V Havířově bylo pro spolupráci získáno celkem 53 respondentů. Z části Havířov Šumbark, která je sociálně vyloučenou lokalitou, se zúčastnilo 20 respondentů a z části Havířov Střed – 33 respondentů. Poměr mužů a žen byl vyrovnaný. Věková struktura se pohybovala od 25 do 60 let.

Vzdělanostní úroveň romské populace

Více jak 40% dotazovaných Romů má pouze základní vzdělání. V sociálně vyloučených lokalitách bylo zjištěno nedokončené základní vzdělání u 12% oslovených respondentů v Karviné a u 20% dotazovaných Romů v Havířově. Jde především o střední a starší generaci.

Nezaměstnanost

V sociálně vyloučených lokalitách je nezaměstnanost ve výši 90%, v městských částech obou měst se pohybuje na úrovni 70%. Nezaměstnaností

trpí více romské ženy, než muži a to ve všech zkoumaných částech města Karviné a v Havířově.

Zájem o rekvalifikaci

Polovina oslovených respondentů zájem o rekvalifikaci nemá. Přesto 20% romských žen v městských částech v Karviné a 15% z městské části Havířov o rekvalifikační kurzy zájem projevilo. Nejčastěji šlo o ošetrovatelské profese (sanitářka, ošetrovatelka). Dále o rekvalifikaci kuchařka, servírka. Muži v sociálně vyloučených lokalitách z 90% zájem nemají. Preferují příležitostnou práci, za kterou dostanou okamžitě peníze. V městských částech měli Romové zájem o rekvalifikaci svářeče a řidiče nákladního auta.

Pracovní uplatnění na trhu práce

Tato část dotazníku byla pro výzkum jedna z klíčových. Monitorovala zájem romských mužů a žen v oblasti pracovního uplatnění. Přestože většina dotázaných o práci neprojevila zájem, po vysvětlení této otázky (jaká činnost je zajímavá, co by mohli a chtěli dělat) volili uvedené možnosti. Rozdílné byly odpovědi romských mužů a žen v sociálně vyloučených lokalitách a městských částech Karviné a v Havířově. Ze sociálně vyloučené části v Karviné zvolilo 30% dotázaných romských žen možnost pracovního uplatnění v pečovatelské profesi. Zajímalo je zejména hlídání dětí a péče o seniory (pouze v romské komunitě). Muži volili pracovní uplatnění řidiče. V sociálně vyloučené části Havířova mělo 20% žen zájem o práci v pohostinství, muži (15%) volili práci na vlastní farmě, kde by chovali drůbež a pěstovali zemědělské produkty. Tento výsledek je pravděpodobně ovlivněn tím, že velká většina romských rodin byla do této části Havířova přestěhována z tzv. „finských domků“ v Orlové, kde domácí zvířata chovali a měli i zahrádky. V městské části Karviné i v Havířově projevilo největší zájem mužských respondentů o řidičskou profesi (25%). Ženy, podobně jako ve vyloučených lokalitách se zajímaly o práci pečovatelky a ošetrovatelky. Na rozdíl od romských žen na periferii je zajímavá i možnost „práce z domu“ – kompletování dílů, ruční práce apod.

Příčiny nezaměstnanosti vidí oslovení romští respondenti ve všech lokalitách v diskriminaci na trhu práce. Ženy častěji uváděly starost o rodinu a péči o děti.

Sociální příjmy

Více jak polovina respondentů pobírá sociální podporu a dávky v hmotné nouzi. Nejčastější sociální dávkou je příspěvek na bydlení. Tento výsledek potvrzují i jiné výzkumné zprávy, které byly zpracovány pro Agenturu sociálního začleňování. (Štěpánková, Lomozová, 2013).

Jak z výsledků rozhovorů vyplývá, více a častěji si Romové peníze půjčují, jelikož jim sociální podpora a dávky v hmotné nouzi nestačí.

V sociálne vyloučených lokalitách si 75% Romů půjčuje peníze od rodiny a známých. V městských částech je závislých na půjčkách od příbuzných necelá polovina dotazovaných. Z rozhovorů s romskými asistentkami v Karviné a Havířově je příčinou permanentní zadluženosti Romů neschopnost hospodařit s finančními prostředky a lichva, která v romské komunitě tradičně existuje.

3 SHRnutí VÝSLEDKŮ ZKOUmÁNÍ

Výsledky výzkumu ukazují na názorové rozdíly romských komunit v městských částech a sociálně vyloučených lokalitách. V sociálně vyloučených lokalitách v Karviné i v Havířově jsou Romové izolováni od majoritní společnosti, přestože žijí v jejím bezprostředním sousedství. Z pozorování, v průběhu terénního výzkumu, a názorů romských asistentů lze usoudit, že hlavou rodiny je nejstarší člen (je jedno, jestli je to žena nebo muž), který je celou rodinou uznáván. Při vyplňování dotazníků nás právě nejstarší členové romských rodin pozorně sledovali, přestože se aktivně do rozhovorů nezapojovali. Odmítnutí kávy a občerstvení bylo pro ně neakceptovatelné. Chápali by to jako neúctu k rodině. Velmi pozitivně vnímali náš zájem o jejich děti, které jsou velmi aktivní, zvědavé a nevychované. I náznak odmítnutí romského dítěte byl brán jako neúcta k rodině a hrozil konec s vyplňováním dotazníku. Podobně se o tradičním chování Romů zmiňuje Lázníčková. (Lázníčková, 1999).

Romové v sociálně vyloučených lokalitách se chovají teritoriálně a jsou nedůvěřiví k cizím lidem. Jsou zde vidět daleko ve větší míře prvky romské kultury, než v městských částech. Přestože zde panuje na první pohled chaos, jsou zde hraniční hygienické podmínky bydlení a lidé žijí v početnějších rodinách, jsou Romové k sobě navzájem přívětivější a soudržnější.

V městských částech Karviné a v Havířově je mentalita romské populace odlišná. Romové se snaží více o integraci do majoritní společnosti, zejména romské ženy. Mají vyšší osobní ambice, než romské ženy na periferii i větší zájem o práci. Rodiny nejsou tak početné. Výchova dětí a vztahy v rodině jsou ale podobné jako u Romů v sociálně vyloučených lokalitách. Městští Romové se více orientují na možnosti získání sociálních dávek. Jsou i více podnikavější a dosahují vyššího vzdělání, než Romové v sociálně vyloučených lokalitách.

ZÁVĚR

Tématem příspěvku byla analýza potřeb romských mužů a žen na trhu práce a vliv sociálního prostředí na jejich integraci do společnosti. Konkrétně se jedná o potřeby ze strany romských mužů a žen v oblasti jejich pracovního uplatnění, které souvisí s jejich vzděláním, oblastí zájmů a zkušeností, s ochotou se rekvalifikovat a v jakém oboru. Výzkum byl realizován v roce

2014 Obchodně podnikatelskou fakultou v Karviné. Komparace výsledků ukazuje názorové rozdíly romské komunity na profesní zájmy, pracovní uplatnění, finanční gramotnost a vliv sociálního prostředí na jejich integraci do majoritní společnosti. Autorky výzkumné studie se vzhledem k tématu konference zaměřily na výsledky zkoumání, které charakterizují romskou problematiku v rozdílech postojů romských mužů a žen jak ze sociálně vyloučených lokalit tak i z centrálních částí měst Karviná a Havířov.

Literatura

- [1] BAKALÁŘ, P. 2004. *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha : Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8.
- [2] DAVIDOVÁ, E. 2004. *Romano drom = Cesty Romů: Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přep. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0524-5.
- [3] JAKOUBEK, M., HIRT, T. 2004. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-83-X.
- [4] LÁZNIČKOVÁ, I. 1999. *Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje*. In ŠULEŘ, P., aj. *Romové - O Roma: Tradice a současnost*. Brno : SVAN a Moravské zemské muzeum, 1999. ISBN 80-58956-14-4.
- [5] MARÁDOVÁ, E. 2006. *Multikulturní porozumění*. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-82-2.
- [6] MAREŠ, P. 2001. *Zneužívání versus nevyužívání sociálních dávek - selhání cílenosti*. In *Dávky sociálního státu*. Brno : Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2624-3.
- [7] MATOUŠEK, O. 2001. *Základy sociální práce*. 1.vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- [8] NAVRÁTIL, P. 2003. *Romové v české společnosti*, 1. vyd. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.
- [9] ŠORMOVÁ, K. 2016. *Jak čtou Romové: kvantitativní výzkum úrovně čtenářské gramotnosti romských žáků*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN/ISSN: 9788073085957.
- [10] ŠTĚCHOVÁ, M. 2002. *Romská minorita a postupy integrace. Výzkumná správa*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-008-0.
- [11] ŠTĚPÁNKOVÁ, H. LOMOZOVÁ P. 2013. *Analýza bytové problematiky v Předlicích*. Praha : Úřad vlády ČR – Odbor pro sociální začleňování (Agentura), 2013. ISBN 978-80-7440-080-3.
- [12] ŠVINGALOVÁ, D. 2007. *Úvod do multikulturní výchovy*. Liberec : Liberecké romské sdružení, 2007. ISBN 978-80-903953-0-5.
- [13] UNUCKOVÁ, M. 2007. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Vyd. v rámci projektu Romcentrum. Karviná : Sdružení Romů severní Moravy, 2007. ISBN 978-80-239-9286-1.

- [14] VAGNEROVA, M. 2007. *Psychologické podmínky vzdělávání zdravotně, sociálně a sociokulturně znevýhodněných lidí*. Liberec : TU v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-184-8.
- [15] WEINEROVÁ, R. 2014. *Romové a stereotypy : výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2014. ISBN 978-802-4626-321.

Mgr. Ivona Buryová, Ph.D.

buryova@opf.slu.cz

Ing. Kamila Turečková

tureckova@opf.slu.cz

Slezská univerzita Opava
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika

ISBN 978-80-89533-18-3

9 788089 533183

Antonín Kozoň a kol.

Náhľad na tradičnú rómsku kultúru v procese socializácie

SpoSoIntE